

**DELEUZE VE GUATTARI'DE
ŞİZOANALİZ VE ARZU**

Şevket Ercan KIZILAY
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Himmet HÜLÜR
Afyonkarahisar
2008

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DELEUZE VE GUATTARİ'DE ŞİZOANALİZ VE ARZU

Hazırlayan
Şevket Ercan KIZILAY

Danışman
Doç. Dr. Himmet HÜLÜR

AFYONKARAHİSAR 2008

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Deleuze ve Guattari’de Şizoanaliz ve Arzu” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/ 09/ 2008
Şevket Ercan KIZILAY

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

İmza

Danışman Üye : Doç.Dr. Himmet HÜLÜR

Jüri Üyeleri : Yrd.Doç.Dr. Şefik DENİZ

: Yrd.Doç.Dr. Nesrin KULA DEMİR

Sosyoloji Anabilim dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Şevket Ercan KIZILAY'ın "**Deleuze ve Guattari'de Şizoanaliz ve Arzu**" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 11.09.2008 günü saat 14.00'de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

DELEUZE VE GUATTARI'DE ŞİZOANALİZ VE ARZU

Şevket Ercan KIZILAY

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Ekim 2008

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. HİMMET HÜLÜR

Şizoanaliz Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin 1972 yılında başladıkları Kapitalizm ve Şizofreni projesinin sonucunda ortaya çıkan, kapitalizm ile psikanaliz arasındaki ilişkiye eleştirel yaklaşan materyalist bir psikiyatridir. Fransa'da ortaya çıkan 68 olaylarının oluşturduğu entelektüel ve politik ortamda kendisini göstermiştir. Bu bağlamda şizoanaliz psikanalizin kapitalist iktidarın bir icadı olduğunu iddia etmektedir. Bu çalışma içinde Deleuze ve Guattari'nin çalışmaları dikkate alınarak şizoanalizin arzu kavramı aracılığıyla nasıl bir kapitalist iktidar eleştirisi gerçekleştirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şizoanaliz, Psikanaliz, Arzu, İktidar, Kapitalizm.

ABSTRACT

SCHIZOANALYSIS AND DESIRE IN DELEUZE AND GUATTARI

Şevket Ercan KIZILAY

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT of SOCIOLOGY**

October 2008

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Himmet HÜLÜR

Schizoanalysis is a materialist psychiatry that appeared as a consequence of the project of Capitalism and Schizophrenia that was started in 1972 by Gilles Deleuze and Félix Guattari. It basically considers the relation between capitalism and psychoanalysis from a critical point of view. Schizoanalysis is mainly seen in the intellectual and political milieu created by 68 events in France. In terms of its general outlook, schizoanalysis argues that psychoanalysis is an invention of capitalist power. In this study, through the elaboration of Deleuze and Guattari's work, the main concern is the schizoanalytical critique of capitalist power through the notion of desire.

Keywords: Schizoanalysis, Psychoanalysis, Desire, Power, Capitalism.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ.....	İ
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİGMUND FREUD VE PSİKANALİZİN İCADI

1.1. SİGMUND FREUD VE PSİKANALİZ	13
1.1.1. Psikanalitik Kuramın İlk Gelişimi.....	13
1.1.2. Freud'un Biyografisi ve Erken Yıllar	14
1.1.3. Jean-Martin Charcot'un Katkısı	20
1.1.4. Joseph Breuer'in Katkısı.....	23
1.2. BİLİNÇDİŞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	27
1.2.1. Rüyaların İşlevi.....	31
1.2.2. Edim Hataları	41
1.3. BASTIRMA İŞLEMİ	43
1.4. DÜRTÜ KURAMI	47
1.5. OEDİPUS KOMPLEKSİ.....	55
1.6. KASTRASYON KARMAŞASI.....	60
1.7. BİLİNÇ HARİTALARI	64
1.8. UYGARLAŞMA VE SONUÇLARI	70

İKİNCİ BÖLÜM

JACQUES LACAN VE PSİKANALİZİN ONARIMI

2.1. AYNA-EVRESİ VE EGO'NUN OLUŞUMU.....	78
2.2. DİL VE PSİKANALİTİK BAĞLAM	83
2.2.1. Lévi-Strauss ve Yapısalcı Antropoloji	84
2.2.2. Ferdinand De Saussure'in Dil Teorisi.....	87
2.2.3. Lacan'ın Saussure Eleştirisi	90
2.2.4. Dil ve Bilinçdışı	93
2.3. İMGESEL, SİMGESEL VE GERÇEK	100
2.3.1. İmgesel	100
2.3.2. Simgesel Düzen	103
2.3.3. Gerçek	114
2.4. FALLUSUN İÇERİĞİ	118
2.5. ARZUNUN YAPISI	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DELEUZE VE GUATTARİ VE PSİKANALİZİN YIKIMI

3.1. NIETZSCHECİ TEMELLER.....	132
3.2. FÉLİX GUATTARİ VE ANTI-PSİKANALİZ.....	138
3.3. DEVLET DİNİ: PSİKANALİZ.....	143
3.4. ŞİZOFRENİK BİLİNÇDİŞİ VE SENTEZLER.....	148
3.4.1. Bağlayıcı Üretim Sentezi	154
3.4.2. Ayırıcı Kayıt Sentezi.....	158
3.4.3. Birleştirici Tüketim-Tamamlanma Sentezi	164
3.5. PSİŞİK BASTIRMA/TOPLUMSAL BASTIRMA VE ARZUNUN EZİLİŞİ.....	170
3.5.1. Aile: Görevlendirilmiş Ajan	175
3.5.2. Azulama Üretimi ve Toplumsal Üretim Arasındaki Rejim Farkı ...	178
3.6. TOPLUMSAL ÜRETİM MAKİNELERİ	181
3.6.1. İlkel Teritoryal Makine	184
3.6.2. Teritoryal Temsil.....	189
3.6.3. Barbar Despotik Makine	192
3.6.4. Barbar-Emperyal Temsil	195
3.6.5. Uygur Kapitalist Makine.....	204
3.6.6. Kapitalist Temsil.....	207
SONUÇ.....	215
KAYNAKÇA.....	227

GİRİŞ

Gilles Deleuze felsefe tarihi üzerine çalışmalarda bulunmuş, felsefe tarihinin özel bir okumasını gerçekleştirmiş bir felsefe profesörü olarak tanınmaktadır. Farklılık, ayrılık, kopma ve oluş gibi belirli temalar üzerinden birçok filozofu değerlendirmiştir. Félix Guattari ise Lacancı psikanaliz eğitimi alıp, kurumsal psikoterapi üzerine çalışmıştır. Bu tekniği La Borde kliniğinde uygulamıştır ve temelde psikotik kişilerle ilgilenmiştir. Özellikle de şizofrenlerin yaşamları ve algılama rejimleriyle. Şizofreninin psikiyatrik terminoloji içerisindeki kullanımının dışına çıkarak, şizofreni olgusunu, kapitalizmin sonuçlarını açıklamak için seçmektedirler. Guattari daha çok politik-militan kimliğiyle ön planda olan klasik bir komünisttir. Toplumsal alanın birçok noktasında işlemekte olan erk mekanizmalarını çökertmeye çalışmıştır. Aile, cinsiyet, kimlik vb gibi modern yaşamın temel kategorilerinin nasıl iktidar teknolojisiyle çalıştığını gözler önüne sermiştir. Bu ikilinin 68 olayları sonrasında bir araya gelip yazmaları oldukça dikkat çekicidir. Çünkü Deleuze ve Guattari kolektif bir üretimin gerçekleştirilebileceğine dair umutlarını yitirmemişlerdir. Bu nokta bu ikilinin postmodern bir yaklaşıma sahip olmadıklarının bir kanıtı olarak gösterilmesinden dolayı oldukça önemlidir. Guattari postmodern düzenin yeni bir muhafazakârlık etiğini oluşturduğunu ve kinik bir içeriğe sahip olduğundan bahsetmiştir (Best-Kellner, 1998: 100). Modern kapitalist toplumun insanı yalnızlaştırdığı, bireycileştirdiği bir düzene karşı çıkarak, yardımlaşmayı, dostluk kurmayı, “öteki”ne açılmayı, “öteki”ni fark etmeyi öngören bir etikle hareket etmişlerdir. Bundan dolayı gündelik yaşam içerisinde iktidar tekniklerinin onaylanmasını, meşrulaşmasını sağlayan bütün yaşam ideolojilerine ve yaşam tarzlarına, tekniklerine radikal düzeyde karşı çıkmışlardır.

Deleuze ve Guattari ikilisi 68 olaylarının yarattığı atmosfer içerisinde iki ciltlik Kapitalizm ve Şizofreni projesine başlamışlardır. Bu projenin ilk kitabı 1972 yılında yayımlanmış ve birçok kişiyi etkisi altına alan, oldukça politik bir gündemle yazılmış olan, Anti-Oedipus’tur (Bogue, 2002: 11). Anti-Oedipus’un temel gündemi hem psikanaliz hem de kapitalizm eleştirisini gerçekleştirmektir. Ancak asıl gerçekleştirilmek istenen şeyin kapitalizmin işleyişinin arkasındaki psişik örgütlenmeleri açığa çıkarmak olduğunu belirtebiliriz. Bu amaç için tarihsel

materyalist bir yöntemi benimseyerek kapitalizmin önceki biçimlerini açıklamışlardır. Barbarlık, despotizm ve kapitalizm bu toplumsal üretim biçimlerini ya da toplumsal makineleri ifade etmektedir. Kapitalizm daha önceki tarihsel biçimlerinin evrimleşmesi sonucunda meydana gelmiştir. Bundan dolayı kapitalist sistemi anlayabilmek ve açıklayabilmek için önceki tarihsel yapılanmaları açıklayabilmek temel bir zorunluluktur. Barbarlığı ya da ilkeiliği açıklayabilmek için etnoloji biliminin bulgularından yararlanmışlardır. Mauss'un değiştokuş kuramını eleştirmişler ve Bataille'in harcama nosyonundan etkilenmişlerdir. Kapitalizmi açıklamak için ise Marx'ın yaklaşımına referanslar açıkça görünmektedir.

Kapitalizm ve Şizofreni projesinin ilk kitabı ve şizoanalitik yaklaşımın ana hatlarının meydana getirildiği Anti-Oedipus hakkında Best ve Kellner şunları ifade etmektedir: "modernliğin arzuyu bastıran ve devrimci hareketlere bile musallat olan faşist öznellikleri dallandırıp budaklandıran söylemleri ve kurumlarının kışkırtıcı bir eleştirisidir. Deleuze ve Guattari birer politik militandırlar ve arzunun özgürleştirilmesi yoluyla radikal bir değişimi hızlandırmaya bakan bir arzu mikropolitikasının belki de en gayretkeş yandaşlarıdırlar" (1998: 101).

1968 olayları bu iki düşünce ve eylem adamını bir araya gelmesine zemin hazırlamıştır ve bütün bir ortak çalışma programı 1968'in ruhuna bir yanıt niteliğindedir. Bu ekseninde geliştirilen şizoanaliz hiçbir benzeri olmayan ve inanılmaz düzeyde karışıklaşmış bir düşünce sistemi olarak algılanmıştır. Hem Deleuze'ün hem de Guattari'nin birbirlerinden tamamen farklı bir çalışma programına sahip olsalar da ortak bir nokta yakalayabilmişlerdir. İkilinin ortak bir düzlemde çalışma yapmaları aynı zamanda kollektivite'nin hala mümkün olduğuna ilişkin inançlarının geçerlilikte olduğunun da bir kanıtı olarak görülebilir. İkilinin arasındaki etkileşim, bir iş ortaklığından ziyade bir dostluk şeklindedir. Deleuze her zaman Guattari'nin psikanalitik bilgisinden ve politik duruşundan etkilenmiştir. Guattari'de Deleuze'ün çok mükemmel olan felsefi bilgisinden beslenmiştir. Anti-Oedipus ile birlikte "merkezsizleşmiş" "mikro-politika" kavramını geliştirmişlerdir (Holland, 2006: 12–13). "Mikro politika" kavramı bütünüyle iktidar ilişkilerine karşı duyulan derin tiksintiyle geliştirilmiş toplumsal bir direniş programını karşılamaktadır. 1968 olayları sırasında parti sistemine dayalı iktidar biçimlerinin temelden eleştirilebilmesi

için geliştirilmiştir. Bu anlamda Foucault Anti-Oedipus'ta Deleuze ve Guattari'nin "anti-faşizm" in bir etiğini inşa ettiklerini belirtmiştir.

Şizoanaliz, hem kapitalizm eleştirisiyle hem de psikanaliz eleştirisiyle aslında iktidar teknolojilerine ne kadar karşı çıkmakta olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışma temelinde şizoanalizin 1960'ların sonu ile 1970'lerin başları sırasında Fransız düşünce sahnesinde ortaya çıkan post-yapısalcılık olarak tanımlanmış düşünce geleneğinin iktidar eleştirisi gündemini devam ettirmiş ve bu eleştirel bakışa daha bir derinlik kazandırmıştır diyebiliriz. Her ne kadar Foucault Deleuze ve Guattari'nin iktidar teknolojilerine karşı başlattıkları direniş işleminde arzunun öne çıkarılışını önemli bulmasa da, Deleuze her zaman Foucault'un iktidar üzerine yapmış olduğu çalışmaların kendisi için ufuk açıcı olduğunu ifade etmekten hiçbir zaman çekinmemiştir (Deleuze, 2006: 99). Deleuze ve Guattari'yi de postmodern teori içerisine yerleştirmek hiç çekinmeyen Kellner ve Best, Foucault'un iktidar eleştirisinin daha mikro düzeylerle ilgilendiğini, Deleuze ve Guattari'nin ise daha makro bir toplumsal eleştiri biçimi geliştirdiklerini belirtmektedir. Foucault'da direk bir doğrudan kapitalist toplum eleştirisi yokken, Deleuze ve Guattari'de ise direk bir kapitalist toplum eleştirisi bulunmaktadır. Arzu kavramı Deleuze ve Guattari'nin çalışmasının merkezinde yatan bir kavram iken, Foucault kendisine Deleuze'ün arzu yaklaşımına katılıp katılmadığına yönelik bir soruya olumsuz bir yanıt vererek, çalışmalarında arzu kavramının yaratabileceği potansiyellere sırtını dönmüştür (Kellner, Best; 1998: 102). Şizoanaliz iktidar ilişkilerine yönelik direniş makro boyuttan çıkartıp, mikro toplumsal-kültürel alan içerisinde genişletmiştir. Mikro toplumsal kategoriler olarak ailesel, kişisel ve libidinal düzlemde kapitalist iktidar eleştirisi kendisini göstermektedir. Deleuze ve Guattari gündelik yaşam içinde kültürel pratiklerin kapitalistleşmesi sürecini ilk görenlerdendir. Dolayısıyla en sert ve etkili bir direniş estetiğinin unsurlarını da çalışmalarına yansıtmışlardır. Çünkü şizoanalize göre iktidar kendisini gündelik hayatın içerisine yaymıştır. Bütün yapıp etmelerimizin arkasında iktidar bulunmaktadır. Biz toplumsallaşmış bireyler olarak bu tahakkümün hiç farkında değilizdir çünkü iktidar kendisini aynı zamanda bilinçdışı düzleme kaydırmıştır. İktidar artık bizim bilinç alanımıza değil, bilinçdışımıza hitap etmektedir. Bilinçdışı kapitalist evcilleştirme mekanizmasının bir icadıdır. Bundan dolayı iktidarın ürettiği toplumun bir "hitap toplumu" olduğunu

söyleyebiliriz. İktidarın faşizan ve totalitaryen yönünün ortadan kalktığını söyleyen yaklaşımlar aslında iktidarın psişik dinamikleri nasıl ele geçirdiğini analiz etmek zorundadır. Belki de en güçlü iktidar teorisine sahip olan Michel Foucault'un eksik yönü burada yatmaktadır. Çünkü her bir bireyin psişik bir aygıtı bulunmaktadır. Bu aygıt da dinamik bir etkileşim ağını oluşturmaktadır. "Yetiştirilme" dediğimiz şey aslında bilinçdışının oluşturulma hikâyesidir. Hangi davranışları uygularsak nasıl bir tepki alacağımızı öğrenme sürecidir. Dolayısıyla her zaman bilinçdışının mevcudiyeti iktidarın zorunluluğunu ifade etmekten başka bir şeye işaret etmez. Bu gerçeklikten dolayı Deleuze oldukça anlamlı olarak "bilinçdışını yok etmemiz gerekir" demektedir

Şizoanalitik bakış açısına göre iktidar gündelik hayata sızdığından dolayı, gündelik hayata karşı çok yönlü bir mücadele performansı geliştirilmelidir. İktidar düzenekleri toplumsal alan içerisindeki bütün boşlukları doldurmuştur. Artık amaç ve hedef iktidarın dışarısını keşfetmeye çalışmaktır (Newman, 2006: 166). Bu noktada şizo-oluşun bir yaşam estetiği olarak tamamiyle toplumsal alan içerisine sızan ve kendisini gizleyen iktidar tekniklerini yok ettiği vurgulanacaktır. Toplumsal alan içerisinde kalarak ve toplumsal kodlar tarafından ifadelendirilerek hiçbir biçimde toplumsallaşmış iktidara bir muhalefet ya da direniş geliştiremeyiz. İktidarı ortadan kaldırabilmek için iktidar ilişkilerinin dışında yer almalıyız. Bu durum da beraberinde toplumsal alanın dışına çıkmayı gerektirmektedir. Bu noktada toplumsal alanın dışına çıkabilenler sadece şizo-bireyler olabilmıştır. Şizolar hiçbir şekilde toplumsal kayıt biçimlerine girmemişleridir. Dolayısıyla bize göre şizolar iktidarın dışarısını ifade etmektedir. Ve her bir şizofrenik oluş iktidar ilişkilerini dumura uğratmaktadır. Bu çalışmada örtük olarak iktidara karşı direniş biçimleri arasında en etkili ve kolay olanının şizonun eylem, algı ve uygulama tarzını bir model olarak alınmasını önerilecektir.

Şizoanalitik direniş programının geliştirilebilmesi için gerekli olan düşünce sistemi olan şizoanaliz estetik, ekonomi, tarih, göstergebilim, politika ve psikiyatri ve sosyoloji gibi disiplinlerin kesişme noktasında yer almaktadır. Örneğin faşizm kavramı Deleuze ve Guattari terminolojisinde sadece siyasal içeriği ile değil aynı zamanda psikolojik içeriği ile ve aynı zamanda da şizofreni kavramı sadece psikiyatrik bir terim değil, politik bir içerime sahip terim olarak ele alınmıştır

(Holland, 2006: 21). Bu anlamda hem faşizm kavramı hem de şizofreni kavramı şizoanalizin ne oranda bir disiplinlerarası yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır. Şizofreni kavramının psikiyatrik söylem içerisinde standart bir kullanılma biçimi olmasına karşın, Deleuze ve Guattari, bu kullanım biçimine karşı çıkarak kendi çalışmalarında şizofreninin kendi yorumlarını ortaya koymuşlardır. Şizoanaliz bu anlamda şizofreninin Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımına göre dönüştürülüşünü ortaya koymaktadır. Şizoanalitik program içerisinde şizofreni kavramı sermayenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-libidinal etkilerine işaret etmek için özellikle seçilmiş bir kavramsal ifadedir. Şizofreni bu paradigma içerisinde kapitalist yapı tarafından hem üretilen hem de aynı süreç içerisinde bastırılan bir psikişik ve toplumsal sürece göndermede bulunmaktadır. Holland'ın (2005a: 74) belirttiği gibi “Şizofreni, kapitalizmin kodsuzlaştırma özelliğinden ileri gelir”. Şizofreni süreci bir toplumsal pratik olarak ele geçirelemeyen, kontrol edilemeyen, insanlar arasındaki haz yoğunlaşmalarını ifade etmektedir. Hiçbir şekilde şizofreni psikanalitik ve psikiyatrik paradigmada anlaşıldığı şekliyle zihinsel bir hastalık olarak görülmemiştir. Şizofrenler modern-kapitalist toplumsal örgütlenmenin ürettiği artıklardır. Frankenstein gibi hesaplanılmadan ortaya çıkan bir yaratık gibidir. Bu bağlam içerisinde rahatlıkla şizofrenlerin psikanaliz ve çekirdek aile gibi kapitalist toplumun egemen kurumları arasında gelişen uyumsuzluğun ürünleri olduklarını belirtebiliriz. Bu yönüyle şizofreniyi oluşturan kapitalizmdir. Şizofreni kapitalizmin bir sonucudur/artığıdır diyebiliriz. Bir süreç olarak şizofreni yersizyurtsuzlaşma hareketini açığa çıkarır. Yine Holland'ın ifadeleriyle belirtirsek “kodlara olduğu kadar kapitalist kurumlara da uygulanan şizofrenik yersizyurtsuzlaştırma, devrimin entropik ilkesi, devindirici gücüdür” (2005a: 75). Şizofreni bir “sınırsız semiosis”dir. “Sınırsız semiosis” ile göstergebilimin teknik bileşenleriyle oynayarak, anlamın göstergebilimsel düzeyde sınırsız bir şekilde çoğalışını anlatmaya çalışırlar (Holland, 2006: 22). Aynı kapitalist sistem içerisinde şizofreniye bir karşı-eğilim de gelişir ve Deleuze ve Guattari bu süreci “paranoya” olarak ifadelendirirler. Paranoya sürecinde anlamın radikal ve sınırsız, kendiliğinden akışı ya da çoğalışı söz konusu değildir. Holland'ın ifade ettiği gibi paranoya “devrimci şizofreninin tam karşısında yer alan, kimi yönleriyle kapitalizm öncesi toplumsal formasyonların bir artığı olan paranoyadır. Şizofreni, sabit kodlar ve

alışıldık anlamlar olmaksızın gösterge sürecinin olumlanmasını belirlerken, paranoya da her şey kodlu ve anlamlı olmakla birlikte hepsi de aynı anlama gelir... Şizofrenide deneyimlemenin sürecinin dışında bir anlam kaynağı yokken, paranoyada tüm kodlar ve anlamın tek ve yüce bir kaynağı vardır: Despot olarak Tanrı” (Holland, 2005: 75). Şizofreni olumlu bir çağrışıma sahiptir. Bu direniş programı Foucault’un ifadesi ile “kafalarımızdaki faşizm”in şizoanalitik olarak nasıl ortaya konulduğunu bizlere göstermektedir.

Deleuze ve Guattari’nin geliştirdikleri ve Anti-Oedipus içerisinde oldukça temel bir kavram olan “arzulama-makineleri” kavramı bir metafor değildir. Şizoanalizin en temel yapı taşlarından bir tanesi olan “arzulama-makineleri” kavramı Freud’un libido ile Marx’ın emek nosyonlarının birleştirilmesini anlatır (Holland, 2006: 21). Bu Freud ve Marx sentezi yapan yaklaşımlar arasında özgün bir yer tutmaktadır. Ancak hem Freud’un hem de Marx’ın düşünceleri birebir alınmamıştır. Kendi şizoanalitik kuramlarının yapısına göre tercihli bir süzgeçten geçirilerek alınmıştır. Bundan dolayı Deleuze ve Guattari Freud’un çokça üzerinde durduğu nevroz olgularından daha çok psikoz olguları üzerine odaklanmıştır. Bunda tabii ki Guattari’nin etkisi ihmal edilemez ama bundan önce de Deleuze’ün psikoz olgusuna yönelik ilgisi oldukça açık ve nettir. Kapitalist sistem şizofreni sürecini ortaya çıkarmaktadır. Şizofreni süreci anlam ve değer bağlarının kapitalist ekonomik ilişkilerin niceliksel unsurunun yaygınlaşması ile ortaya çıkmıştır. Holland’ın belirttiği gibi kapitalizm “...despotik iktidar toplumundan ekonomik bir iktidar toplumu olması itibarıyla ayrılır: temsiliyet yoluyla üst kodlayarak değil ama temsiliyeti tamamen kodsuzlaştırarak yersizyurdsuzlaştırır... Kapitalizm üst kodlamaktansa belitselleştirir” (Holland, 2005b: 33). Sermayenin artması ve gelişmesi, anlamların ve inançların ortadan kaldırılmasını gerektirir. Marx’ın Komünist Manifesto’da belirtilen “katı olan herşey buharlaşıyor” sloganı şizofreni sürecinin ortaya çıkmasının arkasındaki toplumsal-politik nedenlerin varlığına işaret etmektedir. Şizofreni toplumsal alandaki bütün gerçekliklerin unla buz olmasını yansıtır. Şizofrenide herhangi bir olgunun kaydedilmesi, olgunun devam ettirilmesi söz konusu değildir. Şizofreni toplumsal bağların ortadan kalktığını gösterir.

“Paranoya” ve “Şizofreni” kapitalist toplumsal yapının organizasyon kurallarını ve bunların etkileşimlerini, sonuçlarını değerlendirmede iki temel ölçüt

olarak kullanılmıştır. Anti-Oedipus içerisinde kullanılan ikili karşıtlıklardan bir tanesidir. Diğer bir ikili karşıtlığa örnek vermek gerekirse molar-moleküler ikili karşıtlığıdır. Holland'ta Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'ta ikili-karşıtlıklara dayandığını ancak bunları Bin Yayla'da yapısöküme uğrattıklarını ifade etmiştir (Holland, 2005b: 29–30). Bu ikili karşıtlıklardan bir tanesi olan paranoya inanç temelli, bozulmamış, geleneksel kalıplara dayalı örgütlenme modelini ifade ederken, şizofreni, özgürlük, özerklik, yaratıcılık, kalıcı devrim nosyonlarına dayalı eylem modeliyle işleyen örgütlenme modelini açıklamaktadır. Deleuze ve Guattari bu noktada tercihlerini politik olarak şizofreniden yana kullanmışlardır. Anti-Oedipus hiçbir şekilde tarafsız bir kitap değildir. Tamamiyle 68'in ruhuyla yazılmış, politik ve militan bir kitaptır. Deleuze ve Guattari'nin diğer birçok Fransız düşünürüne göre bana çekici gelmesinin nedeni de burada yatmaktadır. May'in de ifade etmiş olduğu gibi Deleuze ve Guattari'nin genel projesinin yani şizoanalizin amacı ilk önce psikanalizdeki merkezi bir tema olan arzunun eksik ve ihtiyaçla ilişkilendirilmesinin yetersiz olduğunu göstermektir. Deleuze ve Guattari arzunun hiçbir şekilde ne bir imgesel ne de simgesel olmadığını arzunun gerçek olduğunu iddia ederler. Arzu üretimdir, üretkendir. Deleuze ve Guattari bu nosyonu Nietzsche düşüncesinden türetmiştir (May, 1991: 25).

Deleuze ve Guattari kavram ve düşünce ile yaşamı yakalamaya çalışan bütün yaklaşımlardan nefret ederler. Deleuze ve Guattari'nin materyalist olmalarının nedeni de buradadır. Kavram yerine eylem. Paranoya ve şizofreni birbirlerine karşı iki eğilimi oluşturmaktadır. Şizofrenin paranoya'ya karşı tercih edilmesinin nedeni taşıdığı gelenek karşıtı ve radikal özgürlük vurgusudur. Şizoanalizin bir diğer amacı da bu noktada ortaya çıkar: şizofreni paranoya'nın kendisine yönelik ortaya çıkardığı dayatmacı sınırları altüst etmelidir. Bu yönüyle şizofreni devrimci bir karaktere sahiptir. Şizoanaliz aynı zamanda şizofreninin imgesini geliştirtirmeyi, üretmeyi, yaygınlaştırmayı değil, tam aksine şizofreninin kendisini üretmeyi kendisine hedef alır. Arzu'nun kendisini yeniden oluşturmayı önerir. Arzunun şizofrenik içeriğini görünür kılmak, arzuyu şizofrenik tarzda programlayarak üretmek, çoğaltmayı önemsemektedir. Arzu ile yapılandırılmış toplumsal alanın dönüştürülmesi söz konusudur. Bu durum Hardt ve Negri'nin önemseddiği gibi kültürel bir devrim ve yeni bir öznelleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Toplumun bir dışarısının olmadığını iddia

etmek doğru değildir. Toplumsal alanın içinde kirletilmemiş, ele geçirilmemiş ve asimile edilmemiş boş alanlar mevcuttur. Hardt ve Negri'nin ifadeleriyle söylemek gerekirse:

“Çağdaş toplumun son ve kütleli dönüşümleri karşısında birçok yazar (sık sık muğlak bir şekilde postmodernizm bayrağı altında gruplandırılan), toplumsal özne teorilerini terk etmemiz, illa böyle bir şey olacaksa da bunu tümüyle birey temelinde yapmamız gerektiğini öne sürmeye başladılar! Bu tür argümanların, yaşanan gerçek dönüşümü fark etmiş olsa da bundan yanlış sonuçlar çıkardığını düşünüyoruz. Diğer bir deyişle, gerçekten de kapitalist projenin zaferi ve sermayenin toplumu gerçekten kapsamı, disiplin ve kontrol dünyasına kapatarak gerçek imkanların sınırlarına cebri tahditler getirmekte, ve Foucault'un diyebileceği gibi, toplumu 'sans dehors'(dışarıya olmayan, ç.n.) bir sistem haline çevirerek, sermayenin tahakkümünü ve sömürü biçimlerini genelleştirmektedir. Ama bu olgu, öznel(1)iklere ve eleştirel düşünceye yeni bir görev yükler: sadece yeni bir kuruluşla, radikal bir devrimle kendini ifade edecek biçimde, varoluşun olumlu üretiminin yeni makineleri olarak kendilerini inşa etmek” (Hardt ve Negri, 2003: 28–29).

Şizoanaliz ile psikanaliz arasındaki bağlamı kavramak önemlidir. Psikanaliz şizoanalizin bir anti-tezi olduğundan dolayı psikanalizi anlamak ve açıklamak önemlidir. Şizoanaliz psikanalizin değiştirilmiş bir biçimidir. Bu bağlamda şizoanalizin psikanaliz ile olan ilişkisini anlamak aslında çok zor değildir. Deleuze ve Guattari psikanalitik geleneği eleştirip reddetseler de, şizoanaliz psikanaliz olmasaydı kendisini ortaya koyamayabilirdi. Bu noktada şizoanalizin psikanalizle olan ilişkisinin “düşmanlık” düzeyinde gerçekleştiğini belirtebiliriz. Psikanalizin düşmanı şizoanalizdir diyebiliriz. Psikanalizin ne kadar kendine özgü kavramı veya geleneği varsa şizoanalitik düzlemde yerinden edilmiştir. Freudyen psikanalitik kavramlar şizoanalitik programda temel tartışma ve eleştiri konusunu oluşturmuştur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Freud ve Marx sentezi yapan yaklaşımlar içerisinde önemli bir konumu bulunmaktadır Anti-Oedipus'un. Bu bağlamda Marx'ın toplumsal analizlerinden ve yönteminden de etkilenmiş ve beslenmişlerdir. Deleuze ve Guattari çağdaş Fransız düşüncesi içerisindeki en koyu Marksist düşünürler arasındadır.

Şizoanalizin en önemli iddialarından biri toplumsal bastırmanın psikiyatrik bastırmaya göre daha öncelikli ve önemli olduğunun iddia edilmesidir (Holland, 2006: 28). Yani baskı daha çok dışarıdan içeriye doğru oluşmaktadır. Bilinçdışının kontrolü dışsal etkenler tarafından sağlanmaktadır. Bilinçdışının oluşumu toplumsal kurumsal pratikler aracılığıyla sağlanmaya başlanmıştır. Toplumsal kurumsallaşmış

pratiklerler fanteziyi ortadan kaldırmaktadır. Şizoanalizin üzerinde gerçekleştiği içkinlik düzlemi imgesel değil materyalist bir düzlemdir. Her türlü kavramsal ifade ve değer kategorileri geri kalmışlığı ifade eder. Tarihsel evrim imgeselden materyaliste olana doğru genişlemiştir. Şizonun bütün yoğunlukları, sabuklama ve sabuklatma biçimleri maddi pratiklerdir, basit bir fantezik üretim değildir, imgesel değildir. Aynı zamanda şizonun pratikleri maddi üretimdir ve aynı zamanda sembolik düzlemi de yerinden etmektedir. Sembol nesnenin ölümü ile mümkün olduğundan materyalist devrimin önündeki bir engel olarak değerlendirilmiştir. Şizo ne bir sembol üreticisidir ne de imge koleksiyoncusudur. Bunun yanında şizoanaliz psişik bastırmanın varlığını ve etkinliğini reddetmez. Ve toplumsal bastırma psişik bastırma tarzının niteliğini, yönünü ve şiddetini belirlemektedir. Tarihsel bir bakış açısıyla baktıklarından Deleuze ve Guattari toplumsal baskı biçimlerinin şekline ve niteliğine göre psişik baskı biçimlerinin de değişmiş olduğunu fark etmişlerdir. Bu yaklaşım şüphesiz Reich'in yaklaşımını desteklemekte ve geliştirmektedir. Reich'in yaklaşımına göre psişik bastırma her zaman toplumsal bastırmaya göre şekillenmek zorundadır. Reich'in toplumsala ait bu vurgusundan ötürü Deleuze ve Guattari Reich'ten materyalist psikiyatrinin kurucusu olarak bahsederler ve şizoanalizin geliştirilmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Reich psikanalitik ve psikiyatrik literatür içerisinde "arzu ile toplumsal alan" arasındaki ilişkiyi, etkileşimi ve dönüşümü tartışmaya açan ilk psikanalist olmuştur (Holland, 2006: 28). Buna ek olarak Reich faşizm sorununu tartışmıştır ve faşizmi kitlelerin neden arzuladığını merak etmiştir. Reich'in yaklaşımın önemli boyutu kitlelerin faşist ideoloji tarafından çarpıtılmadıklarını, tam aksine, kitlelerin faşizmi arzuladıkları görüşünü ileri sürmesidir. Deleuze ve Guattari'nin görüşüne göre, Reich, psişik bastırmanın toplumsal bastırmaya dayandığını belirtmekle önemli bir hamle gerçekleştirmiş ancak bu ikisi arasındaki ilişkiyi yanlış anlamıştı. Çünkü psişik alan "ideoloji" tarafından çarpıtılmıştır. Toplumsal alan ise ideoloji tarafından çarpıtılmamıştır.

Kapitalist toplumsal örgütlenme ile birlikte arzu ve onun özü ve dürtüsel karşılığı olan libido çekirdek aile düzeneği içerisinde etkisiz hale getirilmiştir. Goodchild'ın da belirttiği gibi psişik bastırmanın yürütücüsü ve toplumsal bastırmanın görevlendirilmiş ajanı olan aile "...arzuyu, aile içi hale dönüşmek üzere

yeniden düzenler” (2005: 152). Aile iktidarın bir ideolojik ve kurumsal aygıtı olan arzunun resmi kültüre kaydını yaparak, ona bir kimlik ve aidiyet ya da yer-yurt temsiliyeti vermektedir. Kapitalizm ve iktidar ortaklığı sayesinde çekirdek aileye bu yetki ve sorumluluk verilmiştir. Arzunun özü itibariyle devrimci olabilmesi ancak arzunun kendisinin aile kurumunun sınırlarının dışına çıkabilmesi ile mümkün olacaktır. Arzunun özgürleşmesi öncelikli olan aile düzeneğinden sıyrılabilmesiyle mümkün olacaktır. Bundan dolayı arzu devrimi öncelikli olarak çekirdek aileye karşı verilecektir. 68 olayları sırasında görülen aile karşıtlığı, cinsiyet karşıtlığı teorisi bu arada yapılmaya başlanmıştır. Arzunun da ailesel düzenek içerisinde geçirdiği dönüşümleri açıklayan bakış Oedipus kompleksi olmuştur.

Oedipus kompleksi psikanalizin içindeki malzemeler arasında metafizik ağırlığı en net görülenidir. Bu anlamda Deleuze ve Guattari Oedipus’u psikanalizin metafiziği olarak tanımlarlar (Holland, 2006: 42). Deleuze ve Guattari’nin çalışmalarında kullanılan metafizik kavramının her zaman Kant’çı bir çağrışımı bulunmaktadır. Mesela Oedipus’u psikanalizin metafiziği olarak görmelerinde Kantçı metafizik eleştirisi ile terminolojik bir analogi kurulur. Kant epistemolojide kopernik devrimi olarak adlandırılan ve her zaman akıl vurgusu ile ayırt edilen çalışma programında bilgiye ulaşmanın yöntemlerini ve ölçütlerini oluşturmaya çalışmıştır. Kant tam bu noktada her hangi bir akıl yürütmenin bu süreçlerden geçmediğinde metafizik olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bilgi ile metafizik arasında bir karşıtlık vardır. Bir akıl yürütmenin metafizik ya da bilgi olup olmayacağını belirleyen temel ayırım, bu sentezlerin meşru ya da gayri meşru kullanımlarına bakmaktır. Bu sentezlerin gayri meşru kullanımı metafiziksel olup, Kant bunu içkine karşıt bir vurguda, aşkınsal eleştiri olarak tanımlar. Deleuze ve Guattari’nin Kant’ın çalışmasından etkilendikleri yer de tam burasıdır. Onlarda Kant’ın bu metafizik eleştirisine benzer şekilde psikanaliz eleştirilerini “aşkınsal” olarak adlandırır. Bu aşkınsal eleştiri kapsamında bilinçdışındaki metafiziksel işleyişi içkin işleyiştten ayırt edeceklerdir.

Kant eleştirel devrim aracılığıyla anlamayı mümkün kılan içkin ölçütleri, bilincin sentezlerinin meşru ve gayri meşru kullanımını ayırt etmek için bulmaya çalışır. Aşkınsal felsefe sentezlerin aşkın kullanımını eleştirmiştir çünkü böylece ancak metafiziğe varılmaktadır. Bu açıdan Deleuze ve Guattari’ye göre psikanaliz

bütünüyle metafiziktir. Psikanalizin aşkın bir eleştirisi olan şizoanalitik program aşkınsal bir bilinçdışı keşfetmeye çalışır. Oedipus'un eleştirisi bunun için gereklidir. Psikanaliz içerisinde her zaman bilinçdışı sentezlerin gayrimeşru kullanımı vardır. Deleuze ve Guattari'ye göre bilinçdışı belirli sentezlere göre işlemektedir. Psikanalizin de metafiziksel olarak mahkûm edilmemesi için bu sentezlere uygunluk göstermesi gerektiğini belirterek, şizofrenik arzuyu savunurlar.

Şizoanalitik düşünce programının bir diğer en önemli kavramlarından bir tanesi de yersizyurtsuzlaşmadır. Yersizyurtsuzlaşma ile yerliyurtlulaşma ikili zıt kavramsal ikiliği meydana getirir. Yersizyurtsuzlaşma arzusunun herhangi bir nesne yatırımından ve organ bağlantısı ile olan ilişkisinin kopartılmasına işaret etmektedir. Bu doğrultuda şizoanaliz arzusunun çekirdek aileden ve psikanalizin etki alanındaki oedipal temsillerden de özgürleştirilmesini önemsemektedir. Yersizyurtsuzlaşma ile yeniden-yerliyurtlulaşma arasındaki hareketlilik kapitalist düzleme ile birlikte ele alındığında aksiyomlaşmayı oluşturmaktadır. Aksiyomlaşma yersizyurtsuzlaşmanın yeniden-yerliyurtlulaşması ile ortadan kalkması aracılığıyla ortaya çıkan artığı veya fazlayı göstermektedir. Kapitalizmin gelişmesinin arkasındaki temel eğilim aksiyomlaşmadır. Yersizyurtsuzlaşma ve yeniden-yerliyurtlulaşma ile oluşan kapitalist aksiyomlaşma döngüsü kapitalist toplumun temel ritmini oluşturmaktadır.

Deleuze ve Guattari şizoanaliz içinde kapitalizm ile şizofreni arasındaki bağlantıyı ifade etmeye yarayan bir başka kavram kodçözümü kavramıdır. Kodçözümü süreci ile birlikte şizofrenik olgular ve durumlar mümkün olmaktadır. Kodçözümü bu anlamda gizli-kapalı bir anlamı ya da ifadeyi daha açık, anlaşılır kılma girişimi değildir. Tam tersi kodçözümü varolan egemen değerlerin, anlamların ve mesajların ortadan kalkmasına işaret eder. Artık anlamların sabit, istikrarlı bir kodu bulunmamaktadır. Kodlar sürekli bir şekilde istikrarsızlaştırılmıştır. Kodçözümü en net bir şekilde kapitalist düzende ortaya çıkar. Kapitalizm sistematik olarak kodları temelsiz kılar. Kapitalist toplumda toplumsal örgütlenmenin temelinde piyasa ilişkileri yatmaktadır. Kapitalizmden önceki toplumlarda örgütlenmenin esas ilkesi nitelikselken, kapitalist toplumdaki örgütlenmenin ana ilkesi nicelikselidir. Değerin ölçütü artık paradır.

Bu çerçeve içinde şizoanaliz öncelikle bir psikanaliz eleştirisi olduğundan psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud'un görüşleri çerçevesinde klasik

psikanalizin ana iddialarını ortaya koymaya çalışılacaktır. Daha sonra Freud'un görüşlerini düzenlemeye, eksik yönlerini düzeltmeye veya bir başka ifadeyle tamir etmeye çalışan Fransız psikanalist Jacques Lacan'ın yaklaşımından bahsedilecektir. Şizoanalizin en net ve ilk olarak bahsedildiği kitap olan Anti-Oedipus temel nesnemiz olacaktır. Anti-Oedipus'un tartışma konularına bakıldığında da Freud ve Lacan'ın psikanalitik yaklaşımlarının temel tartışma konusunu olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümünü Freud ve Lacan'ın psikanalize yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü Bölüm'de ise Anti-Oedipus kitabı üzerine yoğunlaşılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİGMUND FREUD VE PSİKANALİZİN İCADI

1.1. SİGMUND FREUD VE PSİKANALİZ

1.1.1. Psikanalitik Kuramın İlk Gelişimi

Sigmund Freud psikanaliz tekniğinin kurucusu olarak tanınmaktadır. Birçok yaklaşım içerisinde modern dünyanın üç materyalist bilim adamından biri olarak görülmektedir. Bunlar tahmin edebileceğimiz üzere Nietzsche, Marx ve Freud'dur. Nietzsche felsefe alanında, Marx toplumsal bilimlerle ilgili noktada, Freud da insan psikolojisi yönünde yeni bir bilgi alanı oluşturmuşlardır. Bu bağlam da Viyana Üniversitesinde vermiş olduğu derslerinde kendisini Darwin ve Einstein ile birlikte düşünmektedir. Hem Darwin hem de Einstein kendi alanında devrim düzeyinde bilimsel keşif yapmışlardır. Sigmund Freud'un bütün akademik açık haliyle görünen dinamikliği ile göze çarpmaktadır. Psikanaliz terminolojisinin ana kavramsal araçlarını oluşturan iskelet sürekli değişirse de, sistemin içerisindeki temaların tanımlanması değişmiştir. Mesela dürtü kuramı 1920'lerde değişime uğramış, yine pişik yapının açıklanması 1920'lerde değişmiştir. Ancak, psikanalitik düşünmenin nasıl olduğu, nasıl yapılması ve yeni gelen nesillere aktarılması hususunda dikkat edilmesi gereken noktalar hep sabit kalmıştır. Freud bu noktada katı gelenekselciliği ile biraz tepki de toplamıştır. Yakın çevresindeki kopmalar her ne kadar bilimsel içeriğinden kaynaklanıyor gibi gözükse de aslında Freud'un kendi kişiliğinin örgütlenme biçiminden kaynaklanmıştır.

Şüphesiz geldiğimiz son noktada Freudyen psikanalizin en büyük katkısı bilinçdışı ile ilgili olan analizleridir. Bilinçdışının kâşifi olarak Sigmund Freud büyük bir öneme ve şöhrete sahiptir. Katı organizmacı-tıbbi görüşün üniversitelerde yaygın eğiliminin baskısına rağmen, tıbbi nedenselci açıklamalardan uzaklaşarak, pişik determinizmi savunmuştur. Gerek rüyalarla ilgili olan çalışmaları gerekse de gündelik hayatın psikopatolojileri olarak tanımladığı dil sürçmeleri, yanlış okuma, yanlış hatırlama vb. gibi edimsel davranışları, semptomlar gibi Freud'un bütün

akademik uğraşı alanını belirleyen inceleme nesnelere bilinçdışı giden yol oldukları için değerli görülmüştür. Psikanaliz tekniği sadece Freud ile de sınırlı kalmamış gerek kendi zamanında gerekse de kendisinden farklı mecralara yayılarak zenginleşmiştir. Psikanalizin doğuşu ve ilk temellerinin atılışı Viyana çevresinde olurken, dünyanın daha başka alanlarına doğru yayılması İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekabül eder. Psikanalitik kuramın Fransa’da özellikle de gelişmesinde ve yaşanan tıkanıklığın giderilmesinde Jacques Lacan’ın etkisi büyüktür. Jacques Lacan “Paris’in Freud’u” olarak birçok çevrede tanınmaktadır. Freudyan psikanaliz sadece ruhsal bozuklukların tedavi edilmesi ile ilgili konular üzerine yapılan çalışmalara değil, özellikle 68 olaylarının gündelik hayatın içerisinde oluşturduğu boşlukların da etkisiyle, Kimlik, bireysel muhalefet, İktidarın psişik altyapısı gibi temel kavramsal araçlar çerçevesinde tartışma hattına sokulmuştur. İktidara yönelik eleştirilerde psikanalizin gösterdiği istikamet önemlidir. Çünkü psikanaliz direkt olarak insanı bireyselleştirerek, özne yapımı sürecinde iktidarın en sadık hizmetçisi olarak da görev yaptığı düşünülmüştür. Bu yaklaşım çerçevesinde psikanaliz kurumsallaşmış pratikler silsilesi içerisinde değerlendirilmiş ve “devlet dini” olarak analiz edilmiştir.

1.1.2. Freud’un Biyografisi ve Erken Yıllar

Freud üzerine yazılan birçok pedagojik kitapta göze çarpan ilk özelliklerden bir tanesi, Freud’un yaşam hikâyesinin sistematik bir şekilde sunulmasıdır. Freud’un nerede doğduğu, nasıl bir çocukluk süreci geçirdiği, çocukluk yıllarındaki arkadaşları ile olan ilişkilerinin niteliği, babasının kişiliğinin gelişiminde nasıl bir rol oynadığı, nişanlısının kendisinin bilimsel kariyerine olan etkileri, öğrenim süreci boyunca karşılaştığı ekonomik zorlukların kendisini nasıl başka alanlara yönlendirdiği, hayatının hiçbir zamanında bir tıp doktoru olmak istememesi sonucunda nasıl da psikanaliz yoluna ve klinik deneyimlere yöneldiğini anlatan, ortaya koyan bir biyografik anlatım tarzı hemen hemen birçok çalışmada rahatlıkla fark edilmektedir. Bunun bir nedeninin de psikanaliz geleneği içerisinde hastanın ya da ele alınan gözlem nesnesinin oluşum tarihinin bilinmesinin önemi yatmaktadır. Freud da ele alınan bu ikincil literatürde bir gözlem nesnesi olarak görülmektedir. Bundan dolayı

da bir yazar olan Freud'un nasıl bir karakter yapısına, nasıl bir bilinç yapısına sahip olduğu önemli gözükmektedir. Yani bir anlamda bu tarz çalışmalar ile birlikte Freud'un kendisi bir psikanalize tabi tutulmaktadır. Bir başka deyişle bu çalışmaların ana amacı Freud'u psikanalize tabi tutarak çözümlenmeye çalışmaktır (Anzieu, 2003)

Freud hayatının büyük bir bölümünü Viyana'da geçirmiştir. 19. Yüzyılın sonlarında yaşamış olduğu kent olan Viyana sosyo-demografik açıdan daha çok bir Hristiyan kenti olarak bilinmektedir. Ancak nüfusun etkili bir kesimi ise Yahudi dinine ve buna bağlı oluşan Yahudi bir kültürel formasyona sahipti. Freud'un kendisi her zaman bir ateist olduğunu vurgulamış olsa da, kendisini bir yaşam tarzı olarak Yahudi kültürüne sempatiyle yaklaşan hatta bu anlamda kendisini bir Yahudi olarak tanımlandığını da bilmekteyiz. Daha sonraki yıllarda I Dünya Savaşı süreci ile birlikte Nazilerin Viyana'yı kuşatması sonucunda birçok Yahudi ülkesini terk etmek zorunda bırakılarak başka ülkelere göç etmişlerdir. Freud da ailesi ile birlikte Viyana'dan Londra'ya bu kapsamda göç etmiş ve İngiltere topraklarında hayatını kaybetmiştir (Anzieu, 2003: 23–24).

Freud hayatı boyunca hep babasından gururla ve sempatiyle bahsetmiştir. Freud'un babası Jacop meslek olarak yün tüccarlığını seçmişti, ekonomik olarak durumları orta sınıfın biraz üzerindeydi ve siyasal görüş olarak da özgürlükçü ve liberal eğilimlere sahipti. Freud'un babası modern bir insan olmasının yanında inançsız bir Yahudi olduğu da bilinmektedir (Anzieu, 2003: 23). Freud, babasının ikinci evliliğinin en büyük çocuğudur. Freud'un babası Freud'un eğitim sürecine her zaman destek olmuş ve kendisinin tıp fakültesine doğru yönelmesinde etkili olmuştur. Freud'un babası ile olan yakın ilişkisi psikanalitik tecrübenin oluşmasında daima belirleyici bir faktör olarak Freud üzerine çalışma yapanların gündeminde önemli bir sırayı meşgul etmiştir. Babası 1896 yılında ölmüş ve bu olay onu derinden etkilemiş ayrıca da Freud'un çalışmalarında oldukça önemli olan oto-analiz yöntemini geliştirmesinde etkili olmuştur.

Babasının yanında, nişanlısı olan Martha Bernays'da Freud'un gelişim tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bernays da Yahudi cemaatine bağlı bir ailenin kızıdır. Daha sonra ailevi nedenlerden ötürü Bernays Viyana'dan taşınmak zorunda kalarak, Freud ile günlük etkileşim alanları kalmamış ve aralarındaki

duygusal yoğunluk günlük mektuplarından ve kişisel not defterlerine kazınmıştır. Freud'un ve Bernays'ın ortaya koyduğu bu yazılı malzemeler üzerinden de Freud'un psikanalizin teorik ve pratik gelişim sürecini yakından görebilmekteyiz. Zira Freud kafasından geçen her türlü düşünceyi, kuramsal problemlerini ve mesleki kaygılarını o zaman nişanlısı olan ve ileri süreçte 7 tane çocuğun annesi olacak olan kişiyle paylaşmıştır. Hatta ailevi bir düzen içerisine girebilmek için düzensiz işleri bırakıp daha çok klinik araştırmalarına yönelmiştir. Freud'un Viyana'daki evi hem özel alanını hem de iş alanını yani muayene odasını oluşturması açısından da ilgi çekici bir gösterge olarak önemli bulunmalıdır.

Ancak yine de bilinmesi gereken bir nokta var ki, Freud'un sistematik olarak yazılmış, bilim dünyasında birçok uzmanın ortaklaşa kabul edebildiği bir yaşam öyküsü bulunmamaktadır. Yaşantısına dair bilgiler daha çok akraba ve yakın çevresiyle, dostlarıyla (Wilhem Fliess, Joseph Breuer psikanaliz ve tıp çevrelerinden iş arkadaşları ve Martha Bernays gibi nişanlısı) olan mektuplaşmaları ve oto-analiz yöntemini kullanarak açıkladığı birçok rüya anlatımı hayatını yaşama şekli ve kültürel formasyonu hakkında bizlere bugün itibarıyla önemli bir malzeme kaynağı sunmaktadır (Margolis, 1997: 27–30).

Freud'un çocukluk yılları oldukça ilginç bir aile ortamı içerisinde geçmiştir. Babası Jacop hayatında ilk defa 17 yaşında evlenmiş ve bu evliliğinden Emanuel ve Philip isiminde iki tane çocuğu dünyaya gelmiştir. İlk eşi ölünce, Jacop, oğulları ile aynı yaşta olan Amalia isiminde bir kadınla evlenmiş ve bu evliliğinden de Freud dünyaya gelmiştir. Emanuel evlenip çocukları olunca Viyana'da yan bir eve taşınmışlar ve Freud'un çocukluk arkadaşları yeğenleri olmuştur.

Freud ilköğretimini babasından almıştır ve üstün zekâsı ve öğrenme yeteneği ile yaşlılarından daha hızlı bir şekilde lise eğitimine başlamıştır (Freud, 1999a:11). Lise yıllarında sürekli olarak sınıf birincisi olan Freud bu üstün başarısını ödüllendirmek için babası onu Emanuel'in yanına İngiltere'ye göndermiştir. Freud'un kişiliğinin oluşumunda bu gezinin de önemi büyük gözükmektedir. Bu gezisi sonucunda Freud babasının yerine abisi Emanuel'i yerleştirdiğini daha sonra oto-analiz sürecinde kendisi de söylemiştir. İngiltere'deki yaşam biçiminden etkilenmesinin en temel nedeni de Avrupa'da gittikçe yaygınlaşan anti-semitizmin

etkili olmayışıydı. Çocukluğunu birlikte geçirdiği yeğenlerinin bu özgür yaşantısını kıskandığını kendisi de dile getirmiştir (Freud, 1999a: 11).

Freud lise eğitimi sonrasında 1873 yılında üniversiteye girerek tıp fakültesine kayıt yaptırmıştır. Yine bildiğimiz kadarıyla bu seçim, Freud'un kendi özgür iradesi ile oluşmamış, hem Yahudi olması, hem de ailevi şartlarından ötürü hekimlik mesleğine yönelmiştir. O dönemde Viyana'da yaşayan bir orta sınıf Yahudi için yalnızca sanayi, hukuk ve tıp arasından seçim yapmak zorundaydı ve kendisi bu seçenekler içerisinde tıpı seçmiştir (Balogh, 1986: 17). Kendisi hekimlik mesleğinden hoşlanmıyor daha çok insan eylemlerinin anlamı ve mekanizması üzerinde yoğunlaşmak istiyordu. Freud bu kapsamda tıp eğitiminin yanında felsefe derslerini de ihmal etmedi ve döneminin önemli bir felsefecisi olan Brentano'nun derslerini takip etmiştir (Freud, 1999a: 12).

1876'dan 1883'e kadar Freud, Ernst Brücke'nin fizyoloji laboratuvarında çalışmıştır. Brücke Viyana Üniversitesi Fizyoloji Bölüm Başkanlığı görevini yürütmekteydi ve bilim dünyası içerisinde en yetkin ve meşhur fizyolojistler arasında gösterilmekteydi. Brücke'nin temel iddiası 1874 yılında yayımladığı "Fizyoloji Dersleri" isimli eserinde ortaya koyduğu gibi canlı organizmaların, fizik ve kimya gibi doğa bilimlerinin de araştırma ve uygulama alanına giren "dinamik bir sistem" olduğunu iddia etmesidir. Freud'u da öğrencilik yılları içerisinde etkileyen boyut burasıdır yani Brücke'nin canlı organizmaların dinamik bir fizyolojiye sahip olduğu iddiası (Hall, 1999: 17). Böylelikle Freud daha sonraki yıllar içerisinde psikanalizin dinamik yönünü tanımlama çabasında kendisine hoca Brücke çok büyük bir kuramsal zemin hazırlamıştır (Balogh, 1986: 20).

Freud Brücke'nin fizyoloji laboratuvarında mikroskopla sinir sistemi hücrelerinin histolojisini incelemektedir. Bu yönde oldukça dikkat çekici genetik ve biyolojik analizlerde bulunduğunu biliyoruz. Özellikle aşağı hayvanların sinir sistemi yapısı ile yukarı hayvanların sinir sistemlerinin aynı yapıda olduğunu ortaya koyması hem Darwinci çizgide giden yaklaşım biçimine büyük bir katkı sağlamıştır. Kaldı ki Freud Darwin'in özellikle "Türlerin Kökeni" isimli eserini çok ufak bir yaşta ailesinin katkısıyla okumuş ve Darwin için dünyaya darbe vuran üç bilim adamından biri olarak söz etmiştir (Balogh, 1986: 20–21).

Hocası Brücke'nin Freud'un bilimsel ahlakına yönelik de büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Brücke sayesinde bilimsel araştırmalar için gerekli olduğuna inandığı disiplinli olma kuralını kolaylıkla edinmiş oldu. Hocası Brücke ile arasındaki ilişki biçiminin niteliği bürokratik-akademik bir boyuttan daha ziyade arkadaşlık-dostluk biçimindeydi. Bundan dolayı Freud'un Brücke'den etkilenme biçimi daha çok duygusal yönleriyle etkili olmuştur. Freud kendisi de Brücke'yi otobiyografisinde "baba figürü" olarak nitelemiştir. Üniversite yıllarında babasının etkisi az olduğundan bu boşluğu Brücke'nin doldurduğu bilinmektedir. Brücke Freud'un kişisel hayatının şekillenmesinde ve hangi yönlere doğru gelişeceğini de az çok etkilemiş bir isimdir. Buna örnek olarak da fizyoloji laboratuvarından ayrılarak Viyana Devlet Hastahanesi'ne geçmesini Brücke Freud'a önermiştir. Çünkü Freud o zaman ekonomik bir darboğaz içerisindeydi ve bunu ancak klinik çalışmalarına yönelerek, yani hastaları muayenesinde tedavi ederek sağlayabilirdi. Böylece Freud teorik işlerle ilgili olarak çalışmalarını yürüttüğu fizyoloji laboratuvarından ayrılarak 26 yaşında Viyana Devlet Hastahanesi'nde işe başlamıştır. Freud tam bu hastaneye deneyimde klasik anlamda bir hekim olmak istemediğini anlayabilme imkânı bulmuştur. Bu süre içerisinde de aynı zamanda kendisinin özel doçent olacağı nöroanatomi alanında çalışma yapma üzere dünyaca ünlü beyin anatomisti Meynert'in nöroanatomi laboratuvarında kadrolu asistan olarak 5 ay kadar sürecek bir çalışma dönemine girmiştir. Freud hekimlik mesleğinin başlarından bir fizyolog olarak çalışmıştır. O zaman ki ana eğilim de bu şekildedir: Fizyolog olunmadan psikolog olunmaz. Daha sonra ise ilgisi merkezi sinir sistemine yoğunlaştırmış, daha sonra da maddi sıkıntılar nedeniyle de psiko-patolojiye yönelmiştir (Tura, 2005a: 52).

Ekim 1885 yılında nöropatoloji doçenti olduktan sonra Paris'teki Salpêtriêre Hastanesinde histerik vakalar üzerine çalışmalar yapmakta olan Jean Charcot'un yanına gitmiştir ve burada histerik vakalar ile profesyonel düzeyde karşılaşma olanağı bulmuştur. Özellikle de Charcot'un kullandığı yöntemi yani hipnozu öğrenme olanağı bulmuştur. 1886 yılında da Paris'ten Viyana'ya dönmüş ve muayehanesini açmıştır. Aynı yıl içerisinde Viyana Tabipler Odasında histerik vakalar üzerine, Paris'teki kuramsal deneyimlerine dayanarak yapmış olduğu konferans tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler ileriki yıllarda Freud için pan-

sexualist denmesine neden olacaktır. Ancak Freud kendisinden çok emin olduğu için eleştirilere ve tepkilere hiçbir şekilde kulak asmayıp, araştırmalarını yoğunlaştırarak devam ettirmiş ve psikanalizin oluşması ve kurumsallaşmasına büyük katkı sağlamış, ismini psikanaliz ile özdeşleştirmiştir. Şüphesiz Sigmund Freud psikanalizin kurucusudur.

Psikanaliz 19. yüzyılın son yılında ortaya çıkmıştır ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın birçok yerine (Arjantin, Brezilya) yayılmıştır. (Lagache, 2005:9, Tükel, 2005: 62–65). 1905–1920 arası dönem ise psikanalitik hareketin oluşumu açısından temel önemde olmasının yanı sıra, Psikanaliz, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası bir düzeyde gelişim gösterebilmiştir. Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin kurulması ile birlikte psikanalitik genel kurumsallaşmış ve örgütlenme ihtiyacının olduğunu açıkça belirtilmiştir. (Ferenczi, 2005: 50–55). Freud'un çalışmalarının teknik konularla ilgili kısmının büyük bir bölümü ağırlıklı olarak 1912–1919 yılları arasında ortaya çıkmış olup, psikanaliz paradigmasının terminolojik donanımı 1920 yılından itibaren değişiklikler göstererek yeniden şekillenmiştir. Bu değişiklikleri de, Lagache'in yaklaşımına göre, iki temel kategoride toplayabiliriz. Bunlardan birincisi itkilerle, ikincisi de psişik aygıt ile ilgidir (Lagache, 2005: 16–17).

Freud, psikanalizin bir bilimsel otorite olarak kurumsallaşmasını önemsemiştir ve 1901 yılında psikanalizin kurumsallaşmasına sıcak bakmaya başlamıştır. Bu kararın alınmasında aynı zamanda Oedipus kompleksini keşfetmesine de neden olan Roma gezisi ve rüyaları etkili olmuştur (Thurschwell,2002:8;Parman,2005: 13–15). Freud'un psikanaliz anlayışının oluşumunda yukarıda kısaca da olsa bahsetmeye çalıştığımız gibi en yakın dostu olan Fliess'in etkisi büyüktür. Psikanalizin kurumsallaşmasında Freud'un Fliess'ten kopmasının etkisi büyüktür. Çünkü Freud 1902'de kurulan ve 1908 yılında Viyana Psikanaliz Derneği'ne dönüşecek olan Çarşamba Ruhbilim Derneğini kurmasının arkasında Fliess'ten boşalan yeri doldurma isteği etkili olmuştur. Freud bu dönemde öğrencileri arasında otorite olarak görülmektedir. Psikanaliz dar bir çerçevede, arkadaş sohbetleri içerisinde görülmekteydi. Bu süreçteki toplantıların bütün notları 1906'dan 1910'a kadar Otto Rank tarafından tutulmuştur. Bu süreçte psikanaliz sadece zihinsel ve psişik bozukluklarla ilgilenmemiş, ilgi alanını gündelik yaşam, dinsel inançlar ve din kurumu, cinsel yaşam üzerine yoğunlaştırarak genişletmiştir.

Bu süreçteki toplantılara katılan bütün kişilerin Yahudi olması dikkat çekicidir. Ayrıca katılanların hepsi hem dinsel inanç hem de kültür düzeyinde bir “aidiyet” arayışında oldukları bilinmektedir. Bazıları yaş olarak çok gençtir, bazıları da ailevi yaşamları ile ilgili ciddi problemleri bulunmaktadır. Bundan dolayı Pigott, bu dönemdeki psikanaliz öğrencilerinin “öğrenci”den ziyade “mürit” olarak görülmesi gerektiğini ifade eder (Pigott, 2005: 33). Kovel’in yaklaşımına göre de psikanaliz bütünüyle bir burjuva bilimidir ve Marksizmle karşıtlık içerisindedir. Ayrıca da psikanalizin en büyük olumsuz yönü öznelci olmasıdır. Kovel radikal bir psikanalizin önemli bir temsilcisi ve Marksist politik duruş ile psikanalizin kavramsal açılımını sentezleyebilmiş önemli bir Marksist psikanalist olarak Freud’un kendisi için vazgeçilmez bir konuma sahip olduğunu belirtir. Kovel’a göre Freud yeni bir “psikolojik sistem” icat etmemiştir. Freud büyük burjuva düşünürlerinin sonuncudur. Bütün yaptığı ise yaşan çağın çelişkilerini ortaya koymuş olmasıdır. Kovel’in bu muhalif iddialarının vurgulanması da Ortodoks psikanalizin iddiaların tam tersi bir iddia olması açısından ilgi çekici olabilmektedir (Kovel, 2000:12,14). Aynı şekilde de Deleuze ve Guattari’de psikanalizi iktidarın toplumsal işleyişi bağlamında değerlendirerek, psikanalizin (sekülerleşmiş) devletin dini olarak görmekteyler. Psikanalistler de son rahiplerdir bu bağlamda.

1.1.3. Jean-Martin Charcot’un Katkısı

Freud’un düşünsel altyapısının temelini yaşadığı zamanın egemen ve yaygın tedavi tekniklerinden olan hipnozla ilgili gözlemlerinden topladığı malzemeler oluşturmuştur. Freud’a göre nevrozları ilk gösteren Charcot’tur (İkiz, 2004: 15). Freud’un psikanaliz tekniğini keşfettiği yıllarda hâkim psikoloji temel olarak beyin patolojileri üzerine yoğunlaşmaktaydı. Bu beyin patolojilerinin de ana kaynağı olarak anatomik-bedensel bozukluklar yani daha çok somatik nedenlerin etkili olduğu düşünülüyordu. Ruhsal bozuklukların tedavi edilmesinin yegâne koşulu olarak da bedensel bozuklukların düzeltilmesi görülüyordu bundan dolayı da egemen psikolojik yaklaşımlar psişik katmanı devre dışı bırakmışlar ancak 1900’lü yılların başları ile birlikte Freud’un çalışmaları ile psişik süreçlerin ruhsal bozuklukların ortaya çıkmasında etkili olduğu görülmüştür. Bu iddia psikoloji alanında devrimci ve

radikal sonuçlar üretmiştir. Bu dönemdeki yeni ortaya çıkmakta olan psikanalizin temel iddiasını şu formülle belirtebiliriz: bazı psişik bozukluklar ya da aksaklıklar, organik kökenli değil tam tersine psikolojik nedenselliklere bağlıdır. Bu katı bir deterministik-mekanistik görüş olarak rahatlıkla kategorize edilebilir. Bunun yanında ruhsal bozukluklarının ortaya çıkmasında gündelik hayatın kuruluşu içerisinde karşılaşılan maddi engellemeler ve baskılar sonucu oluşan aşırı yoğunluktan dolayı egonun bu ortamı kaldıramaması da önemli bir etken olarak değerlendirilmiştir. Parisli ünlü hekim Jean-Martin Charcot'da ruhsal bozuklukların oluşmasında organik bir patolojiden kaynaklandığını görüşüne ilk önce katılmış, bu yaklaşımı çalışmalarında kullanmış ancak daha sonra Nancy Ekolü'nün telkinin oluşturucu işlevini vurgulaması ile birlikte, psişik patolojilerin arkasındaki temel nedenin organik bozukluklar olmadığını ileri sürerek, psikanalizdeki en başından itibaren önemli bir etkisi olan biyolojizmi eleştirecektir (Geçtan, 2002: 13).

Freud'un Charcot ile entelektüel düzeyde hesaplaşması böyle bir atmosferde oluşmuştur. Charcot bu psikolojik konjonktür içerisinde histeri göstergelerinin daha çok nörolojik kökenli olduğunu, histerik bayılma, yemek yiyememe, konuşma bozukluğu gibi göstergeleri olan aksamaların oluşum mekaniğinin psişik altyapısını ve zihinsel boyutunu vurgulaması açısından vazgeçilmez bir bilimsel ağırlığa ve şöhrete sahiptir. Freud'da psikanalitik kuramını ortaya çıkarma sürecinde Charcot'un en çok bu yönlerinden ve güçlü kişiliğinden etkilenmiştir. Bu zamana kadar histerik semptomlara sahip olan hiçbir bireyin davranışları normaldişi ya da aykırı olarak kodlanmamıştır. Tam tersine histerik belirtilere sahip olan insanların bu eylemleri ya da dışavurumları bilinçli ve iradi bir motivasyonla sistematik olarak imgelem kapasitesini aktifleştirerek ürettiği düşüncesi yaygın olarak kabul edilmiştir. Freud ise Charcot'un kliniğindeki psikanalitik gözlemlerinden sonra histerik olguların incelenmeye ve ardındaki nedenlerin araştırılmasını gerekli görebilmiştir. Histerik vakalar bu eşsiz deneyimden sonra Freud için vazgeçilmez bir araştırma nesnesi olmuştur. Ancak bu durumdan sonra histerik vakalar Freud için patolojik bir niteliğe sahip olmuştur (Freud, 2001: xi).

Charcot'un kişilik yapısından, entelektüel ve bilimsel kapasitesinden ve kendisine göstermiş olduğu yoğun ilgiden dolayı ve o zamanlar Avrupa'da çok yaygın olan Yahudi düşmanlığının kendisine hiç hissettirilmemesi Freud'un derinden

etkilemiştir. Charcot onu akşamları evindeki toplantılara davet edip, Paris'in bilim ve sanat çevresinin seçkinleriyle tanışma fırsatına sahip olmasına olanak sağlamıştır. "Daha da önemlisi, Freud'u etkileyen yönü Charcot'un histerik hastalara yönelim şekliydi. Charcot, histerik hastaların beyin anatomisinden habersiz gibi davrandıklarını ve hipnozla hastanın semptomunun ortaya çıkarılıp yine hipnozla iyileştirilebildiğini ileri sürmekteydi" (Psikanalitik Kurama Giriş, 2006: 13).

Charcot daha çok histeriklerle ilgilenmiştir. Fransa'nın en kaliteli sinir sistemi sorunlarıyla ilgili hastanesi olan Salpêtriêre'de epilepsi semptomlarına sahip hastalarla ilgilenmiştir. Histerinin daha çok kadınlara yönelik bir hastalık olduğunu fikrini eleştirmiştir. Histerinin arkasında cinselliğin önemli bir yerinin olduğunu iddia eden yaklaşımı kabul etmemiştir. Buna örnek olarak rahibelerin fahişelere oranlara daha az histerik olduğunu ortaya koymuştur. Histerinin işleyişine yönelik analizler yapmıştır. Histeriyi süreçler içerisinde konumlandırmıştır. Bu kapsamda Charcot'a göre histeri'de, anatomik ya da bedensel bir kökene dayalı hastalığın nedeni bulunmaz. Tam da bedensel ya da anatomik bir başka ifade ile de sinir sistemine dayalı olduğunu düşündüğümüzde yanlıyoruzdur. Histeride nedenler zihnin içerisinde yer alan psişik katmandan türemektedir. Kaynak oradadır. Psişik bir alanın zihnin içerisinde yapılanmış olduğunun kanıtlanmasında hipnoz deneyimi yol gösterici olmuştur. Çünkü hasta hipnoz süreci içerisinde kendisine yöneltilen bütün telkinleri hipnoz sonrası yaşantısında da uygulamaktadır. Normal bilinçliliği kapalı olsa da kaydeden bir kayıt süreci bulunmaktadır. Charcot bu tarz keşifleri Freud için çok büyük bir açılım sağlamıştır. Freud Fransa'da geçirdiği beş aylık süreci nişanlısına anlatmıştır. Bu mektubunda Charcot için "dünyevi bir keşif" olarak betimlemesi, Freud'un perspektifinden, Charcot'un nasıl kategorize edildiğinin önemli bir göstergesi olarak okunabilir. Paris'te geçirdiği günler Freud'un klinik deneyiminin artmasında da etkili olmuştur. Ayrıca da Freud hipnoz tekniğinin kullanarak histerikleri iyileştirmeye çalışarak Charcot'un yaygınlaştırdığı tekniği geliştirmiştir (Muckenhaupt, 2004: 33–41, 48).

1.1.4. Joseph Breuer'in Katkısı

Freud'un yaşamında 1887'ye kadar geçen on yıllık sürenin psikanalizin temelini atıldığı dönem olduğunu söyleyebiliriz. Breuer ile birlikte yazılan ve 1895 yılında yayımlanan *Histeri Üzerine Çalışmalar* kitabı psikanalizin resmi başlangıcı olarak değerlendirilmektedir (Freud, 2001a: xvi). Bu kitap psikanalitik kuramın oluşumunun ilk donanımını ortaya koyduğu için değerlidir. 1889 sonbaharında Viyana'ya döndükten sonra Freud, çoğunluğu nevrotik davranış bozuklukları gösteren hastaları arasından, özellikle histeri belirtileri gösterenleri giderek artan bir ilgiyle incelemeye koyulmuştur (Freud, 2001a: xi, Muckenhaupt, 2004: 48). Ancak bu çalışmaların bir kurama dönüşmesinde rol oynayan etkilerin sonuncusu Joseph Breuer'den gelmiştir.

Breuer Viyana'nın seçkin ve tanınmış bir hekimidir. Freud gibi oda nöroloji ile ilgilenmektedir. Freud, kendisinden çok fazla yaşlı olan Breuer'i, Brücke'nin Fizyoloji Enstitüsü'nde çalıştığı günlerden bu yana tanımaktadır. Freud Paris'ten Viyana'ya döndüğünde Hekimler Derneğinde erkek histerik vakaların olduğuna ilişkin bir bildiri sunar ve bu bildiri hekim çevresinden olumsuz tepki toplar ve Freud hekim çevresinden tecrit edilir. Bu atmosfer içerisinde yalnızlaşan Freud ilişki ve dostluk ihtiyacını Breuer'den sağlamıştır. Breuer hem çok yakın bir dost hem de bilimsel olarak paylaşımı olan yetkin bir meslektaşydı. İlk kızının ismini Breuer'in karısının ismi olan Mathilde olarak koymasının aralarındaki ilişkinin yoğunluğunu göstermektedir. Breuer Viyana çevresinde nefes almanın düzenlenmesinde iç kulağın rolüne ilişkin yapmış olduğu çalışmalarla tanınmıştır. Breuer'in Freud için her zaman ihtiyaçlarının karşılanması açısından "baba" figürü gibi yer aldığını gözlemlenmektedir. Freud sık sık para sıkıntısı çekmiştir ve Breuer her zaman Freud'a gereken parayı vermiştir (Muckenhaupt, 2004: 44–45).

Breuer, çoğu kadın olan (histerik) hastaları üzerinde hipnozu ilginç bir biçimde kullanmaktaydı. Bu hastalar hipnoz altında sorunlarını baskısız ve açıkça anlatabilmekte ve hipnozdan sonra rahatlık hissi duydukları gözlemlenmiştir. Duyguların boşalmasına imkân veren bu yöntem, arınma anlamına gelen katarsis denilmiştir. Sağladığı rahatlamanın yanı sıra bu yöntem, hastaların nevrotik belirtilerinin oluşmasına neden olan sarsıcı olayların ve duygusal çatışmaların ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Yakın arkadaşı olan Freud'un histeri patolojilerine yoğun

bir ilgi duyduğunu bilen Breuer, 1880 Aralık ayı ile 1882 Haziran dönemleri arasında karşılaştığı, oldukça önemli bulduğu psikanalitik bir klinik gözleminden bahsetmiştir. Anna O. vakası olarak psikanaliz literatüründe bilinen bu olay ile birlikte psikanalizin kavramsal altyapısı kurumsallaşmaya başlamıştır (Tura, 2005a: 54). Psikanaliz hareketinin temel başlatıcısı olarak bu olay gösterilebilmektedir. Freud'un psikoterapi'ye başlamasında Breuer'ün önemli bir rol oynamıştır

1.1.4.1. Anna O. Vakası

Freud ile Breuer on dört yaşından beri arkadaşlardır. Ve bir gün Breuer Freud'a bir olaydan bahseder. Kendisine öksürük sorunuyla gelen bir kadın, ki bu kadın temel olarak histerik özellikler göstermektedir, hipnoz aracılığı ile sıkıntıya yol açan duygusal yük tedavi sırasında yeniden canlandırıldığında kendiliğinden etkisi ortadan kalkmıştır. Bu durum karşısında şaşkına dönmüş ve hemen Freud'a haber vermiş, tedaviyi Freud devam ettirmiştir.

Anna O. olarak yer alan bu olguyu arkadaşından alarak incelemeye koyulmuştur Freud. Anna O. olarak psikanaliz literatüründe anılan ismin toplumsal yaşamdaki karşılığı sosyal hizmet alanının gelişmesinde büyük rol oynayan Bertha Pappenheim'dır. Breuer ile tedavi amaçlı tanıştığı zamanlar 21 yaşındadır ve babasının ölümünden sonra çeşitli psikişik aksaklıklar oluşmuş ve bu sıkıntılar Anna O'nun toplumsal yaşantısını olumsuz yönde etkilemiştir (Rieff, 1979: 39). Bunun bir ızdırıp haline gelmesi ile birlikte bir doktor olan Breuer'e başvurmuştur.

Hasta, yirmi bir yaşında, zengin bir Yahudi ailenin kızıdır. Oldukça zeki ve kültürlü bir kadındır. Fransız ve İtalyan edebiyatının sıkı bir takipçisi olmakla birlikte İngilizceyi iyi bilmektedir. Klinik tablo şu şekildedir: El ve ayaklarda, vücudun sol ve bazen sağ kısmında kasılmalar ve kısmi felç. Oküler hareket ve görme bozuklukları; kafayı dik tutmada zorluk, şiddetli ve yoğun öksürük; iştahsızlık, yoğun bir susuzluk hissine rağmen hiçbir şey içememe; deri duyumunun kaybı, yoğun öksürük nöbetleri ve gerçeklikten kopuşlar. Genç kızın çok sevdiği babası ölümcül bir hastalığa yakalanmıştı; nevroz genç kızın babasının bakımını üstlendiği dönemde başlamış ve babasıyla ilgilenmesine engel olmuştu. Anna babasına çok düşkündür ve babasının yaşamının son günlerinde onu hiç yalnız bırakmamış, bakımıyla bizzat kendisi ilgilenmiştir. Ancak babasına yönelik bütün

hatıralar öylesine güçlü bir şekilde bastırılmışlardır ki ancak hipnoz süreci içerisinde bilinç düzeyine çıkabiliyorlardı. Bu durumu örnek olarak Anna bir rüyasından bahsetmiştir. Bu rüyasında hasta babasının yatağının başucunda beklerken, bir yılının babasına doğru ilerlediğini ve sokmaya hazırlandığını, bu tehlikeli durumu farkedip yılını engellemek amacıyla harekete geçmek istediğinde oturduğu sandalyenin arkasına sarkıtılmış olduğu kollarını hareket ettiremediğinden bahsetmiştir. Anna bu bellek izini hipnoz sırasında bilinç düzeyinde tekrar yaşadığında hipnoz sonrası gerçek yaşamda felçli olan kolunu hareket ettirebildiğini farketmiştir. Breuer, hastayı dikkatle gözlemledi; gerçek hayattan kopuş anlarında, genç kızın iç sıkıntılarıyla ilgili olduğunu düşündüğü sözler mırıldandığını fark etti. Hastaya hipnoz tekniğini uyguladı ve söylediği sözleri tekrarladı. Hasta da aynı sözcükleri tekrarlayarak gördüğü kötü rüyaları bir bir anlattı, rüya sırasında hasta babasının başucunda bir genç kız gördüğünden bahsetti; hasta bu rüyalardan bir kaçını anlattıktan sonra kendine geliyor ve normale dönüyordu.

“Breuer, hastanın tedavi sırasında makul, uysal bir davranış, ancak kontrolü güç çocuksu bir tutum gösterdiğini; hastanın adeta iki farklı kişilik sergilediğini, anadili olan Almanca’yı unutarak devamlı İngilizce konuştuğunu ve bu dilden çeviriler yaptığını öğreniyor. Breuer’in hastanın daha açık olduğu akşam saatlerinde yaptığı tedavi ziyaretlerinin birinde hasta, semptomlarının başladığı koşulları en ince ayrıntısına kadar anlatıyor. Breuer’in şaşkınlığı, sanki bu konuşma sihirli bir etki yapmışçasına, semptomun kaybolmasını görmesi ile başlıyor. Hasta da bu ilişkiyi kavrayınca konuşmayı sürdürüyor. Bu gözlem, sonradan Breuer ve Freud’un “katarsis” adını verdikleri ruhsal yıkanmanın başlangıcını oluşturmaktadır” (Psikanalitik Kurama Giriş, 2006: 14).

Anna babasına yönelik sevgisini vurgulayan ifadeleri kullandığında ve histerik belirtilerin hangi geçmiş yaşantı ile birlikte ortaya çıktığını anladığında histerik belirtiler otomatik olarak etkisini yitirmekteydi. Anna da bu büyüleyici gelişmeyi etkisinden dolayı “baca temizliği” olarak nitelendirmişti. Kaydedilen bu gelişme ertesi gün kayboldu, sonraki gün yeniden ortaya çıktı. Semptomlar, ilk ne zaman oluştuğularının hasta tarafından dışavurumla hatırlanılmasından sonra ortadan kayboldular. Bir şeyler içme konusundaki yaşadığı fiili zorluk, hastanın hiç sevmediği, müdürünün küçük köpeğinin bardaktan su içerken gördüğünde ortaya çıkmıştı; kibar davranarak bu konu hakkında tek kelime etmemişti, ama birden hiçbir şey içemez hale gelmişti: Konuşması bittikten sonra, o zamana kadar hâkim olduğu öfkesini şiddetli olarak gösterdi. Daha sonra içecek bir şeyler istedi, büyük bir bardak

su içti, hipnozun etkisinden kurtulduğunda bardak dudaklarındaydı. Bozukluğa bu şekilde kesin olarak son verildi. Breuer, daha sonra bütün semptomları sistematik olarak inceledi ve şu olguları ortaya koydu: çok sayıda ve çeşitli psişik travmaların kaynağı başlangıç noktalarındadır ve sonraki travmalar ilk travmalardan önce tespit edilir. Bütün semptomlar bu bilgiler ışığında art arda azaltıldı, ta ki bir “sevgi aktarımı”nın gelişimine şaşırarak Breuer uzaklaşarak tedaviyi yarıda bırakana kadar (Lagache, 2005: 9–11).

Anna O. vakası bilinçdışının önemli bir kavramsal araç olarak keşfedilmesinde rol oynamıştır. Anna O.’nun bütün hal ve davranışları ve bilinç düzeyinde ifade ettikleri zihnin bilinçdışı bölgesinden geldiği anlaşılmaktaydı. Bu süreçte Anna O. bilinçdışından kaynaklanan çeşitli yorumlar geliştirmekteydi. Bu süreçte Breuer’in tek yaptığı ise bütün bu gelenleri yorumlamadan kayıt altına almaktı (Freud, 2001a: xvi). Freud ile Breuer’in 1895 yılında ortaklaşa yayın hayatına sundukları “Histeri Üzerine Çalışmalar” adlı yayın, psikanalitik literatürün ilk yazılı başlangıç eseri olma ünvanına sahiptir. Bu eser, Breuer tarafından kaleme alınan yukarıda kısaca da olsa betimlediğimiz Anna O. vakası ile Freud tarafından beş olgu üzerinde uygulanan katartik yöntemin tedavi sonuçlarını içermektedir. Freud’un bu çalışmadaki “histerik vakaların oluşumunda cinsel pratiklerin önemli bir payı bulunmaktadır” biçimindeki radikal ve devrimci argümanı hekim çevrelerinden oldukça fazla ve etkili karşı tepki toplamıştır ve Breuer bu tepkilerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Breuer de Freud’un bu sert iddiasından rahatsızlık duyduğunu açıkça belirtmiştir. Hatta kendisinin analiz ettiği ve inanılmaz sonuçları olan Anna O. vakasında cinsel eğilimlerin psişik aksaklıklara neden olduğunu kendisi de fark ettiğinde analizi hızlıca yarıda keserek, hastasından uzaklaştığı bilinmektedir. Breuer’in bu tedavi sürecini bir anda yarıda bırakmasının temel nedeni psikanalitik terminolojiyi kullanarak söylememiz gerekirse şu şekildedir: Freud’a göre ana neden Breuer’in tedavi süreci içerisinde otomatik olarak gelişen “karşı aktarım” durumu ile karşılaşması sonucu korku ve kaygıya kapılmasıdır.

Freud ile Breuer’in ortaklaşa çalışmaları ilk önemli eserini 1895 yılında yayımlanan Histeri Üstüne İncelemeler isminde kendisini ortaya koymuştur. Bu eserinde psikanaliz tarihindeki vazgeçilmez konumu insan davranışının nedeni olarak psikodinamik bir yaklaşımı benimsemesiydi. Psikodinamik yaklaşıma göre insan

davranışı bilinçli kategorilerin etkisinde değil daha çok bilinçsiz ya da bir başka ifadeyle bilinçdışı oluşumların etkisiyle belirlenmektedir. Freud ile Breuer bu yaklaşımı Anna O. vakasından hareketle benimsemeye başladıklarını da daha önce belirtmiştik. Breuer ile yapmış oldukları ortak çalışmalar ve klinik deneyimler sonucunda en önemli iki sonuç elde edilmiştir ve bunlarda psikanalitik kuramın temel sayıltılarını oluşturacaktır.

1.2. BİLİNÇDİŞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Psikanalitik kuramın köşe taşı olarak “bilinçdışı zihinsel süreçlerin varlığının keşfi” rahatlıkla gösterilebilir (Jacops,2003: 33). Yinede bilinçdışının varlığı sadece Freud’un keşfi olarak görülemez. Freud’un bilinçdışının keşfi ile ilgili ağırlığı daha çok bilinçdışı süreçlerin insanın bilinçli davranışının arkasındaki temel nedenin olduğunu sistematik bir biçimde ortaya koymasıdır. Freud’un bilinçdışına yönelik vurgusu yönelimini anatomik boyuttan daha çok psişik katmanlara yönelttiğinin bir kanıtı olarak okunabilir. Bilinçdışına yönelik vurgusu insan bedeninde kendisine bir yer bulan zihnin belirli bir bölgesinin belirleyiciliğine işaret eder. Freud psikanalitik kuramın ilk aşamasında, nörofizyoloji alanındaki bilgilerden beslenerek, psişik olayları bilinç katmanına sınırlama ve onları tümüyle fiziksel, nörolojik boyutlarıyla açıklama tarzını benimsemekteydi. Nöron düzeyinde, ayrışmamış bir fiziksel/kimyasal enerjinin akışından söz ediyordu. Ancak giderek, psişik olayları açıklamada fiziksel mekanizmaları kullanmanın yetersizliğini fark etti. Bilinçdışı terimini ilk kez, 1895’te yayımlanan Bn. Emmy isimli olgu raporunda kullanmıştır. Freud bu sistematik keşiften sonra psişik aygıtın bir katmanı olan bilinçdışının çeşitli özelliklerini ve organizma içerisindeki işlevlerini betimlemeyi kendisine amaç edinmiştir (Akvardar ve diğerleri, 2006: 23). Psişik süreçlerin bilinçdışı işlediği argümanı, Freud’un geliştirdiği psikanalitik kuramın temelini meydana getirmiştir. Bundan dolayı Freud psikanalizin terapötik bir yöntemden daha çok, bilinçdışının bilimi olarak anılacağını belirtir (Freud, 2006: 61).

Freud’a göre bilinçdışının özel özelliklerinden biri bilinçdışı süreçlerin gerçeklikten bağımsız olduğudur. Bilinçdışı süreçler zaman algısından kopuktur ve bilinçli süreçlere oranla daha çok hareketlidir. Bir düşünceden diğerine hızlıca yer

değiştirme eğilimi gösterebilirler. Bilinçdışı süreçler mantıksıdır bundan dolayı da mantık perspektifinden paradoksal gözükebilir (Jacops,2003: 35). Bilinçdışı süreçlerde zaman kavramı ya da zamanla ilgili bir bağlantı yoktur. Tarihsel süreçte hiçbir şekilde değişim göstermez. Bilinçdışı canlı ve gelişme kapasitesine sahip bir sistemdir. İçsel gerçeklik, dış dünyanın gerçekliğine göre daha fazla ön plandadır. Bilinçdışı bir bellek izinin, bir dürtüsel isteğin gerçek hayatta deneyim kazanmasının önemi bulunmamaktadır. Psişik aygıtın kutsal ilkesi olan gerçeklik ilkesinin yerine haz ilkesi geçerlidir. Bilinçdışı katmanda haz ilkesinin hükümleri geçerlidir. Gerçeklik ilkesi ise bilinç katmanında geçerlidir. Bilinçdışı dürtü ve istekler haz ilkesine bağlı olarak boşalım ve doyum ararlar, bu nedenle bilinç katmanını yıpratma işlevi gösterirler. Bunların, daha çok takılma oluşturmuş çocukluk dönemi arzuları olduğu klinik gözlemlerle belirlenmiştir. Bilinçdışı kavramı bastırma süreci ile yakından ilişkilidir ve bilinçdışı alan bastırılan bellek izleri ile doldurulur (Descombes, 1995: 23).

Freud'a göre her bir düşünce bilinç düzeyine ulaşmadan önce temel önemde olan bilinçdışında şekillenir. Freud'un yaklaşımına göre psişik süreçler, ağırlıklı olarak bilinçdışı süreçlerin etkisi altındadır. Bilinçli olanlarsa sadece, bilinçdışından bilince çıkmasına izin verilmiş olanlardan ibarettir. Gerek sağlıklı gerekse de hasta bireylerde psişik olayları anlayabilmek için, bilinç düzeyinde kanıtını bulamadığımız başka bazı süreçlerin varlığını kabul etmek zorunludur. Aklımıza gelip de nereden, nasıl geldiğini bilemediğimiz düşünceler de bilinçdışı süreçlerle açıklanabilmektedirler. Bilinçdışı bir oluşum, bilinç katmanından, bilince karşı yıpratma işlevi gösteren güçler tarafından uzaklaştırılmakta, dışlanmakta, pasifize edilmeye çalışılmaktadır (Thurschwell, 2002:4). Psikanaliz yaklaşımı, bilinçdışı süreçlerden kurtulma amacının, bilinçdışı süreçlerin içeriklerindeki eğilimlerden kaynaklandığını birçok klinik gözlemlerle ortaya çıkarmıştır. Bilinçdışı sistem, psişik etkinliği meydana getiren süreçteki en düzenli ve kaçınılmaz katman hattını oluşturmaktadır. Her psişik eylem, öncelikle bilinçdışı olarak başlar ve daha sonra ya aynen bilinçdışı katmanda işlemeye devam eder ya da bilinçli olma yolunda gelişme işlevi gösterir. Bu sürecin istikrarlı bir şekilde gidebilmesi için bilinç katmanında bir dirençle karşılaşp karşılaşmamasının büyük önemi vardır. Bilinç hoşuna gitmeyen

birçok eğilimi sansür vasıtasıyla bilinçdışı alana gönderir. Bunlar aynı zamanda bastırılmış bellek izlerini oluşturur (Freud, 2006: 62).

Freud'un bilinçdışına yönelik analizleri, psikanalizin diğer önemli kavramlarında da görülebileceği gibi, çalışma hayatı boyunca hiçbir zaman sabit bir anlama sahip olmamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Freud'un psikanalize yönelik yaklaşımı özellikle de dürtüler ile bilinç kuramı 1920'lerden sonra değişmiştir. Bu çalışmada da görülebileceği gibi, bilinçdışının varlığının en güçlü kanıtlarından bir tanesi bilinçöncesine ait herhangi bir anının bir diğer ifadeyle bellek izinin, gerekli koşullar sağlandığında bilinç durumuna geri getirilebilmesidir. Bu bir anlamda "hatırlama" hareketidir. Bilinçdışı alanında hiçbir şey unutulmaz ya da tamamen silinemez. Çocukluk yıllarındaki oluşan istekler, beklentiler ve anılar bilinç düzeyinden çıkarılmış olsa da bilinçdışı katmanda yaşamaya devam eder. Bilinçdışı bütün artıkların toplandığı mekânsal alanı gösterir (Thurschwell, 2002:4). Kuramsal olarak bilinçdışını tartışmak ile bilinçdışının pratik etkileri birbirinden epeyce farklıdır. Bundan dolayı bu konu ile ilgili tartışmalarda bilinçdışının kavramsal yönüyle mi, pratik yönünden mi bahsettiğimizi belirtmemiz oldukça önemlidir. Bu da klasik psikanalizde bir düşüncenin bilinçdışı olup olmadığını nasıl anlayabileceğimiz ile ilgili sorunsal yönü yoğun olan bir konuyu oluşturmaktadır. Bu konunun çözümü için Freud tatmin edici kanıtları ortaya koyduğunu rahatlıkla söyleyebilmekteyiz. Edim hataları, şakalar ve en önemlisi rüyalar bilinçdışına giden yolda psikanalistlere önemli ipuçları sunmaktadır. Bu olgular bastırılan şeylerin yerine konan bir uzlaşmacı ikamelerdir. Bu olgularda bilinçdışı ile bilinç uzlaşmaya çalışmaktadır (Brown, 1996: 15). Bilinçdışı (ruhsal yapı) süreçlerin tanınabilmesi, semptom oluşumunda olduğu gibi, rüya sonucunda mümkün olabilmektedir (Freud, 1999c: 55).

Sıradan bir insanın hiçbir bağlantı göremediği yerde psikanalist birçok bağlantı görür. Psikanaliste göre hiçbir şey tesadüfî değildir. Ve psikanalizin de temel sayıtlılarından biri olan sihirli cümle burada da geçerliliğini sürdürmektedir: Hiçbir şey nedensiz/tesadüfî değildir (Tükel, 2000: 129; Brown, 1964: 3). Ancak Norman'ın (1996: 14) dikkat çektiği üzere bu durum nedensellikten daha ziyade "anlam" sorunu ile ilişkilidir. Bu çerçevede rüyaların, şakaların, edim hatalarının, nevrotik semptomların vb. bir "anlam"lılığı bulunmaktadır. Bir niyeti ve buna bağlı

amacı ortaya koymaktadır. Psişik determinizm daha çok buna yakın gözükmektedir. Bilinçdışı süreçlerin etkilerini direkt olarak basitçe algılayabilme imkânı veren bir teknik bulunmamaktadır. Sadece bilinçdışı süreçlerin etkilerinin bireyin düşünce, duygu ve davranışlarında yansıyan görünümleri takip edilebilir. Bilinçdışı, Freud’a göre, her şeyden önce dürtüsel gereksinimler ve arzuların saklandığı ve biriktiği depodur (Thurschwell, 2002:4). Bu ürünlerin toplandığı depodan hareketle bilinçdışı süreçlerin işleyişi ve anlamı anlaşılabilir. Freud, bilinçdışının kavramsal düzeyde tanımına klinik tecrübelerinden de beslenerek “topografik ve dinamik boyutu” ekleyerek geliştirmiştir. Böylece belirli bir davranışın hangi sistem ya da sistemler arasında gerçekleştiği konusunda bilgi vermek mümkün olmuştur. Topografik modelde yer alan sistemler, birbiri arasında geçişler olan fazlar gibi düşünülebilir. Birinci fazda yer alan psişik eylemler, bütünüyle bilinçdışının alanındadır. Bilinç alanına geçebilmesinin tek koşulu ancak bu iki faz arasında yer alan bir test/sansür sistemini geçmesine endekslidir. Bu sansürü geçmesi yasaklanmışsa, bilinç alanına giriş daveti kabul edilmemiştir. Dolayısıyla bilinçdışına ait bu istek etkisini kaybedecek bir şekilde bastırılmıştır. Bu noktadan sonra bilinç alanına çıkmak isteyen psişik etkinlik, bilinçdışı alanda kalmaya devam etmek zorundadır. Sansürü geçebilen bilinçöncesi istekler ikinci faza geçmiştir ve bilinç sistemine aittir. Psişik etkinlik ya da düşünce henüz sansürü geçmesine rağmen bilinçli olarak tanımlanması zordur, ancak bilinçli olma kapasitesine sahiptir. Freud, dikkat ve çaba sonucu bilinçli olma kapasitesine sahip düşüncelerin yer aldığı bu sistemi, bilinçöncesi olarak adlandırmıştır. Bilinçöncesi sistem, bilinç sisteminin belli özelliklerini taşır. Sansürün asıl gücü bilinçöncesinden bilince geçerken değil, bilinçdışından bilinçöncesine geçerken ortaya çıkmaktadır (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 29). Ayrıca da bilinçdışı içeriği, enerji yüklerini (kateksis) boşaltmak isteyen dürtü temsilcilerinden oluşmaktadır. Bilinçdışı bir malzeme psikanalitik tedavi sürecinde bilinçli hale getirilmeye çalışılır. Bu süreçte “direnc” kavramı bilinçdışı bir malzemenin bilinçli hale gelmesinde en önemli engeldir. Psikanalistin bu direnc alanını aşabilmesi gerekir.

Psikanalitik gelenek içerisinde “bilinçdışının keşfi” devrimci bir yöne sahiptir. Ve Freud’un bilinçdışına yönelik analizleri birçok psikanalist tarafından da eleştirilmiştir. Buna en iyi örnek olarak şüphesiz Adler gösterilebilir. Adler de

Freudyen psikanalizin gelişmesinde büyük rol oynayan Viyana Psikanaliz Derneğinin 17 üyesinden bir tanesidir. Ancak bu derneğin işleyişini en radikal bir biçimde eleştirerek ve koparak “Bağımsız Psikanaliz Derneği”ne kuran odur. Kendi yaklaşımına “bireysel ruhbilim” diyecektir. Dolayısıyla en net bir biçimde bilinçdışının olmadığını ileri süren yaklaşımıyla psikanalizden uzaklaşmıştır. Viyana Psikanaliz Derneği’ndeki 1911 yılının Ocak ve Şubat aylarında iki adet bildiri sunmuştur. Freud’da bu bildirilere yanıt vermiştir. Adler’in iddialarını psikanalizin geleceği açısından tehlikeli bulmuştur. Bu iki karşıt bildiri ve beraberinde gelen kopmalar diğer psikanalistler tarafından “duruşma” olarak değerlendirilmiştir. Adler’in en büyük iddiası bilinçdışının önemli olmadığına yönelik geliştiği için Freud’un bilinçdışının önemine bu kadar eğilmesinin arkasında Adler’in muhalefetine önemli bir rol oynadığı düşünülebilir (Topçuoğlu&Asena, 2005: 41–42). Bu genel çerçeve içerisinde Saffet Murat Tura’nın kendi sözleriyle Freudyen psikanalizin genel iddiasını şu şekilde belirtebiliriz: “İnsanların doğumdan itibaren maruz kaldıkları toplumsal baskı, bazı arzuların bilinçdışına bastırılmasına neden olur ve bu bilinçdışı arzular da kendini “lapsus”larda(dil sürçmesi), “hatalı hareketlerde”, rüyalarda ve nevrozlarda simgesel bir tarzda şekil değiştirerek gösterir ve tatmin yolları arar” (Tura, 2005a:53).

1.2.1. Rüyaların İşlevi

Rüyalar ve “rüyaların yorumu” Freudyen psikanalizin gelişimindeki en önemli konuma sahip olan ve taşıdığı özellikler itibariyle de psikanalitik kuramın en vazgeçilmez inceleme nesnelere bir tanesini oluşturmaktadır. Freud “Rüyaların Yorumu” isimli iki ciltlik çalışmasını kendisinin en önemli kitabı olduğunu belirtmektedir. Psikanaliz rüyaları analiz etmeye başlamakla alışılmamış bir yol izlemiştir. Freud rüyaların analizine kendisine gelen nevrotik kişilerin “serbest çağrışım” sırasında rüyalarından da bahsettiklerini ve bu bahsetme sırasında kullanılan ikamelerin yada saf ifadelerin “semptom” niteliğinde olduğunu keşfederek, patolojiye yol açan ana merkez ile yakından ilişkili olduğu çıkarımasına gitmiştir (Tükel, 2000: 14). Rüyalar semptomatiktir. Bu yönüyle rüya analizleri devrimci niteliktedir. Çünkü doğal-pozitif bilim rüyaların incelenmesini gereksiz

bulmuştur. Rüyaların ruhsal bir anlamının olmadığını iddia etmiştir (Freud, 1999c: 152). Rüyaların bilimsel bir değer taşımadığını düşünmüştür. Bunun temel nedeni rüyaların gözlem ve deneyle sınanabilir bir nitelikte olgu değeri taşımadığının düşünülmesidir. Çünkü aslında rüyalar “tam olarak hatırlanamazlar” ve “kural olarak da rüyalar tam olarak anlatılamaz” (Freud, 1999a: 108). Buna rağmen Freud küçük göstergelerin büyük sonuçlara yol açabileceğini düşünür ve buna örnek olarak da rüyaları gösterir. Freud’a göre (1999a:108) “net ve açık rüyalar da vardır”. Freud doğal-pozitif bilimin psikanalizin rüya analizlerine başlamasını eleştirmesini yanlışlamak amacıyla rüyaların toplumsal yaşantı içerisindeki konumlarından birçok güçlü örnek verir. Freud birçok tarihsel kişiliğin gördükleri rüyalardan hareketle büyük tarihsel etki yaratan olaylara kalkıştığını belirtir. Ayrıca modernlik öncesi çağda yaşayan birçok insanda rüyalara büyük önem atfetmiş ve pratik-toplumsal yaşantıda rüyaları rehber olarak kullanmıştır (Freud, 1999c: 56–60). Rüyalardan hareketle belirsizliği bulunan geleceği kontrol altına almaya çalışmışlardır. Büyük İskender bütün fetihlerinde rüya yorumcularını ordusunda hazır bulundurmuştur. Özellikle Helenistik-Roma döneminde rüyalar çok fazla kullanılmışlardır. Rüyaların toplumsal işlevlerine yönelik yapılan analizlerde temel eser olarak ön plana çıkan İmparator Hadrian döneminde yaşayan Daldis’li Artemidorus’un kitabıdır (Freud, 1999a: 109–110). Doğal-pozitif bilim rüya olgusunu daha çok fizyolojik açıdan açıklamaya çalışmıştır. Freud doğal-pozitif bilimlerin rüyalara ilişkin açıklamasında fizyolojik boyutun rüyaların oluşmasında etkili olduğu iddiasını önemli bulmuştur. Freud’un da katıldığı üzere (1999a:111) “uyku sırasında bedensel uyarımlar rüyaların içeriğini” etkilemektedir. Freud rüyaların en genel ortak özelliklerini belirtir. Bunlardan bir tanesi rüyanın ancak uyurken deneyimlenmesidir. Rüya uyku sürecindeki psişik oluşumları yansıtan, uyanık yaşamla bazı benzerlikleri olmasına rağmen yine de gündelik hayatla arasındaki birçok farklılık barınmaktadır (Penot, 2000: 37). Uyku durumu anlaşılabilir gibi rüya görmeyi mümkün kılan ortamı hazırlamaktadır. Uyku, ancak benliğin dış dünyanın uyarılarına algısını kapatmasıyla mümkün hale gelebilir. Dış dünyanın uyarılarından uzaklaşarak uykuya girilebilir sadece. Bu anlamda uyumak, bilincin bir nevi inzivaya çekilmesidir. Uyumak, benliğinin otoritesini sona erdirir. Rüya sürecinde düşünmekten daha ziyade yaşamak ön plandadır (Freud, 1999c: 110–111). Dış

dünyanın uyarıcıları bilinci gereğinden fazla yıpratıldığında bilinç uykunun biyolojik işlevi olan geri kazanım sürecine, psikanalitik olarak da dış dünyaya yönelik bütün istek ve ilgilerin durdurulması sürecini işletir. Freud bu duruma biraz da mistik bir boyutla şöyle bir yorum getirir: Uyumak isteyişimizin nedeni dünyaya isteksiz bir şekilde gelişimiz ve dünyanın düzenine çok fazla tahammül edemiyor olmamızdır. Burada unutulmaması gereken asıl nokta Freud'un bütün çalışmalarında dünya olarak nitelendiği şeyin "uygarlık" olduğudur. Bu çerçevede şunu iddia edebiliriz: Uyumak, uygarlık bütün uyarıcılarına, temsilcilerine kapıları kapatmaktır. Uygarlığı dışlamaktır (Freud, 1999a: 112–113). Freud bundan dolayı uyuma eylemini bilincin kendini koruma kaygısı taşıyarak doğum öncesi duruma, anne karnındaki varoluşa dönme eğilimi gösterdiğini ifade eder. Bu durumun geçerliliğini de uyuma sürecindeki teknik özelliklerden hareketle yapar. Işık etkeninin ortadan kaldırılması sonucu oluşan karanlık, belirli bir sıcaklık sağlaması için herhangi bir örtünün örtülme ihtiyacının hissedilmesi, kısaca bütün dış dünyadan gelen uyarıcıları ortadan kaldırmaya çalışırız. Freud daha sonra bu sürece "uyku törenleri" ismini verecektir. Hatta bazı insanların uyumak için anne karnındaki aldıkları pozisyona geçmelerini aynı bağlam içerisinde değerlendirir. Bundan dolayı Freud'a göre her gün tekrarlanan uyanmak, bir çeşit yeniden doğuşu temsil eder (Freud, 1999a: 113).

Freud'a göre psişik yaşam hiçbir zaman tam olarak uyku duruma giremez. Psişik yaşam uyku sürecinde de canlılığını korur ve güçlü bir şekilde faaliyet göstermeye devam eder. Kural olarak organizma her türlü uyarana karşı tepki vermeye otomatik olarak bağlı olduğundan, uyku sürecinde organizmanın algıladığı dış uyarıcıların uyku sürecini bölme eğilimi göstermesinden dolayı, bilinç, uyarana rüya aracılığı ile yanıt verir. Böylece insan rüya görerek uyanmamış olur. Uyandıktan hemen sonra rüya görmüş olduğumuzu anımsamamız bundan dolayıdır. Hatta bu sebeplerden dolayı Freud en kaliteli ve verimli uykunun rüyasız bir uykunun olduğunu iddia etmiştir (Freud, 1999a: 114). Rüya uykunun bekçileridir (Parman, 2000: 47). Rüya oluşumunda sadece dış uyarıcılar değil, içsel bedensel uyarılarda belirleyicidir (Freud, 1999a: 119; Tükel, 2000: 17).

Uyuma sürecindeki zihinsel etkinlikler gerçeklik ve oluşum düzeyinde gündelik hayatta olanından çok farklı bir seyir izlemektedir. Rüya görsel imajlardan oluşmaktadır, rüyadaki her bir ayrıntı bir gösterge olarak

anlaşılmalıdır (Penot, 2000: 37; Freud, 1999c: 110). Bu anlamda Freudyen rüya yorum tekniği “şifre çözücü” bir bağlamda değerlendirilebilmektedir. Bu kapsamda rüya içeriğindeki her bir ayrıntının rüyanın amacı ile yakından işlevsel bir bağlantısı bulunmaktadır (Tükel, 2000: 14). Rüyalarda aynen bilinçdışının özelliğinde olduğu gibi mantık-dışıdır. Toplumsal olmayan bir boyutu vardır. Bütün rüyalar sadece hastanın kişisel tarihi ile ilişkilendirildiğinde tanımlı hale gelir (Tükel, 2000: 13). Bütün rüyalar “rüyayı gören kişinin ürünü ve sözleridir, ama bize bir şey söylemeyen, bizim de anlamadığımız sözleri” (Freud, 1999a: 125). Paris Psikanaliz Kurumu üyelerinden Bernard Penot’un ifadeleriyle “...rüya anlatmak, bu rüyayı cereyan ettiği dil ile hiçbir alakası olmayan başka bir dilde ifade etmektir” (Penot, 2000: 37). Rüyaların genel kurgu yapısının anlaşılabilmesinin arkasındaki zorluğun nedeni, Freud’a göre, görsel imgelerin sözel kelimeler ile ifadelendirilmeye çalışılmasıdır. Rüyalarda herhangi bir nesnenin bir geometresi olmayabilir, ama siz rüyayı analiz sırasında anlatmaya başladığınızda, rüya otomatik olarak bir geometriye dönüşebilmelidir. Bunun için psikanalist bir rüya işlemi olan “ikincil düzeltme”yi kullanabilir (Tükel, 2000: 21). Bu kural da rüyaların içeriklerinin ne kadar kaotik olabildiğini gözler önüne serer. Rüyanın gerçek anlamını psikanalist değil, rüyayı gören kişinin ifade etmesi bir zorunluluktur (Freud, 1999a: 126). Aynı zamanda rüya yorumlama işleminde rüyayı yorumlama işinin rüyayı gören kişiye bırakılmasının zorunluluk düzeyinde vurgulanması ve analiz sırasında yasalaştırılması Freudyen rüya yorumu kuramının oluşmasında önemlidir (Tükel, 2000: 13). Çünkü Freud’a göre (1999a: 126), rüyayı gören kişi rüyasının gerçek anlamını bilmektedir. Bu “direnc” boyutunun işlevi söz konusudur. Ama o bu gerçeği bildiğini bilmez ve bundan dolayı da bilmediğini iddia eder. Freud’un bu iddiaya ulaşmasında Nancy Ekolü’nün etkisi bulunmaktadır. Freud’un Nancy’deki Liébault ve Bernheim’in hipnoz ile ilgili gözlemleri besleyici olmuştur. Hipnotik uyku sürecinde hasta birçok telkine maruz kalıyor, bunları gerçekleştiriyor, hipnotik uykudan uyandırıldığında hipnotik süreçle ilgili sorular soruluyor, hasta ise bu süreci hatırlamadığını belirtiyor, psikanalist hatırladığını ısrarla vurguladığında, belleği çalışmaya başlayıp süreci teker teker anlatmaya başlıyor. Freud bu gözlemden hareketle hipnoz ile uyku arasında yakın bir ilişki kurar. Bundan dolayı rüyaların içeriklerinin anlamını da hastanın kesinlikle bilebileceğini düşünür. Analiz sırasında

ve rüya çalışmasında (rüya işlemi) ise yapılması gereken şey, rüyayı gören kişinin rüyasının anlamını nasıl hatırlayıp, anlatabileceğidir (Freud, 1999a: 130). Tükel'in (2000: 13) çok özlü bir biçimde ifade ettiği gibi Freudyen yorumlama tekniğinin genel amacı ve hedefi “yorumlama yöntemini kullanarak, rüyanın ardında yatan anlamı bulmak”tır.

Her bir rüyanın bir süresi vardır. Bir başlangıcı ve bir sonu vardır. Bazıları sadece tek bir görüntüden, bazıları tek bir düşünceden, tek bir kelimedenden oluşurken, bazıları da bir roman gibi kapsamlı ve geniştir. Bazı rüyalar gündelik hayattaki olaylar gibi oldukça açık ve net iken, bazı rüyalar çok kaotik, çok bulanık ve anlaşılması imkânsız gözükmektedir. Ayrıca aynı rüya içerisinde de belirli rüya kısımları çok açık ve net iken, bazı kısımları çok karışık olabilmektedir (Freud, 1999a: 115).

Rüyalar içsel ya da dışsal kaynaklı uyaranlara karşı sadece bir yanıt vermekle kalmazlar; uyarı çeşitli temsiller aracılığı ile yorumlarlar veya yeniden-üretirler. Bu süreç aynı zamanda rüyaların içeriklerini de dönüştürür (Freud, 1999a: 120; Freud, 1999c: 91–98). Psikanalitik olarak rüya çalışmasının yapılabilmesinin en temel koşulu, rüyaların bedensel temelli nedenlerden kaynaklanarak oluştuğu varsayımını reddedip, rüyaların psişik yapı tarafından belirlendiği varsayımını kabul etmektir. Rüyalar bütünüyle psişik olgular olarak kabul edilmelidir. Rüya çalışmaları da rüyayı, psişik bir olgu olarak kabul edip, aynen doğal-pozitif bilimleri kendi araştırma nesnelere uyguladıkları gibi, ya da sosyoloji bilimindeki Durkheim'cı toplumsal olgu analizindeki gibi, rüya olgusunu anlamak, diğer rüya olguları ile aralarındaki bağlantıları ve neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkarmak ve olgu üzerindeki kontrolü sağlamaya çalışmaktadır. Yani bir anlamda yorum yapma işine girmektedir (Freud, 1999a: 125; Freud, 1999c: 162).

Rüya çalışmasında rüyalar bölümlere ayrılarak analiz edilmesi gerekir (Freud, 1999a: 131). Rüyanın anlamını ortaya çıkarabilmek için analist rüyayı gören kişiden gördüğü rüyayla ilgili ilk düşüncesini ifade etmesini ister. Bu rüyayı gören kişinin aklına gelen ilk şey olmalıdır. Bu rüya çalışmasının başlangıç ilkesidir. Bu izden hareketle rüya çalışmasında rüyayla ilgili çeşitli çağrışımlar yapılması amaçlanır. Bu ilk düşünceden hareketle Freud çeşitli özel isimler ya da sayılar belirtir ve bunun

rüyanın anlamı ile ilişkisini anlamaya çalışmıştır. Gündelik hayatın psikopatolojisi isimli çalışmasında Freud bunlarla ilgili detaylı örnekler vermiştir. Bu ilk düşünceler gerçeğin yerine konan ikameler de olabilir. Rüya analizlerinde ikamelerden yola çıkarak, çağrışımları izleyerek, gizlenen gerçeğe ulaşmak kesinlikle mümkündür (Freud, 1999a: 138; Freud, 1999c: 164–166).

Rüya öğeleri gerçek değildir. Rüyaı gören kişinin bilmediği bir gerçeğliğin ikamesidir. Bu teknik aynı şekilde bütün rüyalara uygulanabilir. Uygulanan teknik bu ikameler üzerinde hastanın özgür çağrışım yapabilmesini sağlayarak gizlenen hastanın bildiği ama ulaşamadığı gizlenmiş gerçeğe ulaşılmasını sağlar. Bundan dolayı analiz sırasında birey hastanın aklına her şeyi hiçbir baskı hissetmeden özgürce ifade etmesi gerekir. Bu noktada anlatacaklarına ilişkin tarafsız bir konumda olabilmesi çok önemlidir. Psikanalitik tedavinin başarısının ve verimliliğinin artmasında bu noktanın önemi çok fazladır (Freud, 1999a: 139; Freud, 1999c: 167). Çağrışım yoluyla ulaşılan ikameler bütünüyle bilinçlidir; tam tersine o an için hastanın bilincine kapalı olan şey ise bilinçdışıdır. Psikanalizin kavramsal yapısı içerisinde rüyaların işlevi bilinçdışına giden yol hakkında ipucu sağlamasıdır. Bilinçdışına giden kral yolu olarak ünlenmiştir daha çok. En önemli tez rüyalarla ilgili her bir rüyanın kişinin kendi öz tarihi içerisinde anlamlı hale gelen bir “arzu”nun giderilmesi olduğudur (Freud, 1999c:191). Arzu ise bütünüyle geçmiştedir. Rüya kendi etki alanında uyku süreci devam ettirerek arzunun tatminini ya da arzuya ulaşmanın önündeki engellenmeleri aşmaya çalışır (Gürdal, 2000: 72). Çocuk rüyaları bu durumun tam bir örneğini sergiler. Normal psişik olayların içinde, bilinçdışı süreçlerin en açık görülerek incelenebileceği ürünler rüyalarlardır. Rüyalar bilinçdışı bir şeyin çarpık bir ikamesidir. Ve rüya analizinin de temel amacı bu bilinçdışı malzemeyi keşfetmektir (Freud, 1999a: 140). Rüya analizi sırasında, bilinçdışı malzemeyi ortaya çıkarmak, psikanalistin en önemli amacı olduğundan, bu süreçte, psikanalist asla rüyanın görünen içeriği ile ilgilenmemelidir. Hatırlanan rüya hiçbir zaman bilinçdışı malzemeyi sunmaz. Hatırlanan malzeme bilinçdışı olanın çarpık bir ikamesidir. Bu yönüyle de hatırlanan kısımlar bilinçlidir. Ancak bu ikameler diğer ikame düşünceleri uyararak bilinçdışı malzemeye doğru hareket etmemizi sağlar. Rüyanın hiçbir ögesi önemsiz olarak değerlendirilmemelidir.

Rüyanın içerisindeki her bir detayın rüyanın anlamı ile yakından ilişkisi bulunmaktadır (Freud, 1999a: 146).

Psikanalist başka insanların rüyalarını yorumlayabileceği gibi kendi rüyalarını da analiz edebilir. Bunun adı psikanaliz terminolojisinde oto-analizdir. Hatta Jacques Lacan oto-analizin dünya çapında geçerliliği olan bir “kurum” haline gelebilmesinin nasıl mümkün olabildiğini sorunsallaştırmıştır (Forrester, 1998: 52). Oto-analiz Freud’un başvurduğu önemli bir yöntemdir. Hatta Freud’a göre psikanalist kendi gördüğü rüyalarından daha güvenilir ve kesin malzemeler çıkarabilir. Oto-analizin inandırıcılığı daha yüksektir. Bilinçdışı etmeni çıkarabilmek için rüyayı gören kişinin analiz sırasında aklına gelen her şeyi özgürce ve rahatça söylemesi gerekir. Analiz tekniğinin temel kuralı olarak tanımlanan serbest çağrışım olmazsa olmazdır. Ancak rüyayı anlatma sürecinde “direnme” mekanizması aktif bir rol alır. Direnme hastanın bilinçli bir şekilde ortaya koyduğu etkinlik değildir. Direnme alanları da bilinçdışına giden yolda analist için ipucu niteliğindedir. Rüyanın ögesi olan ikame malzemelerden bilinçdışı malzemeye giden yolda sürekli olarak direnme ile karşılaşılır. Bu direnme alanı ikame malzemenin arkasında önemli bir şeyin saklandığını açığa çıkartır. Bu direnme bilinçdışı malzemenin yakınlığına göre niceliksel olarak değişim gösterir (Freud, 1999a: 140–142). Freud’un özgün ifadeleriyle:

“Direnme hafifse, ikame malzeme bilinçdışı malzemedan uzak olamaz; ama daha büyük bir direnme, bilinçdışı malzemenin büyük ölçüde çarpıtılacağı ve ikameden bilinçdışı malzemeye giden yolun uzun bir yol olacağı anlamına gelir” (Freud, 1999a:143).

Rüyanın ilk bakışta bize görüldüğü biçime rüyanın açık içeriği, rüyayı gören kişinin rüya hakkında geliştirdiği çağrışım zincirinden hareketle ulaşmaya çalıştığımız bilinçdışı malzemeye de gizli rüya düşünceleri denmiştir (Freud, 1999a: 146–147). Rüyanın gizli içeriğinin açık içeriğe yorum aracılığıyla dönüştürülmesi sürecinde “rüya yoğunlaşması” ve “rüya yer değiştirmesi” önemli bir rol oynamaktadır (Freud, 1999d: 398).

Freud rüyaların anlaşılmasının zor olmasının nedenleri arasında rüya çarpıtmasının rolüne dikkat çeker. Rüyayı anlaşılmasız ve karışık kılan şey temel de budur (Freud, 1999a: 164). Freud’un ifadeleriyle “rüyaların şeklini belirleyen şeyin, iki ruhsal gücün işleyişi olduğunu ve bu güçlerden birisinin rüyada dile gelen arzuyu

oluşturduğunu, diğerinin ise bu rüya arzusuna sansür uyguladığını ve bu sansürden yararlanarak arzunun ifadesinde zoraki bir çarpıtma yarattığını düşünebiliriz”(Freud, 1999c: 214). Rüya çarpıtmalarının en az olduğu rüya türleri daha çok çocuk rüyalarıdır (Freud, 1999a:153). Çocuk rüyaları Freud’un genel olarak rüya analizinde kullandığı en verimli rüya türünü gösterir. Çocuk rüyalarının en genel özelliği basit ve açık olmasıdır. Genellikle bir veya iki gün önce yaşanan bir yaşantıyı konu edinir. Bu daha çok isteği yerine getirilmeyen bir arzunun rüya yoluyla giderilmesini konu alır. Çocuk rüyalarından hareketle Freud rüyaların en genel amacının bir arzunun giderilmesi olduğunu önemle belirtir. Rüyaların arzu giderici bir özelliği bulunmaktadır. Çarpıtmanın rüya çalışmasındaki görünümü ise sansür şeklinde oluşmaktadır. Rüyayı anlatan kişi kendiliğinden anlattığı şeylerin bazılarını uygun bulmaz, bazılarını saklar ve bazılarını da abartarak anlatabilir. Yoruma direnmek, rüya sansürünün en önemli belirtilerinden biridir. Sansür çarpıtmanın devamlılığını sağlamaya çalışır. Bilinçdışına giden yolda sansürün hangi niyetlerle kullandığının anlaşılabilmesi de önemli bir aşamayı gösterir. Rüya anlatımında en çok sansür uygulanan alanlar ahlaki, estetik ve toplumsal açıdan ayıplanan konularla ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Sansür edilmesi gereken arzu ne kadar kötüyse çarpıtma yoğunluğu da o kadar fazla olmaktadır (Freud, 1999a: 169). Freud’un kendi ifadeleri ile çarpıtılan bir rüya imajının neye benzediğini şöyle belirtebiliriz “Bir rüya(baskı altına alınan veya bastırılan) bir arzunun (kılık değiştirmiş) doyumudur, gerçekleşmesidir” (Freud, 1999c: 231).

Rüyalarda sembolizm konusu da rüyaların anlaşılmasına giden yolda önemli bir alanı oluşturur. Semboller, rüyayı gören kişi ile iletişime geçmeden rüyayı yorumlayabilmeyi mümkün kılan kamusal anlamlardır. Rüya sembolizmi durumu psikanalizin orijinal icadı değildir. Freud, rüya sembolizmini ilk keşfeden kişi olarak felsefeci K.A. Scherner’i gösterir. Psikanaliz, Scherner’in bulgularını doğrulamış ancak bazı yönlerini de değiştirmiştir. Gizli rüya düşünceleri bilinçdışı alanın sadece bir kısmını sembolize etmektedir (Freud, 1999a: 179–180).

Freud kendi klinik gözlemlerinden hareketle rüyalarda sembolizm konusu ile belirli nesnel anlamlar üretebilmiştir. Bütün sembollerin Agnes’in belirttiği gibi, ün ana özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bütün sembollerin dilsiz, okunamayacak düzeyde olmasıdır. Şeffaf olmaz semboller bu anlamda. Rüyayı gören hastanın bu

semboller karşısında çok fazla yorumu yoktur. Daha çok sessiz kalırlar. Bunun yanında sembollerin ikinci olarak sürekli, sabit ve değişmeyen bir anlamları bulunmaktadır. Semboller rastgele oluşmamaktadır. Son olarak sembollerin evrensel anlamının oluşmasında etkili olan sembollerin filogenetik bir özelliğinin olmasıdır (Agnes, 1999: 27–28). Belirli semboller belirli anlamlara gelir ve bu genelde evrensel bir geçerliliğe sahiptir. Örneğin insan bedeninin temsili evdir. Düzgün duvarları olan evler erkek bedenini, kişinin tutunabileceği çıkıntılar ve balkonları olan evler kadının bedenine işaret etmektedir. Ebeveynler rüyalar da daha çok İmparator ya da İmparatoriçe olarak temsil edilir. Küçük çocuklar ise haşareler ve küçük hayvanlar olarak sembolize edilir. Su her zaman doğumu temsil eder. Ayrılık ve tren yolculukları ölümü, elbiseler ve üniformalarda çıplaklığı temsil eder (Freud, 1999a: 181). Freud'un belirttiği gibi rüyalarda aktif olarak kullanılan sembollerin çoğu cinsel içeriklidir. Erkek cinsel organı, kendisine biçimsel olarak benzeyen nesnelere temsil edilir: sopa, şemsiye, direk, ağaç gibi. Kadın cinsel organı ise daha çok içine alma özelliği taşıyan nesnelere temsil edilir: çukurlar, boşluklar, oyuklar, kap kacak, çanta, sandık, cep gibi. Freud rüyalarda sembolizmle ilgili açıklamalarını kendi kafasından uydurmamıştır. Edebi eserlerde, mitolojide, gazetelerde, günlük dildeki vs kullanılış anlamlarına bakar içerik analizi yapmıştır. Daha detaylı bir bakış için Freud'un "Psikanalize Giriş Dersleri"nin 10. dersine bakılabilir. Biz burada genel hatları belirlediğimiz için teker teker rüyalarda Freud'un keşfettiği semboller stoğunu belirtmedik. Bilinmesi gereken en önemli nokta ise rüyalarda birçok sembolün cinsel içerikli olmasıdır.

Rüyalarda bir açık içerik bulunmaktadır ve açık içerik daha çok rüyanın görünen kısmıdır. Bunun yanında aynı rüya kurgusu içerisinde görünmeyen, gizli içerik bulunmaktadır. Rüyanın açık içeriği rüyayı gören ve anlatan kişiye zor gelir ve sıkıntı, gerilim kaynağı olarak algılanır. Rüya çalışmasının ana gündem maddesi olan gizli içerik ise, kişinin psiko-analitik tarihi ile birlikte düşündüğümüzde bütünüyle "bir arzunun giderilmesi" olduğu sonucuna varılmaktadır (Gürdal, 2000: 72). Rüyaların içeriğinde bütün metin anlamlı ve anlamsız olanlarla doludur. Hatta rüyayı anlatan kişi bile rüyasını saçma ve anlamsız bulabilir. Ancak bütün içeriğe arzu giderici olup olmadığı noktasından bir filtre uygulayabiliriz. Bir tarafta arzuyu taşıyan, diğer tarafta arzuyu sansür eden güçler iş başındadır (Gürdal, 2000: 72). Bu

kapsamda rüya çalışması demek gizli içeriği açık içeriğe dönüştürmek demektir. Temel amaç analiz sırasında budur yani gizli içerik (Freud, 1999b: 36). Rüya analizleri daha çok tedavi amaçlı kullanılmalıdır. Nevrozların açıklanmasına giden yolda rüyalar işlevsel olmaktadır. Kısaca toparlayarak şunları söyleyebiliriz: Freud psikanalizin ilk yıllarında hipnozdan serbest çağrışım tekniğine geçip, hastalarının sıkıntılarını, günlük yaşantıları hakkında konuşmaya başladıklarında, hastaların, en çok bir gün önce ya da hayatında çok büyük iz bırakan rüyalarından bahsettiğini gözlemledi. Bundan dolayı rüya görme pratiğinin kişinin psişik altyapısı ile ilgili önemli bir malzeme sağladığını düşünmüştür. Uykü bilinçdışı giden yolun yanı sıra, uyuma sürecinde bilinçdışı alanda faaliyet gösteren bastırılmış dürtülerin uykuyu bölme girişimini engellemek amacıyla görülmektedir. Rüyanın temel işlevi uykuyu korumaktır. Freud, 1900’de “Rüyaların Yorumu” kitabını yayımlamış ve psikanalizin rüyaların analizine dayanarak kurulduğunu vurgulamıştır. Psikanalitik teknik aracılığıyla her rüyanın ardında etkin bilinçdışı düşünce ve isteklerin bulunduğunu göstermiştir. Rüyanın ortaya çıkmasının nedeninin, gören için bilinmeyen ve psikanalitik teknik kullanılmaksızın bilinemeyecek olan bilinçdışı işleyiş olduğunu ortaya koymuştur. Rüyaların incelenmesi, yalnızca genel bilinçdışı süreçleri ve içeriği değil, semptomu oluşturan bastırılmış ve bilince çıkması yasaklanmış altbenlik bölümünü de anlamamıza yaradığı için, özellikle önemlidir. Rüya görme, temelde altbenlik dürtülerinin hayalde doyurulması sürecidir. Dürtü ya da istek hayalde doyurulurken, ‘hemen-şimdi’ özelliğinin bir kısmını, dolayısıyla rüya göreni uyandırma gücünü yitirir. Uykudaki özel yaşantı ve uyanınca rüya dediğimiz şey, uykü sürecindeki bilinçdışı zihinsel etkinliğin ürünüdür. Bazen bu etkinlik niteliği ya da yoğunluğuyla uykuyu tehdit edebilir. Bilinçdışı düşünce ve istekler gizli içeriği oluştururlar. Uyanınca anımsanan bilinçli yaşantılar açık içeriktir ve görsel izlenimler biçimindedir. Açık içerik, gizli istek ya da dürtüyü doyum halinde temsil eden bir görüntüdür. Gizli içeriğin açık hale dönüşümünü sağlayan zihinsel işlemler, rüya işlemi olarak isimlendirilir. Rüya işlemiyle ilgili ilk temel etken, içeriğin birincil süreç diline çevrilmesi, sonra bu içeriğin doyum sağlayan hayaller olarak yoğunlaştırılmasıdır. İkinci temel etken, benliğin savunma işlemlerinden oluşur. Rüya işlemlerinden yoğunlaşma, temelde rüyanın görünen içeriğindeki herhangi bir görsel imajın, kişinin, nesnenin rüyayı gören kişinin psiko-

sosyal tarihi içerisinde rüyada gösterilen şekliinden daha farklı ve rüyanın gizli içeriği açısından önemli olan bir anlamı barındırdığını, yoğunlaştırdığını ifade etmektedir (Freud, 1999d: 365–369). Rüya yoğunlaşması, rüya düşünceleri ile rüya içeriği arasındaki ilişkinin bir niteliği olarak ifade edilmektedir Freud tarafından (1999d: 382). Freud yıllar sonra Viyana Üniversitesinde vermiş olduğu psikanalize giriş derslerinde öğrencilerine rüya kuramının psikanalitik geleneğin oluşması açısından taşıdığı önemi şu şekilde belirtmektedir: “bu kuram, psikanaliz tarihindeki bir dönüm noktasını belirlemek gibi özel bir yere sahiptir; bu sayede analiz bir psikoterapi yöntemi olmaktan bir derinlik psikolojisi olmaya giden adımı atabilmiştir (Freud, 1999b: 33).

1.2.2. Edim Hataları

Psikanaliz, nevrotik hastaların tıbbi tedavisi için kullanılan bir yöntemdir (Freud, 1999a:37). Edim hataları ise sadece nevrotik hastalarda görülen bir olgu değil, sağlıklı insanlarda da görülebilmektedir. Edim hataları da, aynen rüyalarda olduğu gibi bilinçdışını ortaya çıkarmakta vazgeçilmez bir alan sunmaktadır. Bilinçdışının keşfi, Freud’un en önemli buluşudur. Viyana Üniversitesinde 1916–1917 tarihleri arasında verdiği “Psikanalize Giriş Dersleri” olarak yayımlanan pedagojik derslerine psikanalitik kuramın en önemli keşfinin psişik eylemin aslında bilinçdışı eğilimlerle belirlendiğini ifade eden görüşünü belirterek başlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi bilinçdışının rolü psikanalize yeni başlayan öğrenciler için öğrenilmesi gereken en önemli argümandır. Bu kapsamda da edim hatalarını bu bilinçdışı alanın etkisini ortaya koyabilmek amacıyla örnek olarak gösterir. Şimdi bunlara bakacağız. Freud’un edim hatalarını (lapsus) konu edindiği kitabı “Günelik Hayatın Psikopatolojisi”si olarak isimlendirilmiştir (Freud, 2001b). Freud edim hataları olarak “özel isimlerin unutulması”nı, “yabancı kelimelerin unutulması”nı, “dil sürçmeleri”ni araştırma konusu edinir.

Dil sürçmesi edim hatalarından bir tanesi olarak değerlendirilmiştir ve bu yönüyle bir patolojik olanağı gözler önüne serer (Freud, 2001b: 53). Dil sürçmesi bir şey söylemek isteyen birinin söylemek istediği söz yerine söylemek istemediği bir sözü ifadelendirmesi ile oluşur (Freud, 2001b: 160–161). Aynı durum yazı yazarken

de gerçekleşebilir. Kişi yazıya geçirmek istediği bir durumu ifade etmek için istemediği bir kelimeyi kullanmış olabilir (Freud, 2001b: 116–134). Aynı şey okurken de geçerlidir. Organizma düzeyinde herhangi bir eksikliği olmamasına rağmen bir kelimeyi yanlış okuyabilir ya da yanlış anlayabilir. Bunu sonradan fark edebilir. İşitme sisteminde bir eksikliği olmamasına rağmen kendisine yöneltilen herhangi bir sesi olduğundan başka anlayabilir ya da duyabilir (Freud, 2001b: 106–116). Aynı tür olguların bir başka biçimi de unutmadır. Normal şartlar altında anında hatırlayabileceğimiz bazı şeyler, birden bire aklımızdan çıkar gider ve hatırlanması imkânsızlaşır. Bunlar genelde geçici bir özelliğe sahiptir ama süreklilik gösteren unutma eylemleri de bulunmaktadır. Bir insan çok iyi tanıdığı bir arkadaşının adını hatırlayamaz ya da niyetlendiği bir şeyi yapmayı unutabilir (Freud, 1999a: 47).

Edim hatalarının çoğu gündelik hayatın akışı içerisinde önemli bulunmazlar. Çok fazla fark edilmeden yapılan motor davranışlar gibidirler (Freud, 2001b: 162). Bu anlamda hiç dikkat çekmezler. Genelde kimsenin fark edemediği durumlardır. Freud’un psikanalizi ise bu önemsiz gözükken detaylara büyük önem verir. Kendisinin belirttiği gibi psikanaliz bilimin artıklarıyla ilgilenir. Bilim tarafından değersiz görülerek bir kenara itilen olgularla ilgilenmekten dolayı gocunmaz. Bu tarz olgu artıkları küçük göstergeler olmasına rağmen, daha büyük bir şeyin izini taşımaktadır (Freud, 1999a: 48–49).

Edim hatalarının oluşumunda Freud fizyolojik boyutun etkili olduğu görüşüne bütünüyle karşı çıkmamaktadır. Mesela edim hatalarının insan “isteksiz ve yorgunsa, heyecanlıysa ve başka şeylerle çok meşgulse” edim hatası yapabileceği düşüncesine katılır. Kişi yorgun olduğunda, Freud’un kendi hastalığı ve kendi iç-gözlemine yansıttığı migreni tutmuşsa edim hata yapma olasılığı artar. Bazı önemli kişilerin isimleri unutulabilir. Heyecanlı olduğunda sakarlık yapma olasılığı artar. Sinirlendiğimizde bir şeye konsantre olmakta zorlanabiliriz (Freud, 1999a: 50). Ancak Freud Ortodoks tıbbi-bilimci görüşün bütün edim hatalarının fizyolojik nedenlerden dolayı oluştuğunu iddia eden yaklaşımını yanlış bulur. Bu tarz psiko-fizyolojik etmenlerin görülmediği kişilerde de edim hatalarına rastlanabilmektedir (Freud, 1999a: 52). Freud’a göre bu görüşün tam tersi bir şekilde, edim hatalarının oluşumunda bilinçdışı süreçlerin büyük rolü vardır. Dolayısıyla edim hataları psişik bir olgu düzeyine çıkararak, psikanalizin birincil inceleme nesnesi haline gelebilmiştir.

Psikanalizin incelediği en güvenilir edim hatası olarak Freud dil sürçmelerini örnek gösterir. Selçuk Budak'ın belirttiği gibi dil sürçmeleri almanca dilinin özelliklerine göre yapıldığından Türkçe'de bu tartışmaları anlamak da çevirmek de zor gözükmetedir. En yaygın dil sürçmeleri kişinin niyetlendiğinin tam tersini söylemesidir (Freud, 1999a: 56).

Dil ya da kalem sürçmesi, bilinçdışı bir düşünce ya da isteğin tümüyle bastırılmaması sonucunda oluşur. Böyle bir durumda kişi bilinçdışı olarak istediği şeyi, saklama çabasına rağmen ortaya koymaktadır. Sürçmeler, genellikle yorgunluğa, dikkatsizliğe, aceleye veya heyecana bağlanır. Ancak bunların etkisi yalnızca bilinçdışı süreçlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırma şeklindedir. Edim hatalarında her zaman bir "niyet" iş başındadır. Edim hatalarında bir tarafta bozulan niyet diğer tarafta da bozucu bir niyet bulunmaktadır. Bozulan niyeti anlamak her zaman bozucu niyetin ortaya çıkarılmasına oranla daha kolaydır. Bozucu niyet ise her zaman açık olmayabilir. Bozucu niyetin ortaya çıkmasındaki en genel amaç bir engellenmeden oluşmasıdır. Açık niyet bozucu niyet tarafından engellenmiştir. Engellenme durumunun ortaya çıkması edim hatasını gerçekleştiren kişinin psişik yapısı ile yakından ilişkilidir. Örneğin eğer kişi geçmiş günlerde çok sevdiği bir dostu hoş olmayan bir olay yaşadığında dostunun ismini hatırlamama eğilimi gösterebilir. Ya da herhangi bir etkinlik kişiye rahatsızlık veriyorsa kişi o eylemi yaparken isteksiz davranabilir ve bundan dolayı sakarlık edebilir. Bütün bunlar bize edim hatalarının psişik düzeyde bir anlamı olduğu gerçeğini gösterir.

1.3. BASTIRMA İŞLEMİ

Bastırma nosyonu, Norman'ın vurguladığı üzere, Freudyen psikanalizin en önemli anahtar kavramıdır. Bütün bir psikanalizin kuramsal alt yapısı bastırma teorisi üzerine şekillenmiştir. Freud'un bütün çalışma hayatı boyunca sorunsallaştırdığı ana nokta bastırmanın psişik aygıt içerisinde nasıl şekillendiğidir. Bu anlamda Freud'a göre toplumun özü bastırmadır. Bastırma kavramsal içeriğinde bireyin yaşamında bir amacından zorla vazgeçtirilmesini ifade eder. Bastırma herhangi bir şeyi bilinç alanından uzak tutma ya da reddetme eğilimi üzerine kuruludur. Bastırılmış her ne varsa bilinçdışı alanda saklanır ve rüyalarla, nevrotik semptomlarla vs. bilinç alanına

çıkar. Bu anlamda psikanalizi bilinçdışı ile bilincin uzlaşmaya dayalı çatışma olarak görülebilir. Bunlar Norman'ın çok güzel bir ifadeyle söylememiz gerekirse bilinçdışının bilinci "istilasidir". Bastırma işlemi göz ardı edilirse bilinçdışını anlamak mümkün olmamaktadır. Freud bilinçdışı teorisi bastırma teorisinden edindiğini ifade etmektedir (Norman, 1996: 13–15; Freud, 2001c: 15).

Bastırma psikanalitik kuram içerisinde rüyalardaki sansürün işleyişi gibi en temelde bir takım dürtülerin bilinç alanına geçmesine engel olmak amacıyla egonun savunma mekanizmalarından bir tanesidir. Psişik aygıtın topografik yapısına göre bilinçdışı alanda faaliyet gösteren çeşitli dürtü temsilcileri bilinç alanına geçmek için bilinci zorlar. Bu dürtü temsilcileri de üstbenlik tarafından yasaklandığı için bilincin savunması ile karşılaşır. Uygun görülmeyen istek ve arzuların bilinçten uzaklaştırılmasına bastırma denmektedir (Geçtan, 2006: 74). Bastırma süreci benlik aracılığı ile üstbenliğin verdiği yetkiyle, altbenlikten kaynaklanan bir dürtüye karşı uygulanmaktadır. Benlik, bastırma yoluyla dürtünün aracısı olan (zararlı) fikri bilinçten uzak tutma yolunu seçer. Bastırma süreci ile bilinçdışı alanın zenginleşmesi arasında doğru bir orantının olduğunu belirtebiliriz. Bastırılan her zaman bilinçdışının bir prototipidir (Freud, 2001c: 15).

Psikanalitik kuram içerisinde temel bir ilke olarak, bastırılan dürtü temsilcisi zararsızlaştırılıp yalıtılarak bilinçaltında kalır. Bastırma eylemi benliğin gücünü gösterir. Ama aynı zamanda benliğin altbenlik dürtülerine karşı güçsüzlüğünü de açıkça ortaya koyar. Bastırma ile semptomla dönüşen psişik süreç, artık geçerliliğini benliğin etki alanının dışında ve ondan bağımsız olarak sürdürür. Ancak bu bağımsızlık durumu bilinç ile etkileşimsiz olma durumu değildir. Tam tersine bastırılan dürtüler bu durumuyla yeni mekânında sürekli olarak uyarıcı tepkilere yol açan bir 'yabancı cisim'e benzemektedir. Bastırmaya uğrayan dürtü temsilcisi artık yasaklanmış, benliğin organizasyonundan dışlanmış ve bilinçdışını yöneten kurallara tabi olmuştur. Bastırma süreci ile semptomlar arasında sıkı bir dostluk bulunmaktadır. Semptom her zaman bastırılan bir bellek izinin yerine konan "ikame"dir. Bunun da bilincinin kendini savunmasından başka bir amacı yoktur. Semptomlar bastırmanın alıkoyduğu bir şeyin ikamesidirler (Freud, 1999a: 331, 333). Bastırma işlemi ile bastırılan arasındaki bağlantıyı kuran ikame nesnenin yorumu ve açığa çıkarılması en zor alanı oluşturmaktadır. Burada analistin kişisel

becerileri oldukça ön plana çıkmaktadır. Semptomlar, Phillips'in belirttiği üzere, beden kelime aracılığı ile dış dünyaya bir mesajı iletmesidir. Psikanaliz bu noktada ruhun resmi bir dilin olduğu varsayımını kabul ederler. Semptomlar her zaman psikişik alan içerisinde mevcut olan bir "sır"ı gösterir. Bu anlamda sırrın "yasak" ile yakından bir akrabalığı vardır. Semptomlar yasak olan bir şeyin duyumsanabilir hale getirilmesidir (Phillips, 1998: 49-51).

Analiz süreci, bastırılan dürtünün, bilinçdışı bir alanda faaliyet gösteren bir yapı olarak sürdüğünü göstermiştir. Burada, altbenlikten kaynaklanan ve doyum arayan dürtüye ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Sorunun yanıtı, doyumdan beklenen hazzın, bastırma yoluyla hoşnutsuzluğa dönüştüğü şeklindedir. Benlik, altbenlikteki bu süreci engellemekte ya da yolundan saptırmaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli nokta bastırmayı harekete geçiren ve bilincin yardım istemesini gerekli kılan koşul benlikte yaşanan kaygı halidir. Bastırma durumunun ortadan kalkabilmesi direnci aşp bastırılan bilinçdışı bellek izleri ile bilinçli düşünceler arasında bir bağlantı kurmakla mümkündür. Klasik analitik tedavinin de ana amacı bu şekildedir. Bir dürtünün bastırılmış olabilmesi için öncelikle bilincin kapsamına girmesi gerekir. Ancak bilinç bilinçdışı alandan gelen bu misafiri kabul etmeyip geri gönderebilir. İşte bu geri gönderme ya da reddetme, kabul etmeme eylemine "bastırma" denilmektedir (Freud, 1999a: 331).

Dürtülerin altbenlikten benliğe geçmesi (Freud'un meşhur örneğinde bilinç odasına girmesi) çatışmanın yaşanması ile sonuçlanabilir ve böylece altbenliğin denetimi zora girebilir. Ancak tam terside olabilir yani bilinç tarafından izin verilir. Dürtüler benlik alanına geçtiklerinde dolaysızca doyum arama yoluna gidemezler. Üstbenlikten kaynaklanan ahlaki yasaları göz önünde bulundurmaları istenir. Bu bir zorunluluktur. Bilinç her zaman süperregonun bir ajanıdır. Süperregonun vekili olarak onun sözcülüğünü üstlenir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi nasıl Peygamberse, Süperregonun da temsilcisi Bilinçtir. Bundan dolayı süpergoya itaat eden bilinç tarafından dürtüler, eleştiriye uğrar, reddedilir ve üzerlerinde yapılacak her türlü değişikliğe boyun eğmek zorunda kalırlar. Bu noktada, altbenlik ile benlik arasındaki iyimser ilişkiler sonlanmıştır. Benliğin amacı artık, sınırlarının korunmasını sağlayacak uygun savunma önlemleriyle dürtüleri sürekli olarak felce uğratmaktır. Semptomların kaynağı, hasta bireyin (analizandın) psikanalitik tedavi sırasında

psikanalitiyle serbest çağrışıma dayalı iletişimi sırasında geçmişe yönelik bellek izlerinin hatırlanması sırasında yeniden-yaşanmasında bulunmaktadır. Semptom her zaman geçmiştir (Habip, 2000: 25–29).

Benliğin altbenlikten gelen yıkıcı dürtülere karşı geliştirdiği savunma eylemleri dolaysız olarak fark edilebilmesi mümkün değildir. Savunma eylemleri daha çok sessiz ve görünmez bir biçimde oluşur. Savunma eylemleri ancak savunma gerektirecek bir durumun fiili olarak algılanmasından sonra mümkün olur. Doyum bulma amacıyla benlikte ortaya çıkmaları beklenen belli altbenlik dürtülerinin bilinç alanında yokluğu fark edildiğinde, bastırmanın varolduğu sonucuna varılır. Bu dürtüler bilinç alanında hiçbir zaman görünmüyorsa, benliğe girişlerinin sürekli önlendiğini, yani bastırmaya uğradıklarını düşünülmüştür. Bastırma hoşnutsuzluk yaratan dürtülere karşı uygulanmaktadır. Bastırma basitçe, bir şeyin bilinçten uzaklaştırılması ve uzakta tutulması esasına dayanmaktadır (Geçtan, 2003: 67–68).

Bastırma eylemi; dürtü temsilcisini tamamen yok etmez, bilinçdışı alanda varlığını sürdürmesine, kendisini daha fazla organize etmesine, türevler ve bağlantılar oluşturmasına engel olmayarak, ona olanak tanır. Bastırma temel olarak, dürtü temsilcisini bilinçle olan ilişkisini engellemeye yöneliktir. Bastırma hareketli dinamik bir işleyişe sahiptir. Bastırma işlemi sadece bir olay için gerçekleşen bir şey değildir; tam tersine sürekliliğe sahiptir. Bastırma işlemi organizmadan sürekli bir güç harcanmasını talep eder. Bu enerjinin kesilmesi, bastırmanın başarısını olumsuz etkiler. Bastırılmış olan her zaman bilince doğru sürekli bir yıpratıcı baskı yapar. Bastırma işlemi, hoşnutsuzluğu yaratan dürtüyü ya da ortaya çıkan anksiyeteyi önleyemezse başarısız sayılır. Bastırma başarılı olduğunda, gözlemlenebilecek bir şey kalmayacağından, başarısız bir bastırma, başarılı olmuş bir bastırmaya göre daha fazla belirgindir. Bastırma her şeyden önce benliğin geliştirdiği bir savunma mekanizmasıdır. Bu anlamda bastırmanın fazla olması kişinin pratik düzeyde yanlış eğilimler geliştirdiğini gösterir. Bu kapsam içerisinde psikanaliz bastırılan durumların düzeltilmesini önerir (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 147–149). Badio'nun yaklaşımının da gösterdiği üzere psikanaliz düzen lehine çalışır. psikanalitik düşünmek ise, siyasi düşünmenin tam karşısı bir biçimde, yapının işleyişinin lehine çalışır. “Öznenin kendi gerçeğine uyum sağlamasını” mümkünleştirerek, “öznel”

yapının normal işleyişini istikrarlılaştırmaya çalışır. Psikanaliz her zaman semptomları iptal etmeye çalışır (Badiou, 2006: 49).

1.4. DÜRTÜ KURAMI

Freud'un dürtü kuramı Freud'un biyolojinin etkisinde kaldığının en önemli kanıtlarından bir tanesi olarak değerlendirilmiştir. İnsan ruhu biyolojik bir temele oturtulmuştur. Psikanaliz her ne kadar biyoloji biliminden bağımsız bir inceleme alanı olmuşsa da, biyoloji biliminin katkılarında açıkça beslenmiştir. Bu anlamda bedensel içeriği ile psikanalitik kuramın "mitolojik malzemesi" olarak taçlandırılan dürtü kuramı, biyolojik birikimin ruhsal malzeme üzerindeki yansımaya işaret etmektedir. Ayrıca da psikanalizin Fransa'da yaygınlaşmasında çok önemli bir rolü olan Jacques Lacan ile Freud arasındaki farkın belirginleşmesinde biyoloji-karşıtlığının önemli bir payı bulunmaktadır. Lacancı psikanalitik yaklaşım bütünüyle biyoloji-karşıtı olarak gelişmektedir (Bowie, 2007: 13). Bu kavramı anlatan birçok farklı kelime bulunmaktadır. İçgüdü, itki gibi. Ancak Freud içgüdü kavramının daha çok hayvanlar için kullanıldığını, dürtülerin ise insanlar için kullanıldığını belirtmiştir (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 34). Bu açıdan herhangi bir insan davranışının gerçekleşmesinin arkasında dürtüsel bir içeriğin bulunduğu düşünülmektedir. Dürtüler psişik yapının dinamik işleyen en önemli bileşenlerinden bir tanesidir. Dürtü klasik psikanalitik yazılarda Almanca 'Trieb' kelimesinin karşılığı olarak "organizmayı bir amaca yönelten enerji yükünü içeren dinamik güçler" şeklinde tanımlanmaktadır. Organizmayı bir amaca doğru iten enerjiyle ilgili motor davranışlar itki (impulse) olarak algılanmıştır psikanalitik jargon içerisinde.

Freudyen dürtü kuramı hiçbir zaman statik kalmamıştır. Freud bu konu hakkındaki görüşleri sürekli değişim göstermiştir. Dürtü kuramı hakkındaki gelinen son nokta dürtülerin iki ana kategoride toplanmasıdır: Ölüm ve Yaşam Dürtüleri. Dürtüler beden ile psişenin kaynaşma noktasında gelişirler. Kişilik yapısının anlaşılmasında çok büyük rol oynarlar. Freud içgüdü kavramının yerine dürtü kavramını kullanmasının ana nedeni içgüdünün aksine kalıtsal yollarla aktarılan davranış kodlarını değil, kaynağını öncelikle belirli erojen bölgelerden almasıdır. Freud dürtü kavramını çalışmalarında ilk kez yılında yayınladığı Cinsellik Kuramı

Üzerine Üç Deneme isimli çalışmasında kullanmıştır. Daha önceki hiçbir çalışmasında bu kavramın kullanılmasını görmemekteyiz (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 34). Freudyen dürtü kuramının gelişim ve dönüşüm göstermesinde 1914 yılında keşfettiği narsisizmin de büyük rolü bulunmaktadır. 1920 yılında yayımlanan Haz İlkesinin Ötesinde isimli çalışması ile de dürtü kuramın gelişim seyri tamamlanmıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi dürtüler böylece iki ana grupta toplanmıştır: yaşam ve ölüm dürtüler. Burada dürtüler ruhsal dünya ile beden arasındaki sınır noktasını işgal ederler. Sınır vurgusu da dürtünün organizma ile ruhsal arzu arasında bir eklemlenme yapma ihtiyacını ifade eder. Yani dürtü ve dürtünün bağlı bulunduğu gereksinime dayalı arzu nesnesine kavuşmak ister. Bu anlamda özellikle ergenlik döneminde ağırlık kazanan “nesne seçimi” ön plana çıkar. Genellikle çocukluk döneminde nesne seçimi söz konusu değildir. Burada daha çok Klein’in ortaya koyduğu biçimde kimi-nesnelere ön plandadır. Çocuğun yönelimi otonerotiktir. Bedenin sadece bir bölümü cinsel nesne olarak seçilir. Ergenlik döneminde ise bu parçalılık tamamlanır ve cinsel haz elde edilmeye başlanır. Bütün bunların hepsi de dürtünün kendi özgü düzleminde hareket eder (Tunaboylu-İkiz, 2002: 11–17).

Dürtülerin en önemli özelliği sürekli olarak bir doyum peşinde olmalarıdır. Dürtülerin yönü ya da gidiş istikameti içeriden dışarıya doğrudur. Çocukluk döneminin en önemli özelliklerinden biri de dış dünyanın/dışarısının olmamasıdır. Dürtülerin gelişiminde ise dürtüler dışarı çıkmak ister (Keser, 2002: 35). Dolayısıyla haz ilkesine göre çalışırlar. Özellikle cinsel içgüdüler haz ilkesinin etkisi altındadırlar. Haz ilkesine göre çalışan cinsel içgüdülerin baskın olduğu psişik yapılanmada egonun kendi savunma alanı azalmaktadır. Dış dünyanın uyarılarına yeni düşme olasılığı artmaktadır. Bundan dolayı haz ilkesi yerini gerçeklik ilkesine bırakır. Ancak bu mücadelede daha çok haz ilkesi gerçeklik ilkesi karşısında galip gelir. Haz ilkesi zor eğitilebilir durumlarla ilgilidir (Freud, 2001d: 22–23). Dürtülerin kökeni ise daha çok organizmanın kendisinden gelir. Örneğin acıkmak bir dürtüdür. Organizmanın acıkma durumu ile mücadele etmesi gerekir. Bunun için de yemek yemesi zorunludur. Eğer insan acıktığında yemek yemezse açlık dürtüsünü doyuma ulaştırmamış olmaktadır. Freud bu kapsamda (son olarak 1920 tarihlerinde) bütün dürtüleri iki ana grupta toplamıştır. Bunlardan birincisi yaşam dürtüleri, diğeri de

ölüm dürtüsüdür. Bütün dürtüler bu iki ana parametre çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Örneğin yemek yemek bir yaşam dürtüsüdür. Çünkü yemek yemezse bir insan açlıktan öleceğini bilir. Ölmek içinde yemek yer. Buradan da görebileceğimiz gibi Freud'a göre insanın dürtüleri arasında en önemli yeri ölmeme dürtüsünün oluşturduğunu belirtebiliriz. Hatta insanın bütün bir medeniyet dünyasını bile ölmek için kurmuş olduğunu söyleyebiliriz. İnsan Freudcu anlamında da ölmeme eğilimindedir.

Ölüm dürtüleri temsil eden en önemli davranışlardan bir tanesi ölüm dürtüsü olarak değerlendirilen saldırganlıktır. Freud'a göre saldırganlık insanın kendisine yönelik yıkıcı eğilimlerinin dış bir nesneye aktarımıdır (Tura, 2005b: 15). Dürtüler kuramı biyoloji ile psikoloji biliminin tam ortasında yer alır. Bundan dolayı da üzerinde en fazla tartışmanın döndüğü konuları oluşturmaktadır. Dürtünün en temel kaynağı organizmanın/bedenin kendisi olduğundan kullandığı enerji biçimi de ruhsal enerjidir. Dürtüler kuramı psişik yapı ile fizyolojik yapı arasındaki sınır bölgede bulunmaktadır. Dürtülerin fiziksel olarak görülmeleri algılanmaları mümkün değildir. Dürtüler hiçbir zaman saf halleri ile bilinç alanında bulunmazlar; ancak dürtü temsilcileri (nesne tasarımları da diyebiliriz) bilinç alanında yer alır (Tura, 2005b: 14). Bir insanın dürtüsel olarak acıkdığını ancak yemek yeme fiilini aktifleştirdiğinde anlayabiliriz. Şunu da iyi biliriz ki insanın yemek yemesinin nedeni acıkma dürtüsünün doyuma ulaşmak istemesidir. Ayrıca bir dürtünün hedefine ulaşabilmesi için herhangi bir savunma mekanizması ile karşılaşmayı, yani bilinç tarafından izin verilmiş bir isteğe sahip olması gerekir. Neyin yenilip neyin yenilemeyeceğine üstbenin danışmanlığında benlik karar verir. Dolayısıyla biz de buradan eğer bir eylemin gerçeklik düzeyinde karşılığını görebiliyorsak benliğin onayı ile yapıldığını biliriz. Bütün yapıp etmeler bilincin ürünüdür. Bütün yapıp etmelerden bilinç sorumludur.

Herhangi bir dürtünün dolaysız olarak bilinç düzeyinde kendisine bir yer bulabilmesi imkânsızdır. Dürtü asla bilinç alanına çıkamaz, bilince ulaşabilen ancak dürtüyü temsil eden düşüncedir. Bilinç düzeyine sadece dürtüyü temsil eden düşünce kategorisi geçer. Dürtünün kendisi hakkında bilgi ancak dürtünün temsilcisi olan düşünce vasıtası ile mümkün olmaktadır. Dürtüler psikanalizin mitik anlatılarıdır. Freud, organizmanın içinde oluşan uyarının ruhsal temsilcisinin zihne ulaştığını

söylemektedir. Dürtülerin fizyolojik düzeyde gerilim ve rahatlama, psikolojik düzeyde ise gereksinme ve doyum olarak gözlenebilmesi mümkündür. Dürtü, hemen, en dolaysız ve saf haliyle, her koşulda boşalma ihtiyacıdır. Dürtünün gerilim-rahatlama ya da gereksinme-sürecinde organizmayı harekete geçirici bir becerisi yoktur. Harekete geçmeyi ve amaçlılığı, daha fazla farklılaşmış başka bir ruhsal yapı üstlenir. Bu yapıya 'benlik' denir. Benlikte bu kapsamda psikanalitik kuramın en önemli işleyiş kurallarından bir tanesi olan dinamik görüşün etkisi altındadır. Dinamik görüşün temel iddiasına göre organizmada çatışan dürtüsel talepler ve buna bağlı düşünce içerikleri olmasıdır (Tura, 2005b: 17).

Dürtüsel uyarının etkisi sürekli. Ayrıca dışarıdan değil, organizmanın içinden kaynaklandığı için kaçmak da mümkün değildir. Dürtüler insan zihnine ulaşan bir uyarandır. Ancak uyarılar arasında diğerlerine yani dış uyarılara göre temel farkı içerden gelmesidir. Dürtüsel bir uyarandan kaçış yoktur. Dürtüsel istekler bir anlık değildir. İnsan organizması canlılığını koruduğu sürece süreklilik gösterir. Her dürtünün bir eylem yanı vardır. Her dürtünün bir hedefi vardır. Her dürtünün ulaşmak istediği hedefe yönelik belli bir süreç vardır. Her dürtünün belirli bir kaynağı, belirli bir şiddeti, belirli bir nesnesi bulunmaktadır. Benliğin gücüne göre dürtüsel nesnelere değişebilmektedir. Eğer bir kişide Üstbenin yetkileri benliğin yetkilerinden daha fazla ise doyum arayan dürtünün nesnesine ulaşması daha zor olacaktır. Tam tersi bir durumda ise yani üstbenin yetkileri benliğin yetkilerinden daha az ise dürtünün nesnesi daha kolay elde edilecektir. Ancak bu seferde bilinç kendisi için hangi nesnelere zararlı olabileceğini belirleyemez durumda olacaktır. Bundan dolayı Freud sağlıklı bir kişilik yapısının bu üçlü bilinçlenme yapısının ortak hareket etmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 36–38).

Bilinç yapılanmasının işlemi için gerekli olan psişik enerji dürtüsel oluşumlardan sağlanır. Dürtüsel oluşumlar biyolojik kökenli olduğu için insanın biyolojik doğumu ile birlikte aynı zamanda organizmada yerini alır. Dürtülerin mekanik olarak değerlendirildiğinde kaynağı, amacı, nesnesi ve itici kuvveti bulunmaktadır. Bunlar evrensel nitelikte olup bütün organizmalarda standart olarak bulunur. Dürtüsel yönelimlerin ana kaynağı bedensel ihtiyaçlardır. Dürtüsel bir oluşumun ana amacı da bedensel bir ihtiyacın giderilmesidir. Bir dürtünün amacı dürtünün kaynağını tatmin sağlayarak ortadan kaldırmaktır. Dürtünün amacı her

zaman organizmayı dengede tutmaya sağlamasıdır (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 38–40). Buna psikanaliz terminolojisinde sabitlik ilkesi olarak denmektedir. Organizma her zaman içsel ya da dışsal bütün uyaranları sabitlemeye çalışır. Dürtünün yönelimi her zaman gerilimden rahatlamaya doğrudur. Bir dürtü her koşulda bir önceki durumuna “gerilemeye” çalışır. Dürtünün ortaya çıkması, bundan dolayı gerilimin artması, hemen sonra gerilimin tatmin ile doyuma ulaştırılarak haz elde edilmesi ve bu sürecin bilincin işleyişi içerisinde tekrar etmesi psikanaliz terminolojisinde “tekrarlama zorlanımı” denmiştir. Dürtünün nesnesi ise dürtünün amacına giden yolda işine yarayan bütün her şeydir. Bu konu ile nesne seçimi yakından ilişkilidir. Nesnenin dürtünün kapsamına girebilmesi için dürtünün amacına olumlu yönde katkı sağlaması gerekir. Yani nesne doyum sağlamalıdır. Nesne haz veren nesnelere olmalıdır. Örneğin açlık dürtüsünün nesnesi yemek yemektir; cinsel dürtülerin nesnesi uygun bir cinsel birleşme; saldırganlık dürtüsünün nesnesi kavga etmektir. Dürtülerin şiddeti de dürtülerin amacına ne kadar uzak olup olmadığı ile ilgilidir. Örneğin bir kişi çok aç ise yemek yemekten başka bir şey düşünemez; dürtünün şiddeti ne kadar fazla ise elde edilecek doyum da o oranda yüksek olacaktır. Bütün bu süreçleri daha çok üstbenin tanımladığına dikkat çekilebilir. Dürtüler daha önce de bahsettiğimiz gibi psişik aygıt içerisinde daha çok altbenlik alanında yaşamını sürdürür. Altbenlikte bilinçdışından bağımsız değildir. Haz prensibinin amacı acıdan kaçarak hazza ulaşmaktır. Bilinç zihinsel aygıtın her zaman bir yüzeyidir (Freud, 2001c: 19, 28–32). Freud dürtü kuramını daha net anlayabilmek için psişik aygıtın işleyişini bilmek gereklidir.

Freud’un cinsellik hakkındaki görüşleri, Freud’un psikanalitik görüşleri içerisinde en çok tepki toplayanı olmuştur. Freud bu görüşlerinden ötürü hem bilim dünyasından hem de arkadaş çevresinden dışlanma durumu ile karşılaşmıştır. Bahsettiğimiz gibi Breuer Anna O. vakasında Freud’un cinsellikle ilgili olarak söylemiş olduklarından ötürü tedavini sürecini bırakıp gitmiştir. Freud kuramında insan evrimsel bir çerçevede ele alındığından ötürü Freud öncelikli olarak insanın en baştaki süreçlerine yoğunlaşmayı tercih eder. Bu bildiğimiz üzere çocukluk dönemi olacaktır. Freud psikanalitik keşiflerine en baştan yani doğumdan başlayarak, klinik ve toplumsal gözlemlerle besleyerek ulaşmıştır. Bu gözlemlerden hareketle Freud insan cinselliği ile ilgili güçlü analizlerde bulunmuştur. Buna göre çocukluk

döneminde çocukların hepsi cinsiyetinin oluşum mekanizması hakkında doğuştan gelen bir ilgiye sahiptir (Thurscwell, 2000: 43).

Freud cinsel dürtüyü “libido” olarak tanımlamıştır. Libido dürtü olmasından ötürü cinsel arzuyu serbestleştirmeye çalışır (Freud, 2000: 132–133) Freud çocukların yaşam süreçlerine başlangıç aşamasında cinsel yönden sapıklığa yakın eğilimler geliştirdiğini gözlemlemiştir. Bebek birçok nesneyi ağızına götürür, kendi dışındaki bütün her şeyi kendisinin bir parçası kılmak ister. İnsanlar bebeklik dönemindeyken sürekli olarak ilgi ister ve sürekli olarak arzular. Ancak insanlar bebeklik dönemlerinde kendi bedeni, kendi varlığı ile dış dünyanın gerçeklikleri arasında bir ayırım getirmez. Dış nesnelere içeriye gömülü olarak algılanmaktadır. Bir çocuk için kendisini dış nesnelere ayrı bir varlık olarak algılama süreci kişinin içsel bir benliğin oluşumu ile dışsal durumlar arasında bir ayırım koymayı öğrenmesi ile mümkün olabilmektedir. Bebeğin kendisini fark etmesi dış dünyadan ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili bir istikrarsızlıkla karşılaştığında, arzuları dışardan tatmin edilmediğinde, oluşmaya başlar. Bu süreçteki bebeğin en güçlü iletişim aracı da ağlamaktır. Ağladığında arzuları karşılanmıyordur; ağlamadığında ise karşılanıyordur. Bebeğin annesinin memesinden süt emdikten sonra ağlamaması Freud için bu durumun en önemli kanıtıdır. Ayrıca bebeğin annenin sütü tamamen bittiğinde bile emmeyi devam ettirdiği gözlemi oldukça önemlidir. Her ne kadar bazı yaklaşımlara göre bebeğin annenin memesine yakın durması bir güven kaygısından ötürü olduğu düşünülse de, Freud düşüncesinde ısrarlıdır. Freud’a göre burada beslenme ve öz-koruma dürtülerinden daha ziyade oral bir doyum elde edilmektedir. Freud süt emdikten sonra bebeğin durumu ile daha sonraki yaşamında cinsel tatminden sonraki durumla ilgili benzerlikler bulur. Bebeğin arzularını karşılaması için yardım beklediği dış dünya temelde anne-babasıdır. Öncelikli olarak da annesidir. Bebeğin bu süreçteki ilksel talebi de ilginin ve sevginin kendi üzerinde yoğunlaşmasıdır (Freud, 2000: 84–85).

Bebeklik döneminde de cinsel arzu bulunmaktadır; ancak cinsel arzunun kendisini gerçekleştirme mümkün olmadığından bu cinsellik olarak görülmez. Bebeğin annesinin memesini emmesi bu düşüncenin gelişiminde en önemli örneklerden bir tanesi oluşturmaktadır. Anne memesinin emilmesi, cinsel yaşamın başlangıç noktasıdır; sonraki cinsel doyumların eşi benzeri olmayan bir prototipidir.

Emme eylemi, annenin memesini cinsel dürtünün ilk nesnesi haline getirir. Bu ilk nesne seçiminin sonraki nesne seçimlerinde çok önemli bir rolü vardır. Daha sonra çocuk, emme eyleminde nesneden vazgeçer ve onu vücudunun bir parçasıyla değiştirir; başparmağını ya da dilini emmeye başlar. Bu yolla haz alma konusunda dış dünyadan bağımsız hale gelir, bunun yanı sıra haz almasını vücudunun ikinci bir bölgesinin uyarılmasıyla artırmış olur. Emme eyleminde görüldüğü gibi çocukluk cinselliğinin iki önemli özelliği vardır: Temel bedensel gereksinimlerin doyumuna bağlı olarak ortaya çıkması ve otoerotik olarak davranması, yani nesnelere kendi vücudunda araştırması ve bulması. Freud'a göre doğuştan gelen özelliklere bakılarak anlaşılabilirliği gibi çocuklarda da cinsel yönelimler bulunmaktadır ve bunlar süreç içerisinde dönüşümler geçirecektir. Beslenme ile bağlantılı doyum, dışkılama olayında tekrarlanmaktadır. Çocukların idrar yapma ve dışkılama işlevleri haz vericidir. Bu süreçte çocuk, haz arayışlarına düşmanca, engelleyici bir güç olarak karşı çıkan dış dünya ile ilk kez yüzleşir. Çocuk kendi seçtiği zamanda dışkılamasını yapmamalı, diğer kişilerin kararlarına uymalıdır. Bu haz kaynağından vazgeçmesi için bu işlevlerin uygunsuz, yakışıksız olduğu ve gizli kalması gerektiği söylenir. Burada çocuk, ilk kez sosyal saygınlık için hazdan vazgeçmeye zorlanmaktadır. Başlangıçtan itibaren çocuğun kendi dışkılarına yaklaşımı çok farklıdır; ondan iğrenmez, ona vücudunun bir parçası gibi değer verir, 'ilk hediyesi' olarak kendisi için değerli kişilere sunar. Çocuk eğitimle bu eğilimlerden kısmen vazgeçmese de, dışkıya değer verme, 'hediyeler' ve 'para'ya değer vermeye dönüşür. İdrarını tutma başarısı aynı zamanda gurur kaynağıdır (Freud, 2000: 88–106).

Freud, çocukların cinsel araştırmalarına da dikkat çekerek bunların, infantil cinselliğin bir özelliği olup nevrozların semptomatolojisinde çok önemli bir yer tuttuklarını vurgulamıştır (Freud, 2000: 92). Infantil cinsel araştırmalar çok erken, bazen üç yaşından önce başlar. O dönemde çocuklar cinsiyetler arasındaki ayrımla ilgili değillerdir. Bu ayrımın onlar için hiçbir anlamı yoktur. Örneğin; erkekler, her iki cinsiyeti de erkek genitaline sahip olarak algırlar. Erkek çocuk, kız kardeşinin ya da kız arkadaşının penise sahip olmadığını keşfetmesinden sonra bu algısını inkâr etmeye çalışır; çünkü kendisine benzeyen birinin böyle değerli bir parçadan yoksun olmasını düşünemez. Daha sonra, kendisine sunulan olasılıktan korkmaya başlar, organı ile çok yoğun ilgilenirse daha önce yapılan korkutmaların

gerçekleşebileceğini düşünür. Böylece kastrasyon karmaşasının etkisine girmiş olur. Bu karmaşa; eğer kişi normal kalacaksa karakterinin oluşumunda, hastalanacaksa nevrozunda, analitik tedaviye gelecekse dirençlerinde büyük rol oynayacaktır (Nasio, 2006: 31–45).

Kızlar ise büyük, görünen bir penise sahip olamamanın, eksik olmanın dezavantajını hissederek ona sahip olan erkek çocukları kıskanacak, bu nedenle de erkek olma isteği geliştireceklerdir. Bu istek feminin rolü oynamakta bir zorlukla karşılaşılması sonucu oluşabilecek herhangi bir nevrozda tekrar ortaya çıkacaktır. Çocukluk döneminde kız çocuğunda penisin yerini klitoris alır. Klitoris, uyarılabilme özelliğinde olan ve otoerotik doyum sağlayan bir bölgedir. Kız çocuğunun cinsel gelişimi klitoris duyarlılığının vajinaya aktarılmasına bağlıdır. Daha sonra (genellikle yeni bir bebeğin gelişimiyle ortaya çıkan korkular sonucunda) çocukların cinsel ilgisi bebeklerin nereden geldiği sorusuna yönelir. Çocuk sadece kadın çocuk doğurabileceklerini bilmediği gibi, özel yiyeceklerle çocukların oluştuğunu düşünmeye de başlar. Çocuk biraz daha büyüdüğünde çocuğun dünyaya gelişinde babasının da bir rolü olduğunu fark etmeye başlar, ama bunun ne olduğunu kestiremez. Eğer bir cinsel eyleme tanık olmuşsa, bunu bir kavga, boyun eğdirme olarak değerlendirebilir; bu koitusun (cinsel birleşmenin) sadistik bir eylem olarak yanlış anlaşılmasıdır. Ancak başlangıçta bu eylemi bebekle birleştiremez. Daha sonra annesinin yatağında ya da giysilerinde kan izi bulduğunda, annesinin babası tarafından yaralandığını düşünür (Freud, 2000: 108–110).

Ödipus karmaşasının etkisinin kendisini göstermesinden sonra bir süreç olarak psikoseksüel gelişimin amacı, anne-babaya yatırılan libidinal enerjinin geri çekilmesi olmalıdır. Kişi, ancak bunu başardığı takdirde çocuk olmaktan çıkıp toplumun bir üyesi haline gelebilir. Erkek çocuk için bu görev; libidinal isteklerini annesinden ayırmak ve onları dış dünyadaki bir sevgi nesnesi seçiminde kullanmaktır. Babasıyla çatışma halinde ise uzlaşmalı ya da ona boyun eğmişse bu baskıdan kurtulmalıdır.

Libido normal olduğu kabul edilen üreme işlevinin emrine girmeden önce, uzun bir gelişim sürecinden geçer. Bu gelişim sürecinde yer alan oral, anal ve fallik dönemler nevrozların oluşumunda önemlidir. Bu gelişim sürecinde iki tehlike söz

konusudur: ‘İnhibisyon’ ve ‘gerileme’. Her hazırlık dönemi aynı başarıyla geçilemeyecek, libidinal enerjinin bir bölümü devamlı olarak bu erken dönemlerde tutulacak ve gelişimsel bir inhibisyon kendisini gösterecektir. Bir bölümün daha önceki dönemde kalması ‘takılma’ olarak tanımlanır. Gelişimdeki ikinci tehlike; daha ileri gidilebilse de, bu erken dönemlere kolayca geri dönülmesidir, bu ise gerileme olarak tanımlanır. Takılma ve gerileme birbirlerinden bağımsız değildir. Gelişim sürecindeki güçlü takılma noktalarına tehlikeler karşısında daha kolay gerileme olur. Yani, gerileme takılma noktasına olmaktadır. Nevrozları anlamak için takılma ve gerileme arasındaki ilişki hep göz önünde tutulmalıdır. Gerileme iki türdür: libidinal yatırım yapılan önceki nesnelere dönüş, yani ensestiyöz nesnelere dönüş ya da cinsel organizasyonun tümüyle daha önceki dönemlere geri dönmesi. Bu her iki gerileme türü de aktarım nevrozlarında bulunur ve onların mekanizmalarında önemli rol oynar (Freud, 2000: 161).

1.5. OEDİPUS KOMPLEKSİ

Oedipus kompleksi ya da karmaşası olarak psikanalitik literatürde tanımlanmış olan süreç Freudyen psikanalizin en önemli ve dikkat çekici kavramsal keşiflerinden bir tanesidir. Oedipus kompleksinin keşfi ve bunun ilan edilmesi Freud’un bir sapık olarak değerlendirilip Viyana’daki psikoloji çevrelerinden dışlanmasına neden olan gelişmelerden bir tanesini temsil etmektedir aynı zamanda. Devrimci ve radikal olan psikanalitik gelişmelerden en fazla kurama ivme kazandıran bu süreç olmuştur. Oedipus karmaşası ile ilgili gözlemler sistematik olarak çocuk cinselliğini gözlemlemesi ile mümkün olmuştur. Oedipus kompleksi temelde insan hayatının erken dönemlerinde gözlemlenen cinsellik biçimleri ile yakından ilgilidir (Freud, 2001c: 173).

Oedipus karmaşasına yönelik gözlemler ve bunların gözlemleri sistematik olarak 1910 yılında yayınlanmıştır. 1910’dan önceki yazılarında Oedipus kompleksi ile açıklamalar bulunmamaktadır. Oedipus kompleksi çocuk cinselliğinin en önemli gelişmelerinden bir tanesidir. Bu süreç aynı zamanda psikanaliz terminolojisinin en zor kavramlarından bir tanesi olmasının ana nedeni anne-baba-çocuk ilişkilerini içermesidir. Oedipus kompleksinin açılımı erkek ve kız çocuklarının yapısına göre

değişiklik göstermektedir. Cinsiyet farkının önemi Oedipus kavramının açıklanabilmesi için önemlidir. Hem anne, hem de babanın yönelimleri çocukların algılama şekillerine göre değişiklik gösterir (Freud, 2001c: 173). Oedipus süreci bütün tarihsel biçimlerinde de ensestiyöz eğilimleri yasaklama eğilimidir. Freud bunu ensest korkusu olarak tanımlamıştır. Bu anlamda ensest yaşayışının çocukluk döneminde geliştiğini ifade eder. Çocukların ensest korkusu ile nevrozuların psikik yaşamı arasında benzerlikler görmüştür (Freud, 2002: 33).

Karmaşanın erkek çocuğundaki gelişimine bakacak olursak şunları gözlemleriz: memedeki küçük çocuk, annesi ile birinci elden ve acil ihtiyaçlarını ilk elden giderdiği türde bir nesne ilişkisini yaşar. Bu süreçte anneyi sürekli olarak libidinal yatırıma tabi tutar. Öte yandan, babayla da belli ölçülerde özdeşimsel bir ilişki kurar. Bir süre bu iki yatırım yan yana sürdürülür. Ancak, erkek çocuğun anneye yatırımı daha bir yoğunluk kazandığında, baba, anneye ilişkisinde bir engel olarak görülür. Bu durum ödipal karmaşaya yol açar. Çocuğun o ana dek babayla kurduğu özdeşimsel ilişki, düşmanca bir nitelik alır. Annenin yanında babanın yerini almak için babadan kurtulma arzularına dönüşür. Yani, babaya dönük duygularında müphemlik belirgin hale gelir. Böylece erkek çocuğun karmaşa içeriği anneye yönelik libidinal yatırım yoğunluğunu ve babaya yönelik müphemliliği içerir (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 95).

Erkek çocuk bu dönem içerisinde cinsel organlarının bilincine varmaktadır. Erkek çocukta cinsel organı yani genitalliği hakkında bir bilgilenme ve bilinçlilik oluşur. Küçük çocuk, bu dönemde özellikle de anneden kastrasyon tehditleri alır. Bu işi yapacak olan da genellikle baba veya doktordur (Freud, 2001c: 174).

“Çocuğun ödipal karmaşadan çıkmasına yol açan, bu kastrasyon tehdididir. Psikanaliz iki deneyime ayrıca önem verir: memeden kesilme ve bağırsak içeriklerini bırakmaları yönünde çocuklara yöneltilen istemler. Kastrasyon tehdidi ortaya çıktığı zaman, bu deneyimlerin etkili olduğunu gösteren bir kanıt yoktur; ama erkek çocuğun kastrasyona inanmaması, kadın genitallerine ait gözlemi ile kırılır. Penise sahip olmaktan dolayı gururlu olan erkek çocuk, er veya geç kız çocuğunun cinsel organını görür ve bunun yaratılış sorunu olduğunu takdir edemez. Bu gözlem ile birlikte kastrasyon tehdidi etkili olur ve ‘penis kaybı’ tasavvur edilebilir hale gelir” (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 96–97).

Küçük çocuk bu dönemde ebeveynleri ile kurmuş olduğu ilişkide ödipal bir ilişki geliştirmiştir. Ödipal karmaşa ile bağlı olarak cinsel uyarılmanın yansıması mastürbasyon etkinliğinden cisimleşmektedir (Freud, 2001c: 173–177).

Bu dönemdeki çocuğun zihninde en iyi hazzı sağlayan cinsel etkinliğin cinsel birleşme olduğuna dair kesin bir bilgisi yoktur. Çocuğun zihninde kadınların da penise sahip olduğu görüşü hâkim olmuştur. Kastrasyon karmaşasının baba temsili ile kendisini göstermesi ile ödipal süreçten haz sağlama ihtimali ortadan kalkmıştır. Bu süreç içerisinde çocuk annesi ile kurmuş olduğu libidinal ekonomiden ya da yatırımdan vazgeçmek zorunda bırakılacaktır. Bundan babanın devreye girmesi önemlidir. Çocuğun evcilleşmemiş ego Oedipal söylemin belirleyiciliğinden özerkleşmektedir ve geçmişe dair bütün nesne tasarımları fesh edilmektedir. Çocuk bu noktada özdeşleşme mekanizmasına girmektedir. Egonun merkezinde süperegonun merkezi noktası olarak Babanın otoritesi temsil edilmektedir. Süperego babanın otoritesini temsil eden bir aygıt konumundadır. Süperegonun değişmez görev ve sorumluluğu ensestiyöz eğilimleri engellemektir (Freud, 2001c: 176–177).

Oedipal sürecin düzgün bir şekilde işlemesi ile erkek çocuğun psişik yapısında erkeksi eğilimler oluşturulur. Bir insan yavrusunun erkeksileştirilme ve kadınsılaştırılma hikâyesinin en iyi anlatımı bu psikanalitik terminoloji içerisinde sıkça kullanılan Oedipal ve Kastrasyon karmaşasının açılımı ile ilgilidir. Süperegonun oluşumu bu süreçte tamamlanır ve süperego bütün gücünü, etkililiğini ve sürekliliği Babanın otoritesinin ve iktidarının bir metaforu olmasından dolayı alır. Eğer bir kişide Baba imgesi yoksa o zaman o kişide süperego oluşumu tamamlanmayacaktır. Bundan dolayı o kişinin egemen ahlak değerlerine başkaldırma ya da ihlal etme olasılığı yüksek olacaktır. Ödipal süreçlerde bütün ensestiyöz eğilimler ya engellenmiştir ya yüceltilerek sevgi durumuna getirilmiştir (Freud, 2001c:178).

Kız çocuğu ile erkek çocuğunun Oedipus karmaşasının deneyimleme biçimi oldukça farklıdır. Kız çocuğu ile erkek çocuğu arasındaki temel bir fark fallik dönemde aşk nesnesinin oluşması ile ilgilidir. Standartlaştırılmış Oedipal söylemde her bir çocuk karşı cinsten ebeveyne karşı libidinal yatırım içine girmiştir. Erkek

çocuk açısından anne cinsel nesne olarak seçilmiştir ancak baba ise düşman niteliğindedir. Baba hiçbir zaman ortadan kaldırılmayacak bir rakip niteliğindedir. Ancak babanın düşmanlığı imgesel bir dönüşüm ile ortadan kaldırılacaktır. Bunun adı özdeşleşmedir. Özdeşleşme imgesel bir etkinliktir. Kız çocuğun cinsel nesnesinin değişimi erkek çocuğunkine göre açıklanması daha zordur. Kız çocuğu açısından klitoris ile penis sembolik ve imgesel düzlemde birbirine eşdeğer niteliktedir. Bütün problem ve sıkıntılar kız çocuğunun kendisinin penisten eksik olmasını fark etmesi ile başlar görünmektedir. Bu durum kız çocuğunun benlik oluşumu sürecinde oldukça temel bir etkinlik olan erkeksilik karmaşasının oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumda dolayı kastrasyon karmaşası kız çocuğun kendi genitalliğini deneyimlediği anda etkisini göstermiştir. Kadın kastre edilmiş olarak varolmaktadır (Freud, 2000: 159–173).

Erkek çocuklarında deneyimlenen Oedipal karmaşa oldukça sembolik, imgesel ve fantazik bir boyuta sahiptir. Yoğunluk durumları oldukça fazlalaşmıştır. Ancak kız çocuklarında ise bu süreçte sembolik ve imgesel yoğunluk o kadar fazla ve etkili değildir. Kız çocuklarındaki oedipal karmaşa oldukça basit ve yalındır. Kız çocuğunun bu süreçteki en önemli amacı Annenin vazgeçilmez konumunu elde etmektir. Babaya yönelik kadınsı bir duruş elde etme çabası gözükmektedir. Kız çocuğunun penis kıskançlığı çok belirgindir ve penis arzusundan vazgeçtirilmesi oldukça zordur. Penis kıskançlığının fantezi düzeyinde deneyimlenen ancak sembolik düzlemde birçok görünümü olan belirtileri vardır. Babadan hediye bebek alma ve ona bebek doğurma arzusu bunların en belirgin olanıdır. Oedipalleşme süreçleri başarıyla tamamlandığında bütün nesne yatırımları iptal edilir ve tarafsızlaşma durumları ortaya çıkacaktır. Ebeveynlerin üstbenlikleri çocukların benliklerine aşılabilir olur. Dolayısıyla evcilleşmiş bireyin anne-babasının davranış ve tutumlarını benimsediğini belirtebiliriz (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 99–102).

Freud kız çocuklarının Oedipus kompleksi deneyimi üzerine olan malzemelerin yetersiz olduğunu belirtse de, kız çocuklarında da işleyen bir Oedipus süreci bulunmaktadır. Ancak erkek çocuklarından belli düzeylerde farklılıklar görülmektedir. Kız çocuklarında kastrasyon tehditi yaşanmış olarak deneyimlenir. Erkek çocuklarında ise kastrasyon tehditi yaşanmamış, ama yaşanma ihtimali üzerine kuruludur. Kız çocuklarında kastrasyon süreci ile Oedipal karmaşa başlarken, erkek

çocuklarında kastrasyon süreci ile birlikte Oedipal karmaşa sonlanır. Kız çocuklarında klitoris erkek cinsel organını yani penisini temsil eder. Klitorisinin penisten “kısa” olması kız çocuğunun dikkatini çeker. Bu özelliğin kendisi için bir kötülük unsuru taşıdığını düşünür. Yaşı büyüdükçe erkek penisinin olduğu gibi kendi cinsel organının da büyüyeceğini düşünür. Bu süreç bütünüyle kız çocuklarında yaşanan nevrotik olayların ana nedenlerinden birisi olarak görülen “erkeklik kompleksi” ya da “penis kıskançlığı” olarak tanımlanan duruma yol açar. Kız çocuklarında iğdiş yani kastrasyon “olmuş bitmiş” bir şey olarak değerlendirilir. Çocuklarda “olmuş bitmiş” bir olay olarak deneyimlenen iğdiş korkusu süperegonun oluşumunu ve cinsel örgütlenmenin gelişmesini sağlayacak şekilde ortadan kalkar. Kastrasyon tehditinin aşılması kız çocuğunda süperegonun oluşmasını sağlar. Yine de en temelde değişmeyen özellik kız çocuklarında deneyimlenen Oedipus süreci oğlan çocuklarının deneyimine göre çok daha basittir. Freud’un gözlemlerine göre, kız çocuğunun annesinin yerini alıp, babaya karşı kadınsı bir tutum içerisinde girmesinin ötesine pek gitmez. Kız çocuğundaki penis kıskançlığı sembolik düzeyde yerini bebeğe bırakır. Kız çocuklarında görülen Oedipus sürecinin en önemli belirtilerinden bir tanesi de kız çocuklarının babasından armağan olarak niteledikleri bir bebek alma yönündeki bir arzuyu geliştirmeleridir. Ancak bu hiçbir zaman gerçekleşmediğinden Oedipus süreci kız çocuklarında bitecektir. Hem penis hem de ondan biraz değiştirilmiş de olsa bebek arzusu bilinçdışı alanda ağır bir alanı işgal ederler. Bunlar kadının cinsel işlevinin ya da rolünün oluşmasında etkili süreçlerdir (Freud, 2001c: 178–179). Hem kız çocuklarında hem de erkek çocuklarında ilk sevgi nesnesi annedir ama daha sonra kız çocuklarında sevgi nesnesi olarak anne baba ile yer değiştirir. Kız çocuklarında Oedipus sürecine muhalefet söz konusu değildir. Erkek çocuk ise muhalefet ederek kabullenir çünkü aksi takdirde penisini kaybedecektir. Ki erkek çocuk penisine karşı narsistik bir tutum içinde olduğundan kaybetmeme eğilimi ağır basar. Oğlan çocuklarında Oedipus kompleksi kastrasyon kompleksi tarafından geçersizleştirilirken, kız çocuklarında kastrasyon süreci ile birlikte Oedipal süreç başlar (Freud, 2000: 330–333).

Freud’un ele aldığı Oedipus sorunu ve bu sorunun nevrozların oluşumunda taşıdığı işlev hakkındaki açıklamaları, kendisinden bağımsız olarak yani Viyana Psikanaliz Derneğinde bulunmadan Freud’un psikanalitik ilkelerini psikozlar dâhil

birçok alanda uygulayan, daha sonra Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin başına getirilecek olan Jung ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Jung genel bir ifadeyle söylersek, ödipal karmaşanın nevrozların oluşmasında çok etkili olmadığını düşünmektedir. Ayrıca cinsel dürtülerin psikanalizde çok abartıldığını düşünmektedir. Jung'un yaklaşımında ödipal karmaşa içerisinde temel birimler olan annenin uygarlığın çıkarları için vazgeçilmesi gereken ve erişilmez olanı, baba figürünün ise kişinin kendi bağımsızlığı için mücadele etmesi gereken "içsel baba"yı simgelediğini düşünerek ödipal süreci dönüştürmüştür (Topçuoğlu ve Asena, 2005: 43). Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz. Ödipal karmaşaya ilişkin birincisi ve ağırlıklı olarak kabul edilen Freud'un yorumu vardır. Bir diğeri de Jung'un yorumudur.

1.6. KASTRASYON KARMAŞASI

Kastrasyon nosyonu kabaca bilinen şekliyle erkek cinsel organın kesilmesi değildir. Gerçekçi bir kavram da değildir. Yani kimse bir erkeğin cinsel organını kesmemektedir. Freud'un bilinçdışı kavramı ile yakından bağlantısı fark edildiği takdirde bu kavram gerçek olarak anlaşılacaktır. Hem Oedipus karmaşası hem de Kastrasyon karmaşası bilinçdışı süreçlerle ilişkilidir. Deneyim alanı bilinçdışı alanın sınırları ve yetkisi dâhilindedir. Çocuk 5 yaş civarı bu sürecin etkilerini hissetmeye başlamaktadır. Bu süreç Freud'a göre, insan kimliğinin ve karakter yapısının gelişmesinde etkili bir süreçtir. Bu sürecin sonucunda insan cinsel ve kültürel kimliğini öğrenir ve kimliğiyle özdeşleşme yaşar. Bu süreç olumlu işlediğinde sağlıklı bir insan tipolojisi gelişirken, süreç olumsuz işlediğinde nevrozların ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak patolojik bir içerik barındırmaktadır. Kastrasyon karmaşası sürecinde çocuklar cinslerin anatomik farklılıklarını gözlemlemektedir. Kastrasyon karmaşası da Oedipus karmaşasında olduğu gibi cinsiyet farkına göre değişiklikler gösterebilmektedir (Nasio, 2006: 31).

Freud'un kastrasyon karmaşasını ortaya çıkarmasında Küçük Hans olayının etkisi büyüktür. Aynı zamanda yetişkin hastalarının çocukluk anılarını dinlediğinde de bu karmaşaya uygun gözlem malzemelerine rastlamıştır. Bu bağlamda kastrasyon karmaşasında şu süreçlerin iş başında olduğu görülebilmektedir: bu sürecin başlangıcında çocuk bütün insanların kendisinde bulunan bir penise sahip olduğu

yönündeki düşüncesidir. Bu düşünce de kurgusal niteliktedir. Bu durum kastrasyon karmaşasının başlangıç koşuludur. Hem erkek hem de kız çocuğu bu kurgusal düşünceye sahiptir. Penise evrensel sahiplik özelliği olarak tanımlanan bu süreçte yakın nesnelere (anne, kız kardeşler) de etki altına alınmıştır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi çocuk cinselliğin en önemli özelliği oto-erotik olmasıdır. Cinsel haz ve dürtüsel tatmin kişinin kendi bedeninden sağlanır. Kastrasyon karmaşasının ikinci aşaması çocuğun oto-erotik haz uygulamalarının sözselleştirilmesi olarak tehdit edilmesi ile oluşur. Bu süreçte en etkin olan duygu penisin tehdit edilmesidir. Kastrasyon karmaşası penise yönelik bir tehditle çocuğun düşlemlerini ve enste yönelik arzularını bastırmaya çalışır. Oedipus kompleksinde gördüğümüz gibi çocuğun cinsel nesnesi karşı cins ebeveyne yöneliktir ve enstiyöz eğilimler barındırmaktadır. Kastrasyon tehdidi çocuğun bu zararlı fantezilerini ortadan kaldırmaya çalışır. Daha çok babadan gelen bu tehditler üstbenin oluşumuna da zemin hazırlamaktadır (Nasio, 2006: 32–33).

Daha sonra çocuk kadın cinsel organın görsel gözlemi ile kastre edici tehdidin etkisini gerçeklik düzeyinde deneyimler. Çocuğun kadın genital bölgesinde görmüş olduğu şey kadın cinsel organı değil, penis eksikliğidir. Bu gözlem ilk bakışta erkek çocuk için önemsiz olarak görülür ancak kastrasyon karmaşasının ikinci aşamasında etkisinin hissedildiği sözselleştirilme tehditlerinin anısı hatırlanır ve kastrasyon karmaşasına gerçeklik atfedilir. Kastrasyon karmaşasının dördüncü aşamasında küçük kız çocuğunun cinsel organ bölgesi görülüp, penis eksikliği fark edilmesine rağmen, erkek çocuk, annesi gibi daha yaşlı ve yetkin kadınlar penise sahip olduğu düşüncesine sahiptir. Ancak ne zaman annesinin de penisten yoksun olduğunu fark ettiğinde kastrasyon karmaşasının etkisi bütünüyle görülür. Kastrasyon karmaşasının tam olarak ortaya çıktığı an budur. Kendi cinsel organın da kadınlar gibi yok olacağı kaygısına sahip olur. Bütün bu kaygılar edimsel değil bilinçdışıdır. Sonuncu zamanda erkek çocuk yasanın sesine kulak verir ve cinsel nesnesi olarak seçtiği anneden vazgeçer. Çünkü vazgeçmediğinde penisin kesileceği kaygısına kapılır. Penis sevgisi daha güçlü çıkar. Freud burada narsisizmin temellerinin atıldığını iddia eder. Böylece erkek çocuk erkek kimliğine girmiş olur. Ödipyen sevgi aşamasının bitmesi ile bu süreç hedefine ulaşmış olur. Erkek çocuk için kastrasyon karmaşasının

verimli bir şekilde sona ermesi ödipyen karmaşanın da sona ermektedir. Kastrasyon karmaşasının sona ermesi erkek çocuk için kesin ve şiddetlidir (Nasio, 2006: 34–36).

Kastrasyon karmaşası kadın ve erkek cinsiyetinde temel farklılıklar göstermesine rağmen, iki özelliğin ortak olduğunu belirtebiliriz. Bunlardan birincisi iki cinsinde penisin bütün insanlarda varolduğuna göre kurgusal inancıdır. Bu kabul olmadan kastrasyon karmaşasının başlangıcından bahsetmek mümkün olmaz. İkincisi; her iki cinste de anne temel önemdedir. Anne kastrasyon karmaşasının oluşumunda babadan daha fazla etkin olur. Kastrasyon karmaşasında erkek çocuk anneye yönelik “kaygı” duygusu taşırken, kız çocuğu anneye yönelik “kin” duygusu geliştirir. Aynı zamanda bu süreçte kadın ve erkek cinsiyetinin iki farklı özelliği de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi erkek çocukta kastrasyon karmaşasının sonu ile anneye yönelik ödipyen sevgi sona ererken; kız çocukta babaya yönelik ödipyen sevgi gelişir. Oedipus erkek çocuk için kastrasyonla doğar ve kastrasyonla biter; kız çocukta ise kastrasyonla doğar ama kastrasyonla sona ermez. İkinci farklılık, kadın kastrasyon karmaşasının anne ile olan spesifik özelliği ile ilgilidir. Kadında kastrasyon karmaşasında anneden ayrılış esastır. Anne kadın kastrasyon aşamasının kökeni ve sonu olma özelliğini barındırır (Nasio, 2006: 37–38).

Kadın cinsiyetinde kastrasyon karmaşasının işleyişi dört aşamada gözlemlenebilmektedir. Bunlardan birinci aşamasında küçük kız çocuğu erkek ile kadın arasındaki cinsiyet farkının ve kendi genital organının bilincinde değildir. Bütün insanların kendisinde bulunan klitorissel bir cinsel aracın herkeste bulunduğunu düşünür. Klitoris bu bağlamda erkek cinsel organının yerini alır. Erkeğin penise yüklediği anlamla şimdi kendisinin klitorise yüklediği anlam aynıdır. Kız çocuğu bu dönemde klitorisi ile mutludur. Bu durumda penissel yapılanmanın bütün insanlarda varolduğuna yönelik kurgusal olduğu inancının evrenselliğini gösterir (Nasio, 2006: 38–39).

Kız çocuklarında görülen kastrasyon karmaşasının ikinci aşaması erkek çocuğun cinsel organı olan penisin keşfi ile başlar. Bu keşfin en net sonucu kız çocuğunun erkek çocuğunda olan penisten yoksun olduğu sonucudur. Bu sonuç kız çocuğunun penis kıskançlığı duymasına neden olur. Bu süreç erkek çocuğunun aksine oldukça kesin ve ani olarak gelişim gösterir. Erkek çocuğunda penisi görünce

aniden iğdiş edilmiş olduğunu fark eder. Kastrasyon süreci deneyim sırasında zaten gerçekleşmiştir. Erkek çocuk kadın cinsel bölgesi gördüğünde örtük bir tehdit içerisinde kastre edilebileceğini düşünürken, kadın ise erkek cinsel organını direk olarak gördüğünde bundan yoksun olduğunu, kastre edilmiş olduğunu ve erkek cinsel organına sahip olma yönünde güçlü bir istek geliştirdiğinin farkındadır (Nasio, 2006: 39).

Kız çocuklarında görülen kastrasyon karmaşasının üçüncü aşamasında kız çocuğu yaşamış olduğu kastrelik durumunun annesi dâhil bütün kadınlarda da yaşanmakta olduğunu deneyimler. Bu deneyim sonucunda anneyi kendisine fallik yeteneği verememiş olmasından dolayı mahkûm eder ve anneye yönelik kin duygusu geliştirmeye başlar. Bütün olan bitenden anne sorumludur. Bu süreçle birlikte anneden memeden kesilme ile başlayan birinci kopuş yeniden gelişir ve sevgi nesnesi olarak annenin yerine baba geçer (Nasio, 2006: 40).

Kız çocuklarında görülen kastrasyon karmaşasının son aşamasında kız çocuk kastrasyon sürecine üç şekilde tepki verir. Bunlardan ilki penis isteğinin yada kıskançlığının gelişmemesidir. Bundan anatomik farktan dolayı oluşan travmatik korkaklığın etkisi büyüktür: hiçbir zaman penise sahip olunamayacaktır. Erkek çocukla rekabete girilmez. Verilen ikinci tepki ilkinin tam tersi bir doğrultudadır. Kız çocuk bütünüyle erkek çocuklarında olan penisle donatılmak ister ve bir gün böyle bir cinsel organa sahip olabileceği düşüncesini bütün engellemelere rağmen direktmeyi sürdürebilir. Bu basit anlamda kendisi üzerinde etkili olan kastrasyonun reddini gerektirir. Kız çocuğunun kastrasyon sürecine verdiği üçüncü tepki kastrasyon sürecinin bütün etkilerini ve geçerliliğini kabul etmektir. Freud bu üç yaklaşım içerisinde sağlıklı insan için en geçerli olanın bu seçenek olduğunu belirtir. Bu son tutumun üç tane açılımı bulunmaktadır. Bunlardan biri sevgi nesnesi olarak annenin yerine babanın geçmesidir. Bu Oedipus kompleksinin kadında etkisinin tam olarak görüldüğü andır. İkinci açılım erojen bölgenin değişimine yöneliktir. Klitoris yerini vajinaya bırakır. Annenin kastrasyonun keşfine kadar olan süreç içerisinde erojen bölge olarak penis-klitoris geçerliliğini korur. Hem kendi kastrasyonunun hem de anne kastrasyonun keşfi ve sevgi nesnesi olarak annenin yerine babanın geçmesi kız çocuğunda libidosunun yönünün değişmesini zorunlu hale getirir. Çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinde klitoris yatırımı vajinaya geçer. Vajina anne bedeninin

mirasını üstlenerek penisin yuvası olmaya başlar. Penis isteği cinsel birleşme esnasındaki penisten zevk almaya dönüşür. Üçüncü açılımda ise arzulanan nesnenin değişimi söz konusudur. Penis isteği yerine çocuk isteğine bırakır (Nasio, 2006: 38–42).

Kastrasyon karmaşası sonucunda erkek çocuk diğer kadınlara yönelik cinsel arzu geliştirirken, kız çocukta tam tersi bir şekilde diğer erkeklere yönelik cinsel bir arzu geliştirir. Erkeklerde kastrasyon karmaşasının sonu ile Oedipus karmaşası da sona ererken, kadınlarda kastrasyon karmaşasının sonu ile Oedipus karmaşası başlamaktadır. İki cinsiyette kadın bedeni yani Anne etkin rol oynamaktadır. Kadınlarda kastrasyonun etkisi erkeklere oranla daha kesin, net ve şiddetlidir.

1.7. BİLİNÇ HARİTALARI

Freudyen psikanalizin en önemli özelliklerinden biri de benlik yaklaşımıdır. Freud açısından benliğin görevleri ve yetenekleri çok önemlidir. Freud'un benlik kavrayışı temelde Aydınlanma düşüncesinin özne kavrayışı temelleri üzerine oturmuştur. Freud'un geliştirdiği benlik yaklaşımı kendisini yapısal kuramın içinde ortaya koymuştur. Bu yapısal kuram temel olarak psişik yapıyı üç bölüme ayırarak ifade etmektedir. Bunlar altbenlik, benlik ve üst-benliktir. Bu üç bölümün psişik yapı içerisindeki işleyişi birbirinden farklılıklar göstermektedir. Freud yapısal kuramdan önce psişik olguları ve malzemeleri değerlendirmek için daha çok topografik kuramı kullanmıştır. Topografik kurama göre de psişik aygıt bilinçdışı ve bilinç arasında gelişmekteydi. Bunların arasında da bilinçöncesi diye bir bölüm yer almaktaydı. (Lagache, 2005: 18).

Topografik kuram içinde bilinçdışının çok fazla belirleyiciliği yoktur. Ancak Freud daha sonra bilinçdışının belirleyiciliğinin farkına varmıştır. Bu farkına varış ile birlikte de topografik kuram bırakılmış, yapısal kurama geçiş yapılmıştır.

“Freud, daha sonra, bilinçdışı sisteminin tekdüze olmadığını fark etti. Karmaşıklığı çözebilmek ve daha iyi anlayabilmek için, ek kavramlara ve kuramı geliştirmeye ihtiyaç vardı. Topografik yaklaşım bilinçli ve bilinçdışı olma gözlemine dayandırılmışken; yapısal yaklaşım ruhsal içerik ve süreçlerdeki farklılıkların temel alınması ile oluşturulmuştur. Bu işlevsel üç yapı; altbenlik, benlik ve üstbenlik birbirleriyle bağıntılıdır... Kabaca, altbenliğin dürtülerin ruhsal temsilcilerini kapsadığını, benliğin kişinin

çevre ile ilişkilerini yürütme işlevini yüklediğini, üstbenliğin ise zihnimizin ahlaki değerlerini, ideal ve amaçların kapsadığını söyleyebiliriz” (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 62).

Benliğin en genel ve karakteristik işlevi altbenlikten (id) gelen otomatik dürtüleri kontrol ederek, dünya ile uyumun devam etmesini sağlamak olduğunu belirtebiliriz. Benlik dediğimiz zihin bölümü, içgüdüsel gerginliğe ve dürtüleri oluşturan merkezi uyarılma durumuna, deney ve düşünce ile değiştirilebilen, duruma ve amaca uygun tepkiler verebilme yeteneğine sahiptir.

“Benlik, altbenlik ile özdeştir ve sadece onun özel olarak ayrılmış bir parçasıdır. Benlik bütün enerjisini altbenlikten alır. Eğer ikisi arasında gerçek bir ayrılma olursa, benliğin zayıflığı ya da kaygısal hali belirgin hale gelecektir. Ancak benlik altbenliğe bağlı kalırsa ve ondan ayrılamayacağı bir durum söz konusuysa, bu benliğin gücünü gösterecektir. Aynı durum, benlik ile üstbenliğin arasındaki ilişki için de geçerlidir. Birçok durumda, benlik ile altbenlik iç içe geçmiştir ve ancak ikisi arasında bir çatışma mevcutsa, birini diğerinden ayırmak mümkün olabilmektedir. Bastırmada belirleyici olgu, benliğin bir organizasyon olmasıdır. Altbenlik için böyle bir durum geçerli değildir. Dolayısıyla benlik aslında, altbenliğin organize bir parçasıdır” (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 116).

“Benlik, sadece dışarıdan gelenleri değil, kendi içinden gelen uyarıları da alır ve haz prensibine uygun olarak zihinsel olayları yönlendirir. Benlik, tehlikeli olarak algıladığı altbenlikte yer alan dürtüsel bir süreçle karşılaştığı zaman, ‘hoşnutsuzluk sinyali’ verir.” (Akvardar ve Diğerleri, 2006: 114). Psişik aygıt hoşnutsuzluk yaratan gerilimlerin boşalımı ya da savunma ve bastırma arasında geçen psişik süreçle azaltılmasına yarar; bilinç, büyük kısmı bilinçdışında kalan psişik aygıtın sadece yüzeyini temsil eder; bilinçdışına bastırılan eğilimler, kendilerini ifade edecek bir yol ararlar, örneğin rüyalarda ya da nevroz semptomlarında kendilerini gösterirler; çocukluk döneminin cinsel gelişim sürecinde, doğumla başlayan ve 3–5 yaş arasında Oedipus kompleksiyle, yani çocuğun karşı cins ebeveynine karşı geliştirdiği bağlılık ve bu bağlılıkla ilişkili olarak hemcins ebeveynine karşı geliştirdiği düşmanlıkla doruk noktasına ulaşan gelişim sürecinde bastırılmışlardır.

Benlik temelde dış dünyanın kontrolüdür. Eğer benlik dış dünyada kontrol edemediği ve tehlike olarak algıladığı bir durum olursa ilk yaptığı şey kaçma eğilimi göstermesidir. Tehlikeli olarak gördüğü nesnenin kendisine yüklenen psişik yatırımı iptal etmektedir. Benlik, anksiyetenin (kaygı halinin) gerçek yerleşim yeridir. Bastırma işlemi altbenliğe uygulanamaz (Freud, 1999b: 102–103).

Dürtünün hiçbir zaman dış dünyayı kontrol edebilme, dış dünyanın farkına varabilme ve değerlendirebilme yetenekleri yoktur. Dürtünün dış dünya ile olan bağlantısı benlik aracılığıyla yürütür. Altbenlik dış dünya ile benliğin aracılığıyla iletişim kurabilir. Benlik dürtülerin taleplerini dilediği gibi uygulama özgürlüğüne sahiptir. Ancak her bir eylemin bir sonucu ya da bir başka ifadeyle bedeli vardır. Yerine getirilmeyen, arzusunun nesnesine ulaşamayan her türlü dürtüsel oluşum, bastırılarak bilinçdışının malzemesini oluşturur ve fırsat bulduğunda bilinç alanına geçmeye çalışır. Yani kendisini maddileştirmek ister. Dürtünün kendisi hiçbir şekilde metafizik değildir. Dürtü materyalisttir. İnsanın evcilleşmesi denilen süreç bu güçlü benlik tasarımıyla maddileşmesidir. Benlik olgunlaşmazsa birey dürtülerin hâkimiyeti altına girer. Bu yönüyle de benlik ile altbenliği ya da bir başka ifadeyle ego ile id arasındaki en temel fark şu şekildedir: egonun sentez yapabilme, bütünleştirebilme ve birleştirme yeteneklerine sahip olmasıdır. Bunlar idde hiçbir şekilde bulunmaz. İd mantıksal değildir (Freud, 1999b: 103).

Freud'un yaklaşımına göre benliğin bütün bölümleri belirtmiş olduğumuz gibi dış dünyaya doğrudan yönelik değildir. Sadece algısal bölüm olan benlik dış dünya ile etkileşim halindedir. Bu anlamda bilinç zihinsel aygıtın en yüzeyinde olanıdır (Freud, 2001b: 19). Benliğin algılama rejimi sadece dışarının algılanması ile sınırlı değildir. Aynı zamanda benlik organizmanın içinden gelen eğilimleri de algılar ve yönetir. Ancak olgunlaşmış ve gelişmiş bir benlik içerisi ile dışarısını iyi bir şekilde ayırt edebilmiş benliktir. İçerisi ile dışarısı arasındaki ayrımın oluşumunun bilincine varılması insan öznesinin başlangıç koşuludur. Bu anlamda insanın evcilleşmesi ve uysal itaatkâr bir özne konuma gelmesi dışarının içeriye ne kadar ele geçirdiği ile yakından alakalıdır. Bunu sağlamak amacıyla psişik aygıt kendi içinde bir bellek üretir. Bu bellek benliğin görev ve sorumlulukların depolandığı mekandır. Bellek bütünüyle dışarının talepleriyle doldurulmuş ve egemen kültürün değer yapısına hizmet etmek için icat edilmiştir. Bellek toplumsallaşmış iktidarın hakimiyetinin bir kanıtıdır. Bellek bu bağlamda bir gerçeklik rejimi üretir. Bellek gerçeklik ilkesinin hizmetindedir. Benlik içerisinde belleğin yardımıyla erteleme pratiği devreye sokulur. Davranışları üstbenliğin standartlarına uymak zorundadır. Eğer bu standartlara uymazsa, benlik tarafından suçluluk ve yetersizlik duygusu ile cezalandırılır. Kısacası, benlik bir yandan tehlikelerin farkında olacak, bir yandan

altbenlikteki dürtülerin doyumunu sağlayacak, bir yandan da üstbenliğin standartlarına cevap verecektir (Freud, 1999b: 102–107).

İnsanın sağlıklı bir özne haline gelerek verimli bir toplumsal yaşamı uygulaması ancak benliğin gerekliliklerine sahip olmakla mümkündür. Benlik toplumsal ilişkilerin de nasıl yürütüleceğinin bilgisine sahiptir. Sadece gerçeklik rejimini değil kültürel kuralların rejimini de sahiptir. Benlik hangi şeylerin arzu nesnesi olduğunu kişiye belirtir. Arzu nesnelere sonsuz ve sınırsız değildir. Benlik arzulanın etkinliğinin yasal boyutlarını ifade eder. Ancak benlik olmadan kişi doyum nesnesine ulaşamaz. Bunun yöntemini ve tekniğini ancak benlik bilebilmektedir. Çünkü benlik toplumsal yasakların ne olduğunun da gayet bilincindedir. Freud benliğin değişmeyecek ve en temel görevinin toplumsal yasak sistemine uyarak, dürtü ve isteklerin taleplerinin yerine getirilebilmesi için altbenlik ile ittifak kurmaktır. Ancak bunu yaparken benlik aynı zamanda üstbenliğin sınırlamalarını da kabul etmektedir. Üstbenliğin çok etkin olduğu psikişik örgütlenmelerde benlik altbenlik ile kurmuş olduğu ittifakı askıya alarak, altbenliğin bir bütün olarak kontrol altına alarak onun denetimini gerçekleştirmeye çalışır. Psikanaliz bize böyle durumların bütünüyle nevrozların nedeni olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla psikanaliz örtük bir biçimde bile olsa, bizlere, altbenliğin yasalarını kabul etmemizi ve onu ikna etmemizi salık verir.

Freud'un yaklaşımına göre psikişik aygıt gelişen ve gelişerek kendini üreten ve geliştiren dinamik bir yapılanmaya sahiptir. Başlangıçta altbenlik bulunmaktadır. Evcilleşme sürecinin başlaması ile birlikte devreye benlik ve üstbenlik girmektedir. Benlik ve üstbenlik kendilerini altbenliğin işlevlerinden farklılaştırarak oluştururlar. Altbenlik olmasaydı hiçbir zaman benlik ve üstbenlik oluşumlarını tamamlayamayacaklardır. Freud'a göre benlik ve üstbenlik süreç içerisinde değişim göstermesine karşın, altbenlik hiç değişmeden sabit bir biçimde kalır. Freud altbenlik kısmının karanlık bir bölge olduğunu ifade etmiştir. Altbenlik hakkında bildiklerimiz rüyaların içeriğinden, nevrotik semptomun analizinden, dil sürçmelerinden gözlediklerimizdir. Altbenlik kaotik bir yapıdır, örgütlülüğü yoktur, dürtülerin gücünden gelen enerji ile doludur, haz ilkesi doğrultusunda sürekli dürtüsel boşalım ihtiyacı içerisindedir (Freud, 1999b: 101). Altbenliğin içeriği aynı bilinçdışının içeriğinde gördüğümüz gibi mantıksal açıklamalar ile bakıldığında tutarsız görünür.

Altbenliğin toplumsal yaşam diline tercüme edilebilirliği yoktur. Altbenliğin kaotik olmasının nedeni birbiriyle aynı kategori içerisinde toplanması mümkün olmayan dürtülerin yan yana bulunabiliyor olmasıdır. Bunun yanında altbenlikte zaman nosyonunun varlığından bahsedilemez. Zaman nosyonu bilinç ile alakalıdır. Altbenliğin sentez yapabilme, değerlendirme, eleştirme ve erteleme yetenekleri yoktur. Altbenlik bütün isteklerinin ve taleplerinin koşulsuz yerine getirilmesi için çalışır. Bunun içinde aslında benliğin bir düşmanıdır. Benliğin etkisini gösterdiği yerde altbenlik bulunmaz. Benliğin askıya alındığı zamanlar da ise sahneye altbenlik çıkar. Bundan dolayı rahatlıkla altbenliğin hiçbir değer yasasına, üstanlatıya tabi olduğunu söyleyemeyiz. Tam tersine altbenlik yaşam-dışıdır. bundan dolayı bütün dinler ve ahlak kuralları öncelikle işe altbenliğin işlevlerini dönüştürmekle başlamaktadır. Bu bir tesadüf değildir. İslami bir pratik olan tasavvufun nefis terbiyesi bunun açık bir delilidir (Freud, 1999b: 100–102).

Üstbenlik teriminin Freud tarafından analitik kurama katılışı, 1923 tarihli, Ego ve İd isimli, ruhsal aygıtın yapısal tanımlanışına yer verdiği yapıtı ile olmuştur. Üstbenlik, eleştirel işlevleri üstlenen bir kurum olarak benlikten ayrılır ve onun üzerinde belirleyici olur. 1921’de, Ego ve İd’de tanımlandığı şekliyle de üstbenlik, yasaklara ve ideale dönük işlevleri kapsar. Öte yandan benlik ideali, özgül bir altyapı olarak öne sürülürken, üstbenlik, yasayı ve itaatsizliğin yasaklanmasını yapılandıran bir kurum olarak anılır. Freud’a göre, üstbenliğin biçimlenişi, ödipal karmaşanın meylettirdiği bir olgudur; çocuk, ödipal arzularını, yasaklandığı için terk etmek zorunda kalır. Ebeveynlerine yönelik yatırımlarını onlarla özdeşime aktarır. Böylece yasağı içselleştirir. Freud bu noktada, kız ile erkek çocuk arasındaki gelişimsel farklılığa işaret eder. Erkek çocuğunda ödipal karmaşa, kaçınılmaz olarak, kastrasyon tehdidi ile çatışmaya girer. Kızlarda ise tersine, kastrasyon karmaşası, ödipal karmaşayı yıkan değil, onu hazırlayandır. Kızlar ödipal karmaşa içinde belirsiz uzunlukta bir süre kalır, karmaşayı yıkmaları geç ve hatta tam olmayan bir şekildedir. Bu koşullarda, üstbenliğin biçimlenişi zorluklar arz eder, bildik kültürel anlamın sağlamlık ve bağımsızlığına ulaşması mümkün olmaz (Freud, 2001b: 31–33).

Yapısal kuram içerisinde sunulan psişik aygıtın son ve çok önemli bir diğer bölümü olan üstbenlik temelde benliğin denetimini sağlamaya yönelik

oluşturulmuştur. Mevcut psikanaliz literatürü daha çok nevrotik olguların oluşmasından sorumlu olarak üstbenliği tutmuştur. Üstbenlik oluşumunu temelde Oedipus karmaşası aracılığı ile psişik aygıtta yerleştirir. Oedipus karmaşası kişinin deneyimlediği bir fantasmadır. Üstbenlik kendisini babanın bir metaforu olması ile sunmaktadır. Baba ise temelde toplumsal otorite ve iktidar temsilini üretmektedir. Oedipal arzulanın bastırılması üstbenliğin kuruluşunun açık bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Freud, Psikanalize Yeni Giriş Konferansları isimli yapıtında, üstbenliğin kuruluşunun, ebeveyn kurumu ile özdeşimin başarılı bir örneği olduğunu vurgular(Freud, 1999b: 88–89). Buradan hareketle şunu ileri sürebiliriz ki eğer ebeveyn kurumu olmasaydı üstbenlik oluşamazdı. Çünkü üstbenlik açıkça ebeveyn kurumu ile kurulan bir özdeşleşme olayıdır.

Toplumsal iktidar ve otorite ilişkileri, hegemonik söylemler kendilerini ebeveyn kurumuna yansıtarak bireyin psişik kaydına yerleştirir. Dolayısıyla anne-baba mevcut iktidar söyleminin yönetiminde bir aygıttır. Dolayısıyla psikanalitik bakış açısına göre anne-baba yani ebeveyn kurumu hiçbir zaman masum ve sivil değildir. Çocuk için anne-baba dışarısını yani toplumsal dünyayı ifade etmektedir. bu bağlamda anne kategorisi yakınlığı değil, uzaklığı bir başka ifadeyle de toplumsal bürokrasiyi ifade etmektedir.

Benlik ideali ruhsal aygıtın görece özerk ve benliğin gerçek başarılarını değerlendiren bir danışma kurumu gibidir. İdeal olarak yansıtılan, çocukluğun yitirilmiş narsisizminin bir yedeğidir. Benlik ideali merkezi bir öneme sahiptir. Freud bu kurumu, benlikten farklılaşan, aşkı cazibeye katılımımızı, hipnotiste itaatimizi, liderlere bağlanmamamızı temin eden bir kurum olarak değerlendirir ve tüm bu olgularda söz edilen öznelere, benlik idealinin yedeği olarak işlev gördüğünü belirtir. Bu sözü edilen süreç, insan topluluklarının dayandığı yasanın da temel ilkesidir. Kolektif ideal de etkililiğini, bireysel benlik ideallerinin örtüşmesinden alır: Birçok birey, bir ve aynı nesneyi, kendi benlik idealleri yerine koymuş ve birbirleriyle kendi benlikleri üzerinden özdeşleşmişlerdir (Freud, 1999b: 84–91). Üstbenliğin ilk kez anıldığı yer olan Ego ve İd’de ise üstbenlik, benlik idealinden ayrımsız bir konumda sunulmuştur. Bu üstbenlik, “Baban gibi olmalısın” der, ama bu aynı zamanda, “baban gibi olmayabilirsin” anlamını da içerir ve bazı şeylerin babanın ayrıcalığı olduğunu ifade eder. Üstbenlik, üç işlevi barındıran bir yapı olarak

tanımlanır: Kişinin kendisini gözlemi, vicdan ve ideal. Freud'un bilinç haritası vurgusundan egonun bölünebilir olduğunu ve parçalardan oluştuğunu bilebiliriz. Parçalara ayrılabilir ve bu parçalar tekrardan birleştirilebilir. Ruh hastaları bu bağlamda parçalanmayı gösterir. Süperegö egoğun içerisinde vicdan aracılığıyla kurumsallaşır. Egonun içerisindeki bu kuruma süperegö denmiştir. Depresyonlarda ya da melankolide süperegö egoğun ego üzerindeki baskısı artarken, manik-depresif hastalarda ego süperegöyü egale etmektedir. Süperegö her türlü ahlaki kısıtlamacılığın temsilcisi olarak değerlendirilmiştir (Freud, 1999b: 92–93).

1.8. UYGARLAŞMA VE SONUÇLARI

Uygarlaşma süreci insan toplumlarının zihinsel ve pratik yaşantısının evrimsel bir boyutunun olduğunu gözler önüne sürer. Uygarlık kavramı otomatik olarak “barbarlık” kavramının karşıtı olarak tanımlanmıştır. Barbarlığın olumlu ve pozitif yönde, modernist tarih anlayışının bir sonucu olarak ileriye doğru gelişme göstermesidir. Uygarlık ile ilgili yapılacak bütün sosyal bilimsel analiz ve yorumlar evrimci bir çizgiye sahiptir. Uygarlık bir araştırma nesnesi olarak birçok sosyal bilimcinin ve felsefecinin ilgisini çekmiştir. Norbert Elias'ın Uygarlık Süreci olarak isimlendirdiği çalışmaları bu alanda özgün bir araştırma olarak literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Elias'ın özgün yaklaşımını geliştirirken beslendiği temel kaynağın da Sigmund Freud'un konuyla ilgili yapmış olduğu çalışmaların olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Freud'un “Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları” isimli uzun makalesi psikanalizin en önemli bir metni olmasının yanında psikanalizin interdisipliner bir boyutunun, hatta sosyoloji biliminin bulgularına çok şey borçlu olduğunu açıkça ortaya koyan, bir sosyoloji metnidir de. Freud kendisi de psikanalizin sosyal bilimsel boyutunun olduğunu belirtir. Freud'un yaklaşımına göre psikanaliz hasta bireyi toplumsal alanın içerisinde değerlendirir. Çoğu nevrotik vaka sadece aile içi ilişkilerden ve bireyin kişisel özelliklerinden kaynaklanıyor gibi gözükse de nevrozların ortaya çıkmasında Uygarlığın rolü büyüktür. Freud'a göre Uygarlık bir baskı düzeni olarak nevrozları üreten ana kaynaktır. Uygarlık düzeni içerisinde nevrozlar uygun koşulları hazır bulurlar. Bu açıdan bakıldığında psikanalizin de temel amacının nevrozları ortadan kaldırmak olduğunu

düşündüğümüzde, Freud'un Uygarlığa yaklaşımı daha çok olumsuzdur. Freud'un konuyla ilgili yorum ve analizleri eleştirel niteliktedir. Freud'un Uygarlık analizleri bütünüyle bir keskin ve radikal Uygarlık eleştirisi olduğunu belirtebiliriz.

Freud'un görüşlerine göre Uygarlık "dış" alanı oluşturmaktadır. "dış" en net ifadeyle "nesnel alanı"nı ifade etmektedir. Freud'un dürtüler ile ilgili açıklamalarında da belirttiğimiz gibi ego bütünüyle dürtüsel ihtiyaçlarını ve beklentilerini en kolay yoldan maksimum haz ve doyum elde ederek tatmin olmaya çalışır. Dürtüler bu anlamda id'in kontrolü içerisinde bilinçdışı alanda yer alırlar. Dolayısıyla dürtünün doyuma ulaşmasını sağlayan temel işletici "benlik"tir. Benliğin de görevi tatmin için en uygun nesneyi kullanıma açmaktır. En uygun ve elverişli nesneyi bulmaktır. Bu nokta da yani nesnenin seçimi noktasında da üstbenliğin rızasını almak zorundadır. Üstbenlik hangi nesnenin uygun hangi nesnenin uygunsuz olduğunu tanımlayan temel kurumdur. Üstbenliğin temel belirtisi ya da temel göstergesi "vicdan ve suçluluk duyguları"dır. Vicdan ise bireysel bir yaşantı olarak yapılan bir eylemin sonrasında hissedilir. Pişmanlık şekline giren bu duygulanma biçiminin temel kaynağı ise Vicdan'dır. Belki de şunu söylemekte bir sakınca yoktur: bütün bir üstbenliğin oluşum süreci Vicdan algısının oluşup oluşmaması ile yakından ilişkilidir. Üstbenliğin en büyük yardımcısı olarak vazifesini üstlenen Vicdan kişinin bireysel donanımına yerleşmiştir. Dolayısıyla hiçbir zaman Vicdan tarafsız ve bağımsız değildir. Tabiri caizse Üstbenliğin ideolojik aygıtı olarak çalışır. Vicdan'ın belirtilerinin toplumsal düzeyde gözlemlenmesi Üst-ben'in toplumsal ve kültürel alana yayıldığını ve Guattari'nin ifadesiyle merkezsizleştiğini ortaya koymaktadır. Guattari'ye göre yaşadığımız zamanda Üst-ben merkezsizleşmektedir. Bu ifadenin ortaya koyduğu sonuca göre şunu tespit edebiliriz: üst-ben Ben'in alanını gasp etmektedir. Ben olarak aktifleşen pratikler aslında Ben'in yetkilendirmesi ile değil Üst-ben'in yetkilendirmesi ile mümkün hale gelmektedir.

Freud Uygarlığı bilimsel düzeyde yorumlamıştır. Psikanaliz geleneğinin kavramsal aygıtları çerçevesinde olgusal düzeyde analizler yapılmıştır. Bu kapsamda örneğin nevrotik vakaların oluşmasında Uygarlığın nasıl bir işleve sahip olduğunu tartışmıştır. Freud'a göre yaşamın anlamı sorusuna tatmin edici düzeyde yanıt sadece din kurumu verebilir ve dinin insanlık için vazgeçilmez bir konumda olmasının nedeni de bu can alıcı soruya bir yanıt verebilmesidir. İnsanların dini bir

yanılsama olarak görmelerini engelleyen temel etmen dinin bir kurumsallaşmış pratikler dizisi ile insanların gündelik hayatlarında karşılaştıkları birçok probleme çözüm getirebilmesidir (Freud, 1999e: 260). Bu kapsamda Freud'a göre yaşamın amacı mutluluğu elde etmektir. Hayat düzeneği ve bu ekseninde oluşan kültürel mekanizmalar acı-haz karşıtlığı üzerine inşa edilmiştir. Bütün yapıp-etmeler pozitif nitelikte olup haz'ı elde etmeye yöneliktir. Acı istenilmeyen, dışlanan, sahiplenilmeyen bir şeydir. Ondan dolayı örneğin mazoşizm yani insanın kendindeki acı potansiyelini dış bir nesneye yatırması nevrozların bir biçimi olarak değerlendirilmektedir. Psikik aygıtın genel yönelimi haz ilkesine göre çalışmaktadır. Ancak organizmanın haz ve hoşnutsuzluk yaratan durumlara ulaşması acı ve hoşnutsuzluk yaratan durumlara ulaşmaktan daha zordur. Acı ve hoşnutsuzluk yaratan durumlar daha kolay ve daha çok etkili olmaktadır. Freud'un ifadesiyle "mutsuzluğu yaşamak daha kolaydır" (Freud, 1999e: 261). Freud'a göre insan toplumunun üyeleri hoşnutsuzluk yaratan acı kaynakları durumlardan kaçınmak için en işlevsel ve ekonomik yöntem olarak "iradi tecrit"i kullanmaktadırlar. İradi tecrit, Freud'un ifadeleriyle söylememiz gerekirse, "insan ilişkilerinden kaynaklanabilecek acılara karşı en kolay korunma" ve "başkalarından uzak durma" şeklinde anlaşılabilir bir savunma mekanizmasıdır. Burada korkulan dış dünyadan bir uzaklaşma söz konusudur. Dış dünyanın etkilerine ve etkileşim yollarını kabul etmeme ya da geri püskürtme bulunmaktadır. Ancak Freud'a göre, iradi tecritin yanında insanın hoşnutsuzluk yaratan nesnelere kaçınmasının bir diğer yolu da "insan toplumunun bir üyesi olmayı" kabul etmek ve "biliminin öncülüğündeki bir teknikle doğayı insan iradesine tabi kılma mücadelesine girişilmesidir" (Freud, 1999e: 262). İnsan toplumunun bir üyesi olan insan bireyinin acıdan kaçınmak için geliştirdiği çözüm yollarından biri de libidonun yönünü değiştirmesidir. Freud bu süreci egonun savunma mekanizmalarından olan ve daha önce de açıkladığımız "yüceltme" olarak değerlendirir. Libidonun yer değiştirmesi "yüceltme" ile eşanlamlıdır. Dolayısıyla yüceltme de insan bireyinin acı ve hoşnutsuzluk yaratan durumlardan korunması için geliştirilen yöntemlerdendir (Freud, 1999e: 264,283)

Freud'a göre acıların kaynağında üç ana odak bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi doğa merkezlidir. Diğer bireysel donamımızın zayıf olmasıdır, son olanı da toplumsal yaşamı yöneten insanlararası kuralların yetersizliğidir. İnsan doğaya hiçbir

zaman egemen olamayacağından bu çok sorun yaratmaz. İnsan hemen bu seçeneği kabullenir. Ancak insan acı kaynağı olarak insanlararası kuralların bozukluğu ya da yetersizliğini sorunsallaştırabilir. Bundan dolayı insan toplumunun üyeleri acıların toplumsal kaynağına yönelik soruşturmalarında suçlunun Uygarlık olduğunu bulmuşlardır (Freud, 1999e: 271). Uygarlık nevrozun oluşmasında baş fail olarak görev yapar. İnsanlara kültürel ideale ulaşmak maksadıyla toplumun kişiye dayattığı engellenme derecesine birey katlanamadığında nevrotik durumlar oluşmaktadır. Eğer birey dayatılan engellenmeleri içselleştirir ve bununla uyumlu bir bütünlük oluşturabilirse nevroz ortaya çıkmamış olacaktır (Freud, 1999e: 273).

Uygarlık nosyonu içerik olarak doğal bilimlerdeki ve teknikteki olağandışı gelişmelerin yanında, doğa üzerinde kurulan egemenliği ifade etmektedir. Bu egemenlik toplumsal yaşamı yeniden yapılandırmıştır ve bu yapılandırma sonucunda yeni bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar şekillenmiştir. Uygarlaşan toplum bu yeni ihtiyaçlara yeterli yanıtı verebilmelidir. Artık bir mekândan diğer bir mekâna ulaşmak için kullanılan yöntemler yerini yeni araçlara bırakmıştır. Sıkça kullanılan ulaşım aracı olan atın yerini otomobiller ya da trenler almıştır. Bu yeni araçlarda eski geleneksel davranışları değiştirmiştir. Bu uzun süreli dönüşümden sonra oluşan Uygarlık durumunda insanlar, Freud'a göre, rahat değillerdir. Uygarlığın birçok hoşnutsuzluğu bulunmaktadır. Eğer otomobiller ya da trenler icat edilmemiş olsaydı insanlar uzak mesafelere yolculuk yapma ihtiyacı hissetmezlerdi (Freud, 1999: 273–274). Freud uygarlığın en önemli belirtilerinden birisinin “alet kullanma” olduğunu belirtir. Ve özellikle insanlığın ateşten yararlanmasını uygarlığın görünümü açısından vazgeçilmez bir örnek olarak değerlendirir. Bütün bu keşifler insanın doğayı kontrolünde ve insanlararası ilişkilerde insana büyük işlevler kazandırır (Freud, 1999e: 276). Bu konuyu Freud'un ufuk açıcı sözleriyle ifade etmemiz yerinde olacaktır: “İnsan, her yeni aletle birlikte ister motor, ister algısal olsun, kendi organlarını kusursuzlaştırmış, ya da işlevlerinin sınırlarını genişletmiştir. Motor gücü, tıpkı kendi kasları gibi dilediği yönde kullanabileceği dev güçleri insanın emrine vermiştir; gemilerin ve uçakların sayesinde ne hava ne de deniz onun hareketlerini kısıtlayamaz; gözlüklerin yardımıyla kendi gözlerindeki kusurları düzeltir; teleskopun yardımıyla uzakları görür ve mikroskop sayesinde retinasının yapısından kaynaklanan görme sınırını aşar. Fotoğraf makinesiyle gelip geçici görsel

izlenimleri kalıcılaştırırken, plakla da aynı şekilde geçici olan ses izlenimlerini kalıcılaştırır; temelde bunların ikisi de hatırlama gücünün, belleğinin somutlaşmasıdır. Telefonun yardımıyla masalarda bile mümkün olmayan uzak mesafelerdeki sesleri duyabilir” (Freud, 1999e: 276). Bütün bu gelişmeler insanın tanrıya benzerliğini artırmaya yönelik amaçları belirtir.

Freud’a göre uygarlık düzeyine ulaşmış toplumsal düzen içerisinde insanın kendi çıkarı için topraktan yararlanmasına ve doğayı kontrol altına almasına yönelik birçok eylem gerçekleştirilmektedir. “Bu ülkelerde tarlaları sel baskısıyla tehdit eden ırmakların akışı düzenleniyor ve suları yapay kanallarla su kıtlığı çekilen yerlere aktarılıyor. Toprak dikkatle işleniyor ve uygun bitkiler ekiliyor; yerin altındaki zengin madenler yüzeye çıkarılıyor ve gerekli araç ve gereçlerin yapımı için kullanılıyor. Ulaştırma araçları bol, hızlı ve güvenilir. Vahşi ve tehlikeli hayvanların nesli tüketilmiştir; buna karşılık evcil hayvanlar kütleli olarak üretiliyor” (Freud, 1999e: 278). Aynı zamanda Uygarlığın pratik ve yararcı maddi yönü varken diğer taraftan Uygarlığın maddi olmayan metafizik ölçütleri de bulunmaktadır bunların en önemli belirtileri “temizlik ve düzen beklentisi”dir (Freud, 1999e: 278). Bu temizlik nosyonu hem kamusal konularla ilgili olabildiği gibi aynı zamanda bireysel konularla da ilgilidir. Vücut temizliği Uygarlık için gerekli bir ölçüttür. Uygarlık içerisinde “sabun” çok önemlidir (Freud, 1999e: 279). Düzen nosyonu ise doğanın özellikle de astronomideki gözlemlerin etkisiyle oluşur. Uygar düzenin ana amacı zaman ve mekânı en verimli şekilde düzenleyerek doğadan alınan verimliliği artırmaktadır. Düzen içerisinde neyin nerede ve nasıl yapılacağı kesindir. Düzen, tekrarlama zorlanımı ilkesi ile çalışmaktadır. Genel olarak söylememiz gerekirse Güzellik, Temizlik ve Düzen Uygarlığın üç ana gerekliliğidir. Bu nosyonlar olmadan Uygarlık düşünülemez (Freud, 1999e: 279).

Uygarlığın yukarıda saydığımız maddi gerekliliklerinin yanında bir de toplumsal zorunluluğu bulunmaktadır. Komşuluk ilişkileri, aile içi ilişkiler, vatandaş olmak gibi insanlar arası ilişkilerde Uygarlığın kapsamına girmektedir. Uygarlık bu tarz mikro ve makro ilişki biçimleri organize etmektedir. Uygarlık toplumsal ilişkilerin içeriğinin şekillenmesinde yetkiyi bireye vermez; tam tersine yetkiyi toplumsal kolektif bilince verir. Ortak bir kamusal akıl bulunmaktadır ve insanlar arası ilişkilerin nasıl ve ne şekilde yürütüleceğine bu birim karar verir, tek tek

insanlar değil. Bireyin fiziksel ve ruhsal gücü “kaba güç”tür. “tek tek bireylerden daha güçlü olan ve tekil bireylere karşı birlik olan bir çoğunluğun bir araya gelmesiyle mümkün olan” toplumun gücü “haklı güç”tür. Uygarlık içerisinde toplumun gücü bireyin gücünden daha etkilidir. Dolayısıyla adalet nosyonu Uygarlık için çok önemlidir. Hiçbir bireyin kendi çıkarı için genel kural ihlal edilmemelidir. Uygarlık ile birlikte bireylerin özgürlükleri kısıtlanır. Uygarlık öncesi toplumsal yaşamda insanlar daha özgürdürler(Freud, 1999e: 280–281). Freud Uygarlığın (cinsel) içgüdüleri bastıran, baskı altına ya da amacından saptıran özelliğini “kültürel engelleme” olarak isimlendirmiştir (Freud, 1999e: 283).

Freud, Uygarlığı bireyler üzerinde güç uygulayan bir iktidar düzeneği olarak görmesinin yanında, daha çok feministler tarafından birçok eleştiri almasına neden olan erkekçi görüşü de uygarlık analizinde ön plandadır. Freud kadına daha çok aile içi ilişkiler ve cinsel çıkar perspektifinden bakmıştır. Kadınların uygarlığın oluşum tarihinde önemli bir payının olmadığını belirtmiştir. Uygarlık erkeklerin ilgilendiği ve ürettiği bir alandır. Uygarlık bireyi toplumsal bütünlükten bağımsız bir birim olarak ele almaz. Birey her zaman belirli bir toplumsal birim içerisinde değerlendirilmiştir. Aile bu toplumsal birimlerden bir tanesidir. Aile kurumu uygarlığın bir ajanı olarak insanların cinsel yaşamlarını kısıtlama eğilimindedir. Bu sistem içerisinde uygarlığın cinsellik politikasında nesne seçimi karşı cinse yöneliktir. Ve genital bölgeler dışındaki herhangi bir bölgeden temin edilen haz sapıklık olarak değerlendirilmektedir. Haz merkezi cinsel bölgelerdir. Toplum üyelerinin cinsel farklılıkları göz önünde tutulmayarak, homojen bir yapı tasavvur edilmiştir. Herkes için tek tip bir cinsel yaşantı vardır. Bu uygarlaşmış cinsel etkinlik paketinde cinsel ilişki sadece erkek ve kadın arasındadır. Cinsel pratiğin kendisi haz üreten bir nesne kaynağı değildir (Freud, 1999e: 289–291).

Freud’un Uygarlık analizinin belki de en politik ve psikanalitik kuramın bilim çevrelerinde inandırıcılığının artmasına neden olan iddiası Uygarlığın nevrozların ortaya çıkmasında taşıdığı önem ve işlevine yöneliktir. Freud’a göre Uygarlık nevrozu üretmektedir. Nevroza neden olan şey Uygarlıktır. Nevrotik olarak kategorize edilen insan gruplarında, Uygarlığın “kültürel engelleme” olarak tanımlanan zararlı (cinsel) içgüdüleri bastırması sürecine yeterli direnişi gösterememelerinin önemli bir rol oynadığı gözlemlenmiştir (Freud, 1999e: 294).

Sonuç olarak psikanaliz tekniği sadece Freud'un yaklaşımıyla sınırlı kalmamış, birçok farklı yaklaşım biçimiyle bazen çatışma şeklinde, bazen uzlaşmacı bir tarzda zenginleşerek gelişim göstermiştir. Freudyen anlamda psikanalizin gelişmesi yada bir başka ifadeyle psikanalizin kurumsallaşması 19. yüzyılın son çeyreğinde Freud'un kendi evinde toplanan psikanalistlerin katkılarıyla gerçekleşmiştir. Bu toplantılarda psikanalitik yaklaşımın en önemli başlangıç kavramları ortaya konulmuş, bunlar üzerine tartışmalar gelişmiştir. Mesela psikanalitik ekolden ilk ayrılan her ne kadar biraz da politik kaygılardan dolayı gözüküyorsa da Adler'dir. Adler Oedipus sürecinin psişik yapının örgütlenme yapısının oluşumunda çok da önemli bir rol oynamadığını düşünmekteydi. Jung'ta bilindişimin o kadar önemli bir rol oynamadığını düşünerek ayrılık sinyalleri vermiştir. Bu gibi daha birçok eğilimden bahsetmek mümkündür. Ama sonuç olarak kavramsal aracın ana tartışma konularını ve malzemelerini Freud sağlamıştır. Bu kapsam da psikanalitik syalem erevesi içerisinde hiçbir kimse "İrma'ya Yapılan İğne" rüyasını incelemeden rüyalarla ilgili hiçbir söz syileyemez.

Freud bu kapsamda sonuç olarak psişik alanın ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Psişe'nin keşfi psikiyatrik-tıbbi görüşün dışarısında gelişim grmştir ve bu düzeyde de psikiyatri-karşıtı bir çizgide kendisini organize eder. Psikanalitik tekniğin oluşumunda yöntem olarak "yorum" ya da hermenötik önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Freud'un bütün amacı psişenin ontolojik statüsünün ışığında bilindişimin işleyişi kapsamında nevrotik oluşumları tedavi etmektir. Psikanaliz insanların ışraplarını tedavi etmekle meşguldür. Bilindişimin olgusallaştırılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda rüyaların, edim hatalarının, semptomların bilindişina giden yolda önemli malzemeler olduğunu koyarak, gündelik hayatın akışı içerisinde önemli bulunmayan malzemelerin önemli olduğunu göstermiştir. Freudyen psikanaliz kuram ile pratiğin birleşmesini yansıtan eşsiz bir rneği ifade etmektedir. Freudyen psikanalizin ruhsal patolojiyi tedavi etmesindeki ana mantık geçmişe dönük yeniden-yazımı gerçekleştirmesidir. Nevrotik semptoma yol açan bellek-izi klinik tecrbende yeniden yaşantılandırılarak semptoma yol açan ana neden ortadan kaldırılır.

Bu kapsamda psikanaliz insan öznesinin kuramsallaştırılma çabalarında önemli bir aşamayı gözler önüne serer. Öznenin kuramıdır. Bu anlamda nasıl Kant

dünyayı kategorik düzeyde anlaşılabilir, algılanabilir hale getirerek, modern düzenli yaşam görüşünün oluşmasında felsefi açıdan nihai bir öneme sahipse, Freud da sahip olduğu özellikler vasıtasıyla insanın davranışının önündeki engelleri düzeltir. Davranış açıklanmıştır. Açıklanan davranış toplumsal içeriği ile değerlendirilmiştir. Freud'a göre bütün patolojiler toplumsal açıdan kodlanmıştır. Toplumsallık ile de Uygarlık eş düzeyde ele alınmaktadır. Uygarlık da Freud'un yaklaşımında olumsuz içeriği ile argümantasyon içerisine sokulmaktadır. Uygarlık bastırma ile "leke"lenir. Bastırma işlemi de en çok cinsellikle ilgili ilintili olan olguları kapsama alanına alır. Uygarlık en çok cinselliği bastırır. Uygarlık insanları uysal özneler haline getirerek arzunun verimli bir toplumsal kullanımını programlar. Bu düzeyde genel anlatı kurulmuş olur. Yine de psikanalizin modern bir büyük anlatı biçimi olduğuna yönelik eleştirilerin var olduğunu bilmemiz de önemlidir. Ayrıca da psikanalizin her zaman iktidar aygıtı ile olan sadık bir dostluğu vardır. Semptomu semptom olarak olumsuz içeriğiyle algılatan söylemsel sistem psikanalizin kurucu öğelerinden oluşur. Bundan dolayı da örneğin bütün bir anti-psikiyatri hareketi "semptomlarımızın keyfini çıkarın" sloganıyla organize olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

JACQUES LACAN VE PSİKANALİZİN ONARIMI

2.1. AYNA-EVRESİ VE EGO'NUN OLUŞUMU

Lacan'ın psikanaliz hakkındaki kuramsal açıdan ilk önemli girişimi Ayna-Evresi üzerine olan görüşleriyle gerçekleşmiştir. Lacan bu çalışmasıyla Freud'okuma projesini başlatmıştır (Grosz, 1990: 31). Lacan'ın ayna-evresi isimli makalesinde özellikle egonun oluşum dinamikleri hakkında birçok düşüncesi yer almaktadır. Bu kapsamda Lacan 6 aylık bir çocuğun kendisini ayna karşısında görmesi sonucunda ortaya çıkan tabloyu değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken de çocuğun verdiği tepkileri aynı seviyedeki bir şempanzenin tepkileri ile karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda Lacan şempanzenin aynadaki imgesi üzerinde bir denetim sağladıktan sonra aynanın karşısından çekip gittiğini belirtmektedir. Şempanze hiçbir şekilde aynadaki yansıyan imgesi ile ilgilenmemiştir. Onunla bir iletişim ve etkileşim kurmamıştır. Çocuk ise tam aksine aynadaki imgesi ile iletişim kurmuş, jest ve mimikleriyle bunu belli etmiştir. Lacan'a göre çocuğun aynadaki imgesi ile kurmuş olduğu etkileşim oyuncu niteliktedir. Çocuk kendi imgesini aynada yansıyan çevre ile bütünleştirerek algılamaktadır. Çocuğun bu deneyimi ampirik bir deneyimdir. Bu ampirik deneyde çocuk aynadaki imgesi karşısında bastan çıkarılmıştır. Şempanze ise bütünüyle aynadaki imgeyi boş olarak değerlendirmiştir (Lacan, 2001: 1-2). Lacan bu deneyimde, "ego"nun oluşumunun ilk izlerini gördüğünün altını çizmektedir. Burada oluşmakta olduğunu gözlemlediğimiz "ego" ileride sistematik, tutarlı ve istikrarlı "özne"nin ilkel biçimi olarak görülmesinden dolayı önemlidir. Lacanyen yaklaşımlar içerisinde özne kavramı ego kavramına indirgenebilir değildir. Özneyi egodan ayırt etmek Lacanyen düzenlemenin en önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Lacan'ın bakış açısına göre, ego, Ayna-Evresi olarak isimlendirildiği dönem içerisinde içselleştirilmiş olan idealleştirilmiş imgelerin tortulaşması olarak tanımlanabilir sadece (Stavrakakis, 1999: 17).

Lacan terminolojisinde Freud'un kullanımından farklı olarak "ego" imgesel düzenle ilişkiliyken, "özne" kavramı "sembolik düzen"le yakından alakalıdır. İmgesel aşamada "ego"nun bütün ilişkileri iki-yönlü iken, sembolik aşamada

“özne”nin ilişkileri üçlü bir yapı sergilemektedir. İkili ilişkiler imgesel düzende gerçekleştirilen ilişki biçimleridir daha çok. İkili ilişkiye verilebilecek en uygun örnek Lacan’ın ortaya koyduğu ayna evresindeki “ego” ile “aynadaki imge” arasındaki bağlantıdır. İkili ilişkilerde her zaman benzerlik yanılması, simetri noktaları ve karşılıklı durumları ön plandadır. İmgesel düzende ikili ilişkiler ön planda iken, sembolik düzende üçlü ilişkiler ya da çoklu ilişkiler ön plana geçmektedir. Lacan’a göre sembolik düzende hiçbir şekilde ikili ilişkiler söz konusu değildir. Sembolik düzendeki ilişki kalıplarında devreye giren üçüncü kişi büyük Öteki’dir. Oedipus kompleksi süreci üçüncü devreye yani büyük Öteki’nin devreye girdiği paradigmatik formu göstermektedir. Burada büyük Öteki konumunu elde eden figür Baba’dır. Babanın anne ile çocuk arasında bir üçüncü kişi olarak müdahale etmesi ile imgesel düzenden sembolik düzene geçiş sağlanmaktadır (Evans, 1996: 49). Dolayısıyla önemle vurgulanması ve ayırt edilmesi gereken bir nokta “ego”nun imgesel bir içeriğinin olduğudur. Ancak Castroiadis’in bakışına göre Ego imgesel içeriğine ek olarak yinede toplumsal bir üretilerdir.

Ayna evresi deneyimi Cogito merkezli düşünce geleneği ile uyumsuz ve bu düşünme stratejisine muhalefet eder. Lacan bütün çalışmalarında Kartezyen düşünceyi eleştirmiştir. Hatta Descartes tarafından geliştirilen ve modern Batılı metafiziğin bütün özelliklerini sergileyen bu dünya görüşünden nefret ettiği kadar başka hiçbir şeyden nefret etmemiştir diyebiliriz (Lacan, 2001: 1). Ancak yinede Lacan Descartes, Kant, Marx, Hegel gibi büyük düşünürlerin çığır açtıklarını düşünmektedir. Ve kimsenin de bu düşünürlerin ve bunlarla aynı düzeyde olan büyük isimlerin seviyesini geçemeyeceğini net bir şekilde belirttikten sonra, yapılabilecek tek mümkün şeyin bu kişilerin çalışmaları etrafından yeni çalışmalar üretmektir. Bu görüş açısına paralel olarak kendisi de Freud ile ilgili olan bağlantısını açıkça ortaya koymaktadır. Freud’u hiçbir zaman aşamayız, ancak çalışmalarını sorgulayabilir ve daha geliştirebiliriz(Lacan, 1997a: 206). Lacan çalışmalarında Cogito kavramı ile “ego” kavramını eş anlamlı bir biçimde kullanmıştır. Cogito-temelli özne görüşü kendinden menkul, bilinçli, istikrarlı bir bütünlüğü varsaydığından ve bu noktada Ego-psikolojisinin ön plana çıkarttığı “özerk özne” nosyonuyla paralel bir anlama sahip olarak, Marcuse’ün (1998: 90) belirttiği gibi Ben ile Doğa arasında radikal bir karşıtlık, a priori karşıtlık kurulmuş ve Doğa

Ben'in istilasına açık hale getirilmiştir. Lacan'da bu noktada Marcuse ile aynı noktada olmuş ve kendinden menkul ve güçlü Ben görüşünü eleştirmiştir.

Lacan'a göre "ego" kocaman bir yalandır. Daha doğru bir ifadeyle söylemek gerekirse ego aslında bir alter-ego'dur. Ayna evresinde belirleyici ve oluşturucu güç imgedir. Sembolik düzene geçişte sembolik düzen imgenin oynamış olduğu işlevi kendisine devşirmektedir (Lacan, 1997b: 9). Çocuğun aslında imgesini fark etmesi, imge tarafından kandırılmasıdır. Bir yanlış tanımadır. Lacan çocuğun bu durumunu dramatik olarak görmektedir. Tam tersine ve ironik olarak şempanzenin durumuna imrenmemiz gerektiğini vurgular. Çocuk aynadaki imge karşısında aslında iflas etmiş, tükenmiş, bütün olanaklarını yitirmiştir. Ayna çocuk için aslında bir tuzaktır ve çocuk bunun farkında olmamıştır. Ve bu tuzağa düşmüştür. Şempanze ise sanki imgeyle dalga geçerek yoluna devam etmiş böylece de tuzağa yakalanmamıştır. Çocuk ise bu imgenin bir tutsağı olmuştur, bundan kaçamamıştır. Ayna deneyimi bütünüyle hileler ve kandırmacalarla doludur Lacan'ın bakış açısında. Bundan dolayı Lacan ayna evresinin "ego"nun oluşumunda ilk aşamalarında yalan, hilekârlık ve aldanmanın temel özellikler olduğunu ifade etmektedir. Ego kendi ontolojik varlığını inşa ederken, aslında kendi kandırılmışlığını üretmektedir. Bundan dolayı Lacan'ın ayna-evresi üzerine olan çalışmasının egonun çelişkili yapısını göz önüne sermesinden dolayı oldukça değerlidir. Ancak Lacan sadece egonun çelişkili yapısını göz önüne serdiğinden ötürü Ayna-Evresindeki çocuğun deneyimiyle ilgilenmez, aynı zamanda ayna evresindeki çocuğun deneyimleri ileride güçlü bir özneye dönüşeceğinin işaretlerini de verir. Çünkü çocuk imgeyi ele geçirmeye, bu yönde azim ve kararlılık sergilemiştir. Lacan en meşhur sözlerinden bir tanesi olan insanların vaktinden önce dünyaya geldikleri sözü ayna-evresindeki çocuk için önemlidir (Lacan, 2001:5). Çocuk motor denetim ve bilinçli etkinliklerden mahrumdur. Bireyin bu yetenekleri kazanabilmesi oldukça yorucu ve uzun, zahmetli bir yoldan sonra mümkün olmaktadır. Ayna imgesi bu açıdan bu yeteneklerin gelişeceğinin garantisini vermektedir. Ancak yeteneklerin gelişmesi de "yabancılaşma" sorununu ortaya koymaktadır.

Egonun oluşumunun zorunlu ve kaçınılmaz, dramatik sonuçlarından bir tanesi de yabancılaşmayı beraberinde getiriyor olmasıdır. Ego'dan Özne'ye doğru olan dönüşüm, aslında yabancılaşma sürecidir. Lacan'ın belirttiği üzere Ayna-Evresi

bir anlamda biyolojik boşluğu ortaya koymaktadır. İnsan varlığı ile imgesel nesnesi arasındaki boşluk hiçbir zaman kapanmayacaktır. Çünkü İnsan varlığının bu ayrıcı niteliğidir. İnsan varlığı ile imgesi arasındaki mesafe ve boşuk, yabancılaşma gerilimini oluşturmaktadır. Ortaya bir boşuk ilişkisi çıkmaktadır ve yoksunluk ile mevcutluğun düzeninin gerçekleştiği yerde meydana gelmektedir. İnsan varlığı kendi imgesiyle özel bir ilişkiye sahiptir (Lacan, 1991: 323). Lacan “yabancılaşma” kavramını kullanırken, kavramın klasik sosyologlardan Marx’ın kavramı işleme tarzını çağrıştırdığı, reddedilmesi güç bir gerçektir.

Marx, modern kapitalist toplumda insanın kendi doğasına, topluma karşı yabancılaşma süreci içerisinde olduğunu belirtmekteydi. Çünkü kapitalist üretim tarzı bunu gerektiriyordu. Yinede Lacan’ın yabancılaşma kavramı kavramın Hegel ve Marx’taki kullanımından oldukça farklıdır. Lacan için yabancılaşma öznenin başına gelen kötü bir olay değil tam aksine öznenin kurucu bir olumlu özelliğidir. Lacan’da egonun oluşumunun ancak orijinal kendiliğin yitirilmesi pahasına gerçekleştiğini belirtir. Dolayısıyla ego yabancılaşmıştır. Egonun kurucu niteliği yabancılaşma deneyimidir ve ego ne yaparsa yapsın yabancılaşmadan kaçamamaktadır. Lacan’ın yabancılaşma anlatısı Gotik bir masal gibidir. Ego gelişirken, ortaya bir “yaratık” çıkartır. Bu yaratık ona dışsaldır, ona uzaktır ama aynı zamanda da ondan çıkmıştır. Dolayısıyla ego her zaman yaratıkla muhatap olmak zorundadır. Onun varlığını, mevcutluğunu reddemez.

Lacan yabancılaşma deneyiminin en net karşılığını rüyalarda görünen, fantezi düzleminde işlerliği olan bir kavram olarak “parçalanmış beden” noktasında gördüğünü belirtmektedir. Parçalanmış beden kavramı Ben’in kendine yabancılaşması ile alakalı olup, bireyin ilk fiziksel uyumsuzluk hatırasının canlı tutulmasına yarayan fantezik bir olgudur. Ayna-Evresi ile yakından ilişkili olup çocuğun aynadaki imgesi karşısında kendi bedeninin parçalanmış ve bölünmüş olarak algılanmasının bir sonucudur (Evans, 2006: 67). Bedenin parçalanması ve bu izlenimin oluşturduğu endişe hali, bireyin güvenli bedensel “ego”ya sahip olma arzusunu oluşturmaktadır. Egonun bu şekilde yeniden kurgulanması, geriye dönüşlü olarak parçalanmamaya yönelik bir beklenti yönünde baskının altındadır. Parçalanmama fantezisi ego’yu baskı altına alıp, ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı ileride öznenin her zaman bu tarz fantezik kurgular

sonucunda yeniden bir inşa olarak görülmesi gerektiğinin önemini belirtmektedir. Parçalanmış beden kavramı Lacan'ın kendisinin geliştirdiği bir kavramdır. Parçalanmış beden demek fantezik düzlemde bir inşa olarak bedensel parçaların yerlerinden kopmasını anlatır. Mesela Lacan'a göre hadım etme operasyonu parçalanmış beden kavramının içeriğini oluşturan deneyimlerinden bir tanesidir. Bir fantezik kurgu olan parçalanmış bedenin en iyi şekilde gösterildiği yer olarak Hieronymus Bosch'un resimlerini gösterir. Lacan'ın ifadeleri Bosch'ın resim figürlerinden beslenmiştir. Lacan parçalanmış bedenin rüyalarda görüldüğünü belirtir (Lacan, 2001: 5).

Ayna-evresinin bir başka boyutu da “özdeşleşme” ile ilgilidir. Özdeşleşme psikanalizin en önemli ve temel kavramlarından bir tanesidir. Lacan içinde Freud'ta olduğu gibi özdeşleşme olgusu psişik mekanizmanın ana ögesidir. Lacan özdeşleşme olgusunun gözlemlenebilmesi için en baştaki saf durumuna bakmamız gerektiğini söyleyerek Freud'tan farklılaşır. Freud'ta özdeşleşmenin en somut görüldüğü aralık Oedipus sürecidir. Lacan'a göre ise Oedipus süreci oldukça geçtir. Lacan bize Oedipus sürecinin öncesine bakmaya yöneltir. Orada tek bir arzu nesnesi olan(kendisi) çocuk durmaktadır. Hem Lacan hem de Freud için ilksellik önemlidir. Lacan bu kaygıyla özdeşleşmede ilk sürecin Oedipusla değil daha önce ayna evresi ile başladığını belirtir. Freud Oedipus sürecindeki özdeşleşmelerin birincil olarak görürken Lacan bu süreçteki özdeşleşimleri normalleştirici, ikincil olarak görür. Birincil özdeşleşme ayna evresinde gerçekleşmektedir. Lacan özdeşleşme kavramını ilk dönem çalışmalarında daha çok ele almıştır. Bir ilk dönem çalışması olan Ayna-Evresi'nde egonun özdeşleşmeyle olan ilişkisi çok önemlidir. Özdeşleşme hakkındaki görüşleri çocuğun deneyimleri üzerine oluşmuştur. Lacan'a göre bu dönemdeki ego başkalarının kimlikleriyle kendisini iç içe geçirmiştir. Onların konumuna kendisini yerleştirmiştir. Birey ile ötekiler arasında gelişen ilişkilerin hareket kaynağıdır. Özdeşleşme herhangi bir nesneyle duygusal bağın kurulmasıdır. Herhangi bir dışsal nesne bu yolla Ego'nun alanına dâhil edilerek, nesne ile ego arasında libidinal bir hat oluşmuş olmaktadır. Lacan bu noktada özdeşleşmenin olduğu anda narsisizmde iş başında olduğunu belirtmektedir. Çocuğun imgeyi fark etmesi narsisistik bir etkinliktir ve bildiğimiz üzere insanın dışsal dünya ile olan her bir ilişkisi narsisistik bir etkinliktir (Lacan, 1991: 165).

Sonuç olarak, Lacan Freud'un bilinçdışı keşfetmesiyle birlikte ego'nun Descartes'ten beri Batılı metafiziğe yerleşmiş olan ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Negri'nin (2007: 240–241) Descartes'in epistemolojik girişiminin bir “kurgu” olduğunu ve bunun şimdiki zamanda kullandığımız anlamıyla bir “ideoloji” olarak görmesine paralel olarak, Lacan da egonun zihinsel unsurlarının çarpıtıldığını düşünmektedir. Ego hiçbir zaman merkezde olmamıştır; tam aksine ego bir nesnedir. Ego ayna evresi sırasında specular image ile özdeşleşme ile biçimlenmiş bir inşadır. Ego'nun kurumsallaşması tam da ego'nun kendisine yabancılaşmasının bir işaretidir. Ayna evresindeki egonun deneyimleri ötekisi ile özdeşleşip kendisine yabancılaşmasının bir deneyimidir. Ego'nun kendisine yabancılaşmasının içeriği ile Paranoyağın içeriği birbiriyle yakından alakalıdır ve bundan dolayı Lacan “ego'nun paranoyak bir yapısı vardır” demektedir (2001: 4). Buna ek olarak Ego imgesel düzenle ilişki bir kavramdır, tam aksine Özne ise sembolik düzende oluşan bir sonuçtur. Bundan dolayı Lacan egonun sembolik düzenin yanlış anlaşılması olduğunu bildirir. Hatta sembolik düzene karşı bir direniş alanını oluşturmaktadır. Bundan dolayı da Lacan ego'nun bir semptom gibi yapılanmış olduğunu belirtir (Lacan, 1988: 16).

2.2. DİL VE PSİKANALİTİK BAĞLAM

Lacancı psikanaliz klasik psikanalizin kurucusu Freud'un psikanalitik yaklaşımını takip ederek oluşmuştur. Lacan Freud sonrası ortaya çıkan akımları da eleştirmek ve onlardan ayrılan yönlerini belirtmek için sürekli bir şekilde “Freud'a dönüş”ten bahsetmiştir. Ancak bu dönüş harfi harfiyen bir dönüş olmamıştır. Lacan her ne kadar Freud'un sadık bir takipçisi olsa da, Lacan ile psikanaliz yeni bir üniformaya sahip olmuştur (Nobus, 2000: xi). Lacan psikanalitik kurama bir devrim yapmıştır. Psikanalitik kurama birçok yeni yaklaşım sunmuştur. Bu yaklaşımlar içerisinde en önemli payı da şüphesiz dilbilim ile psikanaliz arasında kurduğu bağlantı oluşturmaktadır. Psikanalitik kuramın olgularını dilbilimin iddiaları ile sentezlemiştir. Bundan dolayı da Lacan birçok psikanalist tarafından dışlanmıştır. Lacan'ın Uluslararası Psikanaliz Derneği'nden atılmasında hastalarını tedavi etmek için kısa seanslar kullanmasının yanı sıra, dilbilimsel bir metod ile hastalarını

tedavi etmesi de etkili olmuştur. Örneğin Lacan'a göre herhangi bir psikotik hastasının anlattığı her şey bir göstergedir (Lacan, 1997b: 9). Birçok psikanalistin önemsemediği bir ifadeyi Lacan hemen önemsemiş ve gösterge olduğunu düşünmüştür. Birçok psikanalst Lacan'ın dilbilime yaslanan yöntembilimini hayalci bulmakla eleştirmiştir. Lacan'ın yaklaşımını psikanalizin doğasına aykırı bulmuşlardır. Lacan ise bütün eleştirilere kulak asmayarak, psikanalizin olgularına dilbilimsel açıdan bakarak psikanalizin doğasına daha sağlam bir şekilde ulaşabileceğimizi kanıtlamıştır. Lacan'ı dilbilimin olanaklarıyla yüzleşmesinde yapısal antropolojinin kurucusu Lévi-Strauss'ın çalışmaları ve yapısalcı dilbilimin kurucusu Ferdinand De Saussure'ün çalışmaları besleyici olmuştur. Bundan dolayı bu kısımda öncelikle Strauss'un yaklaşımının genel hatlarını ve Saussure'ün dil teorisini açıklayıp, Lacan'un Saussure'ün dil teorisini dönüştürme girişiminden bahsedip, "bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır" sözü ile sloganlaşan Lacan'ın psikanalitik dil teorisinden bahsedilecektir.

2.2.1. Lévi-Strauss ve Yapısalcı Antropoloji

Yapısalcılık birbiriyle ilişkisiz görünen birçok şeyin birbirleriyle ilişkili olduğunu varsayımına dayanmaktadır. Kendisini olgularda ve pratiklerde göstermeyen ama onların işleyişini üst-belirleyen bir mekanizma bulunmaktadır (Özbudun-Şafak, 2005: 198). Yapısalcı kuramda bütün her zaman parçaların toplamından daha büyüktür. Lévi-Strauss modern yapısalcı dilbiliminde ortaya çıkan sonuçları olumlu bulmuş ve kendi antropolojisinde temel yöntem olarak kullanmıştır. Modern dilbilimde içkin olarak bulunan dil/söz karşıtlığını, yapı/olay karşıtlığıyla eşleştirerek, kültürel düzenin oluşum dinamiklerini açıklamaya çalışmıştır. Yapı kavramı sosyal bilimlere modern dilbilimden geçmiştir. Lévi-Strauss'un yapısalcılığa olan ilgisi, New York'ta sürgünde bulunan Orta Avrupalı dilbilimcilerle tanışmasıyla başlamıştır. Bunun yanında antropolojisi daha çok Durkheim ve Mauss'un olguları üzerinde şekillenmiştir. Mauss'un "armağan" üzerine ortaya koyduğu yaklaşımı Strauss'un akrabalık ve evlilik ile ilgili görüşlerini belirlemiştir (Özbudun-Şafak, 2005: 194).

Lévi-Strauss yapısalcılığı değişmeyen ortaya çıkartılmasının yöntemi olarak görmektedir. Strauss'un yaklaşımındaki en temel iddia dil ile toplumsal düzen

arasında belirleyici bir ilişkinin olduğudur. Kültürel sistemi analiz etmek için dil sistemi üzerinde çalışmak gerekmektedir (Hawkes, 1997: 33). Bu kapsamda modern toplumun bir alternatifi olarak görülen ilkel toplumlarda söylenlerin nesnel yapılarını ortaya koymuştur. Strauss bu bağlamda “kültürel davranışın, seremonilerin, dinsel törenlerin, akrabalık ilişkileri, evlilik kanunları, yemek pişirme yöntemleri, totemik sistemlerin bileşenlerini, instristic veya discrete kendilikler olarak değil, bir dilin fonemik yapısına benzer şekilde yapılandırılan her birinin sahip olduğu karşıtlaştıcı ilişkilerinin bileşenlerini algılamaya girişmiştir” (Hawkes, 1997: 34). Bundan dolayı da hemen hemen her toplumsal örgütlenme tarzından evlilik kuralları farklı olsa, evlilik kurumuna rastlanmaktadır. Bu durumda da görüldüğü üzere değişmeyen şey evlilik kurumunun nesnelidir. Fonemlerin dil sisteminde sahip olduğu gibi akrabalıkta anlam parçalarından oluşmaktadır.

Işık, yapısalcılık üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde Strauss’un ilkel toplumlardaki söylenleri analiz ederken kullandığı yöntemi, Freud’un rüyaları yorumlama yöntemiyle benzerliğinin olduğunu belirtmektedir. Benzerlik olsa da Strauss’un yöntemini Freud’unkinin aynısı olarak görmek bir hatadır. Strauss’un ortaya koymaya çalıştığı şey bir insan topluluğunda ortak olan pratiklerin arkasındaki bilinçdışı yapının açığa çıkarılmasıdır. Levi-Strauss toplum tarafından harmanlanarak yaşantılanan söylenleri yorumlanabilir hale getirir. Strauss’un yapısal antropolojisinde bütün toplumsal örgütlenmelerin evrensel bir doğasının olduğu gerçeği bir nakarat olarak tekrarlanmıştır. Strauss bu gerçeği kanıtlayabilmek için akrabalık ilişkilerine, kadının mübadelesi olgusuna yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Strauss bütün toplumlarda ensest tabusunun olduğunu ortaya koymuştur. Nerede bir toplumsal örgütlenme varsa orada ensest tabusu olmak zorundadır.

Strauss ensest tabusunu tartışırken doğa/kültür karşıtlığından hareket etmektedir. Bu bir ikili karşıtlıktır. Doğa alanı biyolojiyle tanımlanırken, kültür alanı doğanın insanileştirilmesini ifade eder ve sosyal bilimlerin gündeme alınmış olur. Bu iki kavram hiçbir şekilde birbirini içermez, doğa kültür olmayandır, kültür de, doğa olmayandır. Freud’un da çokça bahsettiği bir kavram olan “evcilleşme” bu olguyu açıklamada işlevseldir. İnsan önce doğa alanına ait bir “hayvan”dır. Bu insan-öncesi bir evre, Lacan’ın kavramıyla ifade edersek, simge-öncesi bir zamandır. Ancak insan uygarlık ve toplumsal bastırmanın, düzeninin etkisiyle insanileşir, toplumsal bir birey

haline gelip “evcilleşir”. Evcilleşmiş uygar bireyler toplumsal düzen ile entegre olarak “uysal öznelere” haline getirilmişlerdir. Evcilleşmenin de temel kuralı “kurumsallaşmış kimlik”lere sahip olmaktır. Söz gelimi “erkek” ya da “kadın” bunun bir örneğidir. Bu kapsamda Strauss’un doğada kendisini evcilleştirebilen tek hayvanın insan olduğunu belirtir. Strauss ayrıca evcilleşmiş bireyin dili kullandığını ve sembol üretimi sürecine dâhil olduğunu görmüştür. Strauss bu bağlamda kültürün işareti olarak ve kanıtı olarak “kural” ölçütünü göstermektedir. Kültürel düzenin mevcudiyeti kuralı-Yasayı gerektirmektedir. İşte bu bağlamda Strauss’un bütün toplumlarda gözlemediği kural, bir üst-kural olan şey, enest tabusudur.

Lévi-Strauss’a göre kültürel düzenin özü onun yapılanma, örgütlenme prensiplerinden saklıdır. Örgütlenme prensipleri evrenselidir. Bütün tikel kültürler evrensel kültürel sistemlerin bir sonucudur. Strauss’a göre bütün insanların zihniyet dünyalarında zihinsel düzen varsayımı bulunmaktadır. Zihinsel düzen nosyonu da ikili karşıtlarla mümkün olmaktadır. Bu iki karşıtlıklar sayesinde insan zihinsel dünyayı sınıflandırabilmektedir. Kültür bu kapsamda bu amacı gerçekleştirmek için üretilmiş semboller üretir. Kültür bir semboller ağıdır. Strauss sembollerin özgül anlamları ile değil, toplumsal örgütlenme ve yapı açısından taşıdığı işlevleri ile ilgilenmiştir (Özbudun-Şafak, 2005: 195, 198).

Levi-Strauss toplumsal yapılanmanın arkasında bulunan “toplumsal bilinçdışı”yı açığa çıkarmaya çalışmıştır. Bütün toplumlar akrabalık sistemine sahiptir. Bu akrabalık sistemini düzenleyen ve oluşturan yasalar bulunmaktadır. Bu yasalar kimin kiminle ve nasıl evleneceğini belirlemektedir. Kadının değiş tokuşu üzerine olan düşüncesi bu yönde gelişmiştir (Hawkes, 1997: 35). Enest tabusu bütün toplumlarda aynı işlevi içerir. Bu işlev yakın akrabalar ya da aile içi cinsel ilişkiyi yasaklamaktır. Tabu genel anlamda bir gerçeğin kamusal ya da toplumsal alandan etkisinin silinmesi işlemine verilen antropolojik bir kavramdır. Tabunun hiçbir nedensel açıklaması yoktur. Herhangi bir dinin yasakladığı şey tabu olarak görülmez; tabu toplumsal yapı içerisinde toplumsal dinamiklerin içerisinde kendiliğinden gelişir. Enest tabusunun yasaklarından kaçınmanın ve korunmanın temel yolu kadının mübadelesi ya da değişimi olmuştur. Kadının mübadelesi karşılıklık esasına göre bir “hediye” olarak görülmüştür. Strauss değişim ve hediye nosyonlarına Mauss’un antropolojisinden almıştır. Değişim olgusu da akrabalık

sistemini kurmuştur. Akrabalık sisteminin işlevi de kadın alış-verişini düzenlemektir: Toplumun bütün üyeleri dışarıdan evlenmelidir. Bu bağlamda enest tabusunun varlığı Strauss için doğadan kültüre geçişin sınırı olarak görülmektedir.

Lacan Lévi-Strauss'un özellikle her kültürel düzenin bir Yasa gerektirmesi yaklaşımından etkilenmiştir. Lacan'ın Simgesel Düzen ile ilgili görüşlerinin oluşmasından Strauss'tan başkası etkili olmuş değildir. Lacan Simgesel Düzeni bütünüyle bir kültürel düzen olarak el almış ve Yasa'nın ve Yasağın rolünü merkeze almıştır. Strauss'un nesnel bir içeriğe sahip olduğunu düşündüğü söylenceleri dilden hareketle analiz etmesi ve dilin kodları taşıyan ve ileten bir sistem olduğu görüşü Lacan etkilemiştir. Bu kapsamda Lacan konuşma pratiklerinin bilinçdışına giden en önemli yol olduğunu iddia edebilmiştir.

2.2.2. Ferdinand De Saussure'in Dil Teorisi

Saussure'ün akademik kariyeri bölünmüş şekilde gelişmiştir ve ilk başta Hint-Avrupa dilleri üzerine kafa yoran bir filologtur. 1907–1911 yılları arasında Geneva Üniversitesinde genel linguistik üzerine üç ders vermiştir. Ölümünden sonra öğrencilerinin ders kayıtlarına dayanarak 1916 yılında yayımladığı Genel Dilbilim Dersleri temel kaynak olarak görülmektedir. Harris bu eserin bir manifesto olduğunu ve birçok bilim dalını(özellikle psikoloji ve sosyal antropoloji) etkilediğini belirtmektedir (Harris, 1997: 209). Saussure bu eseriyle dilbiliminin kurucusu olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Saussure yapısalcılığında kurucusu olarak görülmektedir. Çünkü Saussure dili toplumsal bir olgu olarak görmektedir. Saussure bu çerçevede dili tarihsel bir çerçeve içerisinde değil, güncel durumu ile incelemiştir. Bu noktada dilin eşzamanlılığı üzerine yoğunlaşmıştır. Ek olarak da sözün yani konuşmanın önemini ortaya koyar. Saussure'ün bu yönüyle etkisi sadece yapısalcılığı üretmekle kalmamış, aynı zamanda semiyolojinin de kurucusudur. Semiyoloji kavramı ile göstergelerin bilimi kastedilmektedir. Saussure'göre dil ile insanların dünyanın modern-rasyonel bir kavrayışını elde etmektedirler. İnsan varoluşu, linguistik bir bağlam ile eklemlenmiş bir varoluştur (Harris, 1997: 208).

Saussure'ün döneminde dilbilimciler genellikle dilin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler ile ilgilenmekteydiler. Ve dili çeşitli dilsel olguların

bütünleşmesi olarak görüyorlardı. Saussure dile tarihsel süreç içerisindeki değişikliklerini anlamak için bakan yaklaşımları “diakronik” bakış açıları olarak tanımlamış ve bu görüşü sert bir şekilde eleştirmiştir. Diakronik bakış tarihsel bir bakıştır. Saussure ise bu görüşe karşıt olarak, dili “senkronik” olarak incelemiştir. Dilin mevcut düzeni içerisinde tarihsel etkilerinden bağımsız olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır (Beedham, 2005: 5–7).

Saussurecü dilbilimin temel argümanı dil bir sistemdir ve parçaları dışarıdan bir gerçeklik tarafından değil, sistem içerisinde kendi konumlarından oluşmaktadır. Dil sistemi bir kendinde gerçekliktir. Beedham’a göre Saussure’din teorisi aslında bir anlam teorisidir ve göndergesel dil teorisine karşıt bir konumda gelişmiştir. Göndergesel dil teorisine göre dil gerçeklikten sonra oluşmuştur ve göre gerçeklikleri ifadelendirmektedir. Beedham Saussure’ün dil anlayışının bunun karşısında olduğunu ve dilin kendi gerçeklik rejimine sahip olduğunu belirtmektedir. Saussure bu bağlamda dil sistemini kullanmadan hiçbir gerçeklik biçiminin anlaşılamayacağını düşünmektedir. Dil sayesinde Saussure’göre gerçeklik bölünebilir, sınıflandırılabilir ve tanınabilir hale gelmiştir (Beedham, 2005: 3–4). Saussure’göre dil kendi bütünlüğü içerisinde ve kendi sınırları içerisinde incelenmelidir. Saussure’göre dil bir bilimsel sınıflandırma ya da nesnelere için isim listesi değildir. Anlam Saussure’göre, gösteren ve gösterilen ilişkisini vurgulayan bir terim olan “anlamlama”(signification) sürecinin bir sonucudur. Kelimeler bir sistem içerisinde sahip olunan değer ile kendisini gösteren bir göstergedir. Gösterge gösteren ve gösterilen olarak tanımlanan iki parçadan oluşmaktadır. Bir linguistik gösterge isim ile şey arasındaki bağlantıyı değil, kavram ile ses parçası arasındaki bağlantıyı ifade etmektedir.

Saussure bu bağlamda dil iki parçaya ayırarak analiz eder. Bunlardan biri “langue” diğeri de “parole”dür. Langue soyut bir sistem olarak dil yapısına işaret ederken, parole, bu soyut sistemin güncel bir konuşma ya da metin üzerinde gerçeklik kazanmasıdır (Beedham, 2005: 10). Parole, Harris’e göre (1997:209), languenin “dışsal yatırımdır”. Dil sistemi toplumsal alana dâhil olan bireylerin birbirleriyle iletişim ihtiyacını gidermek için üretilmiş toplumsal bir kurumdur. Dil anlam stoğudur ve her zaman karşılıklık esasına göre işlemektedir. Anlamlar stoğunun oluşmasında dil kendi içerisinde bir takım kuralları ortaya çıkarmıştır. Bu bütünüyle kendiliğinden gelişen bir olgudur. Hiçbir şekilde nedensel açıklamalarla

anlaşılamaz. Bir başka ifadeyle bir nesnenin anlamı, dışarıdan gelen bir kaynaktan eklemeye değil, insanlararası etkileşimin rastlantısal doğasıyla oluşturulur. Bundan dolayı birçok farklı kültürde aynı nesneye farklı isimler eklenmiştir. Dilin işleyiş kurallarına bu açıdan Saussure gramer adını vermiştir. Gramer dil içerisinde işleyen kurallar sistemini ifade etmektedir. Bu anlamda Saussure'ün "dil" ile ifade etmek istediği şey bu gramer alanıdır. Dil bu gramer alanı içerisinde dizgeler olarak biçimlenmiştir. Diğerisi ise bireysel bir eylem olan söz ya da konuşmadır. Gündelik hayat içerisinde "dil" alanındaki ifadelerin gerçekleştirilmesidir. Konuşma ya da sözler "dil"e bağlıdır. Anlamları dil sistemi tarafından belirlenmektedir. Bir başka ifadeyle bireysel konuşmalarımızı toplumsal kodlar doldurmaktadır. Bir toplumsal olgu olan dil sisteminin tikel konuşmalar üzerinde kapsayıcılığı bulunmaktadır. Konuşmaların tek başlarına dil sistemlerini değiştirebilme yetenekleri yoktur. Dil bu kapsam da bireyin dışarıdır. Dilin kurumsallaşması toplum üyeleri arasındaki bir sözleşmeye, uzlaşmaya endekslidir. Bireyin ise toplumsallaşması için dil yetisini, yani konuşmayı, bir başka ifadeyle de, anlamlar arası işleyen şebekeye dâhil olabilmesi gerekir. Saussure'ün yaklaşımına göre toplumsallaşmış bireyin, kodları anlayan, işleyen ve anlamlandıran bir birim olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ancak soyut ve üst-belirleyen bir sistem olan dil kendi varlığını sözler üzerinden ortaya koyabilmektedir. Saussure kendi dil görüşünü daha iyi anlatabilmek için satranç oyunundan bahseder. Satranç oynayabilmeniz için oyunun kurallarını ve işleyişini bilmeniz gerekmektedir. Satranç oyunun kuralları ve işleyiş mantığı oyuncunun iradesinden bağımsızdır. Oyuncu oyuna başladığına kuralların ağına içerisine girmektedir. Oyuncu ne yaparsa yapsın oyunun kurallarını değiştiremez. Dilde aynı satranç oyunu gibi içerisinde girdiğimiz, dâhil olduğumuz, kendi özgün irademizin dışında olan bir sistemdir. Söz ise dilin karşısında konumlanmıştır. Sözün en önemli ve belirgin niteliği, bireysel iradi bir eylem olmasıdır.

Saussure ayrıca dili göstergeler sistemi olarak görmüştür. Gösterge kavramını ortaya atması ve açıklaması, göstergebilimin kuruluşunu açığa vurmaktadır. Dilim toplumsal bir kurum olma niteliği taşıması ve dilin de göstergelerden oluştuğunu iddia etmesi, yaklaşımının sosyal bilimler açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Göstergebilim ile toplumsal olgular da incelenebilecektir Saussure'e göre. Bu açıdan Saussure kendi dilbilim kuramının toplumsal bir kuram olacağını

ima etmiştir. Göstergibilimin temel malzemesi olan gösterge, gösteren ve gösterilen'den oluşmaktadır. Saussure'göre dil göstergesi bir nesne ile bir adın birleşmesi değildir. Daha çok bir kavramla bir işitim imgesini birleştirmektedir. İşitim imgesi sadece fiziksel bir ses değil; duyularımız aracılığıyla oluşan bizdeki tasarımıdır. Saussure bunu “sesin anlaksal izi” olarak ifade etmektedir. İşitim imgesi duyumsaldır ve “kavram”ın karşıtı bir konumdadır.

2.2.3. Lacan'ın Saussure Eleştirisi

Lacan'ın çalışmalarında dil için iki Fransızca terim kullanılmaktadır. “Langue” ulusal bir dili ifade etmektedir: İngilizce ya da Fransızca gibi. “Langage” ise ulusal dillerin ötesinde “dil sistemi”ni ifade etmektedir. Her bir ulusal dil(Langue) bir dil sistemi(Langage) üzerinde kurulmaktadır. Lacan'ın dil üzerine olan ilgisi doktora tezini yazdığı Aimée isimli psikotik hastasının dili, konuşa biçimleri üzerine olan gözlemleri sayesinde oluşmuştur(Evans, 1996: 96). Saussure'ün kavramsal araçlarından beslenerek psikanalizin yönelimini geliştirmek eğilimindedir. Bu çaba nedeniyle Lacan'ın Saussure okuması yüzeysel olarak görülmüştür ve eleştirilmiştir. Lacan özellikle Saussure'ün gösterge kuramından etkilenmiştir. Ancak göstergenin önemli bulunması, varolan göstergenin herhangi bir anlamı etkilemesi sayesinde önemli görülmüştür (Bowie, 2007: 67).

Lacan'ın dil üzerine olan ilgisi çalışmaları boyunca gelişim göstermiştir. Genel olarak bu gelişim çizgisi dört ana döneme ayrılarak incelenmektedir. Birinci dönem 1936–1949 yılları arasındır. Bu dönemde Lacan'ın dile ilgisi oldukça az ama değerlidir. Lacan bu dönemde akıl hastalığının dile dayanmadan açıklanamayacağını belirtir. Ancak Lacan'ın bu dönemdeki dile vurgusu linguistik bir teoriye dayanmaz. Daha çok Hegel'den türeyen felsefik çağrışımlara sahiptir. Dil bu dönemde Lacan için öteki tarafından tanınmayı isteyen öznenin iletişim aracı olarak görülmüştür. İkinci dönem 1950–1954 yılları arasındır. Bu dönemde dil Lacan'ın daha sonraki çalışmalarında da mevcut olan merkezi konumunu elde etmektedir. Bu dönemdeki Lacan'ın dil üzerine vurgusu Heidegger'ci fenomenoloji ve Mauss, Malinowski ve Strauss tarafından geliştirilen dil antropolojisine dayanmaktadır. Böylelikle Lacan dilin toplumsal yasaları taşıyan bir araç olduğu düşüncesine ulaşmıştır. Üçüncü

dönem 1955–1970 yılları arasındadır. Bu dönemde Lacan “bilinçdışının bir dil gibi yapılandığı”nı söyleyen ünlü iddiasını ortaya atmıştır. Bu dönemde Lacan ayrıca Ferdinand De Saussure ve Roman Jakobson’ın dil teorisiyle uğraşmaya başlamıştır. Lacan Saussure’ün dilin farklı parçalardan oluşan bir yapı olduğunu ve bunun “langue” olarak ifade edilmesine yönelik iddiasına karşın, Lacan bunun langue değil “langage” olduğunu belirtmektedir. Lacan için “langage” bütün yapıların tek paradigmasıdır. Ayrıca Lacan Saussure’ü eleştirirerek dilin temel yapısının göstergeden değil, “gösteren” tarafından oluşturulduğunu ortaya koymuştur. Lacan’ın Saussure’ün dil teorisinden ayrıldığı temel nokta burasıdır. Lacan böylelikle bilinçdışının aynen dil gibi gösterenler tarafından belirlendiğini iddia edebilmiştir. Dördüncü dönem 1971 ve sonraki yılları kapsamaktadır. Bu dönemde Lacan “lalangue” kavramını ortaya atar. “Lalangue” dilin iletişimsel olmayan özelliklerini ifade etmek için geliştirilmiştir. “Jouissance” kavramını daha iyi açıkladığını düşünür Lacan “lalangue”nin (Evans, 1996: 96–97).

Bu çerçeve içerisinde Lacan Saussure’ün dil kuramını tam anlamıyla kabul etmediğini görmekteyiz. Ancak Saussure’ün gösterge analizi Lacan’a yol göstermiştir. Lacan bu anlamda linguistik teorinin ana kavramlarını yeniden tanımlamıştır. Bu çerçevede Lacan’a göre gösterge bir şeyi başka biri için temsil etmektedir. Bu anlamda gösterge gösterene karşıt bir anlamdadır. Gösteren ise her zaman özneyi bir başka gösteren için temsil etmektedir (Lacan, 1998: 206–207, Nasio, 2007: 22). Lacan gösterge kavramıyla yakından ilgilendiğinde, semiyotiğin bulgularından yararlanmıştı. Lacan daha çok semiyotiğin Avrupa kolunun temsilcisi olan Saussure’ün çalışmalarını etkilenmiştir. Lacan ise Saussure’ün gösterge anlayışını sorunsallaştırmaktadır. Lacan bu çabasını “linguistik dönüş” olarak ifade etmektedir. Lacan gösteren ile gösterilen arasındaki karşılıklı ilişkinin sabit olmadığını, sürekli değişim halinde olduğunu altını çizmektedir (Evans, 1996: 182–183).

Lacan Saussure’ün gösterge anlayışını dönüştürür. Bunu da göstergeyi psikolojikleştirerek yapmaktadır (Grosz, 1990: 93). Ve yerine yeni bir gösterge diyagramı çizer. Bu diyagramda artık gösteren ile gösterilenin eşit ilişkisi söz konusu değildir. Lacan S sembolü ile gösterene işaret eder. s sembolü de gösterilene işaret eder. Bu kapsamda gösterenin her zaman üstünlüğü vardır. Bundan dolayı Lacan

göstereni(S) üstte çizgisinin üstünde yazar. Gösterilenin ise etkisi az olduğundan ve tahakküm altında tutulduğundan çizginin altında küçük harfle(s) yazılmaktadır. Saussure'ün gösterge diyagramında mevcut olan çizgiler ve daireler silinmiştir. Çünkü gösteren ile gösterilen arasında istikrarlı, düzenli bir ilişki yoktur. S ile s arasındaki çizgi artık ikisi arasındaki birliği değil, anlamlama sürecinde içkin olan direnişi ifade etmek için kullanılmaktadır (Evans, 1996: 184).

Lacan'ın anlayışında gösteren kavramı da İsviçreli dilbilimci Saussure'ün çalışmalarından almıştır. Gösteren kavramı Freud tarafından hiç kullanılmamıştır. Çünkü Freud henüz Saussure'ün farkında değildi. Saussure'e göre, gösteren gösterenin en önemli iki parçasından biridir. Gösteren sadece güncel bir ses değil, aynı zamanda böyle bir sesin zihinsel imgesidir. Saussure'ün kavramlarıyla ifade edersek, gösteren göstereni anlamlandıran "akustik imge"dir (Evans, 1996: 186). Saussure gösterenin ve gösterilenin birbirine bağlı, birbirine muhtaç olduğunu iddia ederken, Lacan bunu kabul etmez ve eleştirir. Lacan'a göre gösterenin önceliği vardır ve gösterileni üretir. Lacan'a göre gösterilensiz gösteren "saf gösteren"dir. Lacan'a göre bütün gerçek gösterenler hiçbir şeyi göstergeselleştirmezler. Gösteren hiçbir şeyi gösterir (Lacan, 1997b: 185). Bundan dolayı Lacan'a göre dil bir göstergeler sistemi değildir. Ancak Saussure için dil bir göstergeler sistemidir. Lacan'a göre bunun tam aksine dil bir gösterenler sistemidir. Gösterenler dilin temel yapıtaşdır (Evans, 1996: 186). Lacan'ın gösterenden bir sistem olarak bahsetmesi Saussure'den ayrıldığı bir diğer noktalardan bir tanesidir (Bowie, 2007: 70). Lacan gösteren mefhumunu psikanalizin standartlaştırılmış yönlerini değiştiren devrimsel bir icat olarak görür. Lacan'a göre gösteren kavramının psikanalitik pratiklerde kullanılmasıyla yeni bir dönem başlamış olmaktadır. Lacan yinede sadakatsiz davranmayarak bu keşfin izlerinin Freud'ta bulunabildiğini gözler önüne sermiştir. Lacan gösteren kavramıyla işleyen öznenin "boş bir özne" olduğunu ileri sürer. Bu özne gösterenin içerisinde gelişen toplojik uzamda yaşamaktadır. Özne dil pratikleri sayesinde üretilen bir kavramsal yaratım olarak değerlendirilir. Lacan gösterenin özneyi bir başka gösterene temsil ettiğini savunarak bu görüşünü iletir. Lacan'ın gösteren kavramı konuşan özne ile toplumsal düzen arasındaki ilişkilerin bir özetini içerir. Lacan'ın özne anlayışı felsefi önemi açısından da değerlendirilebilecek düzeyde Avrupa felsefe geleneğinin bir kurgusu olduğuna inandığı kendinden emin,

denetimli saf ve homojen özne kurgusuna radikal bir muhalefet oluşturmuştur (Bowie, 2007: 79).

Gösteren kavramının kamusal bir içeriğinin olmasına rağmen, gündelik hayattaki pratiklerin çoğunun anlaşılmasında yeterli görünmemiştir. Bundan sonra Lacan kamusal tanımlamak için Öteki kavramını devreye sokmaktadır. Öteki her zaman özne için dışarıyı temsil eder. Bu noktada Lacan Özne-Öteki ilişkisinin dilbilimsel olmadığını, arzu yoluyla oluştuğunu önemle belirtir. Yani arzu nosyonu Özne ile Öteki arasındaki ilişkinin oluşmasında kurucu bir role sahiptir (Bowie, 2007: 82).

2.2.4. Dil ve Bilinçdışı

Lacan'ın psikanalize en önemli katkısı olmasının yanında, psikanalitik yöntemi açısından da önemli bir bilgi sunan görüşü, bilinçdışının psikanalistin algısına ancak dil üzerinden girebileceğidir. Bilinçdışı mahremiyetini dil ile etkileşime girdiğinde yitirir. Lacan'ın yöntembiliminde dil öyle bir anlamlandırmaya tabiidir ki psikanalizin bütün kavramları dil ile olan bağlantısı göz önünde bulundurularak anlaşılabilir (Lacan, 1998: 21). Kaldı ki Lacan'a göre son zamanlarda bazı psikanalistler dilin işlevini görmezden gelerek hata yapmaktadırlar Psikanalitik soruşturmanın temel amacı bilinçdışının görünmez alanlarını çeşitli tekniklerde(dilbilimsel) görünürleştirmektir. Lacan dili bu noktada konumlandırır. Dil, Lacan'a göre (1988: 248), şeyleri tasarlamak için üretilmemiştir. Dil ve konuşma pratiği vasıtasıyla bilinçdışının karanlık bölgeleri belirginleşmektedir. Bu anlamda dilin kullanımı bilinçdışının kamusal çıkışıyla eş anlamlıdır (Bowie, 2007: 55–56). Lacan'a göre nasıl psikanalizin asıl inceleme nesnesi bilinçdışı ile bu bilinçdışını açığa çıkarmada kullanılacak metodu dil sağlamaktadır. Bilinçdışı dilsel bir nesne olarak ele alınmıştır (Tura, 2005a: 97).

Lacan'ın Freudyen psikanalize dair getirdiği en büyük yenilik dilbilim ve semiyotiğin araçlarından yararlanarak bilinçdışının içeriğini açıklamaya çalışmak olmuştur. Bilinçdışının içeriğini ifade edebildiğimiz üzere gösterenler oluşturmaktadır (Grosz, 1990: 92). Bilinçdışının ilk ortaya çıkışı bahsettiğimiz üzere Freud sayesinde gerçekleşmiştir. Freud'un bilinçdışını tartıştığı en önemli metin,

metapsikolojik çalışması olan ve 1915 yılında yayınladığı “bilinçdışı” isimli makalesidir. Bu makalede Freud sözcük-temsilcileri ile şey/nesne temsilcileri arasındaki farka işaret eder. Önbilinç-bilinç/ bilinçöncesi-bilinç arasındaki süreksizliğin altı çizilir. Bu iki sistem arasında silinmez bir sınır çizgisi hüküm sürmektedir. Bilinçdışının niteliği hakkında birçok analiz yapılır. Bu analizlerin ise en önemlisi bilinçdışının içeriğini oluşturan malzemenin bilinçöncesi-bilincin içeriğini oluşturan malzemelere doğrudan tercümesinin mümkün olmamasıdır. Yani bilinçdışına yatırılan herhangi bir imgenin bilinç alanında bir karşılığı yoktur. Bilinçdışı ile bilinç arasında nedenselci bir açıklama mümkün değildir. Bilinçdışının mantığı kendi ilkelerince tayin edilir. Bilinçdışına bilincin paradigmasından baktığımızda sadece boş ve anlamsız bir “çöplük” görürüz. Bilinç temsilcileri ile bilinçdışı temsilciler arasında fark bulunmaktadır. Aynı olayın ayrı psişik alanlardaki kayıtları değildir. Bilinç temsilcisi şey temsilcisi ile ona ait söz temsilcisinin toplamıdır. Bilinçdışı temsilci ise direkt olarak şeyin temsilidir. Bilinçdışı nesnelere yatırımından oluşmaktadır (Bowie, 2007: 56–57).

Freud’un görüşünde psikanaliz doğa ile kültür arasındaki farka dayanır. Örneğin dürtüler konusu Freud’un psikanalizin en önemli uğraş alanlarından ve köken itibarıyla da doğa alanına aittirler. Ancak bir doğa nesnesi olan dürtüler, belirli bir ihtiyacı karşılamak için harekete geçtiklerinde kültürel düzenin içerisine girmiş olurlar. Lacancı psikanalizde bireyin konuşmasını psikanalizin ana konusu haline getirmekle, öznelarası alana yaptığı gönderme ile psikanalizin Kültür ile ilgilenmesi gerektiğini belirtir. Lacan’ın yaklaşımına göre “bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır” (Lacan, 1998: 20). Lacan bilinçdışının anlaşılmasında dile önemli bir rol vermektedir. Dil merkezli bir analiz programı geliştirilip, yeni analistler bu şekilde eğitilecektir. Bu sayede psikanalizin önüne yeni hedefler konmuştur. Lacan’ın bütün bu süreçte yapmaya çalıştığı amaç, Freud’u doğru anlamaya çalışmaktır. Birçok metninde Lacan’ın Freud’un klasikleşmiş metinleri yeniden yazdığını görebiliriz. Bu anlamda Lacancı psikanalizin bir ekol olma yolunda hızlıca ilerlediğini görebiliriz (Bowie, 2007: 59).

Lacan’ın psikanalitik yaklaşımı aslında sembolik olanın oluşturulmasıdır. Lacan da Freud gibi semptomların okunabildiğini, yorumlanabildiğini düşünmüştür. Semptom kavramı bir nesne ile onun çağrışımına arasındaki bağlantının kurulmasına

yol açan bütün bir “belirti”ler alanı olarak görülmektedir. Yüzey ile derinlik arasında bir ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Bu bağlamda Lacan Freud’tan farklı olarak semptomun linguistik araçlarla çözülebileceğini ifade etmiştir. “Bir semptom dil gibi yapılmıştır” (Lacan, 2001: 65). Lacan ancak Semboliğe verilen bu önemin daha önceleri Freud tarafından gösterilmiş olduğunu vurgular. Lacan’a göre Freudyen psikanalizin incelediği noktalardan bir tanesi de insan bireyinin sembolikle ilişkisinin insan doğasında yarattığı sorunlarla yüzleşmektir (Bowie, 2007: 60–61). Aynı zamanda da Lacan ile Freud’un psikanalitik yaklaşımları arasındaki farkın en belirgin olarak ortaya çıktığı alan ise “Sembolik” ile ilgili görüşlerinde belirginleşmektedir. Lacan için bu kavramın önemli olmasının nedeni “anlamlandırma pratikleri”ne ilişkin önemli bir malzeme sunabilmesindedir. Sembolik kavramı bilinçdışının içeriğinin konuşma olarak anlaşılabilmesinin yanında akrabalık ve toplumsal ilişkilerin önemine işaret etmektedir. Lacan bundan dolayı psikotik kişilerin(Başkan Schreber örneğinde gördüğümüz gibi) sembolleştirme mekanizmalarının dışında yer aldıklarını belirtmektedir. Sembolleştirilemeyen herşey gerçek’te karşımıza çıkacaktır (Lacan, 1997b: 81). Sembolik aynı zamanda toplumsalın yasaklama ve izin verme yönlerinin anlamlandırıcı bir yoğunlukta önemli olduğunu belirtir. Lacan’ın konuşmanın önemine yönelmesinde dilbilimcilerden daha çok Strauss’un vurguladığı dilsel yapıların ve akrabalık bağlarının oluştuğu yasalarla ilişkili olduğu düşüncesidir (Bowie, 2007: 62–63).

Lacan “anlam”ın kapalı bir sistem içinde gelişen birleştirici bir etkinlik olduğunu düşünmüştür. Anlam da gösterge gibi bir sabiteyi çağırıştırır. Anlam aynı zamanda bir sirayet etmedir. Bu çerçevede Lacan gösterene özerk ve ayrıcalıklı bir rol vermektedir. Gösteren ile semptom arasındaki bağlantıyı ifade ettiği bir yerde Lacan “semptom öznenin bilinçliliğinden bastırılmış olan gösterilenin gösterenidir” demektedir (2001: 76). Anlam arayan kişi dilin alanına girmek zorundadır. Anlam dil sisteminin içerisinde bulunmaktadır. Dilin alanına girmek ise gösterenler tarafından kuşatılmayı zorunlu hale getirir. Gösterilen ne zaman görüş alanına girmiş gibi olduğunda, anında çok daha başka gösterenlerin parçasına dönüşmektedir. Ondandır dolayı Lacan gösterenin işleyişini betimleyebilmek için “gösteren zinciri” ifadesini kullanmıştır (Bowie, 2007: 68). Lacan’a göre dil toplumsal ve kültürel değerlerin aktarımına yaramaktadır. Özne bundan dolayı dili kullanarak kültürün

alanına dâhil olmuş olur. Özne kimliğini ve kültürel düzenle girmiş olduğu ilişkilerle kazanmaktadır. Kültürel simge sistemi özneyi kuşatır ve özne bu kuşatmanın etkisinde kalır (Tura, 2005a: 170).

Lacan gösterene özerk ve belirleyici bir rol vermesinin yanında gösterenin gösterilen üzerinde sömürgeleştirici ve tayin edici bir etkisinin olduğunu belirtmiştir. Gösteren gösterilenin alanına tecavüz etmekten hiç çekinmez. Gösteren ile gösterilen arasında daha fazla etkili olmak açısından bir mücadele vardır ve bu mücadelede gösteren daha çok hırslıdır. Anlam üretiminin getirdiği sorumluluk Saussurecü gösterge anlayışında olduğu gibi iki bileşenin de ortak sorumluluğuna verilmemiştir. Sorumluluk bütün yönleriyle gösterene aittir (Lacan, 2001: 165–171). Gösterenler sistemi içerisinde her bir gösteren bir özneyi bir başka gösteren için temsil eder. Öznenin herhangi bir gösteren durumu, ifadesi, sözü yani bir anlamda dilin yapısına uygun bir dışsal pratik, bir başka gösterene bağlı olduğunda, Lacan “gösteren zinciri” kavramını kullanmıştır.

Bir başka ifadeyle gösteren zinciri içerisinde hiçbir şey birbirinden bağımsız değildir. Bir gösteren zincirinin en önemli özelliklerinden bir tanesi gösteren zincirinin tamamlanmamış olması, sürekli yeni bir gösterenin bu zincire ekleniyor olmasıdır. Arzunun metonimik olmasının nedeni gösteren zincirinin sürekli hareketli olmasından kaynaklanmaktadır (Evans, 1996: 187:188). Lacan bundan dolayı bir gösterenin bir başka gösteren ile eklemlenmesi için de “kapitone noktası” metaforunu kullanmaktadır. Kapitone noktaları yardımıyla gösterenler öznde birbirime düğümlenmektedirler. Bu Tura’ya göre bir gösterenin özneyi bir başka gösteren için temsil etmesi gerçeği hem öznenin bölünmesini hem de bilinçdışının oluşum mantığını açıklamaktadır (Tura, 2005a: 175).

Lacan dilin konuşma esnasında ortaya çıkan çoğullaştırıcı etkisini fark etmiştir. Dilin bu şekildeki çoğullaştırıcı işlevini vurgulamak için daha önce de betimlediğimiz “gösteren zinciri” kavramını kullanma ihtiyacı hissetmiştir. Zincir tahmin edebileceğimiz gibi bir insanı ya da nesneyi bir mekâna bağlamaya ve oradan başka bir yere hareket etmemesini sağlayan bir araçtır. Kültürel bilinçdışına baktığımızda ise zincirin daha çok özgürlüğü kısıtlayan bir vurguya sahip olduğunu görebiliriz. Lacan bu eğretileme ile bu vurgu alanına göndermede bulunmaktadır. Ve bir zincir içerisinde birden fazla halka bulunmaktadır ve bu halkaların

eklemlenmesiyle zincir meydana gelmektedir. Halkaların birbirine bağlanması da var olan durumların birbirleriyle ilişkiselliğinin olduğunu anlatmasındandır. Ama bakış açısına göre zincir nesnesi kıvrımlardan oluşmuş, kendi içinde katmanlaşması olan kaotik bir organizasyonu da temsil etmektedir. Düz bir bakışla hangi halkanın hangi halkayla iç içe geçtiğini fark edemeyiz. Her bir halka bir başka zincirle eklemlenebilir, bir bağlantı noktası görevini yerine getirebilir. Arzunun metonimsi bu şekilde rahatlık açıklanabilir.

Eğretileme bir sözcüğün yerine bir başka sözcüğün kullanılmasıdır. Düzdeğişmece ise gösteren zinciri içinde sözcükten sözcüğe bağlantılarla yakından ilişkilidir. Bilinçdışının sembolik ağında gösterenler dolaşım halindedir. Düzdeğişmece bunu ifade etmek içinde kullanılmıştır (Nobus, 2000: 83). Edebiyat bu iki söyleme biçiminin uygulandığı laboratuvar ortamını ortaya koymasından dolayı değerli görülmüştür Lacan'a göre. Konuşma pratiği bu söyleme teknikleri açısından bakıldığında daha fazla örnek barındırır Lacan'a göre (Bowie, 2007: 72). Eğretileme ve düzdeğişmece gösteren zincirinin bağlantı mekanizmasını oluştururken, gösterilen belirsizliğin alanında yer almaktadır. Gösterilen gösterenin dışlamasıyla oluşmaktadır. Gösteren her zaman gösterilenin alanını sömürgeleştirir. Gösterilenin kendini belirginleştirdiği klinik durumlar arasında sürçme, tereddüt etme, kaçma ve kaybolma durumları bulunmaktadır. Bunlar gösterilenin varlığına analiste göstermektedir. Ancak her zaman gösteren ile gösteren arasındaki ilişki birbirini yok etme eğiliminde değildir. Bazı durumlarda gösterenle gösterilen iç içe geçmiş bulunurlar. Lacan bu durumu ifade etme için "kapitone noktası" eğretilemesini kullanır. Gösterilenle gösteren bir düğüm halinde birleşmişlerdir. Her bir insan bu noktalardan bulunmaktadır ancak bu noktalar olmadığında sonuç psikozdur (Lacan, 1997b: 268–269). Bu durum insan yaşantısında hem olumlu hem olumsuz sonuçlarının gerçekleştiğini belirtir. Çocuklukta yaşadığımız bütün deneyimler bireyin yetişkin tarihinde kendisini taciz eder. Bu bu düğümler çok sıkı bir şekilde oluşursa kişinin hayatından vazgeçmesine, eğer çok gevşek atılırsa kişi deliliğe sürükleyebilmektedir. Ancak burada dikkate alınması gereken nokta kapitone noktasının gösterenle gösterilenin iç içe geçip geçmediğini belirten sabit durumları ifade etmesidir. Gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantı yoğunluğu psikozun oluşumları nedenleri olarak görülür Lacan'a göre (Bowie, 2007: 76–77).

Lacan bilinçdışı ile ilgilenmenin otomatik olarak dil çözümlemelerini gerektirdiğini belirtmiştir. Lacan göre Freud'ta da bu özellik rahatlıkla bulunabilir. Özellikle "Rüyaların Yorumu"nda bu açıkça kendini göstermektedir. Lacan bu noktada rüyaların gösteren zincirine göre işlediğini savunur. Aynı zamanda bu iddia bilinçdışının da gösterenin etkin rol almasıyla oluştuğunu barındırmaktadır. Rüya bütünüyle bir anlamlandırma alanıdır ve bu anlamlandırmanın kavramsal dokusu dilbilimden devşirilmektedir (Bowie, 2007: 72-73). Hasta analiste bir rüyasından bahsederken, aklına gelen ilk çağrışımları özgürce ifade etmekte, analist bunlarla ilgili çeşitli sorular sormaktadır. Bu sorulardan aldığı yanıtlar çerçevesinde hastanın kendi tarihiyle çeşitli bağlantılar kurmaya çalışmaktadır. Bütün bunların hepsi dil üzerinde gerçekleşen yorum çalışmasıdır. Rüya analistin bakış açısında bilinçdışının içeriğinin okunabilmesine yarayan bir "alt-metin" olarak görülür. Lacan da aynı Freud'ta olduğu gibi bilinçdışının bireyin bütün etkinlerini belirlediğini düşünmektedir. Ancak bilinçdışının baskısı bir anlamlandırma düzeni ile anlaşılabilir. İnsanın bütün yapıp etmelerinin "altında" ya da "yanında" biyolojik bir kaynak bulunmamaktadır. Lacan'a göre bilinçdışı asla içgüdülerden oluşmaz, bilinçdışında gösterenlerin ötesinde bir kaynak yoktur.

Lacan öznenin Öteki tarafından kuşatıldığını belirterek, öznenin hem kaybolduğunu hem de geri geldiğini bildirir. Yani özne hiçbir zaman bir tam olarak görülmez. Özne sürekli olan diyalektik bir devrim içerisindedir. Özne bir akış bütünlüğü olarak statik hale gelemez. Var olma ve olmama, anlam ve anlamsızlık arasında gidip gelen bir yazgıya mihlanmıştır. Dil bu süreçte her zaman iş başındadır. Öznenin dil ile karşılaşması ile konuşma eylemi sayesinde oluşur. Dil kendini öznelarası alana konuşma anında maddileşerek girer. Lacan'ın çalışmalarında dilin konuşma eyleminden bağımsız metafizik ve soyut bir içeriği yoktur. Dil Öznenin ve Ötekisinin yaratıldığı, yok edildiği ve yeniden yaratıldığı bir mekân olarak "üçüncü yer"dir (Bowie, 2007: 84).

Lacan'ın kamusalılığı ifade etmek için kullandığı Öteki kavramı kafa karıştıran bir niteliğe sahiptir. Bükülgen bir kavramdır Öteki. Özne-Öteki ikilisinin diyalektik bir elemanı olarak kullanılır. Bu ilişkinin geliştiği sınırsız alan olarak "başkalık deneyimi"dir. Lacan "Ötekinden eklememesi gereken gösterendir" derken bu ikinci durumu gösterir. Hem "bilinçdışı Ötekinin söylemidir" hem de

“Ötekinde eklemlenmesi gereken gösterendir” derken Lacan Ötekinin kendi psikanalitik anlatısında ne kadar önemli bir role sahip olduğunu vurgular aslında. “Bilinçdışı ötekinin söylemidir”. Bunun anlamı bu söylemin soyut bir ötekinin söylemi olması değildir. Bu söylem Benim eklemlendiğim ve içerisine dâhil olduğum bir sürecin söylemidir. Dilin yaşama girişi ve sembolün işlevi ve etkisiyle insan düzeni sorununun da içerisinde temel bir sorunu gündeme taşımaktadır (Lacan, 1991: 89). Nasıl Freud psişik mekanizmanın işleyişi için gerekli olan enerjinin doğa alanına ait bir kategorileştirme olan içgüdü ya da biyoloji temelli kavramları merkez aldıysa, Lacan biyolojik kökenli ifadelerden özenle kendisini sıyrır. Öteki bu çerçevede psişik mekanizmayı harekete geçiren enerji kaynağının bir biçimi olarak değerlendirilir. Şeyleri harekete geçiren, iten ve zorlayan birim Ötekidir. Öteki bireyle bireyin arzu nesnelere arasında kendini gösteren, arzu nesnelere istikrarsızlaştıran, arzunun nesnesine ulaşmasını engelleyerek yeniden harekete geçmesini sağlayandır. Nasıl arzu dilin içerisinde oluşuyorsa Öteki’nin de hareket alanı dilin içerisinde gerçekleşir. Öteki göstereni sürekli hareket halinde tutmaya çalışır (Bowie, 2007: 85).

Lacan’ın yaklaşımında dilin taşıdığı bir işlevde gerçekliğin oluşumu noktasındadır. Dil ile Ben ile dışarı arasındaki ayrım mümkün olarak, birey otonomisini sağlamaktadır. Dil birey ile nesnelere arasında bir aktarım oynamasa dışsal gerçeklik hiçbir zaman oluşamazdı. Dil ile birlikte birey ile dışarı arasında bir mesafe oluşur ve bu sayede gerçeklik inşa olabilmektedir. Nesnelere müphemliğine simgeler son verir her zaman (Tura, 2005a: 171). Lacan bundan dolayı her zaman egonun dışarının içselleştirilmesinin bir ürünü olduğunu belirtmektedir (Grosz, 1990: 43). Lacan göre gerçeklik simgesel sistemin etkisiyle yani dil ile belirlenmektedir. Ki Lacan’a göre psikoz olgusunun oluşmasında bu gerçeklik bilincinin kaybedilmesi büyük rol oynamaktadır. Yani içerisi ile dışarı arasında tutarlı bir ayrımın oluşmadığı deneyimlerdir psikotik durumlar. Ve gerçekliğin kurulmasında öznenin geçirdiği fröstrasyonlar değil, bu fröstrasyonların nasıl simgeselleştirildiği önemlidir. Lacan’a göre yaşamda hiçbir doğal durum yoktur. Her şey bir simgeselleştirme pratiği ile öznedeki anlamına kavuşmaktadır (Tura, 2005a: 172–173).

2.3. İMGESEL, SİMGESEL VE GERÇEK

Lacan'ın Simgesel, İmgesel ve Gerçekten oluşan üç modelini 1950'li yıllar ile birlikte oluşturmaya başlamıştır. Model olarak bakıldığında Freud'ın üçlü modeline bir çağrıştırmaya yapılmaktadır. Bilindiği gibi Freud'ın psişik aygıtı üç kısımdan oluşmaktaydı: İd, ego ve süperego. Daha önce Freud ikili bir analize sahipti. Bilinçdışı her zaman olduğu gibi bulunmaktaydı, ancak bilinçöncesi olarak adlandırdığı kısım ile bilinç iç içe geçmiş bir şekilde ele alınıp, bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Şimdi ise psişik mekanizma üç kısımdan oluşmaktadır. Lacan Freud'un daha çok ilk dönemdeki çalışmalarını takip etse de, bu üçlü modeli, Freud'un son dönemindeki modelleştirmeyi örnek almaktadır. Bu üç düzen birbirinden ayrılmıştır ve tamamiyle heterojen bir durumdadır(Lacan, 1998: 280). Her zaman aklımızda tutmamız gereken bilgi Lacan'ın Freud'u olduğu gibi kabul etmediği, onun çalışmalarından saygıyla söz ederken, eleştirel bir yeniden yorumlama pratiğidir. Hatta bundan dolayı bazı çalışmalarda Lacan için "Fransız Freud"u denmektedir. Sembolik, İmgesel ve Gerçek durmaksızın birbirini sıkıştırır ve ancak analitik diyalogda uyumlu bir sentez haline getirilebilirler. Bu üç düzen psişik mekanizmanın düzensiz ve istikrarsız işleyişinin haritalandırılabilceği topolojik bir alanı oluştururlar (Bowie, 2007: 98).

Bu üçlü modelleştirme girşimi psikanalitik malzemenin öznelarası boyutunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Psikanalitik bakış açısı öznelarası alanla ilgilenmelidir Lacan'a göre. Sembolik, İmgesel ve Gerçek olan bireyi şekillendiren düzenlerdir. Bütünüyle psişik mekanizmanın işleyişiyle ilgilidirler. Her bir düzenin içkin anlamı öznelarası alandaki etkileşimler ile oluşmaktadır. Hem normal psişik işleyişin anlaşılabilmesinde hem de nevroz ve psikoz vakalarının anlaşılmasında da işe yararlar. her bir düzen biriminin kendine özgü bir çekirdeği vardır (Bowie, 2007: 91-92).

2.3.1. İmgesel

Lacan'ın İmgesel kavramını kullanışı ilk olarak çalışmalarında 1936 yılında görülmüştür. Bu zaman diliminde İmgesel kavramı, yanılısama, büyülenme ve ayartılma anlamlarına ya da çağrışımlarına sahiptir. Ego ile "specular image"

arasındaki ikili ilişkiyle yakından alakalı olmuştur. 1953 yılından itibaren kavramın kullanım gerekçesi biraz değişiklik göstermiştir. Buna göre artık İmgesel kavramı, Lacancı düşüncenin merkezinde olan üçlü düzen şemasının bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu anlamda İmgesel düzen, Sembolik ve Gerçek olarak tanımlanan diğer düzen biçimlerine karşıt bir biçimdedir. Bu dönem içerisinde de İmgesel düzenin temel kuralı, ayna dönemindeki egonun oluşumu ile yakından ilişkilidir. Ego ayna-evresi içerisinde specular image ya da counterpartı ile özdeşleşme ile kurulduğundan dolayı, İmgesel düzen içerisinde özdeşleşme önemli bir özelliği oluşturmaktadır. Aynı zamanda ego ile aynadaki imgesi arasındaki ilişki ikili bir ilişkidir(dual relationship) ve birbiriyle değiştirilebilir niteliktedir. Ego ve imgesel düzen doğal olarak egonun kuruluşunda önemli bir önem ve işleve sahip olan radikal yabancılaşmanın gerçekleştiği dönemi ifade etmektedir. Bu bağlamda ego ile “counterpart”ı arasındaki ilişkinin narsisistik özellikler taşıdığını görmekteyiz. Narsisizm bu bağlamda imgesel düzenin en önemli kavramsal araçlarından bir tanesi oluşturmaktadır. İmgesel düzen imge ve imajinasyon, bir kandırmaca, aldatmaca ve her yerin tuzaklarla dolu olduğu bir alanı ifade etmektedir. İmgesel düzen içerisinde bulunan temel yanılsama durumları, bütünlük, otonomi, ikililik ve benzerlik şeklindedir. İmgesel düzen bu anlamda kendileri aslında bir tuzak olan yüzey görünümlerinden ibarettir (Evans, 1996: 82).

Lacan’ın bakış açısında İmgesel bütünüyle imgeler ile özdeşleşme düzenidir. Ötekilerle kurulan narsisistik ve ikili ilişkilere dayanmaktadır (Grosz, 1990: 43). İmgesel düzen bunun yanında linguistik bir boyuta, böyle bir özelliği de ya da niteliği de sahip görünmektedir. Gösteren kavramı sembolik düzenin temelinde, kuruluşunda yer alırken, gösteren ve anlamlama(signification) İmgesel düzenin temelinde yer almaktadır. Buradan da görebileceğimiz üzere dil hem sembolik düzende işleyen hem de imgesel düzende işleyen görünümlere sahiptir. İmgesel düzende görünümü içerisinde dil “dil duvarı” şeklindedir ve Ötekinin söyleminin işleyişini tersine çevirmekte ve bozmaktadır. İmgesel özne üzerinde büyüleyici ve etkileyici bir güç ya da iktidar kullanmaktadır. Bu gücün ya da iktidarın temel kaynağı, specular image’in hipnotikleştirici etkisinden temellenmektedir. İmgesel bu bağlamda öznenin kendi bedeniyle kurmuş olduğu ilişkide temellenmektedir. Burada beden şüphesiz imgesel bir üretilerdir. Burada iktidar gücü olarak da ifade edilmek

istenen durum iktidarın ele geçirici özelliğim hem ayartıcı hem de mahrum bırakıcı olmasından kaynaklanmaktadır (Evans, 1996: 83).

İmgesel düzen ayna imgesi süreci, çeşitli özdeşleşme anları ile oluşmaktadır. İmgesel düzende bireyin deneyimi çerçevesinde Öteki'ni rahatlatmaya çalışmadan onu bir karşılıklı eşi olarak kendi ötekiliğini dağıtmaya çalıştığı mekândır. Özne kendi varlığına yerleşmiş ötekilikten uzaklaşma eğilimindedir. Özne İmgesel aracılığıyla Ben'in oluşumunda önemli olan kökensele özdeşleşmelerin toplumsal düzendeki insan ve nesnelere olan ilişkisinde yeniden-üretimini sağlar. Öznelerarası süreçte kökensele özdeşleşmeler dışarıdaki birimlerde tekrarlanmaktadır. İmgesel alanda özne ne olmak istiyorsa o olmaya çabalar. Ancak bu mümkün olamaz çünkü imgesel alan da özne ancak sanrısalsal bir çaba içerisindedir. İmgesel düzende narsisistik İdeal-ben oluşur. İç ve dış merkezli psikik eğilimler arasında çeşitli bağlantılar kurulabilmektedir. İmgesel öznenin iradeli olarak kendisini oluşun akışından kopardığını belirten sürece işaret eder. Dolayısıyla Lacan'ın terminolojisinden İmgesel'den aynı Gösterilen'de olduğu gibi biraz daha az beğeniyle söz edildiğini belirtebiliriz (Bowie, 2007: 93).

Lacan imgesel düzen ile ilgili önemli ve övücü açıklamalarda bulunmasına rağmen, analitik sürecin sadece imgesel ile sınırlandırılmasını ya da İmgeseli merkeze alan açıklama biçimlerini, bu tarzda işlemekte olan psikanalitik okulları veya ekolleri sert bir şekilde eleştirmiş hatta suçlamıştır. Bu psikanalitik ekoller yöntemlerini İmgesel düzen ile sınırlandırmakla hata yapmışlardır. Bu ekole bağımlı psikanalistler analitik tedaviyi ikili ilişkiye indirgemişlerdir. Lacan bu durumu psikanalizin özüne yönelik bir ihanet olarak görmüştür. Psikanalistlerin asıl yapmaları gereken iş Semboliğin kullanımına odaklanmalıdır. Yani imgeselin içeriğini Sembolik düzendeki anlamına dönüştürmek gerekmektedir. Aynı Freud'un rüya çalışmasında önermiş olduğu yöntem gibi (Evans, 1996: 83).

Lacan İmgesel düzen içerisinde öznenin ya da bir başka ifadeyle arzu öznesinin bu imgesel esirliğe yenik düştüğünü ifade etmekte ve insan öznesinin kendisini imgesel köleliğin içerisine yerleştirdiği ifade etmektedir (Lacan, 1998: 107). Buradan rahatlıkla şu sonucu çıkarabiliriz: Öznenin oluşum süreci temelde bir yanlış anlama ve imge karşısında alınan mağlubiyetin sonucu olarak gelişmektedir.

Lacan'ın bu anlamda düşüncesi öznenin nesneyi denetimi altına aldığı, onu kontrol ettiği ve yönettiği şeklinde değil; tam tersine nesne özneyi ele geçirmiştir. Bu durumu rahatlıkla Nietzscheci güçler terminolojisini kullanarak da ifade edebiliriz. Öznenin nesne üzerindeki faşizmi aktif güçlere tekabül ederken, Hegelyen bir ifadeyle Efendi'ye karşılık gelirken, nesnenin özne karşısında ki konumu da reaktif güçlere, Hegelyen bir ifadeyle de Köle'ye karşılık gelmektedir. Nietzscheci düşüncede de vurgulandığı üzere zafer reaktif güçlerin olacaktır.

Lacan'ın psikanalitik yaklaşımın bir diğer en önemli iddiası, herhangi bir anlamda ister siyasal, ister kültürel isterse de cinsel olsun, hiçbir kimliğin mümkün olmadığını savunmasıdır. Çünkü kimliğin taşıyıcısı olan aktör, kendi kurulumu içerisinde çelişkilerle doludur. Bu anlamda Lacan Özne'nin yarık olduğunu belirtir. Öznenin temelinde hiçbir zaman kapatılmayacak bir boşluk bulunmaktadır. Özne eksiklik öznesi olacaktır. Bu anlamda Aydınlanmanın kutsal misyonunu çöğnemiş bulunmaktadır. Öznenin yapısı gösteren zincirindeki ve dürtüdeki bir boşukla ile meydana gelmiştir. Herhangi bir bilgi biçimi ya da kimlik temeli görüntüsel veya imgesel boyutundan ayıramaz durumdadır. Kimlik kurma biçimi bir fetişleştirme tekniğidir ve bütünüyle fetişleştirme İmgesel bir durumdur (Brennan, 1993: 52).

2.3.2. Sembolik Düzen

Lacan'ın çalışmalarında psişik örgütlenmenin yapısını anlamak için geliştirdiği üçlü kavramsal modelden biri olan Sembolik, üçü içerisinde sosyolojik içeriği en yoğun olanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Lacan'ın psikanalitik kuramının toplumsal ağırlıklı olduğunun çok temel bir kanıtı olarak görülmelidir Sembolik ile ilgili analizleri. Sembolik düzen her şeyden evvel yasanın alanıdır. Bu antropolojik olgunun iktidar düzeneği açısından da yansımaları bulunmaktadır. Yasanın gücü ve etkililiği sembolik düzenin oluşumu ile sağlanmaktadır. Bundan dolayı her bir güç ve iktidar sembolik alan üzerinden kendisini kurmaktadır. Ve bundan da önemlisi Lacan'ın sembolik düzen ile ilgili görüşlerinin de etkisiyle, rahatlıkla iktidarın kaynağının ve işleyişinin Sembolik olduğunu ileri sürebiliriz. Modern sembolik yaşam sembolik bir tahakküm teknikniği ile gündelik hayat üzerinden gelişmektedir. Gündelik hayattaki bütün yapıp etmelerimiz İktidarın varlığını ya da yokluğunu ispatlamakta ve yeniden-üretmektedir. Lacan'ın sembolik düzen ile ilgili görüşlerini

ve kavramlarını böyle bir bağlamdan hareketle okuduğumuzda çok daha iç açıcı olabilmektedir.

Toplumsal örgütlenmenin işleyişinin anlaşılabilmesi için toplumsal ilişkilerin anlaşılabilmesi gerekmektedir. Toplumsal ilişkilerde belirli bir kültürel sisteme göre organize olduğundan, “kültürel bilinçdışı”nın açığa çıkarılması bir toplumsal yapıyı anlamak ve açıklamak için oldukça temel bir kuraldır. Daha önce bahsettiğimiz öncü antropolog Lévi-Strauss’un antropolojik yöntemi bundan başka bir şey değildir. Lacan ile de Lévi-Strauss arasındaki da yöntembilimsel etkileşim çok fazladır. Lacan birçok konuşmasında ve söyleşisinde, verdiği seminerlerde Strauss’un çalışmalarından saygıyla söz etmiş onun “dost”u olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda Lacan’ın psikanalitik görüşlerinin oluşmasında oldukça önemli bir rolü olan Sembolik düzen ile ilgili görüşlerinde Lévi-Strauss’un etkileri açıkça görülmektedir. Lacan’ın psikanalitik yaklaşımı içerisinde sembol, aynı Saussure’ün linguistik yaklaşımında gösterenin oynadığı rolü oynar görünmektedir (Lacan, 1998: 279). Lacan Sembolik düzenle ilgili görüşlerini Strauss’tan hareketle oluşturmuştur. Sembolik düzen Ötekinin alanıdır. Öteki radikal ötekiliktir. Sembolik düzen yasanın alanıdır ve arzuyu düzenler. Sembolik düzende her zaman bir üçüncü vardır. Sembolik düzen ölümün, yoksunluğun ve eksikliğin alanıdır. Lacan Sembolik düzeni Lacan’ı daha çok savunur gözükmektedir. Sembolik düzen sabitlik değil çeşitlilik alanı olarak değerlendirilir. Sembolik düzen dilin, bilinçdışının ve ötekileştirilen ötekiliğin bahçesidir. Sembolik düzen içerisinde özne üretilir. Özne Sembolik düzenin etkisidir(Lacan, 1998: 279). Ancak öznenin üretimi istikrarsızdır. Lacan’ın ifadeleriyle sembolik düzen içerisinde her şey “varsayımlı bir yokluk temelinde” var olur. Sembolik düzende her şey var olmadığı müddetçe vardır. Boşluklar bu düzlemde anlamlandırıcıdır. Sembolik öznelerarası alanda gelişen derin bir sosyalliği barındırır. Hiçbir birimin kendine başına kalmasına izin verilmez, kimse onun izninden bağımsız hareket edemez (Bowie, 2007: 93).

Sembolik ve İmgesel birbirine bağımlı ve karşıt ikizi oluştururlar. Bu anlamda Sembolik ile İmgesel arasındaki ilişkiyi ikili-karşıtlılıklara benzetebiliriz. İmgesel daha yaşantının önceleri ile ilgiliyken, Sembolik daha sonraları ile ilişkilidir. Toplumsal değer sistemi içerisinde İmgesel yoktur. Ancak İmgesel kendisini Sembolik düzen üzerinde ifade edebilmektedir. Sembolik düzen iletişim alanıdır.

Öznelerarası olmasının nedeni burada yatmaktadır. Sembolik düzenin bir toplumsal sistemi ahlaki kurallarının oluşumuyla da yakından alakalıdır. Bundan dolayı da her zaman normatif bir boyutu bulunmaktadır. Sembolik düzenin özne üzerindeki sonuçları çok serttir, çok radikaldir (Lacan, 1998: 279). Sembolik düzenin alanında İmgesel de geçerliliğini sürdürebilir. Bu durumun varlığı söz konusu olursa herhangi bir toplumsal birey, toplumsallaşma noktasında sıkıntı çekebilmektedir. Sağlıklı bir kişilik tipi için İmgesel'den Simgesel'e sıkıntısız bir geçiş gereklidir. Gerçek Sembolik ve İmgelele yönelik bir çekim kuvveti uygular ve bu ikisi arasındaki ilişki çapraşık ve istikrarsızdır. Her zaman anlamlandırma pratiğinin ötesinde bir alan bulunmaktadır (Bowie, 2007: 94). Bütün bunlara bir ek olarak Lacan psikanalitik yaklaşımını daha iyi ifade etmek amacıyla birçok diagram ya da grafik geliştirmiştir. L Şeması da bunlardan bir tanesidir. Bu şemada ilişki yoğunluğu ve yönünü ortaya koyan vektörler bulunmaktadır. Her bir şemadaki noktalar Lacancı Algebra'nın sembolüdür. Vektörler semboller arasındaki ilişkiyi ifade eder (Evans, 1996: 169).

L Şeması'nın en özgün öne, Öteki ile özne arasındaki sembolik ilişkinin imgesel kutup tarafından engellenme biçimini gösteriyor olmasıdır. Yukarıda bahsettiğimiz İmgesel'in Simgesel içerisinde kalma durumudur. İmgesel'den Simgesel'e geçişin sağlanamama durumudur. Sembolik ilişkinin oluşumu için İmgesel alandan geçmek zorunludur. Sembolik ilişkiye giden yol uzun ve yorucudur. İmgesel dil duvarından geçmeli, Öteki'nin söylemi aracılığıyla kesilmiş ve tepetaklak olmuş bir biçimde özneye ulaşmaktadır. L Şeması bu bağlamda Lacan'ın psikanalizinde önemli bir rol oynayan İmgesel ile Simgesel'in karşıtlığını anlatmaya yarar (Evans, 1996: 169).

Lacan'ın en önemli ve radikal iddiası, sembolleştirmeden kaçan herşeyin psikoza yol açacağını iddia etmesidir. Bu psikotik yıkımın nedenin Babanın-Adı'nın reddedilmesindedir. Babanın-Adı örtük olarak Hristiyan dinin dinsel ritüellerine bir eğretilenme olmasına ek olarak kuramının önemli bir kavramı haline gelmiştir. Babanın-Adı hem yasa koymayı hem cezalandırma yetkisi olan bir otoritenin sembolü olarak betimlenmişti. Babanın adı kavramı ile kavramın özdeşleşme sağladığı baba figürü Yasa figürü haline gelmiştir (Lacan, 2001: 74). Babanın-Adı Sembolliğin oluşumunu mümkün kılar. Çocuğun arzusuna engel koyan Babanın-Adı'dır. Aynı zamanda bu yasanın ihlalini hadım etme ile cezalandıracağını bildiren

tehdidin sahibi de Babanın-Adı'dır. Yasayı ilk koyan Babanın-Adı'dır ve "gösteren zinciri"ni harekete geçiren de Babanın-Adı'dır. En temel gösteren olarak Babanın-Adı yok sayıldığında bütün bir gösterme mekanizması altüst olacaktır. Psikotik olgularda Babanın-Adı özneye karşı sembolik bir mücadele içerisindedir (Bowie, 2007: 107). Babanın-Adı'nın Sembolik düzende eksik olması Sembolik'te bir delik açar. Bu deliğin anlamı Lacan için çok önemlidir. Psikotik durumlarda bu delik kapatılmaya çalışılır. Özne ile Öteki'nin yanlış konumlanması hezeyanlara neden olabilir. Bu gibi durumlarda gösteren zincirine içkin olması gereken Öteki, gösteren zincirinin dışında kurulmuştur. Öteki otoritesini konuşma esnasında göstermesi gerekirken Özne kendini konuşmanın ötesine konumlandırır, Öznenin aleyhine olacak biçimde Gerçeğine içinde hareket eder. Bu gibi durumlar Öteki sorgulanamaz bir cezalandırıcı rolüne soyunur (Bowie, 2007: 108). Lacan'ın 1950'li yılların ilk başlarında babanın-adı ifadesi büyük harflerden yoksun olarak, Oedipus kompleksi içerisinde ensest tabusunu vurgulamak için babanın rolüne işaret etmekteydi (Evans, 1996: 119).

Lacan daha sonra 1955–1956 yıllarında psikoz üzerine verdiği seminerlerinde bu ifadeyi büyük harfler yazıp birleştirmiştir. Babanın-Adı kavramı artık signification sürecinin normal bir biçimle işlemesi için gerekli olan temel gösterene işaret etmektedir. Bu temel gösteren, Babanın-Adı, öznenin kimliği ile ilişkili hale gelmiştir. Babanın-Adı özneyi adlandırır, sembolik düzen içerisinde özneyi konumlandırır. Aynı zamanda da Oedipal yasaklamaya işaret etmektedir. Lacan'a göre eğer bu kavram özne tarafından hesaptan düşülürse, yani sembolik düzende içerilmezse, sonuç kaçınılmaz olarak psikoz olacaktır (Evans, 1996: 119).

2.3.2.1. Kastrasyon Karmaşası

Lacan'ın psikanalitik literatüre getirdiği yenilikleri anlayabilmek için göz önünde tutulması gereken bir diğer noktada Lacan'ın psikanaliz algısının nasıl olduğunu kavramaktan geçmektedir. Bu noktayla ilgili Lacan psikanalizin ne bir "Weltanschauung" ne de bir felsefe olmadığını ifade etmektedir. Psikanalizin ana uğraş konusu ve çözmeye çalıştığı şey Özne kavramı üzerindedir. Ve bu tarihsel bir bağlama sahiptir. Öznenin kuruluşunu açıklamak Lacan'a göre psikanalitik çabanın

ana konusudur (Lacan, 1998: 77). Dolayısıyla öznenin kuruluşundaki ana duraklardan bir tanesi de Sembolik etkileşim ağının üzerinde yükseldiği karmaşalardır. Karmaşalar psikanalitik terminolojide bilinçdışında yaşanan ve etkisini gösteren fantezilerdir. Kastrasyon karmaşası bir fantezi bütünüdür, Oedipus karmaşası bir fantezi bütünüdür. Fantezi de içerisinde geliştiği nesnelere sisteminin örgütlü bir ifadesiyle kendisini göstermektedir. Bu anlamda öznenin oluşum hikâyesinde her biri önemli olan fantezi olan karmaşaları anlamamız oldukça önemlidir.

Bu bağlam Jacques Lacan çalışmalarında en önemli olarak ön plana çıkan karmaşa bağlamında Kastrasyon karmaşasını değerlendirir. Lacan'ın psikanalizi Freud'un yeniden yorumu ve bu bağlamda psikanalizin yeniden-üretimi ya da onarılması olduğundan, Freudyen psikanalizin kavramsal dokusunu değerlendirmesi oldukça normaldir.

Kastrasyon karmaşası 1908 yılında Freud'un keşfettiği ve psikanalitik kuram içerisinde önemli bir konumu olan bir karmaşadır. Freud'un klasik yaklaşımına göre bu karmaşanın işleyişi içerisinde yetişkin olmayan, tam anlamıyla özne olmamış olan çocuk, cinsiyetler arası anatomik farklılığı keşfettikten sonra, penisin her iki cinsiyette de mevcut olmayışını fark ettiğinde, kız çocuğunun penisinin ortadan kaldırıldığını varsaymaktadır. Çocuk ilk başta herkesin bir penise sahip olduğunu varsayar ama daha sonra kız çocuğunun bu organdan yoksun olduğunu gözlemler. Bu karmaşanın kız ve erkek çocuğunda deneyimlenme biçimi gördüğümüz ve birinci bölümde bahsettiğimiz gibi farklıdır. Erkek çocuğu kendi mevcut penisinin babası tarafından kesileceği korkusuna kapılır. Bu kastrasyon anksiyetesidir. Kastrasyon anksiyetesinin erkek varlığındaki anlamı kendi cinsel organın kullanım mülkiyetinin kendisinde olmadığına ispatlanmasıdır. Erkek çocuğunda buna neden olan ana unsur kendi kişisel alanında gördüğü bir nesnenin kendisi dışındaki bir güç tarafından sömürülüşüne duyulan tepkidir. Kastrasyon karmaşasının bir diğer kutbu olan kız çocuğu ise annesi tarafından penisten yoksun bırakıldığını düşünür. Bilinçdışı düzlemde bu sunun nedeni olarak Anne'yi görür. Kız çocuğu bu durumu yalanlamak ister ve penis kıskançlığı içerisine girmektedir. Penis kıskançlığının ana nedeni penise karşı yatırıma sokulan deneyim alanının kendisidir (Evans, 1996: 21).

Lacan ise erken çalışmalarında kastrasyon karmaşasından çok fazla bahsetmemektedir. Kastrasyon kavramının Lacan'ın öğretiminde önemli bir rol oynaması 1956–1957 seminerlerinde görülmektedir. Bu seminerlerinde Lacan kastrasyonun nesne eksikliğinin üç biçiminden biri olarak tanımlamaktadır. Diğerleri frustrasyon ve privation'dur. Frustrasyondan farklı olarak(ki frustrasyon gerçek nesnenin imgesel eksikliğidir), ve privation'dan farklı olarak(sembolik nesnenin gerçek eksikliğidir), imgesel nesnenin sembolik eksikliği olarak tanımlamıştır. Kastrasyon penisten gerçek bir organ olarak bahsetmez Lacan'ın yaklaşımında. Penis imgesel fallus olarak görülmektedir (Evans, 1996: 22). Bu anlamda nesnelere algılanması her zaman öncelik olarak imgesel düzlemde gerçekleşir. Daha sonra ise anlam ögesinin işin içine dâhil olmasıyla birlikte sembolleştirme süreçleri etkin olmaya başlamıştır. Kastrasyon karmaşasının bu sürecin tam ortasında geliştiğini ifade edebiliriz. Kastrasyon karmaşasının nihai çözümü için devreye bir başka sembolik fantezi olan Oedipus girecektir.

Lacan aynı zamanda Freud'un kastrasyon karmaşasının Oedipus karmaşasının üzerinde şekillendiği noktasındaki görüşüne tamamiyle katılmaktadır. Ancak Freud'tan farklı olarak kastrasyon karmaşasının her iki cinsiyette de Oedipus karmaşasının sonuna işaret ettiğini belirtmektedir. Lacan bu bağlamda Oedipus karmaşasını üç evreye bölerek ifade etmiştir. İlk evrede, çocuk annesinin kendisinden daha öte bir figürü arzuladığını algılar. Bu annenin imgesel fallusu arzuladığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle çocuk annesi için fallus olmayı dener. İkinci evrede, imgesel baba ensest tabusunu ortaya koyarak anneyi nesnesinden yoksun bırakmak için araya girer. Lacan'a göre bu durum "privation"u açıklamaktadır. Kastrasyon üçüncü ve son evrede gerçekleşmektedir. Bu evrede Oedipus sürecinin sona erışı gerçekleşmektedir. Son evrede gerçek baba fallusa sahip olduğunu göstererek araya girmektedir. Ve çocuk fallus olma isteğinden vazgeçmeye zorlanır. Lacan bunun evrensel bir jouissance'dan vazgeçmek anlamına geldiğininin altını çizer (Evans, 1996: 22).

Lacan bir başka açıdan aynı zamanda kastrasyon sürecinin sadece bir "fantezi" olarak görülürse, etkilerinin radikalliğinin göz önünde tutulamayacağını düşünerek herkesi uyarmaktadır. "Kastrasyon bir fantezi değildir" dese de kastrasyon "gerçek bir işlemdir" demekle, fantezinin gerçeklik üzerindeki hâkimiyetini

göstermeye çalışmaktadır (Lacan, 2007: 128–129). Yaşadığımız gündelik pratikler içerisinde de gerçeklik olarak algıladığımız maddi süreçler bütünüyle fantezinin ürünüdür.

2.3.2.2. Oedipus Kompleksi

Lacan'ın Freud okumasının, Freud'un psikanalitik görüşlerinin basit bir tekrarı olmadığını kanıtlayan önemli bir malzeme, Oedipus karmaşası ile ilgili görüşlerinde açıkça kendisini göstermektedir. Lacan'ın Oedipus karmaşası ile ilgili görüşleri Freud'un Oedipus karmaşası yaklaşımının bir çeşit yorumu niteliğindedir. Bu anlamda Lacan'ın Oedipus karmaşası yorumu Freud'un yorumundan çok farklıdır.

Lacan çocuğun her zaman anneyi arzuladığını ve babayı rakip olarak gördüğünün altını çizer. Lacan'da Freud gibi Oedipus kompleksinin bilinçdışıdaki en merkezi kompleks olduğunu düşünür. Lacan'a göre erkek çocuk kız çocuğundan daha sert bir şekilde Oedipus sürecini deneyimler. Lacan için Oedipus kompleksinde önemli olan Baba'nın rolüdür. Baba, anne ile çocuk arasındaki ikili ilişkiyi bozan üçüncü olarak devreye girmektedir. Bunun yanında Lacan için Oedipus kompleksi öznenin İmgesel düzenden Sembolik düzene geçişini ortaya koymasındır. Lacan'a göre Oedipus kompleksinin sonucunda özne Sembolik düzene giriş yapmak zorundadır (Evans, 1996: 127).

Lacan için Oedipus kompleksinin İmgesel ile ilişkisi oldukça önemlidir. Lacan'a göre Oedipal süreç içerisinde imgesel çatışma ve yıkıntıya mahkûm edilmiştir. İnsan varlığı açısından en doğal insan ilişkileri kurabilmek amacıyla, bir bir "üçüncü" devreye girmek zorundadır. Bu üçüncü de çok başarılı bir şeyin imgesi olmak zorundadır. Bu da Yasadır. Devreye giren şey "söz", "yasa", sembolik düzenin taşıyıcısı olan "Baba"dır (Lacan, 1997b: 96).

Lacan için önemli olan öznenin kuruluşunu açıklamaktır. Hatta daha önce ifade ettiğimiz gibi bu psikanalizin de önündeki görevdir. Lacan için Oedipus karmaşasının önemli olmasının bir diğer nedeni Oedipus karmaşasının öznenin kimliğini oluşturma sürecinde Yasa'nın etkisi gösteriyor olmasıdır (Lacan, 1997b: 83). Psikanalizin etiği budur. Bu anlamda öznenin kuruluşu temel süreçlere göre

oluşmaktadır. İmgesel'den Simgesel'e geçiş bunlardan bir tanesidir. Bu bağlamda Oedipus karmaşası önemli bir rol oynamaktadır. Öznenin İmgesel'den Simgesel'e geçmesinde Oedipus karmaşası önemli bir rol oynamaktadır. İnsanın algısının Doğa'dan Kültür'e geçişinde Oedipus önemlidir. Çünkü gerçekliğin insanileştirilmiş biçimini ortaya koymaktadır. Doğanın insanileştirilmesi de doğa olduğunda, Oedipus bu anlamda da önemli gözükmektedir (Lacan, 1997b: 198). Bu bağlamda Lacan Oedipus karmaşasını üç evreye ayırarak incelemiştir.

Oedipus kompleksinin ilk evresinde üç parametre söz konusudur: anne, çocuk ve fallus. Bunun önemi şudur: Sanıldığı gibi aksine bu evrede anne ile çocuk arasında ikili bir ilişki söz konusu değildir. Bir imgesel nesne olarak fallus üçüncü olarak iş başındadır. İmgesel fallusun anlamı annenin çocuğun ötesine geçerek bunu arzulanmasıdır. Lacan'a göre bu evrede imgesel bir nesne olarak fallusun anne tarafından arzulanması simgesel baba'nın şimdiden iş başında olduğunun bir işareti olmasıdır. Böylelikle çocuk hem kendisinin hem de annenin bir eksiklik tarafından işaretlendiklerini fark etmektedir. Anne tamamlanmış-eksik olarak görülmesi ile eksik ile işaretlenmiştir. Özne de aynı şekilde eksiklik tarafından işaretlenmiştir. Çünkü annesinin arzusunu tam olarak tatmin edememektedir. Hem çocukta hem de annede eksik olan imgesel fallus'tur. Anne eksikliğini çektiği fallusu arzular, özne annesinin nesnesi olmak ister ve annesi için fallus olmayı isteyip, eksikliğini kapatmak istemektedir. Bu noktada anne her şeye gücü yeten güçlü bir fügür olarak görülüp, annenin arzusu Yasa'dır. Çocuk annesi için fallus olmayı beceremediğini fark ettikten sonra, gerçekte bir şeyi sunmak zorundadır (Evans, 1996: 128).

Oedipus sürecinin ikinci evresinde, imgesel babanın müdahalesi söz konusudur. Bu noktada baba, annenin fallik nesneye ulaşmasını engelleyerek ve öznenin anneye ulaşmasını engelleyerek yasayı kabul ettirir. Babanın müdahalesi anneyi kastre etmektedir. Babanın bu müdahalesi annenin söylemiyle yürütülür. Burada babanın gerçek olarak yasayı uygulaması değil, bu yasanın annenin kendisi tarafından sözleri ve eylemleri tarafından saygı gösterilerek aktarılmaktadır. Bu evrede çocuk babayı annesinin arzusuna yönelik bir rakip olarak görmektedir. Oedipus kompleksinin üçüncü ve son evresinde, gerçek babanın müdahalesi söz konusudur. Baba fallusa sahip olduğunu göstererek, çocuğu kastre etmektedir. Çocuk artık annesi için fallus olma arzusundan feragat etmek zorundadır. Çocuğun babayla

rekabet edebilme şansı yoktur. Lacan'a göre her zaman Baba kazanır. Çocuk artık fallusa sahip olma isteğinden koparak, baba ile özdeşleşir. Bu ikincil (sembolik) özdeşleşme ile, çocuk birincil(imgesel) özdeşlemede içkin olan saldırganlığının üstesinden gelir. Lacan bu noktada aynen Freud'ta olduğu gibi süperegonun baba ile Oedipal özdeşleşme ile oluştuğunu belirtir. Oedipus kompleksi sürecinin normalleştirici bir etkisi vardır (Evans, 1996: 129).

Freud'un Oedipus kompleksi ile ilgili görüşünde Anne çocuk için ilk aşk nesnesi olarak görülmektedir. Çocuğun annesine yönelik ilksel bu arzusunu ortadan kaldıran, Kastrasyon karmaşası ile Baba'nın devreye girişidir. Klein ise bunu reddedip, çocuğun arzusunun ortadan kalkmasını Baba'nın rolüyle değil, pregenital dönemdeki çocuk-ane ilişkisiyle açıklamaktadır. Babanın devreye girdiği düzeyi sadistik bir ilişki biçimi olarak mahkûm etmiştir Klein (Evans, 1996: 117).

Lacan'ın anlatısında çocuk toplumsal dünyaya dâhil olmak için annesi ile kurmuş olduğu imgesel ilişkiden kendisini ayırmak zorundadır (Evans, 1996: 117). Freud'a göre bir kadının çocuk sahibi olması yönündeki arzusu penis kıskançlığının bir sonucudur. Kız çocuğu bir penise sahip olmadığı gerçeğini fark ettiğinde, değerli bir şeyden yoksun bırakıldığını, bu yoksunluğu da bir çocuk sahibi olmak isteğiyle sembolik olarak gidermek istemektedir. Lacan bu noktada Freud'u takip ederek, çocuğun annesi açısından kendisinin sahip olmadığı, eksik olduğu sembolik fallus için bir değişimi temsil etmektedir. Lacan bu olguyu privation olarak tanımlamaktadır. Ancak lacan bu değişimin anne'yi tam anlamıyla tatmin etmediğini belirtir. Annenin fallus için arzusu çocuk sahibi olmasından da sonra da ısrarla devam etmektedir. Daha sonra çocuk annesinin arzusunun tatmin edemediği gerçeğinin farkına varır, annesinin arzusu kendisinden öte bir şeye yönelik olduğunu düşünür. Çocuk bu noktada annesinin bu arzusunun anlamını çözmeye çalışır. Çocuk annesinin arzusunun imgesel fallus olduğu yönünde bir cevap bulur. Böylelikle çocuk annesinin arzusunun tatmin etmek için imgesel fallus ile özdeşleşir. Bir başka ifadeyle fallik nesneden mahrum olan olarak düşünülen fallik anne ile özdeşleşme içerisine girer. Lacan'ın fallus olmak yada olmamak olarak tanımladığı bu oyunda çocuk annesinin değişken arzusunun insafına kalmıştır. Lacan gerçek annenin, sembolik annenin ve imgesel annenin birbirinden ayırt edilmesini gerektiğini düşünmektedir. Anne kendisini çocuğun bakıcısı göstermektedir. İnfant ihtiyaçlarını

kendi kendine tatmin edebilecek düzeyde değildir ve bu nedenle Öteki'ne muhtaçtır. Anne bu düzeyde ilk olarak sembolik bir anlama sahiptir. Anne çocuğun arzusunu engellmesi ile gerçek bir anlama sahip olabilmektedir (Evans, 1996: 118).

Anne çocuğa baktığında, onunla ilgilendiğinde, infanta ihtiyaçlarını tatmin edecek nesnelere verdiğinde, bu nesnelere daha sonra gerçek işlevlerini etkisiz kılacak sembolik işlev kazanırlar. Annenin infantın ihtiyaçlarını tatmin etmek için temin ettiği nesnelere, infant tarafından hediye olarak algılanır. Bu hediye annenin aşkının sembolik işareti olarak değerlendirilir. Sonuç olarak, annenin mevcudiyeti bu aşka işaret eder. Bundan dolayı annenin yokluğu infant tarafından travmatik reddediş olarak deneyimlenir, annenin aşkının kaybedişi olarak görülür. Lacan işte çocuğun annenin mevcudiyeti ve yokluğunu sembolleştirme biçimlerini sembolik düzene girişin başlangıcı olarak değerlendirir. Lacancı psikanalizde annenin vazgeçilmez önemi en ilk Öteki olarak sembolik anne figürüdür (Evans, 1996: 118).

Lacan'ın psikanalizinde "Baba" figürü önemli bir rol oynamaktadır. Lacan'ın Baba'ya yüklediği bu anlam Lacan'ın Kleinyen psikanaliz ve nesne-ilişkileri kuramcılarının iddialarına karşı geliştirilmiştir. Bu yaklaşım biçimlerine göre psikanalitik teorinin merkezinde babanın rolü değil, anne-çocuk ilişkileri temel belirleyicidir. Lacan ise babanın çok önemli olduğunu çünkü anne-çocuk ikili ilişkisine bir üçüncü olarak babanın dâhil olduğunu belirtir. Böylelikle baba çocuğu psikoza girmekten kurtarır ve sembolik düzene kayıt eder. Baba her zaman toplumsal düzeni temsil eder (Evans, 1996: 61). Lacan çalışmalarında Baba figürünü üçe ayırmaktadır. Bunlar sembolik baba, imgesel baba ve gerçek babadır.

Sembolik baba gerçek bir figür değildir daha çok Lacan'ın "babacıl işlev" dediği bir işlev, konumdur. Bu işlevi yasayı kabul ettirmektir. Ve Oedipus sürecindeki aktif olan arzuyu düzenlemektir. Sembolik baba sembolik düzende yer almaktadır. Çocuk bu sembolik düzende yer alan bu konumu işgal etmeye çalışsa da hiçbir kimse bunu asla başaramaz. Sembolik baba simgesel düzenin en önemli araçlarından biridir. Lacan Babanın-Adı kavramını da Sembolik baba'yi ifade etmek için kullanır. Sembolik baba pre-oedipal evrede de iş başındadır. Sembolik annenin hemen arkasında her zaman sembolik baba hazır bulunmaktadır. Sembolik babanın ihlal edilmesi psikoza yol açmaktadır. İmgesel baba bir imagodur. Çocuğun baba

figürü karşısında fantezi düzleminde inşa ettiği bütün her şeydir. İmgesel baba çocuğun dünyasında ideal babayı, olması gereken babayı ifade etmektedir. İmgesel baba “privation” sürecinin oluşmasını sağlamaktadır. İmgesel baba her şey gücü yeten bir noktada görülmektedir. Dinlerdeki tanrının rolünü buna örnek gösterebiliriz. Psikoz olgularında simgesel babanın reddedilerek, imgesel babaya takılı kalındığını görmekteyiz (Evans, 1996: 62).

Gerçek baba figürü kastrasyon sürecinde yer almaktadır. Sembolik kastrasyonu başlatandır. Bunun yanında gerçek baba öznenin biyolojik babasıdır (Evans, 1996: 63). Süperegö öznesi Lacan’a göre sembolik düzen içerisindedir. Bu durum egonun imgesel düzeni ile karşıtlık halindedir. Lacan’a göre süperegö konuşmanın sembolik düzlemi içerisinde yerleşmiştir. Bu bağlamda süperegönün Yasa ile yakından bağlantısı bulunmaktadır. Ancak süperegönün Yasa ile olan ilişkisi paradokslara barındırmaktadır. Çünkü Yasa dağılmayı önler ve özneliği düzenleyerek sembolik yapıdır. Bir başka açıdan da süperegönün yasası mantıksal değildir, kördür. Bundan dolayı Lacan süperegönün yasanın hem kendisi hem de yasanın yıkımı olduğunu belirtir. Süperegö bu bağlamda yasanın yanlış anlaşılması ile oluşmaktadır. Süperegö sembolik zincirdeki boşluklardan gelişmektedir. Süperegö bundan dolayı yasayı bozan imgesel değişiklikler ile bu boşlukları doldurmaya çalışmaktadır.

2.3.2.2. Öteki

Öteki kavramı Lacan’ın çalışmalarında kullandığı karışık kavramların arasında en karışık olanıdır. Lacan Öteki kavramını ilk kullanmaya 1930’lu yıllar başladığında, bu kavram sadece “diğer insanlar” anlamına gelmekteydi. Toplumsal etkileşim sistemindeki, toplumsallaşmış bireyleri ifade etmek için kullanılmaktaydı. Her ne kadar Freud’un çalışmalarında da Öteki gibi kavrama rastlansa da, Lacan bu kavramı Gelecek felsefesinden almıştır. Alexandre Kojève vermiş olduğu dersler Hegel etkisinin Lacan’ın psikanalitik görüşlerinin şekillenmesinde etkili olduğu bir gerçektir (Evans, 1996: 132).

Lacan’ın kullanımında öteki kavramının iki kullanım biçimi bulunmaktadır. 1955 yılında iki kullanım biçimi arasında ayırım yapmıştır. Bir tarafta “Büyük

Öteki(the Other) diğer tarafta “küçük öteki(the other)”. Bu anlamda öteki kavramının gerçek anlamını anlayabilmemiz için küçük öteki ile büyük öteki arasında farklılıkları ortaya koyabilmek gerekmektedir. Küçük öteki (a) sembolü ile büyük Öteki ise(A) sembolü ile gösterilmektedir.

Küçük öteki, gerçek olan bir öteki değildir, daha çok egonun izdüşümü ve yansımasıdır. Küçük öteki counterpart ve specular image’ tır. Küçük öteki bu açıdan imgesel düzen içerisindedir (Evans, 1996: 133). Büyük Öteki ise radikal farklılığı ifade etmektedir. Büyük Öteki imgeselin aldatıcı ötekiliğinden üstündür. Çünkü Büyük Öteki özdeşleşme ile asimile edilemez. Lacan radikal alterity dil ve Yasa ile eşit görmektedir. Bundan dolayı Büyük Öteki sembolik düzen içerisindedir. Bundan dolayı Büyük Öteki her bir özne içerisinde kısmi düzeyde yer alarak Semboliktir. Büyük Öteki her bir öznedeki hazır bulunmaktadır. Özne dili kullanarak Büyük Öteki’nin içerisinde hareket etmektedir. Bundan dolayı Lacan konuşma ve dil’in bireylerin özerk kontrollerin dışında olduğunu belirtir. Lacan bu açıdan hareketle “bilinçdışı Öteki’nin söylemidir” demektedir (Lacan, 2001: 214). Öteki bir konumdur ve özne bu konumu işgal eder (Evans, 1996: 133).

Öteki her bir konuşmada örtük olarak varolan bir konumdur(Lacan, 1997b: 274). Öteki bu anlamda kendisinden kaçabileceğimiz bir şey değildir. Psikik mekanizmanın işleyişinin her bir noktasında kendisinin izleri mevcuttur. Bu anlamda Lacan her zaman Ötekinin oluşturucu gücünden övgüyle bahsetmektedir. İnsanın arzu her zaman Ötekinin arzusudur.

Büyük Öteki konumunu elde eden ilk figür çocuk açısından Anne’dir. Çünkü çocuğun bütün her şeyiyle ilgilenen ve onları particular mesaj olarak onaylayan Anne’dir. Kastrasyon karmaşası ile özne Öteki’nin tam olmadığını keşfettiğinde, Ötekinde her zaman bir eksikliğin mevcut olduğunu keşfedecektir. Bir başka ifadeyle, Öteki tarafından inşa edilen gösteren tiranlığından kaçan bir gösteren her zaman mevcuttur.

2.3.3. Gerçek

Lacan’ın psikanalitik kuramında önemli bir yer tutan üçlü düzenin son parçası Gerçek’tir. Lacan’ın bu kavramı kullanışı ilk olarak 1936 yılında yazmış olduğu

erken eserlerinde görülmüştür. Lacan'ın bu kavramı kullanışı ilk olarak 1936 yılında yazmış olduğu erken eserlerinde görülmüştür. Lacan'ın bu kavramı kullanışı ilk olarak 1936 yılında yazmış olduğu erken eserlerinde görülmüştür. Lacan'ın erken döneminde bu kavramı kullanmaktaki amacı gerçeğin imge alanından farklı olduğunu, gerçek ile imge arasında bir karşıtlığın var olduğunu göstermek istemesidir. 1936 yılında bu kavram kullanıldıktan sonra, Lacan'ın çalışmalarında 1950'li yıllarına başlarına kadar görünmemektedir. 1953 yılında ise gerçek kavramı psikanalitik kuramın temel bir kavramsal aracı haline gelebilmiştir. Lacan Gerçek kavramına temel anlamını 1953 yılında vermiştir. Gerçek Lacan'ın üç düzeninden biridir. Diğerleri Sembolik ve İmgesel düzendir.

Lacan'a göre ise Gerçek her zaman olduğu yerde durar. Hiçbir biçimde altüst oluşa izin vermez. Lacan'ın sözleriyle “Gerçek her zaman aynı yere dönendir” (Lacan, 1998: 49). Gerçek sadece İmgesel düzene değil, aynı zamanda da Sembolik düzene de karşıt bir konumdadır. Sembolik düzenden farklı olarak ki sembolik düzen mevcut ve yoksunluğun karşıtlığıyla inşa olurken Gerçek'te hiçbir yoksunluk bulunmamaktadır. Lacan'ın kendi ifadeleriyle “Gerçekte yoksunluk yoktur” (1991: 313). Sembolik düzende herhangi bir sembolik nesne kaçabilirken, Gerçek'te her şey yerindedir. Sembolik düzen birbirinden farklılaşmış gösterenler tarafından oluşturulurken, Gerçek farklılaşmamıştır. Gerçek Lacan'a göre kesinlikle hiçbir çatlak, hiçbir boşluk barındırmamaktadır (Lacan, 1991: 97). Gerçek her türlü dilsel ifade ve sembolleştirilebilir şeyden öte bir noktadadır. Gerçek bütünüyle sembolleştirilmeye direnir. Gerçek sembolleştirme sürecinin ötesinde kalan ne varsa odur. Gerçek sembolleştirmenin dışarıdır. Bundan dolayı Lacan Gerçek'in imkânsızla olan ilişkisini sorgulamış ve Gerçek'in imkânsız olduğunu belirtmiştir. Gerçeği hayal etmek, tasarlamak hatta düşünmek bile imkânsızdır. Gerçek'i sembolik düzene entegre edebilmek imkansızdır. Gerçeğe travmatik karakterini veren özelliği budur (Evans, 1996: 159–160).

Gerçek bir anksiyete nesnesidir Lacan'a göre. Gerçek herhangi bir nesne olmayan özsel nesnedir. Ancak bu şey bütün kelimelerin ve temsillerin iflasına işaret eder. Freud'a göre gerçeklik insan zihninin dışındaki her şeyi tanımlayacak bir şekilde görülmüştür. “Gerçeklik ilkesi” ise öznenin arzularının peşinden giderken dünyanın kendisine yasaklayıcı sınırlar koymuş olduğunu bildiğini bildirmektedir.

Ancak Lacan'a göre Gerçek Sembolik düzenin dışında kalır ve psişik alanda kayıt altına alınabildiği gibi, gündelik dünyanın maddi düzleminde de bulunur. Örneğin Lacan'a göre herhangi bir travma bile denetlenemezlik bakımında maddi bir nesne işlevi görür. Gerçek aynı zamanda Dil tarafından da belirlenmektedir (Bowie, 2007: 95). Lacan'a göre gerçek beklemez, öznenin oluşumunu beklemez çünkü Gerçek sözden hiçbir şey beklemez. Ama gerçek içinde her şeyin duyulabildiği bir gürültüyle oradadır. İçinde her şeyin duyulabileceği bu alan Her-Şey'dir. Bu bağlamda Lacan'a göre Gerçek, Semboliğe biçilen gücün de ötesinde sınırsız, bitmeyen bir güç olarak tanımlanmaktadır. Gerçek "tanımlanamaz" ya da "imkansız"la eşanlamlı olarak kullanılır. Bu düzlemde Lacan Gerçek'i yararlı, zararsız, evcil bir analitik araç olarak kullanmayı tercih etmiştir (Bowie, 2007: 96).

İmgeleri yanılsamaya eşitlemek temel bir yanlış olur. İmgeleri oluşturan fanteziler dayanıklıdır ve Gerçek'e etkileri bulunmaktadır. Yanılsama olduklarında dahi bu fanteziler gerçek yanılsamalardır. Her ne kadar Semboliğin İmgesele önceliği bulunmasına rağmen, Semboliğe içeriğini kazandıran İmgeseldir. Analitik tedavi ile İmgelerin sahtelikleri tekrar harekete zorlanmalıdır. Bunun yanında Sembolikte ölüm kendisine içkindir. Sembol demek nesnenin öldürülmesiyle mümkün olabilmektedir. Nesnenin bu şekilde sembol aracılığıyla öldürülmesi sonucunda arzu ölümsüzleşir. Ölüm, Gerçeğin zaferini gösterir ve konuşmada kendini gösterir. Ölüm ise kendini semptomatik olarak gösterir (Bowie, 2007: 99-100). Gerçek karar verilemezdir. Özne hiçbir zaman ne yaparsa yapsın Gerçeğin ötesine geçemez. Gerçek radikal bir sınırdır. Gerçek o kadar radikal bir sertlikle görülmüştür ki herhangi bir analitik diyalogda dahi üstü örtülemez (Bowie, 2007: 105).

Lacan psikozun ele alınırken kişinin kişilik yapısının göz önüne alınması gerektiğini bildirir. Hatta böyle yapmamayı klasik psikiyatrinin bir hatası olarak görür. Psikotik kişinin insaniliğinin yok edilerek kategorize edildiğini bildirir ve bunu eleştirir. Herhangi bir paranoyağın da aile ilişkileri, duygusal altyapısı, ihtirasları, beklentileri bulunmaktadır. Psikotik hiçbir biçimde salt bir kategori değildir Lacan'ın yaklaşımında. Lacan'ın psikotik olgulara yönelik getirdiği en büyük yenilik "çıkarma" kavramını ortaya atmasıdır. Paranoya üzerine olan doktora tezinde kullanmadığı ya da farkına varamadığı bir kavramdır bu. Psikozun çeşitli göstergelerin eklemlenişinin bir veriyonu olarak görmesi Lacan'ın 1950'li yıllarda

farkına vardığı bir boyuttur. Lacan ise doktora tezini 1920'li yıllarda yayınlamıştır. Çıkarma kavramı şunu ifade eder: dünyaya karşı geliştirilen herhangi bir tutumun, herhangi bir yaşanmış deneyimin, gösterenin bilinçdışından atılmasını anlatır. Çıkarma işlemi bastırma eyleminden farklı olmasıyla tanımlanır. Çıkarma işleminin stratejik önemi buradan kaynaklanır: bastırmanın mekanizmasını tersine çevirir. Bastırma işlemi herhangi bir şeyi bilinçdışında tutmaya çalışır. Bastırma sonuç olarak nevrotik bir vakaya yol açarken, çıkarma işlemi sembolleştirmeye direnmeyi savunur. Çıkarma işleminin dayanılmaz sonuçları vardır ve Lacan'a psikoza nevrozdan farklı bir yapı olarak yaklaşabilmesine zemin hazırlamıştır (Bowie, 2007: 106).

Baba sembolünün çıkartılmasının psikotik özneye yarattığı kaygı, aslında, Gerçeğe yabancı kalmanın getirdiği huzursuzluğun semptomudur. Gerçek her zaman gösterenler ağının ötesinde olmakla birlikte, gösterenler ağının çökmesine neden olabilmektedir. Gerçeğin özneye yaptığı baskınları ne önlemek ne de önceden tahmin etmek olasıdır. Öznenin bakış açısından baktığımızda Gerçek düşlemsel niteliktedir (Bowie, 2007: 108). Gerçek hem içsel hem dışsaldır. Gerçek dilin bütün müdahalelerine direnir. Psikoz Sembolik düzende onarılmaz bir hasarı ifade eder. Lacan'a göre eşcinsellik bir sonuçtur. Eşcinsellik deneyimi çıkarma işleminin bir sonucu olarak görülmektedir. Lacan ilgisi batırılmış içeriklere ulaşmayı değil, tam tersine bu bastırılan malzemenin nasıl harekete geçirileceğini belirleyen İmgesel, Simgesel ve Gerçeğe yoğunlaştırmaktadır. İmgesel, Simgesel ve Gerçeğin oluşturduğu düzen insan dünyasıdır ve düzenli bir şekilde kullanıldığında psişik mekanizmanın işleyişi hakkında bilgilendirici olmaktadır (Bowie, 2007: 109).

Lacan'ın kullanımında gerçek evrensel bir geçerliliğe sahip değildir. Gerçek, süreç içerisinde oluşur. Lacan'ın ifadesiyle "gerçek önceden var değildir"(1991: 219). Buna karşın insan deneyimin en temel bir süreci olan Özne olma süreci gerçeğe bağlantısı içerisinde sembolik düzen içerisinde kendisine bir yer bulabilmesiyle yakından alakalıdır (Lacan, 1991: 219).

2.4. FALLUSUN İÇERİĞİ

Lacan Freud'un kullandığı Eros kavramını kullanmayı tercih etmez. Lacan Eros kavramının yerine "arzu" kavramını koyar. Lacan'ın çalışmasında arzu çok önemli bir konuma sahiptir. Arzu gösteren zincirini harekete geçiren etmen olarak değerlendirilir. Bütün konuşma pratiklerinde, reddetmelerde, her yerde iş başında olan bitmek bilmeyen bir enerjiye sahip kaynak işlevini yürütür (Bowie, 2007: 120). Lacan'ın fallus kavramını kullanma fikrini embriyolojiden almıştır. Embriyolojide fallus hem penisin hem klitorisinin oluşumunu hazırlamaktadır. Lacan fallusun bu işlevine çağrışım yapmaktadır. Lacan'ın çalışmasında ise fallus eril ve dişil cinsel organların Sembolik düzen içinde birlikte geçirecekleri ahiret hayatıdır. Fallus kavramı yine bir ilke yapı olmasına rağmen, anatomiden anlambilimine transfer olmuştur (Bowie, 2007: 125). Fallusun Anlamı üzerine olan makalesi Lacan'ın Profosör Paul Matussek'in kendisini davet ettiği Münih'teki Max-Planck Enstitüsünde 1958 yılında vermiş olduğu bir dersin değiştirilmemiş orijinal halidir. Bilinçdışı kastrasyon kompleksi karmaşık bir düğümün işlevine işaret etmektedir (Lacan, 2001: 311). Bu birinci olarak nevroz, sapma ve psikoz olgularında olduğu gibi terimin analitik anlamı içerisinde semptomların dinamik yapılanmasıyla ilgilidir. İkinci olarak da bilinçdışı bir konumdaki öznenin kuruluşu ile yakından ilişkilidir. Bu bilinçdışı konumsuz özne kendisini cinsiyetinin ideal tipi ile özdeşleştiremez. Ya da cinsel ilişki içerisinde olduğu partnerinin ihtiyaçlarına yanıt veremez (Lacan, 2001: 312).

Burada bir antinomi vardır. Bu antinomi öznenin cinsiyetin tutumlarını niçin bir(eksikliğin tehditi anlamına gelmektedir)tehdit aracılığıyla varsaymak zorunda olmasıdır. Freud'un "Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları" adlı eserinde insan cinselliğinin rahatsızlığını ifade etmiştir. Ayrıca son eserlerinde Freud kadın bilinçdışındaki penis eksiliği ve maskülen bilinçdışındaki kastrasyon karmaşasından kaynaklanan hastalıkların analizi ile ilgilenmiştir (Lacan, 2001: 312).

Lacan'a göre bu sadece bir çelişki, çözülemeyen bir durum değildir. Ancak freudyan deneyim ve bundan kaynaklanan metapsikolojinin bunu ilk kez ortaya koyduğudur. Ve bilinçdışı alanda deneyimlenen kastrasyon karmaşasının açıklanmasında biyolojik yöntemler uygun değildir. Bir mit olarak kurulan Oedipus kompleksi Freud açısından bunun için önemlidir. Ancak lacan temel sorunun

aşlamadığını belirtmektedir. Temel sorun babanın katli ile ilksel yasa arasındaki ilişkidir. Ki bu bağlamda Yasa kastrasyon tehditini ensestini ihlalinin engellenmesi için kullanır (Lacan, 2001: 312). Sembolik düzen sembollerini içerir. Fiziksel organların bu boyuta girebilmeleri sembolleştirilmeleri sayesinde mümkün hale gelir. Sembolleştirildikten sonra hiçbir gösteren tek başına işleyemez. Gösteren her zaman bir başkaya gösterene işaret eder ve diğer gösterenlerin baskısı altındadır. Lacan bu Sembolik düzen içerisinde bozulmayan, direnen bir gösteren bulma çabasıdır. Bu çabası sonucunda “fallus”u temel bir gösteren olarak değerlendirmiştir (Bowie, 2007: 120).

Lacan bu temel sorunun verimli bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi için klinik verilerin önemine değinir. Bu klinik verilerde öznenin fallus ile olan ilişkisini gösterir. Fallus cinsiyetler arası anatomik farklılığa dayalı değildir. Ve bu özelliğinden dolayı da fallusun yorumu kadınlık durumlarında daha da zor bir hal almaktadır. Lacan bu sorunu dört başlık altında toplayarak tartışmıştır.

- 1) küçük kız geçici olarak fallustan yoksun olma anlamında kendisini ilk olarak annesi tarafından faha sonrada babası tarafından kastre edilmiş olarak hisseder.
- 2) daha çok ilksel anlamında anne her iki cinsiyet açısından fallik anne olarak fallus sahibi olarak değerlendirilir.
3. yukarıdaki başlıklara bağlantılı olarak fallusun anlamı klinik olarak açık olan bütün önemini semptomların oluşumu ile ilgilidir. Ki bu semptomlar annenin kastrasyonunun keşfi temelindedir.
4. sonuç olarak bu üç problem fallik aşama ile ilgili neden sorununa ulaştırmıştır. Bu noktaya ilgili olarak Freud ilk genital olgunlaşmayı açıkça belirtmiştir. Bir bakış açısından bu iddia fallik niteliğin imgesel üstünlüğü ile ve mastürbasyondan alınan haz ile karakterize edilmiş görünür. Bir diğer bakış açısından, kadınlarda bu haz klitorisiste yaşanır ve bu klitoris fallik işlev taşır.

Lacan’ın yaklaşımında fallus penis ile özdeş değildir. Lacan fallus ile daha antifallus simgesini ve modern versiyonlarına atıfta bulunur. Fallus radikal bir gösterendir ve analitik tedavinin öznelarası ekonomisindeki işlevi onun gizemsel özelliğini ortaya çıkarmasında yatmaktadır. Fallus gösterilenin etkilerinin

anlaşılabileceği gösteren rolüyle önemli bulunmaktadır. Bütün gösterilenleri hâkimiyeti altına alan temel bir gösterendir (Bowie, 2007: 121).

Bazı yazarlar bu şekilde bakarak fallik aşamanın bastırmanın bir etkisi olarak anlaşılmasını gerektiğini fikrine varırlar. Lacan burada nesne ilişkileri kuramının genel bir eleştirisini sunar. Klein’ci fallus anlatısının hatasını gösterir. Klein’e göre fallus bir fantezik gerçeklik olarak sadece erkek bedenin anatomisi ile ilişkili görülmemelidir. Fallus aynı zamanda dışsal olarak Anne bedeninde görülebilir. Çocuğun Oedipus öncesi dönemde anne ile özdeşleşme içerisinde olması aynı zamanda fallus ile özdeşleşmesi anlamına gelir. Yani anne imgesi fallus işlevini taşır (Lacan, 2001: 313–314). Lacan geçen yedi yıl sonunda Freud’ın çalışmasında şu ana sonucu çıkarmıştır: analitik bir fenomen olarak gösteren ve karşıtı konumunda bulunan gösteren nosyonlarını ilan etmiştir. Lacan bu iki kavramın Freud’un çalışmalarında ele alınmadığını belirtir ama Freud’un yaklaşımından rahatlıkla ortaya çıkarılabileceğini belirtir (Lacan, 2001: 315).

Lacan bilinçdışının içeriğinin bir dil gibi yapılandığını belirtir ve kombinasyon ve yer değiştirme ile kendisini belli eden çifte oyunun etkileri şeklinde bilinçdışının içeriğini belirtir. Aynı zamanda bu süreç göstereni oluşturan iki durumdur. Gösterileni ise metonomi ve metafor belirtir. Bunların hepsi öznenin kuruluşunu anlatır. Lacan bilinçdışının Öteki’nin söylemi olduğunu belirtir. Ötekinin sürekli müdahale ettiği bir alanda konuşma aracılığıyla belirlenir. Özne onu duymasa da Bilinçdışı Öteki’nin söylemi olabiliyorsa, bunun ana nedeni, göstergeleştirici konumunu bulabilmektedir. Özne Öteki’nin alanında bir gösteren haline gelebilmektedir. Bilinçdışı alanda ne ifade ettiğinin keşfi, yarılmanın değerini kavramamıza olanak sağlamaktadır. Bu yarılma olayı öznenin kuruluşu açısından oldukça önemli bir kavramdır. Fallus işte tam bu noktada işlevini açıkça belli etmektedir. Lacan Freudyen yaklaşımda fallusun bir fantezi olarak ele alınmadığının altını çizer. Ya da gerçeklik ile bağlantı kurulmasına imkân tanıyan bir nesne de değildir. Fallus daha çok Freud için sembolleştirdiği oranda penis ya da klitoris olan genital organdır. Freud bu terimin Antik Yunan’daki kullanımına atıfta bulunmuştur (Lacan, 2001: 316).

Fallus çok temel bir gösterendir ve bu gösterenin işlevi analizin öznelarası ekonomisi içerisinde sır içinde oluşan örtünün üstünü açmaktadır. Çünkü gösteren gösterilenin etkilerini bir bütün olarak göstermeyi tasarlamaktadır. Çünkü gösteren gösterilenleri bir gösteren olarak varolmasıyla belirlemektedir. Lacan bu noktadan sonra Gösterenin bu mevcutluğunun etkilerini(gösteren açısından) incelemeye başlar. lacan bu bağlamda ilk olarak şunları belirtir. Gösterenin mevcutluğunun etkileri insanın ihtiyacının bir sapmadan kaynaklanmasından oluşur. Ne zaman bunu açıkça ifade ettiğinde, yani insanın ihtiyaçları bir Talep ile bağımlı hale geldiğinde, ihtiyaçları kendisine yabancılaşırBöyle olmasının nedeni, Öteki'nin mesajının gönderildiği konumu içerisinde bir gösteren haline gelmesi ile ilgilidir (Lacan, 2001: 316).

Böylelikle ihtiyaçlardaki yabancılaşan şey ilksel bastırmayı inşa eder. Bu talepteki bir yetersizliği açıklar. Ancak, insan kendisini “arzu” olarak gösteren bir şey ile yeniden görünür. Analitik deneyimden ortaya çıkan Fenemonoloji, arzudaki paradoksal yönü göstermiştir. Bu paradoks arzunun ihtiyaçtan ayırt edilmesi ile alakalıdır. Lacan arzunun ihtiyaca indirgenmesini psikanalizin can sıkıcı bir hatası olarak görmektedir. Lacan bundan dolayı niçin Talebin açıklanmasını gerekli bulduğunu ifade eder. Talep, tatminden farklı bir şeye işaret eder. Talep daha çok mevcutluğun yada eksikliğin talebidir, aynı ilksel ilişki olarak anneye yatırılan gibi. Çünkü Öteki tatminin sağlayabilecek ihtiyaçlar içerisinde konumlanmıştır. Talebin kendisi Ötekiyi kurmaktadır. Çünkü Öteki ihtiyaçların taminin sağlanmasında yetki sahibidir. Ancak talebin ötesinde yeniden görünme, aşk talebindeki mutlak parçada içerilen yapının korunmasını da sağlamak zorundadır (Lacan, 2001: 317).

Talep sevginin kanıtı olarak görülmesi ile onaylanan bütün nesnelere iptal eder. Talep bu anlamıyla aşkın peşinden koşmaz. Hatta ihtiyaçları açısından elde ettiği bütün tatminler sadece aşk talebine yönelik bir düşkünlüğe indirgenmiştir. Ancak yinede yürürlükten kaldırılan, iptal edilen nitelik talebin ötesinde bir konumda yeniden görünmesi gereklidir. Bu ise basitçe bir reddin reddedilmesi değildir. Masumiyetin kaybının gücü yoketme işleminden kalan parçadan doğmaktadır. Çünkü talebin mutlak parçası, yani Arzu kesin durumun yerini değiştirir. Ki bu durum herhangi bir ihtiyacın tatminine direnen aşk kanıtının düğümünü çözmektedir. Bundan dolayı da arzu ne bir tatmin isteği ne de aşk talebidir. Arzu tatmin isteğinden

aşk talebinin çıkartılmasıdır. Bunun anlamı da yarılma olgusudur (Lacan, 2001: 317). İstekler karşılanabilir ama cinsel durumlarda gözüktüğü gibi doyum imkânsızdır. Lacan en şiddetli cinsel hazzın erkek çocuklarında bedeninin dışına açık ve ayrıştırılabilir organından alındığını önemli bulmuştur. Fallus fantezisel kaynağını bu bedende bulur. Fallus bir organ tarafından oluşturulan anlam birikimidir. Bu fantezisel üretimde varlık ile yokluk bir arada deneyimlenir (Bowie, 2007: 124).

Kapalı hale gelmiş bulununan arzu alanının cinsel ilişki tarafından nasıl işgal edildiğini anlamak önemlidir. Ki bu düzlemde cinsel ilişki bütün inancını tüketmektedir. Bunun nedeni işlemin üzerinde yürütüldüğü alanın belirsizlik üretmesindedir. Bu belirsizlik öznedeki çifte bir göstergeselleşmeye yol açmaktadır. Bir ihtiyacın konusu olarak talebin geri dönüşüdür. Müphemlik talep edilmiş olan aşk kamtında Öteki tarafından oluşturulur. Belirsizlikteki boşluk kendisini belirleyen ile kendisini ele verir. İlişkideki iki temel birim olan özne ile Öteki ne ihtiyacın konusu ne de aşk nesnesi olmaları açısından yeterli değildir. Ancak özne ile Öteki arzusunun gerçekleşmesi için gerekli zemini hazırlayıcısı konumunda olmak zorundadırlar (Lacan, 2001: 318).

Bu gerçek cinsel yaşamının konusu olması anlamında klasik psikanalizdeki bütün bir çapıklılığın temelidir. İnsan hiçbir zaman bit Bütün haline gelemez. Çünkü birey yerinden çıkarma ve yoğunlaştırma oyuna yazgılı olması onu gösteren olarak bir özne olmasına neden olmaktadır (Lacan, 2001: 318). Fallus ayrıcalıklı gösterendir. Ki bu kavramla logos'un rolü arzusunun görünmesi katılmıştır. Fallusun temel bir gösteren olarak seçilmesinin nedeni cinsel birleşmedeki en belirgin unsur olmasındandır. Kavramın literal anlamında oldukça sembolik bir içeriğinin olmasındandır. Fallus kavramı gerçek içeriğini üstü örtülü olduğunda açığa çıkarır. Böylece gösteren tarafından öznenin kuruluşunda tamamlayıcı durum ortaya çıkmıştır. Bu tamamlayıcı koşul aynı zamanda öznedeki yarılmayı ve yarılmanın tamamlandığı müdahale anını açıklar. Bunu açarsak: 1) bu özne varoluşunu ancak gösterdiği her dışındab oluşur. 2) Özne kendisini fallusun bastırması ile tanımaktadır. Gösteren olarak fallus arzuya anlamını vermektedir (Lacan, 2001: 319).

Fallusun bir gösteren olması öznenin etkileşim kurabildiği Öteki'nin alanında bulunduğu anlamına da gelmektedir. Gösterenin üstü örtülü bir içeriğe sahip olması

Öteki'nin arzusunun anlamı olmasına anlamına da gelir. Öznenin tanımak zorunda kaldığı da bu Öteki'nin arzusudur. Bunun geniş anlamı ise şu şekildedir: göstergeselleştiren Yarılma tarafından bölünmüş olarak bulunan öznenin oluştuğudur (Lacan, 2001: 319–320).

Lacan Klein'in fallus ile ilgili görüşlerini eleştirmiştir. Kleinci görüş annenin fallusu içerdiği düşünmektedir. Lacan bütün meselenin arzunun deneyimi ile aşk talebi arasındaki diyalektik süreçte oluştuğunu düşünmektedir. Aşk talebi Gösterenin kendisine yabancı olduğu arzudan zarar görür sadece. Yani aşk talebinin gerçekleşmesinin önündeki tek engel bu talebin göstereninin talebe karşıt olması ile oluşmaktadır. Ki Lacan buradan Klein'i eleştirmeye devam eder. Eğer süreçteki arzu Annze'nin fallusu ise çocuk arzusunu tatmin etmek amacıyla fallus olmayı ister Lacan'a göre. Arzuya içkin olan bölünme Öteki'nin arzusu olarak değerlendirilmektedir. Ki bu da Öteki'nin mevcutluğuyla karşıt bir konumda bulunmaktadır. Fallus merkezli yaklaşımda cinsiyetler arası ilişkideki en önemli nokta “olmak” ve “sahip olma” noktasında düğümlemektedir. Kadınlar daha çok fallus ile “olmak” merkezli bir ilişki kurarlarken, erkek özneler ise fallus ile “sahip olma” temelli bir etkileşim kurmaktadır. Fallus olan gösterene referans vererek açıklayacak olursak, bir yandan bu gösteren(Fallus) içerisinde özneye gerçekliğini verir ve diğer yandan da gösterilen ilişkilerdeki gerçeği gerçekdışılaştırmaktadır (Lacan, 2001: 320).

Fallus erkeğe ait bir simge olarak kurgulanmıştır. Bu simge aracılığıyla insan arzusu biçimlenebilir. Klitoris te penisin sahip olduğu bu fallokratik konuma sahip görünebilir ama bu lacan'a göre mümkün değildir. Klitoris olsa olsa bir ikincil gösterendir. Çünkü klitorisinin simgesel kuruluşunda da fallik saplantı temel önemdedir (Bowie, 2007: 125). Lacan'ın fallusla ilgili en önemli iddialarından birisi şudur: olguda yer almayan şeyler fantezide bulunmaktadır. Kadınları fallusu istemektedirler ve düşlemlerinin ötesinde fallusu elde etmelerinin somut yöntemleri vardır. Doğrudan cinsel birleşme esnasında erkek cinsel organını içlerine alarak yada dolaylı olarak çocuk doğurarak fallusu elde edebilirler. Bebek burada ikame bir fallus olarak görülmektedir (Bowie, 2007: 126).

Lacan katı bir erkek merkezli düşünce sistemi geliştiriyor diye eleştirilmemelidir. Çünkü lacan için önemli olan tehdit altındaki erkek cinsel organıdır. Bu tehdit aracılığıyla var ve yok olma durumlarını bir anda yaşarsa, açıklayıcılık gücüne sahip olmaktadır. Bunlardan bağımsız tek başına duran bir cinsel organın Lacan için hiçbir önemi yoktur. Bütün insan yaşamı fallus tarafından biçimlenmiştir. Hatta uygarlığın oluşumunda dahi fallusun rolü bulunmaktadır (Bowie, 2007: 126). Fallus gösterilenin etkilerini belirlemekle yükümlü olan gösteren olarak kabul edilmiştir (Bowie, 2007: 127)

2.5. ARZUNUN YAPISI

Arzu kavramının hem İngilizce hem Fransızca ve orijinal dili olan Almanca'da birbirlerinin yerine kullanılma biçimleri çeşitli karışıklıklara neden olmuştur. Lacan'ın Fransızca yazdığı ve söylediği metinlerinde arzunun karşılığı "désir" kavramıdır. Bu kavramın Almanca karşılığı Wunsch ve özellikle Freud'un bütün eserlerini toplayarak sistematik hale getirmesiyle tanınan James Strachey "wish" olarak kullanmıştır. Bu durumdan dolayı Lacan'ı İngilizceyi çevirmeyi düşünenler Lacan'ın Fransızca'da kullandığı "désir" kavramının yerine "wish" mi yoksa "desire" mi kullanmaları gerektiği noktasında bir çelişkiyle yüzleşmişlerdir. Ancak Lacan'ın İngilizce çevirmenleri daha çok "desire" kavramını kullanma yönünde bir kararlılık göstermişlerdir. Çünkü Lacan'ın psikanalizinde arzunun bir özelliği arzunun geçerliliğini daimi sürdürmesidir. Arzu herhangi bir zamanda sona erecek bir güç değildir. Tarihsel koşullardan bağımsız olarak mitik bir düzlemde geçerliliğini bilinçdışında sürdürür ve her zaman bilinç düzeyinde kendisini gösterme niyetindedir. İngilizce bir kelime olan Desire kavramı da bu sürekliliği vurgulamasından ötürü Lacan'ın İngilizceye çevirenler "désir" in karşılığı olarak "desire" i kullanmakta herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Bunun yanında "Désir" kavramı Hegel felsefesinde aynı anlam yoğunluğuna sahip "Begierde" kavramı ile yakından alakalıdır. İngilizce Desire kavramını Hegel'in kavramıyla da yakınlık gösterdiğinden kullanmayı tercih etmişlerdir. Lacan'ın psikanalizi sadece psikanaliz değildir, aynı zamanda felsefik bir içeriğe sahip olduğundan bu kriter göz önünde

tutulmuştur. Lacan'ın "désir" ifadesini kullanması ile Freud'un bu kavrama yüklediği içeriği genişletmiştir (Evans, 1996: 35).

Evans'ın belirttiği gibi eğer Lacan'ın en özgün ve önemli kavramı nedir diye sorarsak bu yanıt kesinlikle arzu kavramı olmak zorundadır. Arzu kavramı Lacan'ın psikanalizinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Lacan Spinoza'dan da etkilenecek insanın özünün arzu olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında arzu Lacan'a göre insan varoluşunun en temel niteliği ve psikanalizinde temel sorunsalıdır. Lacan'ın çalışmalarında gündeme getirilen arzu bilinç düzeyinde gerçekleştirilen arzu pratikleri değildir; tam tersine bilinçli pratikleri bağlayan ve belirleyen bilinçdışı arzudur. Çünkü Lacan'a göre psikanaliz Freud'ta olduğu gibi bilinçdışıyla ilgilidir ve onun bilimidir. Bu bağlamda Lacan bilinçdışı arzunun da içeriğinin cinsellikle ilgili olduğunun altını çizer. Bilinçdışı arzularımız cinsellikle kurmuş olduğumuz deneyim alanından gelişmektedir. Bilinçdışı dinamikleri cinsel arzuyla sınırlandırılmıştır. Lacan'a göre psiakanalitik tedavinin amacı ve görevi, analize tabi tutulan analisandın farkında olmadığı, bilinçdışına bastırıldığı arzuları hakkında gerçeği hatırlatmaktan geçmektedir. Ve bu bağlamda Lacan analisand'ın bastırılmış olduğu arzuların farkına ancak bu arzulara konuşma esnasında açığa çıktıklarını belirtmektedir. Lacan konuşma pratiklerini bu anlamda önemli bulmaktadır. Bu yüzden psikanaliz içerisinde önemli olanın özneye bu arzunun kendisinde ne kadar iş başında olduğunu söyletmektir demektir. Ancak görev verili bir arzu biçiminin farklılaşan ifadelerini, ikameleri dil üzerinde göstermek değildir. Görev analisand'ın konuşma pratiklerinin geneline sirayet etmiş olan arzunun bu yolla arzusunu gerçekleştirdiğini gösterebilmektir (Evans, 1996: 36).

Ancak yine de Lacan'a göre arzunun konuşma pratiklerinde konumlanışında bir sorun bulunmaktadır. Bilinçdışı arzular konuşma pratiklerinde tam olarak yer alamazlar çünkü arzu ile konuşma arasında çok temel bir tamamlanmamışlık bulunmaktadır. Her ne kadar arzular sözlerde yansıma bulsa da, sözlerimiz arzularımızı bütünüyle yansıtamaz. Konuşmalarımız, sözlerimiz, ifadelerimiz her ne kadar arzuyu yansıtmaya, göstermeye ve eklemlenmeye çalışsa da, sözün ardında bir fazlalık, artakalan yer olacaktır (Evans, 1996: 136).

Lacan çağdaş psikanalitik teorinin arzuya yaklaşımında çeşitli hatalar görmekte ve bu yüzden çok sert eleştirilerde bulunmuştur. Arzu kavramının “talep” ve “ihtiyaç” nosyonlarıyla ilişkilendirilmesine veya bunlar özdeş bir anlamda görülmesine karşı çıkmıştır. Lacan bu çağdaş eğilime karşı çıkararak arzu, talep ve ihtiyacı birbirinden ayırarak açıklamıştır. Bilinçdışı arzu Lacan’a göre bir istek şeklinde değildir (Ragland, 2000: 64). Bu çerçevede ihtiyaç bütünüyle biyolojik bir dürtüdür ve organizmanın işleyişine bağlıdır. Organizmanın ihtiyacına bağlı olarak herhangi bir ihtiyaç tatmin edildiğinde ortadan kalkmaktadır. İnsan öznesi lacan’a göre her zaman doğması gerekenden önce dünyaya gelmiştir. Bunun nedeni insan yavrusunun hayatının ilk aylarında kendisine bakamayacak durumda olmasıdır. Hiçbir ihtiyacı bebek kendisi karşılayamaz. Her zaman bir Ötekine ihtiyacı vardır. Lacan bu durumu ifadelendirmek için “Ötekinin mevcudluğu” kavramını kullanmıştır. Ötekinin mevcudiyeti sayesinde bebek ihtiyaçlarını karşılayarak tatmin olup, organizmasının işleyişinin sadık bir bekçisi olma görevini layıkıyla yerine getirmektedir. Ancak bebeğin Ötekinin mevcudiyetine ulaşabilmesi için yardım talebinde bulunması ve bunu iletişim kanallarını kullanarak yapabilmelidir. Bebeğin bütün ağlamaları, mimikleri, hareketleri bunun işaretidir. Bütün bu işaretler Ötekiyi ihtiyaçlarını karşılamada yani tatmin mücadelesinde kendisine yardım etmesi için çağırır. Tam bu noktada Lacan’a göre Ötekinin mevcudiyetini sadece ihtiyacın tatmini için çağrılmamaktadır, bundan daha değerli bir önem kazanmaktadır. Lacan’a göre Ötekinin mevcudiyetinin sembolik anlamı Ötekine duyulan aşktır. Ötekinin çağrılması ona duyulan sevgi yatırımı ile yakından alakalıdır. Bundan dolayı “talep” iki işlevi taşımaktadır. Birincisi ihtiyacın tatmini, ikincisi Ötekine duyulan sevgidir. Talep bu iki noktayı aynı anda gerçekleştirmek istemektedir. Öteki ise bu durum karşısında ihtiyacın tatmin edilmesi için gereken nesnelere sunabilir ama hesapta olmayan, bir anda ortaya çıkıveren aşk talebini karşılayamaz. İşte tam bu noktada talep edilen ihtiyacın tatmininden sonra ortaya çıkan Ötekine duyulan aşkın talep edilmemesi sonucunda bir fazlalık ortaya çıkar. İşte Lacan’a göre arzu bu fazlalıktır (Lacan, 2001:137). Arzu ile istek arasındaki temel fark isteğin tatmininin mümkün olması, arzunun ise tatmin edilemez oluşudur. İsteğin tatmin nesnelere oldukları yerlerde hazır durlar. Kendilerini hizmete açık tutarlar. Ancak arzunun nesnesi her zaman kendisini gizli tutar. Arzu nesnesi kendisine yönelik arzunun hareketinden

kaçmaya çalışır. İstek tatmin sonucunda doyuma ulaşabilirken; arzu hiçbir şekilde tatmin edilemez ve doyumsuzdur (Bowie, 2007: 17). Arzu talep edilen ihtiyacın tatmininden sonra ortaya çıkan fazlalıktır. Lacan'a göre ihtiyaç tatmin edilebilirken, arzu ise tam karşıt olarak hiçbir zaman tatmin edilemez (Evans, 1996, 37).

Arzu ile dürtüler arasında bir ayırım yapmak da önemlidir. Her iki kavramda Ötekinin alanına ait gibi gözükseler de, dürtüler çok yönlü olmalarına karşın, arzu her zaman tektir. Dürtüler arzu olarak görülen tek bir gücün kısmi yatırımlarıdır. Ancak yine de dürtüler tarafından gerçekleştirilemeyen arzular da bulunmaktadır. Lacan'a göre her zaman "objet petit a" olarak tanımlanan bir tek bir arzu nesnesi bulunmaktadır. Objet petit a'nın farklı kısmi dürtüler içerisinde çok çeşitli kısmi nesnelere tarafından temsili söz konusudur. Her zaman objet petit a tektir ancak ondan türeyen, gelişen çok çeşitli ve karışık dürtü yatırımları mevcuttur. Objet petit a arzusunun yöneldiği bir nesne değildir tam tersi arzusunun nedenidir. Objet petit a olduğu için arzu vardır, arzulama pratiği vardır. Arzu tatmin için gerçekleştirilen herhangi bir ilişki biçimi de değildir. Arzu eksikliğe odaklanmış, eksikliğe yönelik bir ilişki biçimidir. Nesne yerini eksikliğe bırakmıştır (Evans, 1996: 37).

Lacan'un arzu ile ilgili en önemli iddialarından biri insan arzusunun her zaman Öteki'nin arzusu olduğu şeklindedir. Çünkü insan arzuladığında arzu nesnesi olarak seçtiği şey Başkası tarafından tanınmalı ve onaylanmalıdır. Bu görüşe ulaşmasında Lacan'a Hegel yol göstermiştir. Buna ek olarak arzusunun her zaman ilksel olarak Oedipus kompleksi sürecinde işlenme biçiminin etkili olduğunu düşünmektedir. Çocuk annesi için fallus olmak istediğinde fallus olma isteği Anne merkezlidir. Ayrıca özne daima Öteki'nin bakış açısından ve onun hâkimiyet alanından arzulama pratiğini geliştirir. Çünkü bebek her zaman Öteki'ye muhtaçtır. Öznenin arzuladığı nesne her zaman bir başkası tarafından arzulanmış haldedir. Zaten Lacan'ın yaklaşımında herhangi bir nesnenin arzulanabilir olması için bir başka birisi tarafından arzulanmış olması temel kuraldır. Arzusunun her zaman bir başkasının arzusu olduğuna yönelik evrensel iddia en çok histeri vakalarında kendini göstermektedir. Histerik kişi bir başkasının arzusunu sürdüren kişidir. Bir başkasının arzusunu kendisinin olacak şekilde dönüştüren kişidir. Arzu daima Öteki için duyulan arzudur. Arzu daima bir başka şey için duyulan arzudur. Arzu nesnesi hiçbir

zaman durağan değildir, sürekli değişim halindedir. Arzu nesnesinin bu değişkenliği için Lacan arzu metonimisi kavramını kullanmaktadır (Evans, 1996: 38).

Arzu kendi gerçekliğini Öteki'nin alanında açığa çıkarmaktadır. Bu alan bilinçdışında kodlanmış halde bulunmaktadır (Evans, 1996: 38). Lacan'ın psikanalitik yaklaşımından arzu ile ilgili görüşleri çerçevesinde çıkarılabilecek en genel sonuç arzunun bir toplumsal üretim sonucunda ortaya çıkmış olduğudur. Arzunun kendisi bireysel bir iş değildir; tam tersi olacak şekilde diğer öznelerin arzuları ile girilen diyalektik ilişki dolayısıyla inşa edilmektedir (Evans, 1996: 39). Lacan'a göre arzu nesnesinden kopmuştur. İnsan Kültüre kayıt yaptırabilmesi için farkında olmadan, kendiliğinden ödediği bir bedeldir (Bowie, 2007: 17).

Arzu çok biçimli ve değişkendir. Lacan'ın arzu kavramını tartışırken üçgüdüselci bir bakış açısını benimsemez. Bunun bütün bir psikanalitik geleneğin hatası olarak görmüştür. Lacancı arzu kavramı bütün cinsiyet rollerini geçersiz kılacak şekilde oluşturulmuştur. Artık cinsiyet rollerinin düşünülmesi dahi mümkün değildir (Bowie, 2007: 127).

Lacan'ın arzu kavramı eksikliğin arzusudur. Arzu nesnesi kayıptır. Eksiklik kavramı Lacan'ın arzu kavramı ile yakından ilişkilidir. Lacan'a göre arzunun ortaya çıkması bir eksikliğin sonucudur. Eksiklik her zaman bir nesnenin eksikliği şeklindedir (Evans, 1996: 95-96). Fanteziler bilinçdışına bastırılan bütün malzemenin yeniden canlanmasına verilen isimdir. Bu bağlamda arzu fantezi düzleminde Öznenin yetki alanında üretilmektedir. Büyük Öteki'yi gösteren sembol olan A'ya tam zıt şekilde küçük ötekiyi temsil etmektedir. Büyük Ötekiden farklı olarak, küçük öteki değişebilir niteliktedir. 1957 yılında a sembolü fantezi ile olan ilişkisiyle arzu nesnesi olarak görülmüştür. Bu bağlamda objet petit a ötekinde aradığımız değerli bir arzu nesnesidir. Objet petit a imgesel bir nesnedir. Ancak Lacan objet petit a hiçbir zaman elde edilmediğini belirtir. Bu nedenle lacan objet petit a'nın arzusunun nedeni olduğunu ortaya koyar. Dürtüler hiçbir zaman arzu nesnesini elde edemezler fakat onun etrafında hareket ederler. Objet petit a hem bir ansiyete nesnesidir hem de libidonun kaynağıdır. Objet petit a Lacan'ın tedavi anlayışında önemli bir oynar. Lacan'a göre analist kendisini analizand'ın arzusunun nedeni olan objet petit a'nın benzeri olarak konumlandırmak zorundadır. Aynı

zamanda Lacan objet petit a'nın bir artık, Gerçek'te sembolik düzenin girişiyle ortaya çıkan artakalan olarak görmektedir. Lacan objet petit a ile ilgili bu son görüşünü 1969–1970 seminerinde dört söyleminde formüle ederek ayrıntılandırmıştır. Bu dört söylemden biri olan Efendi'nin Söyleminde bir gösteren özneyi diğer gösterenler için temsil etmeyi dener ancak kaçınılmaz olarak bir fazlalık üretilenektir. İşte Lacan'a göre bu fazla objet petit a'dır. Fazlanın buradaki anlamı fazla keyiftir. Herhangi bir kullanım değeri olmayan jouissance fazlasıdır (Evans, 1996: 125).

Lacan'ın arzu kavramını anlamının bir yolu da jouissance ile hazzın farklı anlam taşıdığını bilmekten geçmektedir. Jouissance sadece cinsel bir hazzı ifade etmez. Jouissance hazzın sonucunda ortaya çıkan acının keyfidir. Lacan jouissance'ın ıstırap verici olduğunu belirtir. Jouissance'ın yasaklanması dilin sembolik yapısında içsel olarak bulunmaktadır. Öznenin sembolik düzene girişi jouissance'dan vazgeçerek mümkün olabilir. Bunun da ifadesi annesi için fallus olmaktan vazgeçmektir (Evans, 1996: 92).

Lacan'ın jouissance kavramı ile Freud'un libido kavramı arasında güçlü benzerlikler bulunmaktadır. Freud'un tek bir libido ve bunun maskülen bir libido olduğunu belirttiği gibi Lacan da jouissance'ın da temelini fallik olduğunu belirtir. Ancak Lacan yine de feminen bir jouissance'ın da bulunduğunu daha sonra ifade etmiştir. Bu Öteki'nin jouissance'ıdır. Arzu ile Yasa arasındaki ilişki diyalektik bir biçimdedir. Arzu Yasa'nın tersine çevrilmiş halidir. Arzu her zaman Yasa'nın karşısındadır. Yasa arzunun sınırlarını belirlemeye çalışır. Yasa bu bağlamda arzuyu yasaklayarak/engelleyerek arzuyu yaratmaktadır. Yani arzunun oluşmasının kaynağı Yasa'nın kendisindedir. Arzu ise her zaman sınırı ihlal etme arzudur. Ve ne zaman sınır ihlali olsa orada yasaklamanın kendisi mevcut olacaktır. Arzu ile Yasa arasında sadece gerilim görebildiğimizi belirtir Lacan (Evans, 1996: 99). Lacancı düzlemde Yasa'nun devreye girişi Baba figürünün devreye girişi ile olmaktadır. Ancak burada göz önünde tutulan biyolojik kökeni ifade eden gerçek baba değil, Lacan'ın daha çok Babanın-Adı-Babanın Hayır'ı ifadeleriyle ortaya konulan simgeselleştirilmiş baba imgesidir. Arzunun yapısı Baba'nın yasaklayıcı işleviyle oluşması temel bir kuraldır ve Lacan bundan hiçbir rahatsızlık duymaz. Kaldı ki Lacan'ın Baba'ya verdiği bu

öncelikli görev birçok feminist psikanalistin tepkisine yol açmıştır. Bunların en bilinenleri Julia Kristeva ve Melanie Klein'dir.

Arzunun yapısının bir kaotik karakter, kayıp bir mekânda oluşmasının nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi Arzunun kendisinin Özne tarafından dile getiriliyor olmasına rağmen, hiçbir şekilde Özne'ye ait olmamasıdır. Lacan'a göre Özne arzularken Öteki'nin arzusunu arzulamaktadır. Bu Özne için aslında trajik ve dramatik bir olaydır. Çünkü bundan dolayı Özne hiçbir zaman arzu nesnesine yani "object petit a"ya ya da bir başka ifadeyle küçük ötekiye ulaşamayacaktır. Lacan'ın arzu tartışmasında da en kilit nokta burada düğümlenmektedir: object petit a nasıl bulunacaktır? Object petit a'nın en ilk oluş sürecine zaten nesne ortadan kalkmıştır. Nesne bir anlamda Özne için görünmez olmuştur. Talep ile ihtiyaç arasındaki farkın yada asimetrinin bir sonucu olarak ortaya çıkan arzu özne için bir süreçtir. Arzunun ortaya çıkışı ve oluşumu, sonradan bir süreç olarak bütüne eklenmiştir. Eğer ki Oedipus ve Kastrasyon süreçlerinde iş başında Anne'nin arzusunu gerçekleştirme olan temel arzu cisimleştirilebilseydi, Lacan'a göre hiçbir sorun kalmayacaktı ve "arzu" diye bir kavramdan da bahsedemiyecaktık. Ancak işte Anne'nin arzusunu karşılama ile Öteki'nin arzusunun çakışmamasının yarattığı gerilim arzunun yönünü ve yapısını belirlemiştir. Dolayısıyla şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, arzu oluşumu bir "ütopya" gibidir. Somutta olmayan ve imgesel düzlemde kurgulanabilen bir bütünlüğün varsayımı ve gerçekleştirilmesi için sistematik mücadele.

Arzu aynı zamanda durağan, sabit bir potansiyel de değildir. Psişik aygıtın oluşum tarihi içerisinde farklı görünüşler ve işlevler taşıyarak sistem içerisinde devamlılığını sürdürür. Lacan'ın gelişim yaklaşımında özne imgeselden simgesele doğru gelişim göstermektedir. Bu dönemler içerisinde örneğin imgesel dönemde öznenin arzusu daha çok narsisistik bir içeriğe sahiptir ve iki ilişkiler ağı içerisinde yer almaktadır. Libidinal etkinliğin yönlendirildiği birim ego'nun kendisindedir. Ancak simgesel geçiş ile birlikte arzunun yapısı da çok sert biçimde değişmiştir. Öznenin simgesele giriş yapabilmesi için arzudan vazgeçmesi gerekmektedir. Dolayısıyla simgesel düzlemle birlikte arzu merkezleşmiştir. Arzunun dağılması ve parçalanması Öznenin bütün yapıp etmelerini belirlemektedir. Bundan dolayı Özne aslında bir boşuktur. Özne Ötekinin mevcutluğu tarafından tanımlanmakta ve koşulları belirlenmektedir.

Öznenin ilksel arzusunun Öteki'nin mevcudiyetini gerektirmesi ve öznenin simgesel düzene giriş yapabilmesi için arzusundan vazgeçmesi sonucunda özne toplumsallaşmış bir birey haline gelmektedir. Kaldı ki Öznenin karşıtı konumunda olan psikotiklerde ise simgesel düzene girişi engelleyen bir arzu mekanizması iş başındadır. Psikotikler Yasayı vurgulayan ve gerçekleştiren Baba figürüne karşı bir direniş göstermişlerdir. Dolayısıyla Lacan'a göre arzunun bastırılışı ile toplumsal düzenin yapılanması arasındaki sıkı bir ilişki mevcuttur. Bütün toplumsal örgütlenme biçimleri yada simgesel ilişkiler ağı arzunun bastırılışı yada Öteki'nin işleviyle oluşmaktadır. Arzu doğası itibariyle Yasanın emirlerine direnme eğilimi gösterirken, Simgesel düzen Yasanın egemenliği ile kodlanmaktadır. Dolayısıyla simgesel düzene arzulama rejimi girmiş olsa bile bu toplumsal ilişkilerin izin verdiği biçimler üzerinden işleyebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DELEUZE VE GUATTARI VE PSİKANALİZİN YIKIMI

3.1. NİETZSCHECİ TEMELLER

Deleuze ve Guattari'nin 1972 yılında giriştikleri Kapitalizm ve Şizofreni projesinin ilk kitabı Anti-Oedipus'un yayımlanması Fransız entelektüel çevrelerinde derin bir sarsıntıya yol açarak, birçok sanatçıyı ve akademide çalışan kişiyi etkisi altına almıştır. Bu projenin genel amacı Gutting'e göre, psikanalizi ve Marksizmi Nietzsche'ci kavramları kullanarak sentezleme girişimidir (Gutting, 2001: 339). Bu girişimin kavramsal karşılığının arzulama-makinesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Freud'un libidosu ile Marx'un üretken emek nosyonlarını sentezleyerek oluşturulan bir içeriği ifade etmektedir. 1972 yılında yayımlanan Anti-Oedipus'tan sekiz yıl sonra yayımlanan Bin Yayla isimli eser arasında bağlantılar bulunmaktadır. Holland'ın yorumuna göre ikili karşıtlıklar üzerine kurulu olan Anti-Oedipus'un argüman hattı, Bin Yayla içerisinde yapışkokuğa uğratılmaktadır. Bu çerçevede Holland iki cilt arasındaki bağlantının “yersizyurtsuzlaşma” kavramı üzerinden yakalanabileceğinin altını çizmektedir. Bunun bir “şizoanalitik yapısöküm” içerisinde gerçekleştiğini ve bunun Derridacı bir yapısökümden farklı olarak, Anti-Oedipus'un özgün terminolojisinden türetildiğini belirtmektedir (Holland, 2005b: 29–30). Burada biz Bin Yayla'nın içerdiği önemli teorik malzemeyi dışarıda bırakarak, Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'ta ortaya attıkları tezlerin bu kadar dikkat çekmesinin önemi üzerinde duracağız. Ronald Bogue, Anti-Oedipus'un yayımlandığı tarihte “skandal yaratan kitap” olduğunu belirterek, Nietzsche'in Anti-Christ eserinin çağdaş muadili olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir (Bogue, 2002: 110). Aynı zamanda Bogue Deleuze'un Nietzsche okumasının Nietzsche'nin Fransız felsefe ortamındaki ilk sistematik okuması olduğunu ve kendisinden sonra ortaya çıkan entelektüel akımların Nietzsche algısını değiştirdiğini belirtmektedir. Fransız postyapısalcılığı ile Nietzsche düşüncesi arasındaki bağlantının kurulmasında Deleuze'ün bu çalışması oldukça etkili olmuştur (Bogue, 2002: 26).

Nietzsche'nin modern toplumsal yaşam ve doğa ile ilgili görüşlerinin postyapısalcı düşünce geleneği (konumuz açısından özellikle Deleuze düşüncesi

üzerine etkileri) üzerindeki etkisinin araştırılması başlangıç için önemlidir. Marksist yaklaşımların komünist partiler ve Rusya deneyimi üzerinden zayıflaması üzerine çağdaş Fransız entelektüeller yönelimlerini Nietzsche'ye kaydırmışlardır. Bu kayış basit bir strateji değişikliğinden ibaret değildir. Nietzsche bütün Fransız düşünürlerini baştan çıkarmıştır, ayartmıştır diyebiliriz. Bunun ana nedeni Nietzsche'ye Fransız bakışından daha önce, Nietzsche felsefesinin içkin özelliklerinde aranmalıdır. Bu özelliklerden başlıcası ve en çok etkileyen yönü modern toplumsal yaşama bakış ile ilgili olanlarıdır. Nietzsche bütün çalışmalarında modern toplumsal sistemin çelişkilerini ortaya koymuştur. Foucault'nun "mesele ne olduğumuzu tartışmak değil, olduğumuz şeyi reddetmektir" ve "kendimizi bir sanat eseri gibi yaratmalıyız" sözlerini Nietzsche'in bireysel dönüşüm ve yeniden-inşa olarak gördüğü, radikal devrimci olarak görülebilir. Çünkü Nietzsche'ci devrim anlayışı, kolektif bir oluşumla gerçekleştirilecek, projelendirilmiş, önceden her bir unsuru planlanıp kodlanmış bir sürecin sonucu olmayacaktır. Ama devrim en mikro düzeyde, kendilik düzeyinde gerçekleştirilecektir. Üst-insan bu kültürel ve materyalist depremden sonra kendini yeniden-yapılandırabilen insandır. Bu anlamda her ne kadar ısrarla Şizoanalizin hiçbir siyasal programa sahip olmadığını belirtse de "şizofrenler, en radikal devrimcilerdir" sözünü başka nasıl anlayabiliriz?

Bogue'nün yaklaşımına göre Deleuze düşüncesine göre "Nietzsche'nin başlıca hedefleri Platonculuğu yıkmak ve bir güç fiziği üzerine kurulu bir oluş felsefesi geliştirmek; Hegel'in 'olumsuzlama'nın 'olumsuzlaması'nın yerine bir olumlama felsefesi yerleştirmek ve Kant'ın eleştirel felsefe projesini, onu Batı rasyonalitesinin geleneksel ilkelerine karşı yönelterek tamamlamaktır" (2002: 26). Nietzsche'nin düşünce sistemi, Deleuze'e, fiziksel ve toplumsal kuvvetler arasındaki etkileşimi anlaması açısından yol gösterici olmuştur. Deleuze'e göre Nietzsche düşüncesinin merkezinde ebedi dönüş ve güç istenci kavramları yer almaktadır (Bogue, 2002: 27). Deleuze'ün ifadesiyle Nietzsche'nin genel çabası ve amacı felsefe uğraşısının içerisine anlam ve değer sorununu dâhil etmektir. May'e göre Deleuze'ün düşüncesinde yaşamı karakterize eden üç önemli uğrak bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla olumluluk, üretkenlik ve bedensizliktir ve bunlar içinde en Nietzscheci olanı da olumluluktur. Deleuze bu anlamda Hegelci diyalektikten nefret etmesi ve bunu eleştirmek amacıyla Nietzsche düşüncesine

yaslanıp, “artık olumluluğa giden yolda olumsuzluğa dayanmayan anti-diyalektik bir düşünce türünün keşfedilmesine... değer vermiştir” (May, 1991: 25). Bu anlamda Kant’ın bıraktığı yerden devam etmiştir. Kant değer sorununa yeterli bir yanıt geliştirememiştir. Mevcut işleyen egemen değer sistemini hiçbir zaman eleştirebilecek yeteneğe sahip olmamıştır. Bundan dolayı Nietzsche’nin getirdiği eleştiriyi Deleuze “bütün eleştiri” olarak ifade etmektedir (Deleuze, 2006a: 1). Deleuze bu bağlamda kuvvetler tipolojisini araştırmış ve kuvvetlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini incelemiştir. Bu kuvvetler arasında nasıl bir sentez oluşmaktadır? (Goodchild, 2005: 55). Bu genel projenin yürütülmesi için izlenilecek metodolojik çerçeveyi soykütük oluşturmaktadır. Nietzsche modern felsefe içerisinde soykütük kavramını ilk bulan, kullanan ve yaratan filozoftur (Deleuze, 2006a: 2). Daha sonra modernliğin eleştirisinden başlayarak bozulmamış bir ilk başlangıç noktasına doğru gidilmesi birçok tarihselci yaklaşım için temel başvuru noktası oluşturmuştur.

Bogue’ye göre güç istenci asla bir iktidar arzusu değildir. Bogue’nün ifadeleriyle “güç istenci bir ‘erk arzusu’ da değildir, çünkü Nietzsche’ye göre güç istenci bir olumlama kaynağıdır ve erk arzusu köleye yakışan, reaktif ve olumsuz bir arzudur... Güçsüz, güçlünün erkini olumsuzlamak için erki arzular, güçlü, aksine, erki yalnızca uygular, asla arzulamaz(2002: 33). Deleuze’e göre kuvvetler eyleme neden olabilecek gerçek “maddi” ilişkilerdir ve diğer kuvvetleri anlamlandırarak, etkileyerek, değer atfederek etkilemeye çalışırlar. Kuvvetlerin peşinde olduğu şey antlaşma sağlayarak itaati sağlamaktır (Deleuze, 2006a: 36–38). Buna ek olarak kuvvetler arasındaki ilişki şiddet biçiminde değildir. Daha çok stratejik ya da taktikselidir. Goodchild’ın yetkin sınıflandırması ile ifade edersek, kuvvetlerin hareketi “kışkırtmak, ikna etmek, baştan çıkarmak, kolaylaştırmak ya da zorlaştırmak, genişletmek ya da sınırlandırmak ve daha çok ya da daha az mümkün kılmak”tır (Goodchild, 2005: 55). Bu anlamda Nietzsche reaktif olan, pasif ve görünmeyen olan reaktif güçlerin aktif güçler üzerinde her zaman galip geldiğini gösterebilmiştir. Bu yaklaşım biçiminin marjinal kimliklerin egemen değer ve ahlak sistemine karşı verdiği mücadele açısından önemli içerimleri bulunmaktadır.

Deleuze, kendi ilgileri açısından Nietzsche’nin yaşam felsefesine odaklanıldığında öncelikle kuvvet anlayışını benimsemiş, bu kuvvetlerin karşılaştıkları, etkileşime geçtikleri alan olarak “bedeni”i ön plana çıkarmıştır.

Kuvvetlerin birbirilerini görme ve etkileşime geçme yeri bedensel etkinliklerdedir (Goodchild, 2005: 56). Bogue'ye göre de Deleuze güç istenci kavramına güç ve beden kavramları aracılığıyla yaklaşmaktadır (Bogue, 2002: 33). Beden üzerinde faaliyet gösteren bu kuvvetlerin temel amacı ve hedefi “erk istenci” üzerinden birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmaktır. Beden bu egemenlik kuran ve egemenlik altına giren güçlerin birbirleriyle etkileşime geçtikleri, birbirlerine itaat ettikleri ya da birbirlerini yönettikleri alanı ifade etmektedir. Kimyasal, politik veya sosyal ya da biyolojik olması önemli olmadan, her bir kuvvet ilişkisi bedeni inşa etmektedir (Deleuze, 2006a: 37). Goodchild'ın önemle belirttiği üzere Deleuze “erk istenci”nin kişinin bilinçli bir arzusu olmadığını belirtir. Tam aksine erk istenci kuvvetlerin sentezinin aşkın ilkesidir. Bir kuvvet her zaman karşılaştığı diğer kuvveti anlam ve değer dayatarak etkileyerek sentezlemeye çalışmaktadır (Goodchild, 2005: 56). Ancak aktif güçlerin reaktif güçlere karşı uyguladığı baskı stratejisi ile reaktif güçlerin aktif güçlere uyguladığı ayartma stratejisi birbirinden iki farklı rejim biçiminin varlığına işaret etmektedir.

Deleuze Nietzsche'nin bedeni ön plana çıkararak, temsilin iktidarını yıktığını düşünmektedir. Beden kuvvetlerin birbirleriyle olan hesaplaşmalarının sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bedenin bilincin alanından ele alınmasına son vermiştir. Beden kuvvetlerin birbirleri üzerinde güç uyguladıkları bir yere dönüşmüştür. Bunun yanında akılda tutulması gereken nokta Deleuze'ün Nietzsche yorumları Hegelci idealizme karşıtlığıyla oluşturulmaktadır. Deleuze'ün karşı koymaya çalıştığı şey, bilinç alanında üretilmiş kategorilere yaslanarak yaşamı anlamaya çalışan tüm felsefe geleneğidir. Colebrook'un (2004: 81) ifade ettiği gibi “...Deleuze ve Guattari'ye göre bağlantıları dışında varolan bir hayat yoktur. Yalnızca temsillere, imgelere veya düşüncelere sahibizdir. Çünkü yalnızca ‘makine içeren’ bağlantılar vardır... Hayat durağan bir dış dünyayı temsil eden ayrıcalıklı bir noktanın –‘insan’ın kendi içine kapalı zihni- etrafında dönmez”.

Nietzsche'nin düşüncelerinde “değer sorunu” temel önemde olan bir konudur. Ancak Deleuze Nietzsche'nin değer sorunu üzerine çok fazla eğilmez. Deleuze'e göre bir değer oluşumu, beden üzerinde işleyen koşullayıcı kuvvetlerin bir sonucudur. Deleuze'ün yorumuna göre soykütüksel yorumlama, bir görüngüde kendisini ortaya koyan anlam ve değerler aracılığıyla oluşturulmuş varoluş tarzını

açığa çıkarmaktır (Goodchild, 2005: 57). Bütün yaşamsal olaylar eylem ve tutkulara yaslanarak açıklanmalıdır. Nietzsche'ye göre herhangi bir öz zaman içerisinde yapılandırılmıştır. Bundan dolayı Deleuze herhangi bir görüngüde etki eden kuvvetlerin tipolojinin oluşturulmasını önemsemiştir. Soykütüksel yorumlama, bu kuvvetlerin tipolojisini açığa çıkarmak için başvurulacak temel yöntemdir. Bu bağlamda Deleuze'e göre Nietzsche soykütüksel yorumla sayesinde kuvvetlerin iki versiyonu olduğunu keşfetmiştir. Bir kutupta aktif güçler, diğer kutupta reaktif güçler yer almaktadır.

Deleuze aktif ve reaktif güçler arasındaki ayrımı önemli bulmaktadır. Deleuze etkin kuvvetlerin edilgen kuvvetlere dönüşüm sürecine odaklanmıştır. Anti-Oedipus'un ve şizoanaliz içinde önemli bir tartışma konusu olan arzunun nasıl olup da kendi bastırılışını arzulaması bu kuvvet dönüşümünün bir örneğidir (May, 1991: 28). Deleuze'e göre bir kuvvetin değişmeyen hareketi, diğer kuvvet üzerinde etki üretmektir. Bu süreç içerisinde bir kuvvet kendisini tüketebilir ve yerine başka bir kuvvet geçebilmektedir. Bu süreç içerisinde bazı kuvvetler etkin olacaktır bazıları da edilgen. Bunlar basit çatışmalardır ve "oluş"un önünü açan bedensel işlemlerdir. Temsil, etkin ve edilgen kuvvetler arasında ortaya çıkan bilinçli bir etkinliktir. Bir eylem ya da pratik, oluşa yol açabilirken, bilinçli pratik sabit bir durum olan temsili oluşturmaktadır. Dolayısıyla temsil ile oluş birbirine karşıt konumdadır. Etkin kuvvetlerin bilinç alanında hiçbir yeri yoktur. Temsil etkin kuvvetin bastırılışını ifade eder. Vicdan, namus, ayıp ve günah gibi temsiller etkin kuvveti yolunda saptırarak bedensel eylemi önlemektedir. Bundan dolayı reaktif güçler aktif güçleri yolundan saptırmaya çalışır her zaman. Tepkisel kuvvetler hiçbir zaman bir eylem üretmeyi planlamayıp, eylemi imkânsızlaştırmak niyetindedirler. Tepkisel kuvvetin derdi, intikam almaktır (Goodchild, 2005: 59). Tepkisel kuvvet etkin kuvveti baştan çıkararak anlam ve değer mekanizmasını dönüştürmeye çalışır.

Deleuze'ün Nietzsche okumasında çıkarttığı sonuç yaşamın imge tarafından ele geçirilişine karşı çıkmak olmuştur. Bilinç bütünüyle "olumsuz erk istenci"nin bir dışavurumu olarak değerlendirilip, mahkûm edilmiştir. Bilinç Deleuze'e göre kendi anlam ve değerlerini yaratamamasından dolayı bütün kuvvetlere direniş sergilemektedir. Bundan dolayı bilinç intikam duygusuyla doludur. Nietzsche'ye göre insani durum olumsuz erk istencinin bir yansımasıdır. Erk bir kuvvet biçimidir

ve başkasının yaşamını belirleme şeklinde kendini gösterir. En güçlü erke sahip olanlar filozoflardır ve bütün felsefe uğraşısı egemen değerleri savunmaya adanmıştır Nietzsche'ye göre (Goodchild, 2005: 60). Bu anlamda filozofun etik görevi kendisini göstermektedir. Filozof kavramları ve değerleri olduğu gibi kabul etmeyendir. Filozof kişi mevcut egemen değer ve kavramları yeniden yorumlayarak kişiselleştirir.

Deleuze Nietzsche'nin kültür eleştirisinden çok etkilenmiştir. Kültür tanım olarak, egemen kuvvetlerin birliği ve sürekliliğini açıklamaktadır. Kültür bütünüyle egemen değerlerin insanlar tarafından içselleştirilmesini sağlamak için geliştirilmiş bir aygıt niteliğindedir. Kültür kurumsallaşmış pratik olarak insanların toplumsal birey haline getirilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir eğitim pratiğidir. Kültür akışkanlıklar oluşturmaya çalışır ve cezalandırma pratiği ile desteklenen bir belleğe sahiptir. Dolayısıyla rahatlıkla kültürün hepimizi birbirimize bağlayan bir toplumsal bellek oluşturmaya yaradığını söyleyebiliriz. Kültür Nietzsche'ci kuvvetler anlayışına dayanarak ifade edersek, tepkisel kuvvetler sayesinde gelişen bir vicdandır (Deleuze, 2006a: 130–140). Deleuze'ün Nietzsche'ci kültür analizine ilişkin en dikkat çektiği nokta, bireylerin geçmiş tarihe dayanarak gelecek hakkında karar verebilen, vaatler verebilen, bireysellikler üretmek yönündeki amacıdır. Yani kültürün bireyi şekillendirme ve bir kalıba sokma işlevine dikkat çekmektedir. Bu aynı zamanda Deleuze'ün zihninde “oluş”un üretken ve olumlu dönüşümünü engelleyen temsil mekanizmaları olarak da anlaşılabilen bir şeydir (May, 1991: 29).

Deleuze açısından Nietzsche'nin düşünceleri ile ilgili bir başka önemli nokta da üst-insan nosyonuyla yakından ilgilidir. Üst-insan Nietzsche terminolojisi içerisinde farklı bir varoluş tarzını ifade etmektedir. Üst-insan hiçbir zaman tepkisel kuvvetlerin üzerindeki etkin kuvvetlerin zaferini göstermez. Üst-insan Goodchild'in ifadeleriyle “erk istencinin farklı bir niteliğini, belleğe ya da bilince dayalı olanların dışındaki kuvvetlerin farklı bir sentezleme yolunu ifade eder” (Goodchild, 2005: 62). Goodchild'a göre üst-insanın bir kuvvet biçimi değil de sentez olması, Deleuze'un Nietzsche'nin politik içeriğini yitirdiğini düşünmektedir. Deleuze'ün Nietzsche yorumları temelde Nietzsche düşüncesini dönüştürmeyi amaçlamıştır. Üst-insan ile ilgili görüşlerinde bunu rahatlıkla görebiliyoruz.

Deleuze'ün Nietzsche yorumları farklı evrelerden geçmiştir. İlk aşamada Deleuze Nietzsche'nin metafizik eleştirisinden çok etkilenmiştir. Bu açıdan kuvvetlerden daha çok ilişkilerin ve terimlerin tözsüzleştirilmiş içeriğine göre düşünme eğiliminde olmuştur. İkinci aşamada ise bu ilişkilerin hiçbir şekilde bilinç içerisinde dolayımından hareket ettiği düşüncesine ulaşmıştır. Kuvvet ya da değerle bilinçle dolayımından kendi yorumlama ve etkileme gücü bulunmaktadır (Goodchild, 2005: 62–63). Nietzsche'nin gerçek bir çatışma gördüğü yerde, Deleuze farklı bir ihtimal olarak sentez aramıştır. Bu bağlamda Deleuze göre aslında erk istenci ilişkileri sentezleyen ve onlara aracılık eden aşkın terimdir. Ve sentezlerin çoğu Deleuze göre olumsuz olup, olumsuz erk istenci sadece hiçlik istencidir. Çatışma durumları içerisinde gelişen ilişkiler, ya bir tarafın feshini ya da yeni kuvvetin kendisinin yerine geçebileceği bir sentezi aramaktadır. Ancak kuvvetin bu yok edilişi her zaman ertelenmektedir. Tepkisel kuvvet ancak etkin kuvvetlere karşı çıkarak ve onları baştan çıkararak zafer kazanabilmektedir. Deleuze'ün bengi dönüş kavramını yorumlaması da tam bu noktada oluşmaktadır. Bengi dönüş sadece sentezin kendisi ya da erk istencidir (Goodchild, 2005: 63).

3.2. FÉLIX GUATTARİ VE ANTI-PSİKANALİZ

Anti-Oedipus'un temel tartışma konularını anlayabilmek için büyük düşünür Gilles Deleuze'ün önemi sanki daha fazlaymış gibi görünmektedir. Anti-Oedipus'un içerisinde hangi kavramın, hangi düşüncenin ve argümanın kime ait olduğunu bilmek çok fazla mümkün olmasa da, kavramlar ne kadar psikanalitik terminolojiye yakınsa bunda Félix'in rolünün fazla olduğunu çıkarsayabileceğimizi düşünüyorum. 1972 yılında kendileriyle yapılan bir söyleşide (ki bu mülakatın konusu Anti-Oedipus'tur) nasıl tanıştıklarını ve çalışmaya karar verdiklerini anlatmaktadırlar. Bu süreci Deleuze'ün kendi ifadeleriyle ifade edersek:

“Félix ve ben, birlikte çalışmaya karar verdik. Bu önce mektuplar yoluyla gerçekleşti. Sonra, zaman zaman birinin diğerini dinlediği seanslar oldu. Çok eğlendik. Çok sıkıldık. Her zaman ikimizden biri fazla konuşuyordu. Sık sık birinin önerdiği mefhumun diğerine hiçbir şey ifade etmediği, diğerinin bu mefhumu ancak aylar sonra başka bir bağlamda kullanmayı başardığı oluyordu. Sonra çok okuduk, bütün bütün kitaplar değil, parçalar. Kimi zaman, Oedipus'un zararları ve psikanalizin büyük sefaleti konusunda

bizi doğrulayan tamamen tamamen aptalca şeylerle karşılaşıyorduk... Gerçekten birlikte yazıyorduk, bu açıdan sorunumuz yoktu. Metinler üzerinde sürekli olarak değişiklikler yaptık” (Deleuze, 2006b: 23).

Bu ifadeler birinci elden kendi ifadeleri olduğu için doğruluk derecesi en yüksek cümlelerdir. Bir araya geldiklerinde parça parça ama çok fazla okuyup, yazmışlardır. Bu paylaşımın ürünü olarak da ortaya Anti-Oedipus çıkmıştır. Dolayısıyla şunu ileri sürebiliriz. Ne kadar Deleuze Guattari’yi etkilemişse bir o kadar da Guattari Deleuze’ü etkilemiştir. Deleuze Guattari ile 1972 yılında yapmış olduğu söyleşilerinde iki buçuk yıl önce tanıştıklarını belirtmiştir. Buradan hareketle Anti-Oedipus’un üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde üretildiğini çıkarabiliriz. Bu kadar kısa bir süre içerisinde bu kadar etkili bir kitap yazabilmek de her iki düşünce ve eylem adamının ne kadar hazır ve donanımlı olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Guattari Deleuze’e “arzu-makinesi” kavramı ve “şizofrenik bilinçdışı”ndan bahsetmiş ve bu Deleuze’ü çok yakından etkilemiştir. Buradan hareketle de ilk çağrının Guattari’den geldiğini tahmin edebiliriz. Tanıştıkları dönemde Guattari hala Lacancı kavramsal araçları kullanmaktadır. Bu garip bir durum değildir çünkü Guattari Lacancı eğitimden ve Lacan’ın seminerlerine katılmış ve etkilenmiştir. Deleuze ve Guattari’nin Lacan’a yönelik düşünceleri iddia edildiğinin tersine düşmanca değildir. Deleuze’ün sözleriyle “Lacan ona yardım edilmediğini söylüyordu. Ona şizofrenik olarak yardım edecektik. Ve Lacan’a kuşkusuz o kadar borçluyduk ki, tamamen kötü olan ve Lacan’ın arka yüzünü göstermek için her zaman ters çevirmeyi bildiği yapı, sembolik ya da gösteren gibi mefhumları bıraktık” (Deleuze, 2006b: 22–23). Yukarıdaki ifadelerden de rahatlıkla anlaşılacağı üzere Félix Guattari’nin düşüncelerinden bahsetmek, şizoanalitik girişime giden yolda işimize yarayacaktır.

Félix Guattari bu çalışma ortaklığı içerisinde yazdıkları Anti-Oedipus’ın psikanaliz çevrelerinde derin bir huzursuzluğa neden olduğunu ve çoğu psikanalistin bu kitabın iddialarından etkilenmeden yollarına devam ettiklerini ifade etmiştir. Bu metin bütünüyle radikal bir anti-psikanaliz çağrısında bulunmasına rağmen, etkisi kısmi olmuştur. Psikanalistler, bu politik program karşısında etkilenmeden yöntemsel alışkanlıklarına devam etmiştir (Guattari, 1998: 90). İnsanların çoğu psikanalizi

sevmektedir. Guattari psikanaliz yaptırmak isteyenlerin niyetlerini “uyuşturucu kullanma pratiği” ile benzeterek açıklamaktadır. Psikanaliz de insanların modern kapitalist toplumsal formasyondan dolayı duydukları rahatsızlıkları bir anlığına ortadan kaldırır görünmektedir. Psikanalizin uyuşturucular gibi taşıdıkları işlevleri böyledir. Psikanaliz sorunların gerçekçi ortadan kaldırılışını değil, kısa süreli algılanmamasını sağlamaktadır. Guattari’nin vurguladığı gibi psikanalizin müşterisi ve tüketicisi hiç azalmamıştır ve gün geçtikçe de artma eğilimi gösterecektir (Guattari, 1998: 90). Postmodern tüketim kapitalizminin gelişmesi ve tüketim toplumunun kurumsallaşması ile dönüşen kişilik tipi psikanalistler aracılığıyla bir rahatlama peşine düşmüşlerdir. Psikanalistlerin bu kadar önemli bir konuma yükselmesi mevcut toplumsal sistemin ne kadar çok hastalık ürettiğinin bir kanıtı olarak görülebilir.

Félix Guattari tanıtılmaya çalışılırken karşımıza çıkan en belirgin kelime “militan” kelimesi olacaktır. Her şeyden önce çok radikal bir muhaliftir ve günümüzün popüler kelimelerinden biri olan sistem-karşıtı düşünce içerisinde yer almaktadır. Fransız çevrelerde lakabı Mister Anti’dir (Genesko, 2002: 2). Daha sonra ise psikanalisttir. Psikanaliz eğitimi almıştır ve özellikle Lacancı psikanalitik kuramdan beslenmiştir. Ancak hiçbir zaman Ortodoks Lacancı yorumlara sıcak bakmamış ve onlardan uzak kalmıştır. Jean Oury’in psikanalitik tarihinin oluşmasında önemi çok fazladır. 1950’li yıllar ile birlikte psikiyatri ile doğrudan ilgilenmeye başlamıştır. 1950’li yıllar Fransa’da derin ve yoğun, ateşli psikanalitik tartışmaların yapıldığı bir döneme işaret etmektedir. Lacan meşhur seminerlerinin çoğunu bu dönemde vermiştir. Bu bağlamda Guattari’nin en önemli özelliği sadece psikiyatrinin dar kavramsal malzemeleriyle kendisini sınırlandırmayarak, etnoloji, dilbilim, felsefe ve mimari gibi alanlarla psikiyatri arasında bağlantılar kurmaya çalışarak, psikiyatrinin disiplinlerarası bir bağlama oturmasında büyük katkısı olmuştur. Bütün çalışmalarını Félix Guattari, Jean Oury (15 yaşında tanışmıştır) ile birlikte kurdukları La Borde kliniğinde sürdürmüştür. Bu klinik bir anlamda Guattari’nin üniversitesidir. Bu kliniğin önemi psikotiklerle ilgilenen Fransa’daki en önemli kurum olmasıdır. Aynı zamanda anti-psiyatrik kurumların Mekke’si olması gibi mitik bir anlama da sahip olmuştur (Genesko, 2002: 6). Çünkü Guattari hiçbir zaman üniversite düzeneği

içerisinde girmemiş, özerk ve bağımsız kalmayı tercih etmiş ve böylece “bürokratik faşizm”den uzak durabilmiştir.

Guattari bu bağlamda oldukça aktif olmuş ve aktivist bir yaşam desenine sahip olmuştur. Kendisi psikoterapi alanındaki mesleki etkinliklerinin kendisini doğrudan ikili karşıtlıklara dayalı olmayan öznelğin üretimi sorunu ile yüzleştirdiğini belirtmektedir. Bu anlamda öznellik grupların, kurumların olduğu kadar da bireylerin üretimidir (Guattari, 1995: 1). Bireylerin üretimi bütünüyle tekno-bilimsel bir temelde gerçekleştirilmektedir. Kitle iletişim araçlarının, birçok semiyotik makinenin oluşması, telematikler ve robotik araçlar insan öznelliğinin merkezinde işleyiş göstermektedir. Böylelikle Guattari öznelğin oluşmasında semiyotik işleyişin önemini altını çizmiştir. Birçok toplumsal kurumda etkinlik gösteren, ailede, okulda, dinde, sanatta işleyen egemen göstergeleri semiyolojik bileşenlerin ayrıştırılmasını metodolojik bir ilke olarak ortaya koymuştur (Guattari, 1995: 2). Dünyanın birçok ülkesinde psikiyatristin katıldığı, Kurumsal Psikoterapi Birliğinin kuruluşunda aktif rol almıştır. Diğer politik psikiyatrist arkadaşları ile birlikte F.G.E.R.I 'yi (Kurumsal Çalışmalar ve Araştırmalar Federasyonu) kurmuşlardır. Bu federasyon yayın organı olarak Recherches isimli dergiyi çıkarmıştır (Genosko, 2002: 7). Bu dergide birçok önemli makale ve çalışma yayımlandı. Mayıs 68 olaylarında Guattari önemli bir figürdü ve çok popüler oldu. Daha sonra Mayıs 68'in birçok önemli figürü kendisiyle birlikte Recherches dergisinde görünmüştür. Deleuze ile tanışması da Mayıs 68 olayları sonrası kurulan deneysel üniversite olan Vincennes'te gerçekleşmiştir.

Bu kadar etkili bir geçmişe sahip olmasına rağmen Guattari hala pek fazla tanınmamaktadır. Gilles Deleuze'den bağımsız olarak çoğu kişi onun bağımsız çalışmalarının olduğundan haberdar değildir. Genosko bu bağlamda Guattari'nin üzerinde aktivist kimliğinin yapıştığını, bununla özdeşleştiğinin ve çalışmalarının, kitaplarının yaklaşımlarının entelektüel kapasitesinin, yoğunluğunun göz ardı edildiğinden yakınmaktadır (Genosko, 2002: 1, 29). Guattari'nin sistem karşıtlığı temelde Marksist bir tabandan gelmesinden dolayı kapitalizm karşıtlığından beslenmektedir. Guattari'ye göre kapitalizm aynı zamanda bir iktidar biçimidir. Sadece ekonomik bir sistem olarak görmek yanıltıcıdır. Bu yönüyle de kapitalizm faşist bir sistemdir ve sürekli olarak insanları dönüştürmek ve onları özne haline

getirmeye çalışmaktadır. Guattari'nin kendi sözleriyle “kapitalist iktidar bireylerin davranışlarına, algıları, bedenleri, çocukları ve cinsel partnerlerine yönelik ilişkilerine mikrofaşizm enjekte etmektedir” (Guattari, 1996: 20). Bir başka yazısında da Guattari kapitalist iktidar ile bireyselleşme arasındaki ilişkiden bahsetmektedir. Ona göre “baskıcı tüm büyük kuruluşların, okulun, ordunun ki bunlar vaktiyle tek başlı kurumsal bütünler oluşturuyordu, bunların bugün parçalanma, her yere dağılma eğiliminde olması”...yakında herkes kendi başına olacak, herkes kendi kendinin küçük baskı aracı, okulu, ordusu haline gelecek. Üstben her yana yayılmış olacak” (Guattari, 1998: 89–90). Büyük baskıcı bütünlerin olduğu bir düzende, bu düzenler gerçek güç ilişkileri barındırdığından dolayı, varolan düzenin işleyişine karşı mücadele etmek mümkündür. Ancak parçalanma ve dağılma eğilimi gösteren, oldukça bireyselleşen iktidar ilişkilerinde toplumun üyesi olan “her bir kişi, ilişki, etki ve duygu sistemleriyle sıkı sıkıya bağlanmış durumda” olduğu için karşı-mücadeleye girişmek daha zor gözükmektedir (Guattari, 1998: 90). Ancak kapitalist sistemin şizo-deneyimsel bir eleştirisinin ve materyalist bir pratikle nasıl yıkılabileceğinin ipuçları şizoanaliz içerisinde gösterilmiştir.

Genosko'ya göre Guattari'yi basitçe anti-psikiyatri hareketinin Fransa'daki temsilcisi olarak görmek hatalıdır. Hem Szasz hem de Laing'ten çok farklı yönleri bulunmaktadır (Genosko, 2002: 30–35). Antipsikiyatri varolan sorunların geniş kitlelerin fark edebilmesini sağlamıştır. Antipsikiyatri “psikiyatrik baskı”nın varlığını gözler önüne sermiştir (Guattari, 1998: 87). Bunun yanında Guattari'yi bir postmodern psikiyatri inşa etme yönündeki iddialarda yanlış ve eksiktir. Guattari postmodernizmi reddetmiştir. Postmodernizm, Guattari'ye göre, “dayanılmaz, kinik ve muhakazakardır” ve “daha küresel ölçekte kapitalist özneliğin yeniden-yerliyuurtlulaşmasını inşa etmiştir” (Genosko, 2002: 36). Postmodernizm mevcut kimlik politikaları ile yeni özne tipinin oluşturulmasına hizmet etmektedir. Postmodernizmin muhafazakâr olmasının nedeni mevcut özne biçimi yerine yeni bir özne ve kimlik aidiyeti tesis etmeye çalışmasıdır.

Guattari'ye göre psikiyatri kurumları işlev düzeyinde artık ortadan kalkmaya başlamaktadır. Gözlemde bulunduğu Fransız kurumlarından hareketle söylememiz gerekirse kurumların yüzde 50'si boş bulunmaktadır. İnsanlar Guattari'ye göre artık psikiyatrik tedavinin sonuç verdiğine inanmamaktadır. Psikiyatri kurumlarının boş

olmasının nedenleri arasında halkın kurumlara karşı geliştirdiği güvensizlik, birçok rahatsızlık verici patolojik semptomun varlığını ortadan kaldıran böylelikle toplumsal kopma vakaları ortadan kaldırmaya yarayan sinir ilaçlarının kullanılması ve bunun gündelik hayatın içerisinde normalleştirilerek toplumsal bir alışkanlık haline gelmesi ve son olarak da birçok psikiyatri kurumunda uygulanan tedavilerin artık özelleşerek evlerde hastalara karşı yapılabilmesi gösterilebilir Guattari'ye göre (Guattari, 1998: 88)

3.3. DEVLET DİNİ: PSİKANALİZ

Deleuze ve Guattari'nin 1972 yılında giriştikleri proje temelde bir kapitalizm eleştirisi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bu anlamda, Marksist dünyadaki temel tartışma konularını takip etmişlerdir. Marksist çevrelerdeki temel tartışma konusu ve sorunsal nokta devrimin gerçekleşmemiş olmasıdır. Devrimin neden gerçekleşmediği birçok çevrede tartışılmıştır ve çok ateşli bir ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu noktada devrimin ortaya çıkmama nedeni olarak kapitalizmin kendi içinde geçirdiği dönüşümler görülüyordu. Kapitalizm Marx'ın analiz ettiği gibi bir kapitalizm değildir artık denmektedir. Brown'ın ifadeleriyle bu dönüşüm şu şekilde tarif edilmektedir: “Marx'ın yaşadığı dönemden bu yana, rekabetçi kapitalizm, yerini yeni tip bir kapitalizme, tekelci veya anomim kapitalizme bıraktı. Bu yeni tip kapitalizm, yeni şeyleşme ve ideolojik mistikleşme biçimleriyle maskelenen, kendine özgü yeni sömürü ve baskı biçimleri” oluşturmuştur (Brown, 1989: 17). Bu bağlamda Marksistlerin iki kutba ayrıldığını görebiliyoruz: bir tarafta Ortodoks Marksistler ve diğer tarafta revizyonistler. Bu bağlamda 1920'li yıllarda Freud-Marx sentezi yapmayı öneren Freudmarksistler ortaya çıkmıştır. Wilhem Reich, Eric Fromm ve Frankfurt Marksistlerini bu kategoride görebiliriz. Freudmarksistler Marksist yaklaşımların “kişisel” boyutu göz ardı ettiğini, hep makro yapılarla ilgilendiğini düşünmektedir. Bu yaklaşıma göre kişisel olan politiktir (Brown, 1989: 24). Sınıf kavramı bu noktada görülebilir. Sınıf kavramı makro bir kavramsallaştırma değildir. Dolayısıyla bu militan düşünürler psikanaliz ile Marksizm arasında bağlantılar kurmaktadır. Bu bir çeşit ittifaktır. Bu kişiler “kişisel olan politiktir” söylemini benimsemiştir ve psikişik alanın kapitalist ideolojinin manipülatif telkinlerinden korunmasını önermişlerdir. Kapitalist iktidar artık kolektif örgütlenmelerle değil,

psikişik olan ile ilgilenmektedir. Psişik olan ise kitlesel düzlemde üretilmiş standart duygulanım ve eyleme kalıplarıdır. Dolayısıyla psikişik malzemeleri kullandığımızda kitleselleşmiş olmaktadır. Bundan dolayı Reich öncelikle devrim girişiminin kişisel düzlemde başlaması gerektiğini savunmuştur. Reich için ego, burjuvanın kendisidir ve artık dibimize kadar çaktırmadan gelmiş ve bizi yönetmektedir.

Deleuze ve Guattari, bütün yönleriyle Freudmarksist geleneğe sahip çıkmış ve desteklemişlerdir. Çok ciddi bir Reich hayranıdır ve şizoanalitik programın oluşmasında Reich'in payı çok fazladır. Reich'ten her zaman övgüyle söz ederler ve Reich'in materyalist psikiyatrinin ilk kurucusu olduğunu belirtirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 129). Freudmarksist gelenek içinde de psikanalitik mirasa, örneğin Freud'un mirasına, sahip çıkılmasına karşın psikanalizin işleyişi, amaçları ve yapıp ettikleri ciddi bir biçimde eleştirilmiş ve reddedilmiştir. Çünkü psikanalizin masumiyetinden şüphe edilmeye başlanmıştır. Psikanalizin kimler adına çalıştığı merak edilmiş ve buna cevap hemen gelmiştir: Psikanaliz Kapitalizme çalışır. Bütün psikanalistler burjuva düzenin bir hizmetçisi olarak kendilerini kapitalist baskı rejimine satmışlardır. Psikanalizin ne kadar hastalık olarak tanımladığı kategori varsa hepsinin burjuva toplumsal düzeni ile çelişmiş olmasının tesadüf olamayacağını düşünürler. Psikanaliz kapitalist öznellik için gereken öznelere imal etme sürecine dâhil edilmiştir. Psikanaliz ideolojinin içerisindedir ve gerçekliği saptırmaktadır. Dolayısıyla psikanalizin iddialarına inanmamalı, reddetmeliyiz ve etkisini azaltmaya çalışmalıyız. Freudmarksist geleneğin siyasal programı olarak tanımlayabileceğimiz bu durum, psikanalizin gücü artıkça, daha fazla yandaş toplamıştır.

Deleuze ve Guattari'de bu yandaşlar ordusunun içindeki en önemli figürlerdendir. Freudmarksist geleneğe destek olarak, psikanalizin "devlet dini" olduğunu ve psikanalistlerin "son rahipler" olduklarını ifade ederek, psikanalizin "büyük sefaletini" ortaya koymuşlardır. Deleuze ve Guattari'nin müdahalesi ile psikanaliz infilak etmiştir. Deleuze ve Guattari'nin psikanalize bakışının tarafsız olmaması gerekçesinden hareketle böyle bir strateji teknik açıdan yanlış bulunabilir. Bu aslında bir boyutta haklıdır. Eğer ki psikanalizin otantik ve orijinal, hakiki anlamına ulaşmayı istiyorsak, bu yolun adresi Freud'un eserlerinden geçmektedir. Çünkü psikanalizi keşfeden de öneren de kurumsallaştıran da Freud'dur. Psikanalizin özgün bütün kavramlarına başlangıç tanımını veren ya da kazandıran da Freud'tur.

Daha sonraki bütün yaklaşımlar sadece bir ekten ibarettirler. Freud'un bu kökensel boyutu şüphesiz gözden kaçırılmamalıdır. Ancak Deleuze ve Guattari'nin son dönem eseri olan "Felsefe Nedir"de ifade ettikleri gibi kavramlar ya da bütün bir felsefe tarihinin ürünü olan kavramlar ancak biz onlara kişisel bir anlam yüklediğimiz takdirde, imzamız attığımızda, değerli olabilecektir (Deleuze ve Guattari, 1994: 5). Bu nedenle Deleuze ve Guattari kavramların özsel anlamlarıyla değil, işlevleriyle ilgilenmeyi tercih ederler. Böyle bir düşünme biçimi şöyle sorularla işler "psikanaliz neye hizmet eder", "psikanaliz nasıl işler" vb. Psikanalizin Deleuze ve Guattari tarafından böyle bir kişisel anlamla algılanışı, onları, otomatik olarak iktidar perspektifinden bakmaya yöneltir. Deleuze ve Guattari'nin özellikle ortaklaşa yazdıkları eserlerinde iktidarın oluşumu ve işleyiş mekaniği konusu büyük bir hacim kaplamaktadır. İktidarın sivil alanda yayılım aracı olarak psikanalize büyük bir yer verirler. Bu kapsamda ifade ettikleri en popüler ve etkileyici cümleleri şöyledir: "psikanaliz bir devlet dinidir".

Psikanalizin bir devlet dini şeklinde yorumlanması basit yüzeysel bir ifade değildir. Sosyolojik bağlamı çok fazla detaylı olmasa da, kültürel analiz düzeyinde birçok çağrışım yapabilmektedir. Bir analist gibi bu ifadeyi analiz edersek şöyle sonuçlara ulaşabiliriz: Psikanaliz bir din gibi işlemektedir. Psikanalizin ifadesi için dinin sembolik anlamı yardımı çağrılmaktadır. Din'in en temel özelliği belli bir kurallar çerçevesinde, günah veya sevap asimetrisiyle yaşamı düzenlemeye çalışmasıdır. Dinler günah aleyhine, sevap lehine konuşurlar ve bu süreçle açıkça taraf olurlar ve sürekli olarak günah işleyenleri hatalarından dönmeye, en kısa zamanda tövbe etmeye çağırıp, sevap işleyenleri de kendilerini günahattan, günahın kendisinden nasıl uzaklaştırabileceklerine dair eylem planları önerirler. Deleuze ve Guattari'nin ifadesinde de gördüğümüz gibi din diğer toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinden bağımsız değildir. Deleuze ve Guattari'nin ifadesinden anladığımız üzere din devletin kapsama alanındadır. Devlet din'in işlevini belirleyendir. Bu dini bütünlüğü kuran, icat eden ve oluşturan da dolayısıyla Devlet'tir. İşte psikanaliz de bu bakış açısından Devlet'in kapsama alanının dışında değildir. Psikanalizin de eylem planını tayin eden merkez Devlet'tir. Böylelikle Devletin kendi varlığını kurmasında ve geliştirmesinde yardımcılarından ya da hizmetçilerinden biri de psikanaliz'dir. Dolayısıyla Deleuze ve Guattari

terminolojisinde sorguya çekilen psikanalizi anlayabilmek için öncelikle Devlet mantığını dolayısıyla “erkin işleyiş mantığı”nı anlayabilmek gerekli görülmektedir. Psikanaliz bu işlevsel alan dışında hiçbir ayrıcalığa sahip değildir.

Deleuze Diyaloglar isimli söyleşi kitabında, Guattari ile birlikte giriştikleri bu süreçte, psikanalize karşı olumsuz bir tavır takınmalarının arkasında psikanalizin arzu üretimlerini bozduğunu, ortadan kaldırdığını ve bütün ifade oluşumlarını ezdiğini yok ettiğini fark etmeleri önemli olmuştur. Yine bu bağlamda psikanalizin işlemiş olduğu temel bir hata bilinçdışını düşmanı olarak görmesidir (Deleuze, 1990: 111). Deleuze ise radikal bir şekilde insanların bilinçdışının olmadığını iddia eder. Bunun yerine yapılması gereken iş, Freudyen yaklaşımın değiştirilerek, bilinçdışının üretilmesini sağlamaktır. Deleuze’ün ifadesiyle bilinçdışı “üretilen, akıtılan, istila edilmesi gereken politik ve sosyal bir uzam, bir tözdür” (Deleuze, 1990: 112, 113). Deleuze’e göre psikanalizin bilinçdışının çözümle yöntemi tarih bilimini örnek alır. Bu yanlıştır. Deleuze ise bilinçdışının çözümlenmesinin yöntemi olarak Coğrafyayı önerir (Deleuze, 1990: 140). Yine aynı bağlamda devam ederek “arzu imleyensiz göstergeler sistemidir ve onlarla sosyal bir alanda bilinçdışı akımları üretilir” (Deleuze, 1990: 113). Arzu her zaman toplumsal alanda çeşitli düzenlemeleri amaçladığından, devrimci bir statüye sahiptir. Psikanaliz ise bir burjuva etiğine sahip olarak arzunun bu devrimci içeriğini yok etmeye çalışmaktadır. Psikanaliz bütün yönleriyle politik duruştan uzak durmaktadır (Deleuze, 1990: 113). Psikanalizin bu anlamda sivil bürokrasinin kurucusu olması şaşkınlık verici değildir.

Deleuze ve Guattari’nin arzu kavrayışı, mevcut radikal psikanaliz eleştirisi ile paralel düşündüğümüzde oldukça orjinaldir. Onlara göre psikanalizin varsaydığı aksine, arzu hiçbir yasaya bağımlı değildir ve eksikliğin sonucu değildir. Deleuze psikanalizin bu sonuçlara ulaşmasını papaz zihniyetinin bir sonucu olduğunu düşünür (Deleuze, 1990: 124). Deleuze’ün göstermeye çalıştığı şey “arzunun tersine kişisel ve nesnel koordinatlarının nasıl dışında olduğudur. Arzunun bir süreç olduğudur” (Deleuze, 1990: 125). Arzunun mülkiyeti öznedede değildir. “arzu bir öznenin içinde değildir ve bir nesneye doğru da gerilememiştir: daha önce varolmayan bir plana, kurulması gereken bir plana, akımların içinde birleştiği, küçük kısımların birbirlerine iletişimde bulunduğu planlara içkindir... Bir özneyi öngörmekten uzak, birinin Ben

demek gücünden yoksun kılındığı noktaya ulaştığında arzu varolabilmektedir” (Deleuze, 1990: 125).

Deleuze arzunun çok doğrudan ve basit bir görünümü olduğunu vurgulamaktadır. Arzu, gündelik yaşamın içerisinde. Çünkü deleuze bir yaşam filozofu tıpkı üstadı Nietzsche gibi. Deleuze mükemmel ifadeleriyle arzunun görünümünü belirtebiliriz. Deleuze şunları belirtir: “Arzunun ne kadar basit bir şey olduğunu bilir misiniz? Uyumak bir arzudur. Gezmek bir arzudur. Müzik dinlemek yahut müzik yapmak yahut yazmak arzudur. İhtiyarlık da arzudur. Ölüm bile. Arzuda yorumlanacak hiçbir şey yoktur, arzunun kendisi deneydir” (Deleuze, 1990: 132). Bütün bir psikanalitik literatürde ise arzunun bir yoksunluğun sonucu olduğu ve yasaya bağımlı olduğu belirtilmektedir. Deleuze ise arzunun kendiliğinden doğasını anlatmaya devam etmektedir. Arzunun politikası “nesneleşmek, hizmetçileşmek, sömürülmek, baskı altına alınmak istememe”sidir. Farkat der Deleuze “arzula asla istememekle yapılamaz” (Deleuze, 1990: 133). Deleuze arzunun kolektif olduğunu iddia eder ve içkin düzlem devrimi ifade ettiğini vurgular.

Bu bağlamda arzunun anlaşılabilmesi için üç yaklaşım biçiminden uzak durmalıyız. Birincisi arzunun bir eksiklik ya da yoksunluğun sonucu olduğu yaklaşımı, ikincisi arzunun doğal bir gerçek olduğunu iddia eden yaklaşımı ve üçüncü olarak da arzuyu hazza indirgeyen yaklaşım biçimlerinden uzak durmalıyız (Deleuze, 1990: 141). Psikanaliz ise bu yanlışların hepsini uygulayarak arzunun evcilleşmesini ve zararsızlaştırılmasını sağlamaktadır.

Psikanaliz, Freud’un paradigmasından da hareketle baktığımızda, aslında suçlu bir katil değildir. Psikanalizin amacı acı çeken öznelere ıstıraptan kurtarmak, iyileştirmek yada bir kişiye yardım etmek gibi bir şeydir. Çoğu psikanaliste bile analitik sürecin neye hizmet ettiği sorulsa herhalde bu sorunun sorulma nedenini bile algılayamaz. Özü itibarıyla psikanaliz, Badiou’nun belirttiği (2006: 48) gibi masumdur, tarafsızdır ve hiçbir şekilde çıkar gözetmez. Ancak psikanaliz zaman içerisinde bu saflık ve temizliğini koruyamamış, tekin olmayan güçlerine eline geçmiştir. Bu psikanalizin kapitalist güçler tarafından asimilasyonudur.

3.4. ŞİZOFRENİK BİLİNÇDİŞİ VE SENTEZLER

Bir önceki bölümde belirtmeye çalıştığımız gibi Deleuze ve Guattari öncelikle psikanaliz kurumunu eleştirmişlerdir. Daha sonrada psikanalizin alternatifi ya da giriş bölümünde belirttiğimiz gibi psikanalizin düşmanı olan şizoanalizi tanımlamaya başlamışlardır. Şizoanalizin resmi bir belge düzeyinde geliştirildiği temel kitap Anti-Oedipus'tur. Anti-Oedipus'un son bölümünde şizoanalizin görevlerini, sorumluluklarını ve amaçlarını tanımlayarak kitaplarını bitirmişlerdir (Deleuze ve Guattari, 2004: 301–417). Bu bölümün isminin Şizoanalize Giriş olması da yeni bir alan açtıklarının belirtisi olarak okunabilir. Bizde şimdilik şizoanalitik yaklaşıma giden yolda temel olan öncelikli konuları açıklamaya çalışacağız. Bu çalışmanın son bölümü de şizoanalizi tanımlayarak sona erecek. Bu bağlamda şizofrenik bilinçdışının sentezlerinden bahsedilmesi işlevsel olacaktır.

Deleuze ve Guattari psikanalizi reddetseler de psikanalitik terminoloji üzerinden tartışmalarını devam ettirirler. Dolayısıyla psikanalitik yaklaşımın temel kavramlarına hâkim olmadan şizoanalitik programı anlayabilmek hiç mümkün değildir. Bundan dolayı birinci bölümde Freud'un ve ikinci bölümde Lacan'ın psikanalitik yaklaşımını belirginleştirmeye çalıştık. Şimdi ise şizoanalizin temel kavramlarına girmeye başlanmıştır. Bu süreç içerisinde nasıl psikanalizin yıkılıp, yerine şizoanalizin koyulduğunu gözlemleme fırsatına sahip olacağız. Klasik psikanalizin en önemli keşfi ve devrim niteliğinde olan nokta, bilinçdışının ortaya konmasıydı. Her ne kadar Deleuze'ün bilinçdışı yoktur demesine karşın, bu tez bilinçdışının işleyişine yönelik ve bilinçdışının psikanaliz tarafından kullanım biçimine yönelik bir tezdır. Bilinçdışı vardır ve etkisi o kadar fazladır ki Deleuze ve Guattari çalışmalarına bilinçdışının işleyişini açıklamak için bir yaklaşım geliştirme zorunluluğu duymuşlardır. Bilinçdışının anlaşılması için tarih disiplininin etkilenmişti ve bu yanlıştı. Onun yerine Deleuze ve Guattari coğrafya disiplini öneriyordu. Coğrafya disiplinin metafor olarak kullanılmasına bağlı olarak bilinçdışının haritalandırılmasını kastedmektedirler. Bu bağlamda da bilinçdışının işleyişinin sentezler ile gerçekleştiğini iddia etmişlerdir. Sadece şizoanaliz değil, psikanaliz de sentezlerle işlemektedir. Ancak aradaki fark, sentezlerin kullanım biçimleri noktasında ortaya çıkmaktadır. Psikanalizde bilinçdışının sentezlerinin gayrimeşru kullanımı söz konusu iken, şizoanaliz de bu sentezlerin meşru kullanımı

iş başındadır. Sentezlerin gayrimeşru kullanımı ile ortaya Oedipal öznelleşme biçimleri üretilirken, meşru kullanımı ile şizofrenik öznelleşme ortaya çıkmaktadır. Ve bu bağlamda Deleuze ve Guattari şizofrenik bilinçdışının ana hatlarını göstermeye çalışmışlardır. Bilinçdışının sentezleriyle ilgi temel pratik sorun, bu sentezlerin meşru ya da gayrimeşru kullanımlarıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 76).

Deleuze ve Guattari'ye göre oedipal öznelleşme durumu şizofrenik öznelleşme temelinin oluşturduğu sentezlerin sistematik gayri-meşru kullanımı ile oluşmaktadır. Bundan dolayı sentezlerin işleyişi şizofrenik öznelleşme için oldukça temeldir. Sentezlerin meşru ya da gayrimeşru kullanımını üretim ve anti-üretim arasında mücadele belirlemektedir. Daha önce bahsettiğimiz gibi anti-üretim üstün geldiğinde arzu bağlantıları ve akışları durmakta ve nevrotik birey oluşmakta, arzu üretimleri üstün geldiğinde sapkın birey ortaya çıkmaktadır. Her bir sentezden özne sonuç olarak arzunun baskısı ile yan ürün olarak ortaya çıkmaktadır ve öznenin kuruluşu tarihseldir. Şizoanaliz bu bağlamda Freud'un ortaya koyduğu Oedipus kompleksinin arzunun doğası hakkında yanlış bir yaklaşıma sahip olduğunu iddia etmektedir. Şizoanaliz psikanalizin arzuyu kavrama noktasında işlediği hataları göstermek istemektedir.

Şizofrenik öznelleşme arzulama-makinelerinden oluşmaktadır. Arzulama-makineleri ikili makinelerdir ve ikili bir yasayı, birliktelikleri yöneten kurallar setine tabi olan makinelerdir. Bu yasa bir makinenin başka bir makine tarafından her zaman birleştirilmiş olduğudur. Her zaman makineler arası bağlantı bulunmaktadır. Bir makinenin bittiği yerde diğer bir makine başlamaktadır. Üretimin üretimi olan üretici sentez doğal olarak bağlayıcıdır: ve... ve daha sonra... şeklinde gelişmektedir. Bunun nedeni her zaman akış-üreten bir makinenin bulunması ve başka bir makinenin buna bağlanması ve akışı kesmesi ya da geri çekmesi, boşaltmasıdır. Meme ile ağız arasındaki ilişki buna örnek olarak gösterilebilir. Birinci makine bir arzu akışı başlatır ve diğer makine ise bu akışı durdurur ve bu böyle süreüp gitmektedir. Bu süreç bir ikili lineer çizgide devam etmektedir. Arzu daima doğal halinde parçalanmış olarak bulunan sürekli akışları ve kısmi nesnelere kendisine bağlanmaktadır. Arzu akışının oluşmasına sebep olmaktadır, kendisi akış halindedir ve akışları iptal eden, bozan da arzudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 5-6). Bu anlamda her zaman Deleuze ve Guattari arzunun durağan olmadığını, her zaman

hareket halinde psikişik alan içerisinde dolaşımında olduğunu ve toplumsal alanın bilinçdışı yatırımını gerçekleştirdiğini belirtirler. Bu noktada arzu bir süreçtir.

Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımında süreç kavramı tüketimi ve kaydetmeyi üretim sürecinin içerisine alınmasını ifade etmektedir. Daha önce bahsettiğimiz gibi arzu bir süreçtir. Deleuze ve Guattari bu bağlamda insanın kültürel yapısı ile doğa arasında bir ayırım yapmadıklarını belirtirler. İnsan bir düşünen ve kontrol eden özne olarak doğa alanının dışında değildir. Aydınlanma düşüncesinin özerk ve kendinden menkul, evrensel öznesi imkânsızdır. Özne hiçbir şekilde doğayı kontrol eden, dönüştüren ve sahip olan bir güç olarak görülmemektedir. İnsan bunun aksine doğanın içerisinde yaşamaktadır ve doğanın bir parçasıdır. Bu nedenle doğanın insani özü ve insanın doğasal yönü endüstri ya da üretim biçiminde bir araya gelmiştir. Endüstri bu noktadan sonra insanlık tarafından insanın üretimi olarak doğa ile temel bir özdeşlemeyi temsil etmektedir. İnsan ve doğa iki karşıt kavram değildir. İki-kutuplu bir karşıt ilişki olmanın ötesindedir. Üretici-ürün karşıtlığında olduğu gibi insan ve doğa aynı özsel gerçekliğe aittirler. Bir süreç olarak üretim kavramı bütün idealist kategorileştirmeleri geride bırakmıştır. Böylelikle niçin arzulama-üretiminin materyalist psikiyatrinin(ki bu psikiyatri şizoyu "homo natura" olarak ele almaktadır) temel bir sorunsallaştırma noktasını oluşturduğunu rahatlıkla kavrayabiliriz. Deleuze ve Guattari çok hoş bir ifadeyle "şizofreni aşk gibidir" demektedir. Bunun anlamı şizofrenik süreç bağlamında şizofrenik bir ayırı benlik alanının bulunamayacağıdır. Şizofreni üretici ve yeniden-üretici arzulama-makinelerinin evrenidir, doğa ve insanın özsel gerçekliği olarak evrensel ilksel üretimdir (Deleuze ve Guattari, 2004: 4-5). Benliğin sabitlenmesi ancak paranoyak bir yatırım kutbu ile molar örgütlenmenin mümkün kıldığı egemen kimlikler ile mümkün olmaktadır. Şizofrenik kimlik ise aslında bir kimlik değildir çünkü hiçbir zaman bir sabitliği ya da indirgenebilirliği yoktur.

Bu nedenle Deleuze ve Guattari şizofrenik nesneyi üretim sürecine ilişkilendirmeden açıklama yollarını kabul etmezler. Şizofren bundan dolayı evrensel üreticidir. Üretim ile ürünü arasında ayırım yapmaya gerek yoktur. Kendisini ürüne yerleştiren üretim, üretimi üretenin kuralı arzulama-makinelerinin ve ilksel üretimin karakteristiğidir. Üretim ve ürün, üretim ve ürün kimliği lineer serideki üçüncü bir kavramı, çok büyük, farklılaşmamış nesneyi inşa ederler. Her şey bir anlığına durur

ve her şey bir anlığına donar. Ve bütün süreç yeniden başlamaktadır. Arzulama-makineleri bizi bir organizma kılmaktadır. Ancak bu üretimin temelinde, beden organizma olmaktan dolayı ıstırap çekmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 8). Arzu her zaman kendisini toplumsal alana bilinç etkinlikleriyle çıkarmaz tam tersine arzunun toplumsal alana çıkışı bedensel hareketler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bedenin ortaya çıkışı arzunun belirişinin sinyallerini verir.

Arzulama-üretiminin karşı kutbu olan organsız beden ise üretici değildir, steril, tüketilebilir değildir. Arzulama-makineleri ise sadece bozuldukları anda çalışırlar. Deleuze ve Guattari bunu ölüm itkisi olarak değerlendirmektedir ve organsız bedenin temel motoru da burada yatmaktadır. Organsız beden üretici olmayan olmasına rağmen yine de üretilmiştir ve bağlayıcı sentez içerisinde oluşumunu gerçekleştirmektedir. Organsız beden orijinal bir hiçliğin kanıtı değildir; dahası bir projeksiyon da değildir, bedenin kendisiyle ya da beden imgesiyle yapabilecek hiçbirşeyi yoktur. Organsız beden imgesiz bedendir. Bu imgesiz, organsız beden üretildiği yerde, lineer serinin üçüncü aşamasında varolmaktadır. Üretim sürecinin içerisine eklenmektedir. Organsız beden bu anlamda anti-üretime bağlıdır. Arzulama-makineleri ile organsız beden arasında açık bir çatışma bulunmaktadır Her makine birleşimi, her makinenin üretimi, çalışan makinelerin sesi organsız bedene dayanılmaz hale gelmiştir. Organ-makinelere direnmek ve karşı koymak için organsız beden kendisini bir bariyer olarak sunmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 9). Anti-üretimin toplumsal bastırma aracılığıyla arzulama-üretiminin önüne çıkması bir kayıt mekânı olarak organsız-bedeni oluşturur. Ancak organsız bedenin varlığı arzunun yokluğu anlamına tam olarak gelmez. Arzunun iptal edilişi ancak bir sabitleme işlemi ile gerçekleştirilmektedir. Eğer bir kimliğiniz varsa arzuya sahip değilsinizdir. Bu anlamda rahatlıkla evlilik ilişkisi gibi bir kurumsallaşmış pratikte arzunun yok edilmiş olduğunu belirtebiliriz. Jardine'nin belirttiği gibi arzu bir öznenin içinde sabitlenmiş değildir. Arzu "öznesiz" bir süreçtir. Bu arzunun kolektif ve kamusal olmasının nedenidir. Arzu her zaman kişinin ve kişiliğin ötesindedir. Arzu istek, ihtiyaç, haz ve diğer öznelarası kavramlar ile karıştırılmamalıdır. Arzunun hiçbir antro-po-lojik temeli yoktur. Arzu ön-belirlenmiş bir düzlem içinde değil, kurulması gereken bir düzlem içinde içkindir (Jardine, 1984: 48).

Deleuze ve Guattari ilksel bastırmanın organsız bedeninin bu geri tepmesi olduğunu belirtmektedirler. Organsız bedeninin organ-makine bağlarının akışlarına direnmesi ve karşı koyması, ilksel bastırma anlamına gelmektedir. Bu ilksel bastırma aynı zamanda paranoyak makinenin oluşumunu da açıklamaktadır. Paranoyak makine içerisinde arzulama-makineleri organsız beden içerisinde akışı durdurmaya çalışırlar ve organsız beden onları geri püskürtmektedir. Paranoyak makine sadece arzulama-makinelerinin dönüşmüş bir biçimdir. Paranoyak makine arzulama-makineleri ile organsız beden arasındaki ilişkinin bir sonucudur ve organsız-beden arzulama-makinelerine tahammül etmeyi bitirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Deleuze ve Guattari organsız bedeninin bu karşıkoyuşunu açıklayabilmek için arzu-üretimi ile toplumsal üretim arasında bir paraleliğin kurulması gerektiğini belirtirler. Bu anlamda Deleuze ve Guattari arzu-üretimi ile toplumsal üretimin ayrı kavramlar olmadığını, toplumsal üretim, arzu-üretimine olduğu gibi, meydana çıkmamış üretici olmayan tutumu içerdiğini, süreçle birleşmiş anti-üretim parçasını, socius olarak işleyen tam bedeni içerdiğini belirtmektedir. Bu socius, yeryüzünün bedeni, despotun bedeni ve kapital şeklinde değişebilmektedir. Bir tam beden olarak socius bütün üretimin kaydedildiği bir yüzeyi oluşturur ve bundan dolayı bütün süreç bu kayıt yüzeyinden ortaya çıkar görünmektedir. Deleuze ve Guattari bu anlamda, kapitalin kapitalistin organsız bedeni olduğunu belirtirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 11). Ancak son olarak organsız beden kendisini tarihin sonunda yani kapitalist rejim içerisinde gösterecektir. Bu evrensel bir tarihtir.

Organsız beden arzulama-üretimine el atıp, onu etkileyip kendisine mal etmektedir. Üretici olmayan, tüketilebilir olmayan organsız beden arzunun üretiminin bütün sürecinin kaydının bir yüzeyi olarak hizmet etmektedir. Bu yüzden arzulama-makineleri organsız beden ile makineler arasında bir ilişkiyi kuran açık nesnel hareket içerisinde arzulama-makinelerinden meydan gelir görünmektedir. Organlar tamamen ıslah edilmiştir. Üretim üretildiği tarzda kaydedilmemiştir. Makineler kendilerini organsız bedene birçok ayrılma noktası olarak eklemiştir. Bu düzlem de birçok yeni sentez icat edilmiştir. Bunun sözdizimini “ya o ya bu... ve... ve” şeklindedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 12–13).

Deleuze ve Guattari arzunun oluşumu noktasında arzunun kaydının Oedipus kompleksinin aşamalarında olduğu şeklindeki görüşü eleştirirler. Ayrılmalar arzunun söykütüğünü oluşturmaktadır ancak bu ayrılmalar Oedipal söylem içerisinde midir? Arzu Oedipal süreç içerisinde mi kayıt altına alınmıştır? Oedipus toplumsal üretimin gereksinimi ya da onun sonucu olarak mı ortaya çıkmıştır? Deleuze ve Guattari bu bağlamda şizonun daima bu süreci sorguladığını ve geçersizleştirdiğini belirtmişlerdir. Deleuze ve Guattari psikanalizin bu sorunsalı yani Oedipus karmaşasını her şeye uyguladığını düşünmektedir ve bunu eleştirmiştir ve bu tür psikanalizin psikotik olguları açıklayamadığını düşünmektedir. Şizo kendi belirleyici eşgüdümleyici sistemine sahiptir. Kendine özgü kayıt koduna sahiptir. Bu kayıt kodu toplumsal kodlarla aynı içeriğe sahip değildir. Böyle olsa bile bu toplumsal kodu parodileştirmek içindir. Arzu kodu olağanüstü akışkanlığa sahiptir. Şizofren bir koddan diğerine hızla geçmektedir. Birinden diğerine çabukça geçebilmektedir. Kendisine sorulan soruya bir gün verdiği yanıt diğer gün verdiği yanıtla aynı değildir. Aynı olayı bir diğer gün aynı şekilde kaydetmemektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 15–16). Şizofreni bir süreç olarak çokluğun üretimidir ve faşist öznellikler çokluktan nefret ederler. Bu anlamda bütün bir kimlik kategorileri faşist öznelliklerin ve özdeşleşme sürecinin sonucudur.

Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımında bilinçdışının işleyişi sentezler ile gerçekleşmektedir. Bu kapsamda bağlayıcı üretim sentezi ile üretici arzu kısmi-nesnel arasında çok yönlü bağlantılar oluşturmaktadır. Üretici arzunun bağlantı alanına dâhil ettiği ve kontrol ettiği, arzulama rejimi içerisinde yönettiği kısmi-nesnel çoklu bir yapıya sahip olarak sürekli değişim gösteren dinamik bir içeriğe sahiptir. Herhangi bir üretici arzu belli bir kısmi-nesne ile libidinal yatırım ilişkisine girebilirken, bir diğer üretici arzu aynı anda bu bağlantıyı askıya alıp, yeni bir libidinal ağa yakalanabilir. Bundan dolayı Deleuze ve Guattari bağlayıcı üretim sentezinin “ve...ve sonra...ve sonra” şeklinde geliştiğinin altını çizmektedirler. Bilinçdışının işleyişi bağlayıcı üretim sentezi, ayırıcı kayıt sentezi ve birleştirici tüketim-tamamlanma sentezleriyle gerçekleşmektedir (Holland, 2006: 62–63). Şizo bütün bu sentezleri meşru bir şekilde işleyişe sokabilen kişidir. Paranoyak kişi ise bu sentezlerin gayrimeşru kullanımını gerçekleştirir.

Şizoanalize göre herkes biseksüeldir, herkes, parçalanmış, iletişime geçmeyen iki cinsiyete sahiptir. Erkek içerisindeki erkek kısmın, kadın da içerisindeki kadın kısmın istatistikler olarak egemen olmasıdır. Cinsiyet kısmi nesnelerin ve akışların birleşmesiyle oluşmaktadır. Erkeğin erkeksi parçası ile kadının kadınsı parçası birbiriyle karşılaşabilir ve kadının erkeksi kısmıyla, ya da erkeğin kadınsı kısmıyla, iletişime sokulabilir. Bu örnek bize iletişime geçen beden bölümlerinin kısmi-nesne işlevi görmüş olduğunu göstermektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 77-78). Dolayısıyla cinsiyet özsel bir kategori değil, mevcut bedensel dinamiklerin ve potansiyellerin rasyonel bir şekilde düzenlenmesinin genel adıdır. Cinsiyet temel bir göstergeler oyununu açığa çıkarırır. Bu anlamda örneğin bir toplumsal kimlik biçimini uygulayan kişiler olarak travestiler göstergeler üzerinde oynama yapan kişilerdir.

3.4.1. Bağlayıcı Üretim Sentezi

Deleuze ve Guattari'ye göre arzulama-makineleri her yerde iş başındadır ve bu metaforik bir ifade değil, tam tersi gerçek bir ifadedir. Bir makine diğer makineleri çalıştır ve diğer makineler tarafından çalıştırılır ve süreç böyle devam etmektedir. Makineler arasında sürekli bir bağlantı söz konusudur. Bir makinenin ürettiği akışı diğeri değerlendirmektedir. Meme süt üreten bir makinedir ve ağız da sütü elde eden makine olmaktadır. Bir organ makine bir akış üretirken, diğeri bu akışı kesmektedir. Hem bireysel hem de insan türünün bir üyesi olarak şizofren doğayı bir üretim süreci olarak deneyimlemektedir. Deleuze ve Guattari burada süreç kavramını açıklarlar. Süreç kavramı doğa ve endüstrinin karşıt olduğunu bizlere göstermektedir. Endüstri doğanın karşıtıdır. Endüstri doğadan ham maddelerini temin etmektedir. Hatta toplum içerisinde bu karakteristik insan-doğa, endüstri-doğa ve toplum-doğa ilişkileri üretim, dağıtım ve tüketim olarak tanımlanan özerk alanların bölünmesinden sorumludur. Üretim tüketimdir ve bir kayıt sürecidir. Ve kayıt süreci ve tüketim üretimi belirlemektedir. Bunların hepsi üretim sürecinin kendisinde gerçekleşmektedir. Bu yüzden her şey üretimdir: üretimin üretimleri, eylemlerin ve duyguların üretimi, kayıt sürecinin üretimi, dağılımların ve birlikte-oluşların üretimleri, tüketimin üretimi, bazı duyuşal hazların üretimi, anskiyete ve acıların üretimi, hepsi aynı şeyin yansımalarıdır. Kayıt süreçleri tüketildiğinde,

tamamlandığında ve tüketimler yeniden üretildiğinde, her şey bir üretilimdir (Deleuze ve Guattari, 2004: 1-4). Şizofrenin sabuklama tarzı bilinçdışının ne kadar üretken bir fantezik alana ve malzemeye sahip olduğunu gösterir. Bu anlamda şizonun sabuklama tarzı temel “oluş” kavramının anlamını açıklar. Oluş herhangi bir sabiteye ve totaliteye bağlanamaz. Kadın-oluş, hayvan-oluş gibi birçok olma biçimi bulunmaktadır. Oluşun karşıt biçimi ise Varlık’tır. Varlık Oluş’un sabitlenmesidir.

Biliçdışının sentezlerinin meşru ya da gayrimeşru kullanımı pratik bir sorundur ve şizoanalitik yaklaşım için önemlidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 76). Deleuze ve Guattari modern kapitalist toplumdaki insanların molar biçimde heteroseksüel olduğunu, ama kişisel düzlemde homoseksüel, moleküler düzlemde de transseksüel olduğunu belirtmektedir. Bağlayıcı sentezin iki genel kullanımı söz konusudur. Birisi global ve spesifik kullanımı diğeri de kısmi ve spesifik-olmayan kullanımıdır. Bu aynı zamanda psikanalizin ilk paralojizmini oluşturmaktadır. Bu dışdeğerbiçim paralojizmidir. İlk kullanım biçiminde arzu sabitlenmiş bir özneyi içine alır. Global kişiler tarafından tanımlanmış tam nesnelere ve verili bir cinsiyete göre oluşmuş ego meydana çıkmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 78). Örneğin Kadın cinsiyet kimliğinin kurulması ancak bağlayıcı sentezin global kullanımı ile mümkündür. Kadın için Erkek cinsiyeti tam nesnedir ancak Erkeğin bedensel potansiyelleri kısmi-nesnedir. Trans-cinsiyet bu anlamda tam nesnelere kurulan bir ilişki değil, kısmi-nesnelere ile kurulan bir ilişki ve bağlantının sonucudur.

Deleuze ve Guattari’ye göre arzunun psişik düzeyde bastırılması bu sentezlerin gayrimeşru kullanımları ile gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda bütün bir psikanaliz arzunun bastırılışını onaylama girişimidir. Bu bağlamda arzu ile toplumsal alan arasındaki bağlantı bağlayıcı üretim sentezi ile sağlanmaktadır. Bastırma işlemini ilk başlatan gayrimeşru kullanım, bağlayıcı sentez ile gerçekleştirilmektedir (Goodchild, 2005:146). Bu anlamda tam nesnelere kurumsallaşması bağlayıcı sentezin kısmi-nesnelere ezerek, arzunun nesnesine yönelmesini ideolojik olarak çarpıtmaktadır.

Bağlayıcı üretim sentezinin en önemli işlevi Freudyen dürtü kuramının dönüştürmektir. Freud’un psikanalitik yaklaşımında tekrarın psişik yapının işleyişi açısından önemi çok fazladır. Bir önceki deneyimlerimizde haz aldığımız nesnelere tekrar elde etme eğiliminde olmaktadır. Haz veren deneyimleri tekrarlama, acı

veren deneyimlerden de uzak durma eğilimindeyizdir. Bundan dolayı dürtü ile dürtü nesnesi arasında bağlantı oldukça tekdüzedir. Nesnelere oldukça güvenli bir şekilde tanımlanmış ve kodlanmışlardır. Bütün nesnelere işlevleri ve sınırları, hareket alanları sıkıca belirlenmiştir. Dürtü nesnelere üzerinde de toplumsal denetim bireysel araçlarla sağlanmaktadır. Deleuze ve Guattari ise bu fikre karşı çıkmışlardır. Tekrarlanım zorlanımı görüşüne karşı çıkmışlardır. Deleuze ve Guattari'ye göre tekrar özdeşleşmedir. Her türden özdeşleşme farklılık ve çokkatlılığı ortadan kaldırmaktadır. Deleuze ve Guattari'ye göre ise tekrarın amacı farklılık ve çokkatlılığı ortaya çıkarmak olmalıdır. Bağlayıcı üretim sentezinin devreye sokuluşu ile bu sıkıntı ortadan kaldırılmaktadır. Dürtü ile dürtü nesnesi arasında mekanik bir sabitlik ilişkisi değil, bundan böyle farklılık ve çokkatlılık ön planda olacaktır (Holland, 2006: 65–66). Bağlayıcı üretim sentezinin meşru kullanımı ile kısmi-nesnelere etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Kısmi-nesnelere çokluk üretimine uygun zemini hazırlarlar. Tam nesnelere ile çokluğu ortadan kaldırıp, Aynı oluşturmaya ve kurumsallaştırmaya çalışmaktadır.

Global kişiler kendileri kuran ve yöneten yasaklama hareketince önce varolmamaktadırlar. Global kişiler girecekleri üçgen ilişkiden önce varolur ve bu bağlamda arzu tam nesnesi tam bu anda elde etmekte ve aynı anda da yasaklanmaktadır. Bu yüzden bu işlem oedipal operasyon ile aynı düzlemde hareket etmektedir. Oedipal süreç içerisinde yasaklama ilanı ile benzer biçimde global kişiler farklılaşabilmektedir ve böylece oedipal kaos çözülebilmektedir. Bu durum yasaklama işleminin etkisini göstermektedir. Yasaklama işlemi bu bağlamda arzuyu yerinden etmektedir. Arzunun yerinden edilişi, Oedipal işlemin kaydetme sentezini uyguladığı güç bağlayıcı üretim sentezinin yardımı olmaksızın işe yaramamaktadır. Bağlayıcı üretim sentezi ile global kişiler devreye sokulabilmekte ve böylece Oedipal döngü sağlanmış olmaktadır. Bağlayıcı üretim sentezi ile Oedipal süreç arasında kesintisiz bir bağ bulunmaktadır. Böylelikle kaydetme sentezinin ailesel kullanımı bağlayıcı üretim sentezine kadar genişlemiş olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 79). Oedipus bu düzlemde işleyişini sağlayabilmek için tam nesnelere ihtiyaç duymaktadır. Oedipus ancak bu şekilde global kişileri icat ederek kendisini var edebilmektedir. Kısmi-nesnelere Oedipus döngüsü içerisinde herhangi bir tanımlı bulunmamaktadır.

Arzulama-üretimini bağlantıları, ikili bir kural ile uyum içerisindedir: bu ikililik durumuna bir üçüncü terim dâhil olmuştur. Organsız-beden bir kayıt yüzeyi olarak ortaya çıkar ve arzu makinelerine kadar etki alanını genişletmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 80). Oedipal sürecin üçgensel biçimi ebeveynlerle ilgili kısımlarla biçimlenir ve kendisini evlilik ilişkisinde yeniden üretmektedir. Arzunun üretici bağlantıları bu süreç içerisinde arzunun ilgili sentez ile kayıt altına alınması ile dönüşmekte ve asimile olmaktadır. Evlilik ile ilgili ilişki biçimlerinde arzu yoktur (Deleuze ve Guattari, 2004: 80). Bu durum içerisinde Deleuze ve Guattari temel bir hata bulmaktadır ve temelde Lacan eleştirisi yapmaktadırlar. Bizler sökülebilir kısmi nesnelere tam nesnelere geçiyoruz. Global kişiler, bir eksiklikten türemektedir. Bu durum Oedipal süreç içinde uygulanabilir niteliktedir: libidonun bağımsız gücü fallus içerisinde dönüştürülmüştür (Deleuze ve Guattari, 2004: 81). Fallus hiçbir şekilde kısmi-nesne değil tam nesnedir ve Oedipus kurulumu için en önemli kavramsal bileşenlerden bir tanesidir. Fallus erkek-merkezli bakış açısına göre mümkündür ve bu bakış açısının bir dayatmasıdır. Bu durumun da temel bir sonucu bütün bir cinsellik etkinliğini Oedipal döngünün olumlu ya da olumsuz sonuçlarına göre değerlendirmek olmuştur (Deleuze ve Guattari, 2004: 82). Deleuze ve Guattari burada Oedipal bir cinselliğin mevcudluğunu reddetmemektedir. Oedipal homoseksüellik ya da Heteroseksüellik ve Oedipal kastrasyonun olduğunu da reddetmektedirler. İfade etmeye ve savunmaya çalıştıkları şey, bütün bunların bilinçdışının üretimleri olduğudur. Kastrasyon ve Oedipalleşme temel bir yanılısama oluşturmaktadır: Bu süreçler sonunda arzulama-üretimini potansiyellerini aşkın bir yasaya, daha yüksek bir kültürel ve sosyal yapının hizmetine sokabilir hale getirmek olacaktır. Psikanaliz bu noktada bilinçdışının etkisizleştirilmesini güçlendirmekten başka bir işe yaramamaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 82). Bilinçdışının ezilişinin ve etkisizleştirilmesi bağlayıcı üretim sentezinin küresel ve spesifik kullanımı ile psikanaliz tarafından desteklenmektedir. Bu kullanım biçimi aşkın olarak tanımlanabilir ve psikanalitik sürecin ilk paralojizmidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 83). Şizoanalitik yaklaşıma göre ise psikanalitik bilinçdışını oluşturan ne kadar kavram var ise bunları reddetmeli ve yerlerine şizoanalitik terminolojiyi kurmalıyız.

Bu anlamda kavramın Kantçı kullanımını benzer şekilde psikanaliz metafiziktir ve metafizik özü Oedipus'tur. Ve materyalist eleştirel devrim ancak

Oedipus eleştirisi ile mümkün olacaktır. Bu anlamda Deleuze ve Guattari şizoanalizi bilinçdışının bu gayrimeşru aşkın kullanımlarını ortadan kaldırma pratiği olarak tanımlamaktadırlar (Deleuze ve Guattari, 2004: 83). Şizoanaliz metafizik karşıtlığı ile bilinçdışının üretici sentezlerinin bastırılmamasına çalışmalıdır. Şizoanalitik yaklaşım bunun bir savunusudur diyebiliriz.

3.4.2. Ayırıcı Kayıt Sentezi

Oedipus kendisini arzu-kaydının ayırıcı sentezlerine yerleştirdiğinde, arzu Oedipal üçgen ile özdeşleşmektedir. Bu ensest tabusunun farklılaşmış bir işlevini yürütmektedir. Ayırıcı kayıt sentezi ile arzu sadece kadın ya erkek kategorisine endekslenmiştir. Oedipal mekanizma kendisini arzulama-kaydının sentezine eklediğinde, arzulama biçimlerine karşı içerici ve dışlayıcı iki temel kullanım biçimi dayatır ve bu durum Oedipal üçgen ile özdeşir: Baba, Anne ve Çocuk. Arzunun kayıt altına alınması temel bir konu olarak görüldüğünden Oedipus'un arzunun yönünü belirlemesi gerekmektedir. Bu görevi de yerine ayırıcı kayıt sentezi getirmektedir. Oedipus'un bu etkinliği ensest yasaklamasının farklılaşan işlevini temel almaktadır. Oedipal döngünün iki kutbu olan çocuk ve ebeveynler her zaman iki cinsiyet tarafından takip edilmektedir: Kadın ve Erkek. Bu da psikanalizin ikinci paralojizmini oluşturmaktadır. Bu da çifte-bağ paralojizmidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 83). Bu durum bizlere Oedipus söyleminin arkasındaki cinsiyetçi politikanın ne kadar belirgin olduğunu göstermektedir. Artık sentezlere bağlayıcı üretim sentezinin yanına ayırıcı kayıt sentezi ve Oedipal kayıt işlemi eklenmektedir. Oedipus'un ayırma girişimi dışlayıcı ve aynı zamanda da içericidir.

Oedipal kaydetme işleminin karakteristik özelliği ayırıcı sentezin dışlayıcı, kısıtlayıcı ve olumsuz kullanımudur. Bu anlamda Deleuze ve Guattari modern oedipal öznelerin zihinlerinin Oedipal söylem tarafından öyle bir sert şekilde baskı altına alındığını söylemişlerdir ki Oedipal sürecin başka bir şekilde işleme ihtimalini dahi düşünmek mümkün olmaktan çıkmıştır. Freudyen psikanalizin her noktasında dışlayıcı ayırımlara yönelik bitmek tükenmek bilmeyen bir istek bulunmaktadır. Bu çerçevede Deleuze ve Guattari'ye göre şizofreninin extra-Oedipal bir ders öğrettiğini ve ayırıcı kayıt sentezinin farklı bir kullanımını gerçekleştirdiğini açığa vurduğunu

ve ayırıcı kayıt sentezinin dışlayıcı ve kısıtlayıcı bir kullanımını değil, tamamen olumlu, her şeyi içine dâhil eden bir biçimde kısıtlayıcı olmayan bir kullanımını gerçekleştirdiğini belirtmektedirler. Bu anlamda ayırıcı kayıt sentezinin meşru kullanımı ile hareket eden şizofrenik kişi kadın ya da erkek değildir. Şizofren erkek ya da kadındır. Şizofren her iki cinsiyete de bağlanmıştır. Oedipal süreç içerisindeki kaydetme işlemi ayırıcı kayıt sentezinin dışlayıcı, olumsuz bir kullanımını ile gerçekleştirilir. Bu kayıt işlemi o kadar güçlüdür ki, ayırıcı kayıt sentezinin daha başka bir kullanım biçiminin olduğunu hayal bile edemeyiz. Bütün bir psikanalitik yaklaşımlarda, Freud dâhil ayırıcı sentezin bu kullanımı geçerlidir. Bundan dolayı şizofreni bu ayrımı kabul etmeme sonucu ortaya çıkmaktadır. Şizofren ayırıcı sentezin olumlu ve içkin bir kullanımını uygulamaktadır. Ayırıcı sentezin dışlayıcı aşkın ve olumsuz kullanımına bağlı olarak Oedipal kayıt mekanizmasının da etkisiyle “Ya o Ya bu” ikili kısıtlayıcı yakalanan şizofren, bu ayırıcı sentezin kullanımını yok etmektedir. Bu anlamda şizofren erkek veya kadın değildir. Şizofren kadın veya erkektir, her iki tarafa da açıkça aittir (Deleuze ve Guattari, 2004: 84). Eğer ki şizofren kişi ayırıcı kayıt sentezinin gayrimeşru kullanımına yenik düşseydi ya erkek ya da kadın olma yoluna gidicekti. Ama gördüğümüz üzere şizofren bu oyunu bozmuştur.

Şizofren ayırıcı kayıt sentezinin kendisini değil, ayırıcı kayıt sentezinin dışlayıcı ve kısıtlayıcı kullanımını değiştirmektedir. Şizofrenin kullandığı sentez olumludur. Şizofren bu süreçte yine ayırım mekanizmasının içerisinde. Ancak değişen sentezin işlevi ve kullanım biçimidir. Şizofren ayırım sürecini ortadan kaldırmaya çalışmaz. Şizofren sadece biseksüel değildir. Ya da basitçe inter-seksüel de değildir. Daha çok Deleuze ve Guattari’ye göre şizofren transseksüeldir. Şizofren trans-canlı-ölü, trans-anne-baba-çocuk konumundadır. Çünkü Deleuze ve Guattari’ye ayırım mekanizması önce Anne-Baba-Çocuk, canlı olmak ya cansız olmak ve en temelinde Kadın ya da Erkek ayırımıdır. Bütün bu ayırım süreçleri çekirdek aile içerisinde Oedipal söylem tarafından öznelere dayatılmaktadır ve Özneler bu noktada çaresiz olarak Oedipalleştirilmektedir. Şizo-öznelerin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Şizo-özneler Oedipalleşme süreçlerine direnenlerdir. Bundan dolayı şizolar bütün ayırım mekanizmalarının trans versiyonlarıdır. Bunun yanında şizofren kişi ayırıcı kayıt sentezinden kurtulmak için ayırıcı sentezin çeşitli parçalarını

değiştirmez. Yani işleyiş malzemeleri aynı kalmaktadır. Ancak şizofren kişinin yaptığı şey, sentezin kullanım biçimini değiştirmektir. Olumluyucu bir kullanım artık geçerlidir, dışlayıcı değil. Şizofren bu anlamda sadece biseksüel değildir. Ya da iki cinsiyet arası, interseksüel de değildir. Şizofren transeksüeldir. İki farklı cinsiyet kutbunu birbiriyle çarpıştırarak tek bir noktaya indirir. Her bir cinsiyet kutbunun kendi özerkliği içerisinde kalmasına saygı göstermektedir. Şizofren kişi “yüzsüz ve trans-konumsal” bir öznedir. Başkan Schreber kadın ve erkektir, ebeveyn ve çocuk, ölü ve canlıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 85). Bu durum cinsiyet kategorisinin iptal edilmesini anlatmaktadır. Şizofrenin hiçbir cinsel kimliği yoktur ve ancak moleküler bir cinsiyet ilişkisi vardır ve bu da istikametsizdir.

Oedipus arzulama-makinelerinin fantastik bir bastırılışını varsaymaktadır. Deleuze ve Guattari arzulama-makinelerinin neden bastırıldıkları sorununu önemli bulmaktadır. Böyle bir bastırmaya boyun eğmenin gerekli olup olmadığını sorarlar. Hangi anlamların bu bastırma işlemi tamamlayacağını ve Oedipal üçgenin içerisinde nelerin gireceğini sormaktadırlar (Deleuze ve Guattari, 2004: 3). Şizolar herhangi bir şekilde birbiriyle çelişkili ve karşıt konumda olan şeyleri aynı kimlik içerisinde eritmezler. Erkek ve Kadın ayrı kimliklerini kendi içlerinde hem Kadın hem de Erkek kimliğiyle birlikte yaşamaktadırlar. Şizofrenler kendilerini çelişkiler içerisinde hapsedememişlerdir. Tam tersine şizofrenler kendilerini dışarıya açmışlardır. Çelişkinin içerisinde gömülme değil, çelişkinin kendisinden dışarıya çıkma hareketi izlenmektedir. Şizofren kişinin algılama ve anlamlandırma rejiminde anlamın özerk bir temsiliyeti yoktur. Tek mesele anlamın kullanımı meselesidir. Bu yüzden şizo, ham bir jeneaolojik materyali açığa çıkarır, serbestleşmesini sağlamaktadır. Bu materyal içerisinde kendisi dâhil edebilir, kendi kaydını gerçekleştirebilir ve Oedipal Soykütüğü ortadan kaldırmaktadır. Şizo işlenmemiş saf bir hammaddeyi özgürleştirmektedir. Şizofren ayırıcı kayıt sentezinin kontrolünden sıyrılarak sonsuz sayıda tekillikleri ortaya çıkarmıştır. Kısıtlayıcı olmayan bu alanda şizo-özne rahatlıkla kendisini sürece yerleştirebilir ya da kendisini kaydedebilmektedir. Böylelikle şizo-özneler Oedipal jeneaolojiyi infilak ettirmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 86). Bu bağlamda ayırıcı kayıt sentezinin aynı bağlayıcı üretim sentezinde olduğu gibi iki kullanım biçimi bulunmaktadır. Biri aşkın kullanım, diğeri içkin kullanımdır. Bütün bir psikanaliz ayırıcı kayıt sentezinin aşkın kullanımını

gerçekleştirmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 86). Psikanaliz bir bariyerdir ve şizyonun kategoriler ve durumlar arasında yoğunluk durumlarını artırarak geçmesine izin vermezler. Oldukça muhafazakar bir biçimle böyle kişileri sapkın olarak damgalamıştır.

Ayırıcı kayıt sentezinin işlemesi ile birlikte Oedipus kendi gücünü ve yetkisini arzu üzerinde doğrudan hissettirmeye başlamıştır. Bu noktada Oedipus dayatmacı ve faşist karakterinden hiçbir şey kaybetmediğini kanıtlar gibi görünmektedir. Oedipus kendi alanına giren bütün arzu güçlerine şunu açıkça belirtir: eğer anne-baba-çocuk şeklindeki farklılaşma yönünü izlemezseniz, Oedipal döngüye itaat etmezseniz, farklılaşmamış olan tarafından lanetlenirsiniz. Bu açık ve doğrudan bir tehdittir (Deleuze ve Guattari, 2004: 87). Oedipal sürecin bu farklılaşmamış nesne ve arzu arasındaki ilişki açısından önemli bir konumu bulunmaktadır. Oedipus hem kendisinin düzenlediği farklılaşmaları ve bizi sayesinde tehdit ettiği farklılaşmamışlığı da yaratmaktadır. Aynı hareket bağlamı içinde Oedipus arzuyu bu döngüye dâhil eder ve arzunun tatminini yasaklar. Oedipal süreç arzunun nesnesini seçme noktasında ona müdahale eder ve uygun nesnenin farklılaşmış ebeveyn kişileri olduğunu vurgular. Farklılaşmamış olanın tehditlerini savurarak, egonun bu kişilerden ve arzusundan tatmin olmasını yasaklar. Her iki durumu da hem farklılaşma döngüsünü hem de farklılaşmama döngüsü Oedipus kurmaktadır. Deleuze ve Guattari'ye göre Oedipus kendisinin düzenlediği farklılaşmaları ve sayesinde bizi tehdit edebildiği farklılaşmamışlığı yaratmaktadır. Aynı hareket içerisinde Oedipus kompleksi arzuyu Oedipal üçgenin içerisine sokmaktadır. Oedipal üçgenin işleyişine bağlı kalmak üzere arzuyu kendi tatminini sağlamasından yasaklamıştır. Oedipal süreç arzunun nesnesi olarak ebeveyn figürlerini göstermektedir. Ve aynı zamanda farklılaşmamış olan tehditlerini savurarak, egonun bu kişiler ile arzusunu tatmini yasaklanmıştır. Oedipus dışlayıcı ayırım üzerinde hüküm süren farklılaştırıcı işlevleri özümseyecek olsa bile ki bu Oedipus'un çözümlüdür, ya da İmgesel özdeşleşmelerin nevrotik karanlık gecesine düşülecektir. Oedipus'un çözülüşünün psikanalizdeki anlamını herkes çok iyi bilmektedir: dışarıda, toplumsal otorite içerisinde çok daha iyi yeniden keşfetmek için. Çocuk Oedipus sürecinin çözülüşüyle birlikte çocuk olmaktan çıkıp adam olmaya başlamaktadır. Ki bu çözülüş çocuğun topluma girişidir (Deleuze ve Guattari, 2004:

87). Böylelikle ayırıcı kayıt sentezi bağlayıcı üretim sentezinin ortaya çıkardığı sonuçla paralel bir noktaya götürmektedir: bir içkin diğeri aşkın iki kullanıma sahiptir (Deleuze ve Guattari, 2004: 86). Deleuze ve Guattari'ye göre psikanaliz bütünüyle aşkın kullanıma sahiptir. Psikanalizin ayırıcı kayıt sentezinin aşkın kullanımını güçlendirmesinin nedeni, Oedipus süreci ile devreye sokulan ayırıcı ilişkiler sadece çeşitli ayrımlar arasındaki radikal farklılaşmalar olarak ele alınmamıştır, aynı zamanda tüm farklılaşmalar arasında kendisini zorla kabul ettiren farklılaşmamış bir gücün varlığın ortaya koymasıdır. Oedipal söylem öznelere bilgilendirir. Hatta uyarır. Bize eğer ki anne-baba-ben arasındaki farklılaşma hatlarını izlemezsek, kocaman bir kaosun içerisine sürekleneceğimizi bildirir (Deleuze ve Guattari, 2004: 86–87). Bu anlamda şizolar kara delik içerisindedir. Oedipalleştirme asimilasyonuna direnmişlerdir ve psikanaliz bu direnişi kendisine yapılan bir saygısızlık olarak görüp onları cezalandırmıştır. Şizolar psikanalize itaat etmeyi reddetmişlerdir.

Oedipus bir labirent gibidir. Bu labirentten çıkış sadece yeniden-girmekle mümkündür. Ya da başka birisinin labirente girmesini sağlamaktır. Oedipus hem çözüm hem de problem olarak bütün arzulama-üretimini kesmektedir. Bilinçdışının bütün kısımları öğütülmüş, kendisine ait olmayan bir sesle yüz yüze getirilmiştir. Bütün çıkışlar bloke edilmiştir. Psikanalizin ikinci paralojizmi çifte-açmaz paralojizmidir. Çifte-açmaz Oedipus'un kendisinden başka bir şey değildir. Oedipus bu düzlemde artık bir seriler olarak sunulmaktadır. İki kutup arasında bir salınım olarak görülmektedir: nevrotik özdeşleşme ve normatif içselleştirme. Her iki tarafta da iş başında olan Oedipustur. Çifte-açmazın anlamı budur. Oedipus'tan kaçışın olmayışıdır. Eğer ki şizo bu süreçte bir kendilik olarak üretiliyse, bunun tek nedeni Oedipal çifte-açmazdan kurtuluşun sadece bu yolla gerçekleşebiliyor olmasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 88). Şizolar çifte-açmazın ve Oedipal labirente hiç girmemiş kişilerdir. Çünkü bir kere bu labirente girerseniz çıkış asla mümkün değildir. Hem Oedipal labirent içerisinde olup hem de Oedipus'u reddetmek mümkün değildir. Direniş hiçbir zaman içeriden sağlanmaz, direniş ve yok etme girişimi dışarıdan gelmektedir.

Deleuze ve Guattari oedipal mekanizma karşısında ne pesimizm ne de optimizm içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Optimizm Oedipal sürecin olumlu

çözülüşünü ifade etmektedir. Oedipal çözülüşün normatif içeriğidir burası. Bu noktaya göre Oedipus bir tanrıdır, baba Tanrı gibidir. Şizoanalizin amacı Oedipus'u çözmek değildir. Oedipal psikanalizin Oedipal süreci çözme biçiminden daha iyi bir iş yapacağı niyetinde değildir. Şizoanalizin bütün amacı gerçek problemlere ulaşabilmek amacıyla bilinçdışını Oedipal-dışılaştırmaktır. Şizoanaliz bu alana ulaşmaya çalışmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 90). Oedipal-dışı olmak aynı zamanda psikanaliz-dışı olmak anlamına gelmektedir. Bundan dolayı şizofrenlerin sözde psikozlarına psikanalistler hiçbir anlam ve çözüm önerisi getirememektedirler. Çünkü şizoların psikanalitik hastalık paradigmasının dışındadır. Ondan dolayı anlaşılabilirliği ya da tercüme edilebilirliği yoktur. Psikanaliz açısından şizofreni asla ulaşamayacak bir mesafededir. Her türlü mesafe de şiddetin oluşturucusu olduğunda psikanalistlerin şizolara yaklaşımı şiddet barındırmaktadır.

Oedipal söylem içerisinde herşey sanki iki kutup içerisinde gidip geliyor gibidir: bir kutup içerisinde kendilerini özdeşleşme süreçlerine kattıkları imgesel figürler ile karakterize edilmektedir, ikinci kutup içerisinde ise farklılaşma sürecine kendilerini kattıkları sembolik işlevler ile karakterize edilmektedir. Ancak her iki koşulda da bizler Oedipalleştirilmişizdir. Eğer bir kriz olarak Oedipus'a sahip değilseniz, ona bir yapı olarak sahip olabiliriz. Böylelikle kriz ötekilerine geçmektedir. Ve bütün hareket yeniden başlayabilmektedir. Deleuze ve Guattari bunun kendilerinin neden ebeveyn imgeleri üzerine temellenmiş basitleştirilmiş Oedipus kavrayışının ötesine geçtiklerini açıklamışlardır. Oedipus'un ötesine geçmelerinin bir nedeni de yapı içerisindeki sembolik işlevleri açıklamaktır (Deleuze ve Guattari, 2004: 90–91). İçeride yani Oedipal terminoloji veya paradigma içerisinde kaldığımız sürece sembolik asimilasyon tarafından değiştirildiğimiz için bunun etkisini kavrayamayız. Oedipus sembolik şiddetini kavrayabilmek için sembollerin üstümüzdeki etkisini hissetmeliyiz. Her türden sembol etki ettiği şeyi belli bir koda dönüştürmek niyetindedir. Bundan dolayı semboller nesnelere yerine geçerek ve ya Lacan'ın belirttiği gibi ancak nesnelere ölümü ile mümkün olmaktadır. Semboller nesnelere öldürürler. Her türden sembolik pratik asimile edicidir.

Deleuze ve Guattari çifte-açmaz problemini aşma noktasında Lacanyen psikanalizin nasıl bir işlev gördüğünü tartışmışlardır. Bu bağlamda yapısal Oedipus'u çifte açmazı kapatmak ve yaratmak için yardıma çağırdığını belirtmişlerdir.

Lacanyen psikanaliz bu bağlamda bizi baba sorunu ile yüzleştirmiş ve hatta şizoyu bile oedipalleştirmiştir. Sembolikteki bir boşluğun bizi İmgesele götürdüğünü göstermiş ve tersine olarak da imgesel saçmalamalar ve karışıklıkların da bizi yapıya götürebileceğini ifade etmiştir. Deleuze ve Guattari ise Lacanyen psikanalizden daha farklı düşünmektedir. Deleuze ve Guattari ise doğal olarak herhangi bir farklılık yerleştirmek için yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir. Herhangi bir sınır çizgisi arasında ayırım yapmamaktadırlar. İmgesel ve Sembolik arasında herhangi bir ayırım bulunmamaktadır. Gerçek farklılık İmgesel ile Simgesel arasında değil, arzulama-üretimini üreten gerçek makine ile İmgeselin kendisi arasındadır. Temel farklılık Oedipus'un iki kullanımı arasında değildir. Ayırım dışlayıcı olmayan ve içerici olan anoedipal kullanımları ile dışlayıcı ayırımların Oedipal kullanımı arasındadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 91–92). Bu noktada Lacan'ın da psikanalitik paradigma içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Deleuze ve Guattari sanki Lacan'ın da psikanalizin suç sicilini gördüğünü ancak onu reddetmeye cesaret edemediğini, yanlışlarını düzeltmeye çalıştığını belirtir gibidirler. Lacan bu anlamda psikanalizi onarmıştır. Ancak Deleuze ve Guattari ise psikanalizi yıkmışlardır.

3.4.3. Birleştirici Tüketim-Tamamlanma Sentezi

Üçüncü sentez olan birleştirici tüketim sentezi ile organsız beden varlığını daha iyi kavrayabiliyoruz. Şizofrenler inanılmaz derecede fazla çeşitli yoğunluklar üretmektedir ve özne bu yoğunluklar organsız beden üzerinden geçiş yapmaktadır. Bu süreç ile birlikte şizo-özne kendisini sonsuz varoluşlara angaje edebilmektedir. Bundan dolayı anti-psikiyatri hareketinin kurucularından olan R.D. Laing şizofreni durumunu derin bir içsel “yolculuk” olarak görmüştür. Aynı zamanda bir süreç olarak şizofreni Egonun aşkınsal kaybedilişinin deneyimidir. Burada şizo-öznenin deneyimleri halüsinasyon ya da delirme biçimleri değildir, şizonun deneyimleri maddi ve gerçektir. Bir hissetme rejimi içerisinde duygu serileridir. Bütün her şey bu yoğun içsel deyim akışı içerisinde geçişler, varoluşlar ve göçler birbirine geçmiştir. Zaman sentezleri ortadan kalkmıştır. Ülkeler, ırklar, aileler, ailesel adlar, coğrafik ve tarihsel belirlenimler darmadağın olmuştur. Şizofren Tanrı olmaya, Kadın olmaya, Joan Arc olmaya başlamıştır. Şizo kendisinin kendi Babası olduğunu ve kendi

kendisinin de çocuğu olduğunu düşünmekte ve deneyimlemektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 93). Şizonun yoğunluk derecesi ile maddi gerçeklik arasındaki bağlantının kopmaması klasik psikanalitik yaklaşımın ve hatta Lacan'ın da katıldığı psikozun gerçeklikten kopmuş olduğunu iddiasını çökertir görünmektedir.

Organsız beden üzerinde dağıtılan, parçalanan şeyler bütünüyle ırklar, her türlü bütünlük ve homojen birlikleşmelerdir. Şizofrenlerin tarihsel süreçte etkin bir konumunun olmadığını söylemek oldukça hatalıdır. Şizolar tarihe eklenmişlerdir. Şizo tarihi sanrılmış ve evrensel tarihi noktasında saçmalamaktadır. Şizolar artık bütün ırkları ve birlikleri parçalayarak çoğaltmaktadırlar. Bütün sabuklamalar ırksaldır ve ırkçı değildir. Bu organsız beden ırkları ve kültürü temsil ettiğini anlamına gelmemelidir. Organsız beden sonuç olarak hiçbir şeyi temsil etmemektedir. Tam tersine ırk ve kültür bu bedenler üzerinden gösterilmektedir. Bu bölge yoğunluklar bölgesidir, sozsuz potansiyeller alanıdır. Hiçbir şeyin imkânsız olmadığı alandır. Bireyleşme ve cinselleşme olguları bu alanlar içerisinde üretilmiştir. Şizolar bir alandan ötekine sürekli göç ederler. Diğer bireyler olduğumuz kadar da diğer cinsler oluruz şizo olarak. Şizofrenler uygarlığı yıkarlar. Şizofrenlerin içerisinde ırkla, insanlarla ve kişilerle temsil tiyatrosundaki gibi sanki özdeşleşme noktasında kendisini gören bir ego yoktur (Deleuze ve Guattari, 2004: 94). Dolayısıyla şizo bireyin hiçbir ulusal kimliği veya etnik aidiyeti bulunmamaktadır. Şizo hem hepsidir hem de hiçbiridir. Bütün kimlik dayatmalarını iptal eden ve onları toplumsal alan içerisinde sabuklatan kişidir.

Oedipalleşme sürecine direnmiş ve direniş mücadelesini kazanmış olan şizo organsız beden üzerinden bütün ırklarla, kültürler ile çok yoğun bir deneyim halinde özdeşleşmektedir. Burada bir temsil tiyatrosu içerisinde ırkları, kültürler ve toplumsallıkları özdeşleştirecek bir ego bulunmamaktadır. Şizoyu belirleyen hiçbir üst kural bulunmamaktadır. Şizonun işleyişi içerisinde üretim aygıtları ve anti-üretim aygıtları aynı anda iş başındadır. Ama değişmeyen tek şey şizonun çok sağlam arzulama-makinesine sahip olabildiğidir. Şizofreninin en belirgin özelliklerinden birisi de aynı zamanda hiçbir özdeşleşme sorununa sahip olmamasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 95–96). Şizonun arzulama-makinelerinin mülkiyeti kendisinde değildir. Çünkü şizo toplumsal tanımı içerisinde baktığımızda yoktur. Şizonun

toplumsal alanın yapılanması ve işleyişi açısından hiçbir hükmü yoktur. Şizo çarpma işleminde 1 rakamı gibidir. Yani şizo etkisiz elemandır.

Psikanaliz bütünüyle aileciliği savunmaktadır. Bilinçdışının bu içeriğini Oedipus söylemine göre kurmaktadır. Bütün dirimsel akışları bozmaktadır. Arzulama-üretimini ezmektedir. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari Foucault'un psikanalizin 19. yüzyılda psikiyatrik söylemi tamamladığına yönelik düşüncesine katılmaktadırlar. Foucault bu noktada oldukça haklıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 102).

Deleuze ve Guattari Cooper'a da katılmaktadırlar. Cooper da Deleuze ve Guattari'nin yaptığı gibi aileciliği eleştirmektedir. Cooper'a göre aile kurumu çocuklara toplumsal gerçekliği aşlamaktadır. Deleuze ve Guattari'ye göre aile asla bir otonomik bir figür olarak özerk değildir, aile merkezsizdir. Libido tarafından yatırıma sokulan şey Oedipus parçalanmış kısımları arasından extra-ailesel, ailesel-altı kopuş ve boşlukları doldurmaktadır. Arzulama-üretimi ile birleşen toplumsal alanı doldurmaktadır. Bu noktayı görmesinden dolayı şizoanaliz kendisinin toplumsal ve politik bir psikanaliz olduğu gerçeğini saklamamaktadır. Bundan dolayı şizoanaliz aslında militan bir analiz biçimidir. Şizoanalizin militan bir analiz biçimi olmasının nedeni kendisi ile birlikte aynı anda varolan bilinçlilikten ayrı olarak, sosyo-tarihsel üretimin bilinçdışı libidinal yatırımının varlığını gösterme amacıyla olmasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 107–108). Şizoanaliz ile psikanaliz arasındaki en radikal fark birisi arzu ve oluş lehine militanlığı savunurken, diğeri arzu ve oluş aleyhine statükoyu savunmaktadır. Bundan dolayı psikanaliz bir burjuva etiğidir ve bilimidir. Psikanaliz kendisini egemen ahlaki değer sistemine yaslayarak kurmuştur.

Şizoanalitik militan program içerisinde libidonun temel işlevi bilinçdışı biçimleri içerisinde toplumsal alanı yatırıma tabi tutmaktır. Bundan dolayı bütün tarihsel kimlikler, çeşitli ırklar ve uygarlaşma tarzları sayıklama içerisinde çeşitli halüsinasyon hareketlerine bağlı olarak yeniden üretilebilmektedir. Şizonun dünyayı deneyimleme biçimi bunun en açık örneğidir. Bu bağlamda şizoanaliz her zaman yapay, bastırıcı ve bastırılan olan, aile düzeneği ile harekete geçirilen Oedipal bilinçdışının işleyişini bozmaya kalkışmıştır (Deleuze ve Guattari, 2004: 108).

Şizoanalitik yaklaşım arzulama-üretimini toplumsal üretim alanının sınırı olduğunu belirtmiştir. Ve arzulama-üretimi kapitalist toplumsal formasyonda

engellenmektedir. Arzulama-üretimi yersizyurtsuzlaştırılmış socius'un organsız bedeni olmuştur. Deleuze ve Guattari'nin orijinal ifadeleriyle belirtmek gerekirse şehrin kapılarındaki bir tepedir. Ancak bu sınır her zaman yerinden edilmektedir. Bundan dolayı şizofreni ya da arzulama-üretimi molar örgütlenme ile arzunun moleküler çoğulculuğu arasındaki sınırdır. Buradaki yersizyurtsuzlaşma sınırı molar örgütlenmenin içerisine geçmek zorundadır ve tabi-kılınmış yer-yurtlara uygulanmak zorundadır. Böylelikle Deleuze ve Guattari Oedipus'un neyi gösterdiğini, neyi göstergeselleştirdiğini tahmin edebildiklerini açıklarlar: Oedipus bu sınırı yerinden etmektedir. Sınırı dışsallaştırmaktadır. Oedipus Avrupalı adamın özel ve tabi-kılınmış yer-yurtdur (Deleuze ve Guattari, 2004: 111–112). Arzu ise bu dayatılan sınır hatlarını boydan boya geçerek sınırın ötesindedir. Arzunun şizoanalitik kullanımı toplumsal alan içerisindeki yapay sınırları ve yer-yurt temsiliyetleri aşındırmaktadır.

Oedipus temelde kendi gerçekliğini bir indirgeme ve uygulama eylemleri ile oluşturmaktadır. Bundan dolayı kendi içerisinde Oedipus toplumsal alanın kesin bir biçimde libidinal yatırımı varsaymaktadır. Toplumsal alanın üretiminden ve oluşumundan sorumludur. Bireysel bir fantezi olmasından daha çok bireysel bir Oedipus bulunmamaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 113). Oedipus toplumsal ve psikik bastırmanın paradigmatik formu olduğundan dolayı kendi kendine örgütlenen ve kendi kendini tayin eden ve onaylayan bir birim değildir. Oedipus kapitalist düzenin bir uydurmasıdır ve kapitalizm tarafından yani dışarıdan bir güç tarafından yönetilmektedir. Dolayısıyla Oedipus'un söylemi kapitalist söylemin bir ikamesidir. Onun biçimsel olarak değiştirilmiş ama teknik olarak aynı işleme mekanizmasına bağlı bir metaforu gibidir. Oedipus'un konuştuğu ve varlığını hissettirdiği yerde aslında Oedipus değil kapitalist uygarlık ve buna bağlı arzuyu ezme girişimleri yani bastırma işlemi konuşmaktadır.

Oedipus modern kapitalist kullanımında milliyetçi, dinsel ve ırkçı bir çağrışımı bulunmaktadır. Oedipal söylem içerisinde kullanılan baba piyasa ilişkilerinden Patronun temsilidir. Patron kendi gücünü Oedipal çağrışımındaki baba figürüne yaslanmasıyla oluşturmaktadır. Babanın Oedipal söylemde geride bırakılmamasında olduğu gibi patron da mağlup edilemeyecektir. Kapitalist ideoloji Oedipal söyleme dayanarak kurulmaktadır. Ancak Deleuze ve Guattari'ye göre

ideoloji üzerinde durulması gereken temel nokta değildir. İdeolojiden daha etkili olarak toplumsal alanın bütün unsurlarının bilinçdışı libidinal yatırımı iş başındadır. Özneler, bireyler ve gruplar ideolojik bir yanlış bilincin kurbanı değildirler. Daha çok bir yanılsamaya dayalı olarak özne olmalarıdır. Bunun da temel aygıtı arzudur. Temel sorun arzunun kendisidir. Arzu bütünüyle alt-yapının bir parçasıdır. Bilinçöncesi yatırımlar karşıt sınıfın ilgilerine göre oluşturulurken, bilinçdışı yatırımlar arzunun konumlarına ve bilinçdışı sentezlerine kullanımlarına göre oluşturulmaktadır. Hitler kitleleri cinsel bir biçimde tahrik etmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 114). Arzunun ezilişi hiçbir zaman ideoloji tarafından yürütülmez. Yani epistemoloji düzleminde değildir. Arzunun ezilişi maddidir. Arzunun ezilişi kelimenin gerçek anlamıyla bir cinayettir.

Deleuze ve Guattari'ye göre şizoanalizin amacı ve hedefi, politik ve ekonomik alandaki libidinal yatırımların spesifik doğasını analiz etmek ve bu yolla, arzulayan özne içerisinde arzunun nasıl kendi bastırmasının arzuladığını göstermektir. Bütün bunlar ideoloji içerisinde gerçekleşmemektedir. Daha çok ideolojinin altında ya da arkasında olup bitmektedir. Bir bilinçdışı reaksiyoner ya da faşist yatırım biçimi bilinçli devrimci yatırımın yanında varolabilmektedir. Tam tersine olarak da arzu düzeyindeki devrimci yatırım bilinçli çıkarlar ile uyum içerisinde olan reaksiyoner yatırım ile birlikte varolabilmektedir. Her iki durumda da bilinçli ve bilinçdışı yatırımlar aynı biçimde değildirler. Deleuze ve Guattari'ye göre reaksiyoner bilinçdışı yatırımlar egemen sınıfın çıkarlarına uyum gösteren yatırımlar ve arzunun işleyişine göre hareket etmekte olup, Oedipus türetildiği birleştirdiği sentezin ayırıcı kullanımı ile sonuçlanmaktadır. Böyle düşünen bir özne kendisinin üstün bir ırka ait olduğunu düşünür. Ancak devrimci bilinçdışı yatırım içerisinde ise arzu egemen olan sınıfın çıkarlarını iptal etmiştir. Ve Oedipal uygulamaları sona erdiren akışları harekete geçirmektedir. Bu akışlar tarihi sanrılmakta, delilik içerisinde ırkları bozmakta başarılıdır. Böyle düşünen bir şizo-özne, hayır senin gruba ait değilim, ben dışarıdayım ve yersiz-yurtsuzum diyebilmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 115).

Özne bilinçdışının sentezlerinin oluşumundan sonra ortaya bir sonuç olarak çıkmaktadır. Özne bu bilinçdışı sentezlerin üretimidir. Özne arzulama-makinelerinin yanında sadece bir artakalan olarak üretilmiştir. Öznenin hiçbir sabit kimliği yoktur.

Özne organsız beden üzerinden bağımsız olarak gezerek, arzulama-makinelerinin yanbaşında kalarak, her bir durumdan sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün arzulama-üretimleri sonuç olarak tüketim ve tamamlanma deneyimidir. Şizonun otistik bir içerikten oluştuğunu söylemek nasıl mümkündür? Şizonun yaşamdan kendisini kopardığını ve gerçeklikten ayrıldığını söylemek nasıl mümkündür? Ve psikiyatrik söylem bu iddiaları nasıl dile getirebilmiştir? Nasıl organsız bedenin ölü şeyine indirgenmiştir? Daha da önemlisi psikanaliz şizofrenik değil ama nevrotik bir kişiyi acınaklı bir yaratık haline indirgemıştır? Nasıl psikanalizin ayırıcı sentezlerle oluşan ifadeleri Oedipal söyleme bağlamıştır. Deleuze ve Guattari'yi ilgilendiren yoğun bir niteliğe sahip olan psikotik dışavurumların Oedipal ailesel üçgenin dar sınırlarına bağlanmış olmasıdır. Bu psikanalizin çok temel bir hatasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 18–21).

Deleuze ve Guattari materyalist psikiyatrinin arzuyu mekanizmanın içerisine soktuğunu ve arzu içerisine de üretim temasını yerleştirmesiyle tanımlandığını belirtmektedir. Yanlış materyalizm ile idealizmin tipik formları arasında büyük bir ayrım bulunmamaktadır. Şizofreniye dair yaklaşımlar üç temel kavram çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlar dağılma(Kraepelin), otizm(Bleuler) ve zaman-mekân veya dünyada-varlık(Binswanger) şeklinde belirtilmiştir. Birincisi ilksel yetersizliği ifade etmektedir. İkincisi dış dünyadan uzaklaşmayı ifade etmektedir. Üçüncüsü ise sabuklamış kişiyi kendi dünyası içerisinde keşfetmeyi ifade etmektedir. Bu üç yaklaşımın da temel ortak noktası şizofreniyi ego merkezli bir yaklaşım içerisinde değerlendirmiş olmalarıdır. Deleuze ve Guattari egonun Anne-Baba gibi olduğunu belirtmektedir. Şizo ise egonun tam karşıtı olarak Anne-Baba gibi değildir, bunlara direnmiştir. Freud ise şizofrenleri Oedipal söyleme karşı çıktıklarından dolayı sevmemektedir. Deleuze ve Guattari psikanalizin en büyük keşfinin arzunun üretimini ve onun bilinçdışı üretimleri ile ilgili olduğunu belirtmektedirler. Ancak Oedipusu devreye soktuklarında, bu keşfin ihanete uğradığını düşünmektedirler. Bir fabrika gibi olan bilinçdışı yerine klasik tiyatro biçimi, bilinçdışı üretimlerinin birimleri yerine temsilin geçmesi, kendisini ifade etmesi dışında hiçbir yetkisi ve gücü olmayan bilinçdışı tasavvuru, üretici bilinçdışı aleyhine söyleme yerleştirilmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 24–25). Şizonun hiçbir egoya sahip olmaması bu anlamda önemlidir. Çünkü iktidar kitlesel, standartlaşmış bir ego

üretmeye çalışmaktadır. İktidar tarafından kirletilmemiş ve üzerinde iktidar lekesi taşımayan hiçbir ego yoktur. Ego bu anlamda içimize yerleştirilmiş bir cihazdır. Bu cihaz dışarıdaki bir güç yani iktidar tarafından yönlendirilmektedir.

Deleuze ve Guattari'ye göre şizofren arzulama-makinelerinin ve arzu üretimin bir sonucu olarak görülmelidir. Arzunun geleneksel mantığı bu çevrede başlangıçtan itibaren yanlıştır. Bu başlangıç Platon'un arzu anlayışı ile de ilgilidir. Platon'un arzu anlayışına göre biz üretim ile kazanımı arasında bir seçim yapmaya zorlanırsınız. Arzuyu kazanımın tarafında konumlandığımızda, arzuyu idealist bir kavrayışla ele almak zorunda kalırız. Ki bu da bizi eksiklik nosyonuyla yüzleştirmeye sürükleyecektir. Gerçek bir nesnenin eksikliği fikrine (Deleuze ve Guattari, 2004: 26). Eğer arzu gerçek bir nesnenin eksikliğiyle tanımlanıyorsa, gerçek bir kendilik olarak doğası eksikliğin özüne dayanmaktadır. Ki bu da fantezileştirilmiş nesneyi üretmektedir. Arzu böylelikle bir üretim olarak kavranabilmektedir, fantezilerin üretimi olsa da. Bu yaklaşım da psikanaliz tarafından yeterli bir biçimde açıklanmıştır. Bunun da psikanalitik açıklaması şu şekildedir: arzunun eksikliğini çektiği gerçek nesne toplumsal üretime bağlıdır. Özne imgesel düzlemde her ne kadar bu nesneyi yeniden üretse de bu toplumsal düzene bağımlıdır. Ancak fantezi basitçe bir nesne olarak değil, geniş olarak yorumlandığında, arzunun kendisini merkeze getiren bir spesifik makine olarak yorumlandığında, bu makine sadece tiyatraldır. Fantezi bir ihtiyaçtır ve ilişkili bir eksiklikle tanımlanmış, kendi nesnesi ile de belirlenmiştir. Ancak arzu ise fanteziyi üreten ve nesneden kendisini mahrum bırakan olarak ele alınmıştır. Bu yüzden ihtiyaçlar tarafından destelenen arzunun temsili ve bu ihtiyaçlar ve eksikliği çekilen nesneyle olan ilişkileri arzunun üretkenliğinin temeli olmaktadır. Arzunun üretimi gerçekleşebilmesi için ihtiyacın nesnesinin eksikliğini çekmek zorundadır. Bundan dolayı her zaman arzu eksikliğin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 27).

3.5. PSİŞİK BASTIRMA/TOPLUMSAL BASTIRMA VE ARZUNUN EZİLİŞİ

Yukarıdaki bölümde ifade etmeye çalıştığımız üzere, arzunun bastırılışını bir ezilme olarak da görebiliriz. Deleuze psikanalizin ve Oedipal mekanizmanın

yaptığının bir ezme hareketi olduğunu belirtmişti. Bu eziliş süreci de hem psişik hem de toplumsal boyutu olan bir konudur ve bundan dolayı da biz psişik bastırma ile toplumsal bastırmayı beraber ele almak zorundayız. Ne psişik bastırma toplumsal bastırmadan ne de toplumsal bastırma psişik bastırmadan bağımsızdır. Birbirleriyle iç içe geçmişlerdir. Şizoanaliz içinde psikanalitik alan içerisinde arzunun nasıl asimile edildiğini anlamak çok önemli olduğundan, arzunun işleyişinin bastırma işlemi ile nasıl bir ilişki biçimine sahip olduğunu kavramak önemlidir. Goodchild'ın belirttiği gibi "...toplumdaki erk oluşumları, sadece arzunun işleyişlerinin sonuçlarıdır... Erk, arzudan türer ve arzuyu 'bastırmaya' koyulur" (2005: 125).

Bastırma işlemi, aynı zamanda arzunun ortaya çıkması ile yakından ilgilidir. Çünkü arzu bastırmanın sonucudur. Arzunun bastırılması kendi kendine işlemektedir. Kendi kendini örgütleyen bir birimdir. Arzunun şizofrenik yoğunluğu dayanılmaz hale geldiğinde, arzu kendisini korumak için bastırma mekanizmasını devreye sokar (Goodchild, 2005: 145). Bilinçdışının sentezlerinin gayrimeşru kullanımı psişik bastırmanın hareket tarzını belirlemektedir. Arzunun temel yapısı sentezlerin "aşkın" kullanımı sonucunda ortaya çıkan bastırma ile belirlenmektedir. Goodchild'in çok yetkin bir biçimde ifade ettiği gibi: "Arzunun, nesnesi yasaklanıncaya kadar hiçbir şeyi eksik olamaz ve yasa, temsiliyeti sağlayan bir anlamlama yapısı üzerinde kurulmadıkça arzu bir yasaya maruz kalmaz. Gösterenin yapısı, arzunun bastırılmasının merkezinde yatar. Bu yüzden erk, toplumumuzda, anlam yapıları aracılığıyla işler. Arzunun devrimi, arzunun gemen anlam yapılarına meydan okumasına de gerçekleşmeyecektir" (2005: 150).

Toplumsal bastırma ile psişik bastırmanın şizoanalitik yaklaşıma göre aynı olmasının nedeni psişik malzemenin toplumsal yapının oluşum teknikleri ile aynı olduğunun düşünülmesidir. Psişe toplumsal örgütlenmenin oluşturduğu anlam kümelerinden bağımsız değildir. Psişe toplum ile aynı malzemedan oluşmaktadır. Bunlar arzu-makineleridirler. Psişik bastırmanın işleyiş biçimi "temsil" üzerinden gelişmektedir. Temsil bütün yönleriyle arzunun özünü boşaltmaktadır, çürütmektedir. Arzu maddi bir gerçektir ve ancak gerçekliği üretir. Arzu aynı zamanda bir üretim alanıdır. Yoğunluk alanıdır. Hiçbir niteliksel ve niceliksel ayırım gözetmeden önüne çıkan arzu-makinesiyle bağlantı kurar ve akış üretir. Bu süreç arzulama-üretimi sürecidir. Arzulama-üretiminin karşıt kutbunda ise anti-üretim ya

da bir başka ifadeyle üretim-karşıtlığı bulunmaktadır. Anti-üretimin temel özelliği bütün bir arzulama-üretimini yoketmeye çalışmasıdır. Bunun içinde anti-üretim bir kayıt yüzeyi olarak organsız bedeni devreye sokar. Organsız beden “sıfır yoğunluk” anlamına gelmektedir. Bir anlamda bilinçdışının içerisindeki ölüm deneyimidir. Katatoni durumudur.

Temsil mekanizması ile beraber ortaya çıkan psişik bastırmanın yapısal unsurları, arzu; arzunun temsilcisi; baskıcı temsiliyet ve yerinden edilmiş temsil edilendir. Toplumsal iktidarın anlam yapıları işleyişi “yerinden edilmiş temsiliyete” dayanarak sürdürülür. Bu durum gösterilenin keyfi bir şekilde belirlenmesini sağlayarak devam etmektedir. Sonuçta “Arzu, egemen bir toplumsal oluşum tarafından kendisine sunulmuş anlamlama yapılarını kucaklaması ölçüsünde, kendisini bu oluşuma yatırır ve kendi bastırılmasını arzular” (Goodchild, 2005: 151).

Deleuze ve Guattari Oedipal döngüyü analiz ettiklerini, ama gerçek nedenleri ertelediklerini belirtirler. Bu bağlamda şizoanalitik program içerisinde Oedipal üçgenin işleyiş biçimini, yeniden-üretimini ve yöntemini sorunsallaştırmışlardır (Deleuze ve Guattari, 2004: 123). Gerçek nedenler toplumsal bastırmanın gerçek güçleri olacaktır ve buna en iyi yanıtı veren materyalist psikiyatrinin kurucusu olarak selamladıkları Reich’tir. Bu noktada ortaya iki temel sorunsal nokta ortaya çıkmaktadır. Birincisi psişik bastırma ile toplumsal bastırma arasındaki özel ilişki ve psişik bastırma-toplumsal bastırma sisteminde Oedipus’un oynadığı özel roldür (Deleuze ve Guattari, 2004: 124). Psişik bastırma ile beraber son bir paralojizm ve en önemli paralojizme ulaşmaktayız. Yerinden-etme paralojizmi. Bu parolojizmin genel açıklaması şu şekildedir: psişik bastırmadan bastırılanın doğasını çıkarabilmektir. Yasa nesneyi yerinden etmektedir. Yasaklamada pratiğin kendisinden de yasaklanan nesnenin doğasını kavramaktadır.

Bastırma işlemi Oedipus aracılığıyla işlememektedir. Ya da Oedipus’a yönlendirilmemiştir. Bastırılanın dönüşü ile de ilgili değildir. Ancak Oedipus psişik bastırmanın yapar bir ürünüdür. Bastırma hiçbir zaman arzuyu yerinden etmeden harekete edemez (Deleuze ve Guattari, 2004: 125).

Deleuze ve Guattari Oedipal döngüde bastırılan şey temelde oedipal arzular değildir. Ancak oedipal arzuların psişik bastırma ile derin bir ilişkisi bulunmaktadır. Oedipal arzular bir tuzak içerisinde bastırmanın arzuyu yakaladığı bir yemdir. Arzu

bastırılmışsa bunun nedeni anneye yönelik bir arzu ya da babanın ölümüne yönelik bir arzulamadan değildir. Arzunun kendisi bastırma işleminin kendisidir. Arzunun bastırılmasının nedeni her bir arzu konumunun her ne kadar küçük ve etkisiz olsa bile, toplumun kurulu düzenini göreve çağırabiliyor olmasından dolayıdır. Arzunun kendisi asosyal değildir. Tam tersine arzu patlayıcı bir potansiyele sahiptir. Bütün toplum birimlerini yok etmeyen hiçbir arzula-makinesi bulunmamaktadır. Bundan dolayı arzu özü itibariyle devrimcidir. Arzunun özü itibariyle devrimci olması bir devrim peşinde olmasından dolayı değildir (Deleuze ve Guattari, 2004: 126–127). Devrim bir kültürel devrimdir. Ancak şizonun kültürüdür burada bahsedilen. Bir şizo-kültür ancak işleyişi tersine çevirmeye elverişlidir.

Deleuze ve Guattari açısından Reich'in önemi psişik bastırmanın toplumsal bastırmaya dayandığını ileri sürmesidir. Toplumsal bastırma kendisini gerçekleştirmek için psişik bastırmaya gerek duymaktadır. Toplumsal bastırma itaatkâr öznelere bu şekilde biçimlendirebilecek ve toplumsal yeniden-üretimi sağlayabilecektir. Reich'e göre bu anlamda en radikal toplumsal bastırma biçimi uygarlığın kendisidir. Bundan dolayı toplumsal bastırma arzu ile yakından ilgilenip temelde bir cinsel bastırmanın kendisidir. Bundan dolayı aile kurumu uygarlık tarafından psişik bastırmayı yürütmesi açısından görevlendirilmiştir. Bundan arzunun Oedipal olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır. Tam tersine arzunun kendisi arzunun toplumsal ya da cinsel bastırmasıdır. Bu sayede toplumsal bastırma arzu mekanizmasına Oedipus aygıtını sokabilmektedir. Arzunun Oedipal aygıt ile bağlantılanması bu sayede mümkün olmaktadır. Bunun yanında Deleuze ve Guattari için Reich bir başka en önemli boyutu arzu ile toplumsal alan arasındaki ilişkiyi ilk sorunsallaştıran kişi olmasıdır. Bundan dolayı Reich materyalist psikiyatrinin ilk kurucusudur. Frankfurt Okulu üyelerinden olan Herbert Marcuse'de bu noktayı ele almıştır ama sorunu köklü bir biçimde değerlendirmemiştir. Marcuse'un yaklaşımı Reich'in yaklaşımına göre daha hafif kalmıştır (Deleuze ve Guattari, 2004: 129).

Reich arzunun devrimci yatırımını belli bir ekonomik rasyonalite ile çakışan hareketlenmeyi ifade ederken, muhafazakâr kitle yatırımları ideolojiden türemektedir. Ve psikanaliz muhafazakâr bir burjuva bilimi olarak bu ideoloji alanını analiz nesnesi haline getirmiştir. Bundan dolayı Reich bu problemi aşmak için analitik makine ile devrimci makinenin birlikte işleyebilmesini sağlamaya yönelik

girişimlerde bulunmuştur (Deleuze ve Guattari, 2004: 130). Reich'in ideoloji ile psişi arasındaki ilişkiyi aşma girişimi Freudmarksist çizgide oldukça önemli ve ufuk açııcıdır.

Psişik bastırma kendisini toplumsal bastırmadan işlemin kendisinin bilinçdışı doğası ve sonuçları aracılığıyla ayırt etmektedir. Ancak psişik bastırma ile toplumsal bastırma birbirlerinden bağımsız değildirler. Psişik bastırma öyle bir şeydir ki toplumsal bastırmanın kendisi arzulanmış olabilmektedir. Psişik bastırma kandırılmış bir imge olarak arzunun kendisine neden olmuştur. Bu yanlış arzuyu harekete geçirmiştir. Psişik bastırma her zaman toplumsal bastırmanın hizmetinde kullanılmaktadır. Üzerinde yoğunlaştığı şey toplumsal bastırmanın nesnesidir. Bu nesne arzulama-üretimidir. Psişik bastırma bu anlamda çifte işlemi ifade etmektedir. Bastırıcı toplumsal formasyon kendi gücünü, erkini, yetkilerini psişik bastırmanın bir ajanına devretmiştir. Buna karşılık, bastırılan arzu bastırmanın üzerinden yükseldiği yerinden edilmiş bir imge olarak maskelenmiştir. Arzulama-yapısı psişik bastırma tarafından yerinden edilirken, psişik bastırma toplumsal bastırma tarafından yetkilendirilmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 130). Bu durumda toplumsal bastırma ile psişik bastırma arasındaki işbirliği anlamak ve bunları ortak bir şekilde nasıl arzuyu ezdiklerini görmek şizoanalitik yaklaşım için önemlidir. Şizoanaliz bundan dolayı aile kurumunu eleştirmektedir. Çünkü toplumsal bastırma doğrudan psişik malzeme üzerinde etki göstermez. Ancak psişik bastırma ile yapılabilmektedir bu işlem. Psişik bastırma da doğrudan toplumsal bastırmaya bağımlı haldedir.

Reich'in yaklaşımında aile kurumu temelde toplumsal bastırma mekanizması tarafından görevlendirilmiş bir aygıt olarak temel görev ve sorumluluğu arzunun uygulanma ve yaşanma biçimini denetleyip, kaydetmektir. Bundan dolayı aile kurumu bir ajan olarak arzu üretimi sürecine girip, arzunun yerinden edilmesini gerçekleştirecektir. Toplumsal üretim aile psişik bastırmayı gerçekleştirmesi için görevlendirmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 131).

Deleuze ve Guattari kendilerinin psikanalizin Oedipus'u icat ettiğini söylemediklerini belirtmişlerdir. Oedipal söylemi kuran ve icat eden psikanaliz değildir. Psikanalizin özneleri zaten Oedipalleşmiş durumdadırlar. Bu özneler Oedipalleşmişlerdir. Öznelerin bunu talep ettiğini ifade etmektedirler. Deleuze ve Guattari'ye göre psikanaliz hiçbir orijinal yenilik getirmemiştir. Hiçbir yeni durum

icat etmemiştir. Psikanalizin yaptığı şey süreçlerş, bilinçdışının sentezlerini yasallaştırmak, güçlendirmektir. Bütün bir bilinçdışı alanının yerinden edilişine son bir patlama eklemiştir. Psikanalistlerin bütün yaptığı şey, diğer güçler tarafından zorla kabul ettirilen bilinçdışı sentezlerinin aşkın kullanımlarına göre bilinçdışını konuşturabilmektir. Bunlar: Global Kişiler, Tam Nesne, Büyük Fallus, Korkunç Farklılaşmamış İmgesel, Ayrım gibi. Psikanalizin keşfettiği tek şey aktarımdır, Oedipus'un aktarımıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 132). Psikanalizin üzerinde durduğu özne kitleselleşmiş, standartlaştırılmış ve birer idiota dönüştürülmüş öznedir. Bu durum oedipalleşimin açılımı ve doğrudan hedefidir. Bu noktada da kapitalizm ile Oedipus arasındaki bağlantının farkına varabilmekteyiz.

3.5.1. Aile: Görevlendirilmiş Ajan

Aile olgusu bütün yaklaşımlarda toplumsal örgütlenmenin temel birimi olarak ele alınmıştır. Bütün toplumsal yapılarda aileye rastlanmaktadır. Bu anlamda aile toplumun en küçük kurumu olarak ön plana çıkmıştır. İnsanların toplumsallaşmaları için aile düzeneği içerisinde yer almaları gerekmektedir. Birey yetişkin hale gelmeden ve toplumsal onay alınmadan önce Anne-Babası'nun kurmuş olduğu aile kurumu içerisinde Çocuk rolünü üstlenirken, daha sonra yetişkin olup, özne konumunu elde ettiğinde evlilik ittifakını gerçekleştirmek için yetkilendirilir ve kendisi bir Anne-Baba olur ve bu şekilden toplumsal ve kültürel yeniden-üretim devam etmektedir. Bütün toplumsal makinelerde evlilik ittifakı görülmesine karşın, toplumların evlilik kurumunu kodlama biçimi farklılık gösterebilmektedir. İlkel toplumsal örgütlenmeler içerisinde aile farklı bir işleve sahipken, kapitalist toplumsal düzenlemeye gelindiğinde bu işlev çok daha radikal bir düzeyde değişim göstermiştir. Ancak her bir toplumsal üretim makinesinde ortak olan özellik, kültürel yeniden kurumu olarak mahrem alan ile ilgili olmasıdır. Aile aracılığıyla toplumun kültürel formasyonu ve gelenekler çocuğa aşılır ve böylece çocuk toplumsallaşmış birey haline gelir. Çocuğun özne oluşu süreci ilk olarak aile ilişkileri içerisinde gerçekleştirilir. Özne olmak toplumsallaşmak demektir. Bir anlamda Judith Butler'ın ifade ettiği gibi özne olmak tanımla hale gelmektir. Bu kutsal süreçteki ilk simgesel operasyon aile kurumu altında sessizce ve başarılıca gerçekleştirilir. Aile kurumu bu anlamda eleştirel yaklaşımlar tarafından sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Aile kapitalist

ideolojinin hizmetinde olan bir kurum olarak görülmüştür. Aile kapitalist düzenin ihtiyaç duyduğu kültürel nesnenin yani öznenin üretimini gerçekleştirmek için görevlendirildiğinden, ideolojinin alanında görülmüştür. Ailenin bu olumsuz anlamları üzerine sosyal bilim literatüründe yazılmış en iyi çalışma belki de Mark Poster'ın "Eleştirel Aile Kuramı" isimli kitabıdır.

Poster'a göre bu bağlamda psikanalizin ve özellikle Freud'un aileye yaklaşımı aslında olumludur. Freud'a göre bireyin davranışlarını anlayabilmek için bilinçdışının anlamlarını bulduğu aile ilişkilerine bakmak gerekmektedir. Poster'a göre "aile, psikanalizin ilgilendiği yaşantıların bağıdır" (Poster, 1989: 36). Ve Freud kuramında anne-babayı savunmuştur hep. Histerik kadınlar kendilerinin babaları tarafından ayartıldıklarını belirtmesi, kısaca, bir "fantezi" olarak görmüştür. Çünkü hiçbir baba böyle sapıkça ve ahlaksızca bir eylemi gerçekleştiremez. Çünkü Freud bir burjuva psikanalistidir ve Viktoryen düzenin ahlaki yapısına sahiptir. Bu bağlam da Freudyen psikanalizin ele aldığı aile biçimi bütünüyle burjuva ailesi olmuştur.

Deleuze ve Guattari'nin yaklaşımında çok net bir burjuva ailesi eleştirisinin olduğunu görebiliriz. Aile hiçde görüldüğü gibi masum bir yer değildir. Aile onlara göre görevlendirilmiş bir ajandır (Deleuze ve Guattari, 2004: 129). Temel görevi de psişik bastırmayı sağlayarak arzunun etkisini ve devrimci gücünü ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Çünkü burjuva ahlakına göre arzu sapıkçadır ve hemen ahlaki sistem tarafından tanımlanmalı, düzenlenmelidir. Bu yönüyle aile arzunun hangi noktalarda ve nasıl yaşanması gerektiğini belirlemektedir. Bu ailenin normatif ve siyasal amacıdır. Aile kurumu psişik bastırmanın yetkilendirilmiş bir aracıdır. Enestvari dürtüler bastırılanın yerinden edilmiş imgeleridir. Oedipus kompleksi ve Oedipalleşme süreci bu çifte işlemin sonucudur. Bu bastırıcı toplumsal üretim ile bastırıcı ailenin yer değiştirdiği aynı süreçtir. Bastırıcı aile bu anlamda arzulama-üretiminin yerinden edilmiş imgesini teklif etmektedir ve bastırılmış olanı enestvari ailesel dürtülere olarak temsil etmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 130).

Arzunun aile tarafından ezilişi temelde ailenin toplumsal bir kurum olmasından dolayıdır. Toplumsal yapının bütün unsurları anti-üretiminin taşıyıcısıdır. Toplum her zaman arzunun bastırılması ile oluşturulur ama toplumsal alanın bütün kısımlarını da arzu doldurur. Arzunun özgürleşmesi toplumsal alan içerisinde gündelik pratiklerde gelişen bir kültürel-gündelik devrimi başlatır. Arzu toplumsal

alanın bütün sınırlarını aşarak ahlaki sistemi çökertir. Arzu bu yüzden özü itibariyle devrimcidir. Toplum ise arzunun karşısına dönüştürerek onunla savaşıyor. Arzunun nesnesini aile düzeneği ile sabitlemeye çalışır. Eğer bir toplumsal özneye dönüşmüşseniz, neyin arzulanabilir olduğu size önceden gösterilmiştir. Toplumsallaşmak, varolan bir koda girmektir. Şizolar bundan dolayı toplum-dışıdır ve bir koddan diğerine hızlıca geçebilirler. Şizolar aile düzeneğinde yer alamazlar bu yüzden. Kapitalist toplumsal bastırmanın bir icadı olan Oedipal söylem aile ilişkileri üzerinden kendisini göstermektedir. Bundan dolayı Deleuze ve Guattari aile psikişik bastırmanın görevlendirilmiş bir ajanıdır. Aile arzuyu yeniden düzenlemektedir, bu arzunun yerinden edilmiştir. Aile kurumu kendisini arzunun kayıt sürecine yerleştirerek, arzunun üretici güçlerini etkisizleştirerek kendi kullanımına dönüştürmektedir. Bağlantıların tümünü kendi tarzına yerinden eder ve yeniden düzenlemektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 135). Ailenin bu stratejik önemdeki işlevini anlamak şizoanaliz için başlangıç düzeyinde önemlidir ve şizoanalizin nasıl toplumsal kurumlar ile ilişkili olduğunu anlamamız açısından işlevseldir. Şizoanaliz bu anlamda psikanalize oranla daha toplumsal bir analiz biçimidir.

Ailenin arzunun kayıt sürecine kendisini dâhil etmesiyle birlikte arzu oedipalleştirilmesi sağlanmaktadır. Bu tam anlamıyla arzunun asimilasyonudur. Aile düzeneği ve içerisindeki ilişkiler Oedipal bastırma aygıtı aktifleştirerek, baskıcı toplum tarafından organize edilen Oedipal döngü içerisinde arzuyu angaje etmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 129). Bundan dolayı aile görevlendirilmiş ajan statüsü kazanır şizoanalitik bakış açısı açısından. Psikişik bastırmanın işleyebilmesi için toplumsal bastırma tarafından psikişik bastırmanın hizmetine sokulmuştur. Aile düzeneği içerisindeki bütün dürtüler bastırılmışın yerinden edilmiş imgeleri olmaktadır. Arzulama-üretimi süreci psikişik bastırma tarafından yerinden edilmektedir. Bundan dolayı Oedipus söylemi ve Oedipalleşme süreci, arzulama-üretimi ile toplumsal üretim arasındaki diyalektiğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Psikişik bastırma ile toplumsal bastırma arasındaki ilişki biçimi anlaşılmadan oedipus'un mekaniği anlaşılabilir. Bu bağlamda bastırıcı toplumsal üretim kendi görevini bastırıcı aileye bırakmaktadır ve bastırıcı ailede arzulama-üretiminin yerinden edilmiş bir imgesini temsil etmeye başlamaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 130). Bu yüzden aile ilişkileri dolayısıyla elde edilen arzulama biçimleri ve

arzu görünümüleri arzunun kendisi değildir. Bu arzunun psikanalitik versiyonudur. Şizoanalitik versiyonda ise arzu bütün kolektif ve kitlesel birimlerden dışarıya çıkmıştır. Arzunun gerçekleşme alanı kişisel düzlem, tükellikler ve moleküler örgütlenmelerdir. Böyle bir arzu biçiminin bilinçdışı moleküler bilinçdışıdır ve devrim biçimi de moleküler devrimdir. Bu aynı zamanda toplumsal alanın dönüştürülmesi anlamında arzunun mikropolitikasıdır.

Toplumsal üretimin arzu üzerinde gerçekleştirdiği bu operasyon aile üzerinden yürütüldüğünü artık rahatlıkla görebiliyoruz. Toplumsal üretimin arzuyu socius'un yüzeyinde kayıt altına alabilmek için ihtiyaç duyduğu fail ailedir. Aile bütünüyle toplumsal üretimin kayıt sürecine bağlıdır. Aile bu bağlamda üreticilerinden yeniden üretildiği bir sistemdir. Diğer bir boyutta ise arzulama-üretiminin organsız beden üzerindenki kayıt süreci, ailesel olmayan soykütüksel şebeke aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Organsız beden üzerindeki ailesel ifadeler sadece bir göstergedirler, akıştır ve kısmi nesnedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 131).

3.5.2. Arzulama Üretimi ve Toplumsal Üretim Arasındaki Rejim Farkı

Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'da belirttikleri üzere toplumsal üretim ve yeniden üretim varolduğu andan itibaren arzulama-üretimi bulunmaktadır. Bu ikili yapı birbiriyle iç içe geçmişlerdir ve birbirlerinden ayırt edilemez durumdadır. Bu iki yapı arasında bitmek tükenmeyen bilmeyen bir ilişki ve etkileşim bulunmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 153). Arzulama-üretimi ile toplumsal üretim arasındaki bağlantı basit bir diyalektik değildir. Kimi zaman arzulama-üretiminin galip geldiği durumlar vardır kimi zaman da toplumsal üretimin arzulama-üretimini yok eden girişimleri vardır. Ancak her zaman arzulama-üretimi toplumsal üretimin alanında dışarı çıkma eğilimindedir. Toplumsal üretim de arzulama-üretiminin bu eğiliminden haberdardır ve bunu anti-üretim güçleri aracılığıyla engellemeye çalışmaktadır. Bu anlamda şizoanalize göre şizo-özne bağlamında kazanan arzulama-üretimidir.

Deleuze ve Guattari bütün çalışmaları boyunca toplumsal üretim ile arzulama-üretiminin bir ve aynı şey olduklarını belirtmektedirler. Ancak iki birimin birbirinden farklı işleyen rejimleri bulunmaktadır. Bu rejim farkı sonucunda toplumsal üretim arzulama-üretimini bastırmakta da ve arzulama-üretimi bütün

toplumsal alanın biçimlerini yıkabilecek düzeyde yetenekli olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 127). Bu anlamda Deleuze ve Guattari Freud'un "fantastik Christopher Columbus" olduğunu düşünmektedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 129). Deleuze ve Guattari açısından her zaman önemli olan toplumsal ve gerçeklik düzeyinde yaşanan her şey arzulama-üretimi aracılığıyla arzunun gerçek üretimidir. Bütün her şey bir arzudur (Roberts, 2007: 116).

Arzulama-üretimi toplumsal üretim ile aynı şeydir. Arzulama-makineleri fantezi-makineleri değildir. Fantezi hiçbir zaman kişisel değildir, o bir grup fantezisidir. Bu görüş kurumsal analiz tarafından gösterilmiştir. Grup fantezisi içerisinde libido varolan bütün toplumsal alana yatırıma sokulmuştur. Arzulama-üretimi ile toplumsal-üretim arasında bir rejim farklılığı bulunmaktadır. Bu rejim farklılığı dışında ikisi aynı şeydir. Toplumsal üretim alanında toplumsal teknik makineler düzenin dışında değillerse işlemektedirler. Bozuldukları için çalışmayı durdurmazlar, eskidikleri için işlemeyi durdururlar. Arzulama-makineleri ise bozuldukları anda çalışmaya başlarlar (Deleuze ve Guattari, 2004: 33-34). Arzulama-makinelerinin arzulama-üretimi süreci içerisinde taşıdıkları bu özellik arzulama-makinelerinin toplumsal teknik makinelerden daha üstün olduğunun bir işaretidir. Deleuze ve Guattari her zaman arzulama-makinelerinin işleyişinin serbestleşmesini savunmuşlardır diyebiliriz.

Arzulama-üretimi ile toplumsal üretim arasındaki rejim farkının bir diğer özelliği de arzulama-makinelerinin anti-üretimi kendilerinden hareketle üretmesine karşın, anti-üretimin toplumsal makineler sürecin yeniden-üretimine dışsal koşulları içerisinde ortaya çıkmasıdır. Bu durum teknik makinelerin neden ekonomik bir içeriğe sahip olmadığını açıklamaktadır. Ve neden teknik makinelerin bir *socius*'a dayanmak zorunda olduklarını da açıklamaktadır. Bundan dolayı teknik makineler toplumsal üretimin formlarının indeksini oluşturmaktadır. Manuel makineler, primitif toplumları, hidrolik makineler, feodal toplumu, endüstriyel makineler de kapitalist toplumu temsil etmektedir. Bu yüzden Deleuze ve Guattari'nin *socius*'u organsız beden analogu olarak gördüklerinde, temel bir fark işlev taşımaktadır. Çünkü arzulama-makineleri arzu ekonomisinin temel bir kategorisidir. Arzulama-makineleri kendi içlerinde organsız bedeni üretirler. Arzulama-makineleri hem toplumsal hem de teknik makinelerdir. Arzulama-makineleri toplumsal düzen ile teknoloji arasında

da bir ayırım yapmazlar. Bundan dolayı arzulama-üretimi primal psişik bastırmanın yeridir. Toplumsal üretim ise toplumsal bastırmanın gerçekleştiği yerdir. Arzulama-makineleri ve toplumsal üretim farklı rejimlerle yönetilmesine karşın aynı şeylerdir. Toplumsal-üretim arzulama-üretiminden türemektedir. Homo natura önce gelmektedir. Ancak arzulama-üretimi de toplumsaldır. Ve kendisini son da serbestleştirmeye çalışır. Böylelikle de homo historia önce gelmektedir. Organsız beden daha sonra kendisini çeşitli socius biçimleri altında gösterecek bir ilkel kendilik değildir. Toplumsal makine ya da socius Yeryüzünün bedeni, Despotun bedeni, Paranın bedeni olabilir. Ama asla o organsız bedenin projeksiyonu değildir. Tam tersi, organsız beden yersizyurtsuzlaşmış socius'un nihai ortakalanıdır. Socius'un en önemli zorunlu görevi, arzu akışlarını kodlamak ve kaydetmektir. İlkel teritoryal makine bu görevi yerine getirmede eksik iken, despotik makine bu görevi yerine getirebilmek için üst-kodlama sistemini kurmuştur. Kapitalist makine ise despotik Devletin yıkıntıları üzerine kurulduysa da, total bir yeni durum içerisindedir. Kapitalist makine kodçözümü ve akışları yersizyurtsuzlaştırma göreviyle karşı karşıyadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 35). Şizoanaliz bu noktada socius'un işleyişinden aslında rahatsızlık duymaktadır. Çünkü hangi biçiminde olursa olsun socius toplumsal bastırmanın üzerinde gerçekleştiği alandır. Socius ve arzu aynı düzlemde yer alamazlar. Arzu kendisini gerçekleştirmek için socius'ın dışına çıkmak istemektedir. Bu durumdan dolayı örgütsüzlüğü ve organizma olmamayı ifade eden ve sıfır yoğunluk yani katatoni olan organsız beden yersizyurtsuzlaşmış socius'un radikal son sınırır.

Holland'ın da vurgulamakta olduğu gibi arzulama-üretimi organsız-beden üzerinde örgütlenmektedir. Toplumsal-üretim de "socius" üzerinde örgütlenmektedir. Bu socius'un tarihsel görünümleri, ilkellik için yeryüzü, barbarlık için despot ve kapitalizm için de sermayedir (Holland, 2006: 121). Deleuze ve Guattari'nin toplumsal üretim makinelerinin bu şekilde bir tarihsel açıklamasını vermelerinin nedeni ilk olarak kapitalist makinenin kendisini anlamak istemeleridir. Çünkü kapitalizm birden bire kendisini göstermemiştir. İçerisinde geliştiği ve etkilendiği, üzerinde izlerini taşıdığı bir tarih sahnesi vardır. Kapitalizmi anlamak ve açıklamak istemelerinin bir diğer nedeni de kapitalizmin Oedipus'u icat etmiş olmasıdır. Bunun yanında bu tarihsel bakış her ne kadar tarihsel materyalizmden izler taşısa da aslında

gerçek rol Bataille'nin fazlalığın örgütlenmesi ile ilgili antropolojik yaklaşımına verilmelidir. Şizoanalizin toplumsal analizleri ile ilgili yaklaşımlarının anlaşılması için Bataille'nin önemi büyüktür. Marx'ın etkisi ise daha çok kapitalizm noktasında kendisini göstermektedir.

Deleuze ve Guattari için Lacan'ın iddia ettiğinin aksine Gerçek asla imkânsız değildir. Gerçek içerisinde her şey mümkündür. Arzu özne içerisinde molar bir eksikliği ifade etmez, tam tersine molar organizasyon nesnel varoluşunu arzudan türetmektedir. Deleuze ve Guattari toplumsal alanın arzu tarafından yatırıma sokulduğunu her zaman belirtmektedirler. Toplumsal alan arzu yatırımlarıyla doludur. Toplumsal alan tarihsel olarak belirlenmiş arzu ürünleri ile doludur. Ve libidonun üretim ilişkilerine ve üretici güçlere saldırmaya ve yatırıma geçmesi için hiçbir aracıya, hiçbir yüceltime, hiçbir psişik operasyona ihtiyacı yoktur. Sadece arzu ve toplumsal vardır, başka bir şey yoktur. Her ne kadar bastırıcı ve öldürücü biçimlere sahip olsa da bütün toplumsal üretimleri üreten arzudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 31). Dolayısıyla psişik merkezin gereksizliği ortaya çıkmaktadır. Arzu ile toplumsal arasındaki ilişkiyi birçok gereksiz psikanalitik bileşen ile doldurulmuştur. Bu psikanalitik bileşenler çıkarıldığında veya kendileri esgeçildiğinde arzulama-üretiminin işleyişinde herhangi bir aksaklık olmamaktadır.

Deleuze ve Guattari bu anlamda ailenin öncelikli işlevinin "alıkoyma" olduğunu belirtirler. Bu durum ailenin, arzulama-üretiminin hangi unsurlarını reddedeceğini, hangi unsurlarını kabul edeceğini açıklamaktadır. Bu süreç içerisinde aile tarafından kabul edilen ve korunan arzulama-üretiminin unsurları yeni bir sentez geliştirmezler. Arzulama-makineleri bastırma işlemi karşısında tetikte beklemektedirler. Ne zaman sürece girmeye karar verirlerse, bütün her şeyi darmadağın edeceklerdir. Arzulama-makineleri kendi sapkın kopuşlarını ve kırılmalarını sürece dâhil etmeyi denerler. Rezonans bu anlamda ailenin ikinci işlevidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 136).

3.6. TOPLUMSAL ÜRETİM MAKİNELERİ

Daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi toplumsal bastırma bütünüyle psişik bastırmadan ayrı olarak ele alınamaz. Bu anlamda toplumsal bastırma aileyi kendisine uygun bir hizmetçi olarak seçmiş ve görevlendirmişti. Ailenin de görevi

arzuyu etkisizleştirmektir. Bunun için Oedipal söylemi ortaya çıkarıyor ve arzunun enestvari eğilimlerini ortadan kaldırıyor. Eğer özne bu süreçte Oedipal yasaya boyun eğerse toplumsallaşır ve özne olurdu. Tam tersi bir süreçte ise özne şizoid bir konum elde ediyordu. Şizoların en önemli özelliği oedipalleştirme mekanizmalarından kaçıyor olmasıydı. Tam da bu noktada Deleuze ve Guattari bastırmanın paradigmatik formu olarak ise Oedipus'u görüyordu. Oedipus bütünüyle toplumsal bastırmanın bir icadı olarak görülüyordu. Oedipus'un kendine özgü bir özü yoktu; o ancak toplumsal bastırmanın hizmetinde olan bir araçtır. Bu noktada Nietzsche esinli bir Oedipus söykütüğü başlatmaktadırlar. Kapitalist düzen nasıl olmuştu da bu Oedipus'u bulmuştu? Bu sorunun yanıtı Deleuze ve Guattari toplumsal ifade makinelerinin bir tarihini oluşturarak yanıt verdiler. Bu noktada Deleuze ve Guattari üç temel toplumsal ifade makinesini öne çıkardılar: İlkel makine, despotik makine ve kapitalist makine. Şizoanalizin aynı zamanda tarihsel materyalist bir özelliğinin olmasından dolayı, kapitalist makinenin diğer toplumsal makinelerinin bir evrimi olduğunu ileri sürdüler. Bu bağlamda toplumsal örgütlenmenin temel ilkelerini ortaya koydular ve her bir toplumsal ifade makinesinde bu ilkelerin işlevlerini ve nasıl bir dönüşüm geçirdiklerini ortaya koydular. Bizde bu bölümde bu toplumsal ifade makinelerinin genel özelliklerine değinip, kapitalist toplumsal bastırmanın nasıl arzuya olan dramatik ilişkisini ortaya koymaya çalışacağız.

Kapitalizm toplumsal-üretim biçimi olarak diğer toplumsal-üretim biçimlerinden dönüşerek modernliğe ulaşmıştır. Deleuze ve Guattari modern kapitalist toplumsal örgütlenme ve temel bastırma söylemi olarak gördükleri Oedipal ilişkilerin sadece kapitalizme ait olduğunu belirtmişlerdir. Oedipal söylem toplumsal iktidarın bir metaforu gibidir. Bundan dolayı Oedipal söylemi icat eden kurumun psikanaliz değil kapitalizm olduğunu önemle belirtmişlerdir. Psikanaliz ise Kapitalizmin uysal özneler üretmek için geliştirdiği siyasal teknolojilerden sadece birisidir. Aile kapitalist toplumda çekirdek aileye dönüşerek, çileci uysal itaatkâr bireylerin eğitimi ile Sermaye tarafından şekillendirilmiştir.

Deleuze ve Guattari'ye göre bütün toplumsal örgütlenmeler bir socius üzerine şekillendiğinden, arzunun bastırılması ya da temsili "anti-üretim" güçlerinin bir sonucudur. Anti-üretim güçleri olmadan herhangi toplumsal örgütlenme biçimi

oluşmamaktadır. Ve anti-üretim güçlerinin her bir toplumsal-üretim biçiminde gösterdiği işlevler birbirinden farklıdır. İlkellikte arzunun kişisel olarak kullanımını engelleyerek, kolektif bütünlüğün kullanımına dâhil etmiştir. Despotizmde ise anti-üretim güçleri arzu akışlarını despot figürünün kendisine bağlamıştır. Bütün toplumsal ilişkiler her bir toplumsal-üretim biçiminde çeşitli borç ve yükümlülükler ağı içerisinde çeşitli sozincirleri ve ittifak kanalları üzerinden işlemektedir. İlkellikte borçlanılan birim kolektif gruptur, despotizmde despot ve uygulayıcı devlete yöneliktir. Kapitalizmde ise Sermayeye sonsuz bir şekilde borçlanılmıştır. Her bir toplumsal örgütlenme modeli içerisinde ittifak ve sozinciri kanallarını denetlemek için icat edilmiş kayıt mekanizmaları bulunmaktadır.

Bunun yanında Deleuze ve Guattari'nin toplumbilimsel yöntemi "göstergebilim"dir. Toplumsal örgütlenme bu anlamda göstergelerden oluşmaktadır. Olguların yerine göstergeler geçirilmiştir. Ve tarihsel süreç içerisinde toplumların anlamlandırma pratikleri değişim geçirmiştir ve son olarak kapitalist toplum ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal ve materyalist göstergebilimin temel kavramları yersizyurtsuzlaşma, yeniden-yerliuyurtlulaşma, kodçözümü, kodsuzlaşma, arzulama-üretimi ve toplumsal üretim veya bir başka ifadeyle anti-üretim'dir. Daha da temelde bütün toplumlar iki temel kurum üzerine inşa edilmiştir. Bir tarafta iktidar diğer tarafta ekonomi bulunmaktadır. Bu noktada ilkel toplumların oluşumunda iktidar temel kurum iken, kapitalist topluma gelindiğinden bu kurumun yerini ekonomi almıştır. Ancak Holland'ın da ifade etmiş olduğu gibi " her toplumsal-üretim tarzında toplumsal örgütlenme ve bastırma şunları içerir: 1) arzunun toplumsal yatırımı için odak noktası ya da dayanak olarak bir 'socius', 2) ayrı artı-değer ve borç biçimlerini içeren özgül bir anti-üretim faaliyeti tarzı, 3) artı-değer, 4) borç, 5) özgül bir kodlama biçimi ve 6) bir kayıt sistemi" bulunmaktadır (2006: 119). Şimdi bizde bu bölümde toplumsal göstergebilimin ve toplumsal ifade makinelerinin oluşum biçimlerini anlatmaya çalışacağız.

Deleuze ve Guattari kapitalizm öncesi toplumsal makinelerin yapısında arzunun içkin olduğunu, ayrılamaz bir yapısal unsuru olduğunu çok açık bir gerçek olarak belirtirler. Arzu bu toplumsal örgütlenme makinelerinde mevcuttur; bu arkaik toplumsal makineler arzuya ilişki kurarlar; arzuyu kodlarlar; arzuyu kodlamak socius'un tanımlı bir işidir. Kapitalizm ise bu toplumsal makineler içerisinde

kodsuzlaşmış akışlar temelinde inşa edilmesinden dolayı özgün bir özelliği bulunmaktadır. Bu anlamda kapitalist makine para formu içerisinde olarak kodların soyut bir aksiyomatliğini gerçekleştirir. Bu anlamda kapitalizm arzu akışlarını özgürleştirir, ancak bu özgürleştirmenin sınırı arzu akışlarının sınırlarını tanımlayarak oluşturulur. Kapitalizm içerisinde yersizyurtsuzlaşmış socius organsız beden oluşumuna olanak tanır ve kodsuzlaşmış akışlar kendilerini arzulanma-üretimine içerisine yerleştirirler. Bundan dolayı bütün bir tarih retrospektif olarak kapitalizmin perspektifinden anlaşılmaya çalışılır. Oedipal bastırmanın soykütüğüne başlanır (Deleuze ve Guattari, 2004: 153).

Bunun yanında etnolojik yaklaşımların ortaya koyduğu, ilkel toplumların değiş tokuş üzerine kurulu olduğunu söyleyen yaklaşımı benimsemezler. Toplum bunun yerine temel şeyin işaretlemek ve işaretlenmiş olmanın olduğu bir örgütlenmedir. Bu işaretlemenin izin verdiği ya da ihtiyaç duyduğu sürece toplumsal alan içerisinde bir dolaşım söz konusu olabilmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 156). İşaret koyma ve alma, rol ve sorumlulukları tanımlama, kuralların oluşturulması ve uygulanması toplumun görevidir.

3.6.1. İkel Teritoryal Makine

Yeryüzü arzu ve üretimin üzerinde gerçekleştiği ilkel ve vahşi birliğidir. Bu anlamda yeryüzü sadece işgücünün bölünmüş nesnesi olarak görülmemelidir. Yeryüzü aynı zamanda bölünmez bir bütünlüktür. Yeryüzü bütün bir üretim sürecinin kaydedildiği, üretim güçlerinin üzerine yazıldığı, failerin ve ürünlerin yerleştirildiği kayıt yüzeyidir. Bütün olup biten yeryüzünde, dünyada olup bitmektedir. Arzu nesnesinin ve üretimin nedeni olarak görülmelidir. Arzu kendisini yeryüzünde gösterdiğinden dolayı kendi bastırmasına bağımlıdır. Bu noktada Deleuze ve Guattari ilkel teritoryal makinenin sociusun ilk biçimi olduğunu, ikel kayıt makinesi ve bütün toplumsal alanı kaplayan “megamakine” olduğunu önemle belirtirler. Bu noktada ise megamakinenin, teritoryal makinenin “teknik makineler” ile karıştırılmaması gerektiğini vurgularlar. Toplumsal makineler bir hafıza üretirler. Bu hafıza olmadan insan sinerjisi mümkün olmamaktadır. Bu kültürel hafıza sayesinde toplumsal işleyiş sağlanabilmektedir. Teknik makinelerin ise böyle belleği bulunmamaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 154–155). Buradan hareketle iktidarın

ve özellikle kapitalist iktidarın neden psikanalize ihtiyaç duyduğunu görebiliriz. Çünkü psikanaliz temelde hafızanın deşilmesidir. Ego bu kültürel ve toplumsal hafızanın oluşturulduğu birimdir.

Toplumsal makinenin en temel görevi akışları kodlamaktır. Bu kodlama olayından hiçbir şey kaçamaz. Bu anlamda ilkel teritoryal makine, sabit hareket ettiricisi olan yeryüzü ile birlikte ele alındığında tam anlamıyla bir toplumsal makinedir. İlkel teritoryal makine bu yönüyle üretim akışlarını, üretim anlamlarını, üreticileri ve tüketicileri kodlamaktadır. Bu anlamda ilkel teritoryal makine organların kolektif yatırımını gerçekleştirir. Bu ilkel teritoryal makinenin temel yöntemidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 156). Akışların düzenlenmesi ve kişisel çıkara izin vermiyecek düzeyde örgütlenmesi Bataille'nin yaklaşımının da doğrulanmasını göstermektedir. Bataille bu açıdan toplumların ihtiyaç merkezli bir üretim süreci gerçekleştirmediklerini, temel olayın akış fazlasının dağıtımını olduğunu altını çizmektedir. İlkel teritoryal makine için bu durum tamamen geçerlidir. Her zaman toplumsal gösterge sistemi tarafından fark edilebilen bir akış-fazlası dolaşımı ya da tehditi bulunmaktadır. Bahsettiğimiz üzere anti-üretimin işlevi bu akış-fazlasının gösterge zincirinden kaçmasını ya da kopmasını önlemektir.

İlkel teritoryal makine kolektif yatırıma dayalı olduğundan bütün fanteziler kişisel değil, grup fantezisiidir. Organların bu kolektif yatırımı arzuyu socius içerisine yerleştirir ve yeryüzünün alanı içerisinde arzulama-üretimini ve toplumsal üretimi bir araya getirmektedir. Bu noktada Deleuze ve Guattari modern toplum analizi geliştirirler. Modern toplumlar soyut hale gelen kodsuzlaşmış akışlara karşılık gelen organların özelleşmesini sağlamıştır (Deleuze ve Guattari, 2004: 157). Bu bağlamda daha sonraki bölümlerde ifade edeceğimiz gibi kapitalizm aslında özelleştici bir etkinliğe sahip iken, ilkel teritoryal makine kamusallaştırıcıdır. Kapitalizm bir mahremiyet kategorisini inşa ederken, ilkel makine de hiçbir yer mahrem değildir.

İlkel teritoryal makine akışları kodlar, organları yatırıma sokar ve bedenleri işaretlemektedir. Kaydetmenin temel göstergesi, dövme yapma, bedenleri kesmek, kazımak, oymak, derisini soymak, sakatlamak, kuşatmak eylemleri içerisinde görünmektedir. Bu tutum ve davranışlar kültürel bir pratik olarak ilkel toplumdaki kaydetme ve kodlama tekniklerinden bazılarıdır. Bu kolektif pratikler aracılığıyla Nietzsche'nin belirttiği gibi insanda bir bellek yaratılır. Deleuze ve Guattari'ye göre

bedene işaretini direkt olarak kazıyan bu organizasyon bir zulüm sistemi, korkunç bir alfabe oluşturur. Bu bir zulüm kültürüdür ve kendisini bedenler üzerinde kaydederek gösterir. Ancak bu kültür bir ideoloji hareketi değildir, bu kültür zorla üretimi arzu içine enjekte eder, arzuyu toplumsal yeniden-üretim ve üretime yerleştirir. Organları ve parçalarını toplumsal makinenin bir unsuru haline getirir (Deleuze ve Guattari, 2004: 158–159).

İlkel teritoryal toplumsal makine içinde soyzinciri hiyerarşik ama hısımlık ise siyasi ve ekonomiktir. Üretim soyzincirsel şebeke içerisinde olan sociusa kaydediğinde, emek bağlantıları kendilerini üretim zincirinden ayırmaktadır. Bu anlamda Deleuze ve Guattari Marksistlerin ilkel toplumdaki akrabalığın egemen olduğunu belirten yaklaşımlarına katılırlar. Akrabalık buna göre ekonomik ve siyasi etmenlerle belirlenmektedir. Bu anlamda soyzinciri neyin egemen olduğunu belirtirken, hısımlık ittifakları neyin belirleyici olduğunu göstermektedir. Deleuze ve Guattari bu bağlamda ilkel toplumsal örgütlenme içerisinde akrabalık sisteminin, bir yapı değil tam tersine pratik olduğunu, bir strateji olduğunu belirtmektedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 161–162). Akrabalık ve ittifak ilişkilerinin pratik olmaktan çıkıp, kurumsallamış bir düzenin yapısal unsuru haline gelmesi despotik ve daha sonra da kapitalist makine aracılığıyla gerçekleştirilecektir.

İlkel toplumlarda akış fazlası, gösterge zincirinde zoyzincirsel bir stok oluşturmaktadır. Ancak akış fazlasından çıkarılanlar, akışla direkt olarak ilgili olan hısımlık borçları oluşturmaktadır. Ailesel alan içerisinde üretilen bütün ürünler kayıt altına alınır ve üretim fazlası olanlara toplum tarafından el konulur. Bu ilkel ekonomi para ve piyasadan yoksundur, değiş tokuşçu meta ilişkilerinden de yoksundur. Bu ekonomi biçimi temelde “kodun artık-değeri” üzerine kuruludur: zincirden her bir kopuş fazla eksik olgusunu ortaya çıkarmakta ve birikim olgusunu meydana getirmektedir. Bu bağlamda kodun artık-değeri kapitalist artı-değerin ilkel versiyonudur. Bu olgunun Mauss’un yaklaşımıyla ortak yönleri de bulunmaktadır. Herhangi bir verilen nesnenin anlamı ki bu armağandır daha çok, teritoryal arzu göstergesi ve iktidarı temsil etmektedir. Bu süreçte kişiler arası eşitsizlik temel ve işlevsel bir durumdur. Gösterge zincirinden herhangi bir şeyin çıkarılması, ittifak ilişkileriyle uyum içerisinde olarak akışlar düzeyinde kodun artık değerini meydana getirmektedir. Bu bağlamda kodun artık değeri ilkel teritoryal makinenin tersi bir

işlemi uygulamaktadır. Zincirden bazı katmanları çıkarmakta, akışlarını bazılarının seçimini düzenlemekte ve her bir kişinin payına düşen akışı bölüştürmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 163–165).

İkel teritoryal toplumsal makine kendi özerk ve bağımsız toplumsal alanı içerisine giren insanları öncelikli olarak kendi “uyruğu” haline getirmeye çalışmaktadır. Bireyler toplumsal kodlamanın getirdiği zulüm sisteminden uzak duramazlar. Toplum bu yönüyle bireyleri “içeri”ye dâhil etmeye çalışmaktadır. Toplumsal yapının bu içeri alış biçimi temelde asimile edici niteliktedir ve bireylerin kendi kişisel özellikleri ile toplumsal alana girebilmesini engelleyici bir yönü bulunmaktadır. İkel toplum içinde hiçbir birey ya da kişisellik kategorisi bulunmamaktadır. Her şey, bütün değerler, metalar kolektif yatırıma tabiidir. Eğer birey toplumsal bir birey olarak örülüp içeriye dâhil edildiği onaylanmazsa, birey toplumsal alandan dışlanır ve her yönüyle toplumsal alana girme girişimi hem sembolik hem de maddi düzeyde sert tepkilere neden olmaktadır. Bunun içinde ilkel toplumsal örgütlenme “akrabalık” şeklinde sosyolojik literatürde tanımlanmış ilişki kalıpları geliştirmiştir. Herkesin bir akrabası bulunmaktadır ve ilkel toplumsal alan içerisindeki iktidar ve ekonomi olguları bu kurum üzerinden gelişim göstermektedir. Akrabalık da iki temel kategori üzerinden tartışılmıştır Anti-Oedipus'ta: bir tarafta soyzinciri diğer tarafta da ittifak ilişkileri. Daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi soyzinciri hiyerarşik ve yönetsel iken, ittifak ilişkileri siyasaldır.

Toplumsal alanın işleyişi “gösterge” olgusu üzerinden yürümektedir. İkel toplumsal örgütlenme içerisindeki göstergenin işlevi varolan herhangi bir bedenin, bir kişinin toplumsal konum ve görevlerini tanımlamak içindir. Bu toplumsal göstergeyi oluşturmanın amacı her türlü kontrolsüz akıştan korunmak içindir. Toplumsal kod bütün alana hâkimdir. Toplumsal kod tarafından etkilenmemiş, damgalanmamış hiçbir durum söz konusu değildir. Bütün bir işaretleme yani gösterge üretim sürecinde toplumsal yapının üyeleri kodun artık değerini elde ederler. Böyle bir gösterge herhangi bir beden üzerinde yaratıldığı anda bireyin topluma karşı her zaman ödemek zorunda kalacağı borç durumu da yaratılmış olmaktadır. Aynı zamanda ikellik ve buna bağlı makinesel oluşum bir bellek yaratmaktadır. Bellek olmadan hiçbir toplumsal örgütlenme gerçekleşmemektedir. Bu belleğin görevi toplumsal yapının kendisini bireye enjekte etmesini sağlayabilmektedir.

İlkel toplumsal makinenin işleyişi bizlere toplumsal makine ile arzulanmakinesinin işleyişinin, yapısının ve oluşumun aynı olduğunu göstermektedir. Bu anlamda toplumsal makinenin sınırı kişilerin kendisinin egemenliğinden uzaklaşması anlamında bir “yıpranma” değildir ve toplumsal makinenin işleyişi ancak bastırıcı yollarla gerçekleştirilmektedir. Deleuze ve Guattari bu bağlamda ilkel toplumsal makinenin işleyişinde gördüğümüz bir durum olan kodsuzlaşmış akışlardan duyulan korkunun Oedipal ensest korkusu ile aynı kökende olduğunu altını çizmişlerdir. Bu noktada kapitalizmin evrensel hakikat olarak görülmesinin nedenini kapitalizmin bütün toplumsal formasyonların “olumsuzu” olmasından kaynaklanmaktadır. Kapitalist toplumsal düzen her zaman mevcut toplumsal düzenleme biçimlerinin en olumsuz ve radikalidir. Bu bağlamda ilkel toplumlar tarihin dışında değildirler; tam tersi tarihin içindedirler ve bu tarih kapitalist toplum ile son noktaya ulaşacaktır. Kapitalizm bütün tarihsel süreç içerisinde gelişen olumsuzlukların ve kazaların ortak sonucudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 168).

Deleuze ve Guattari ilkel socius üzerinde işleyen teritoryal temsilin ana hatlarını ortaya koyduklarını belirtirler. Bu bağlamda ilk bakışta göze çarpan durum, bütün yoğun akışlarının temsili belirlediğidir. Bunun da açılımı arzunun temsiline oluşturulmasıdır. Temsil kavramının kullanılmasının ana nedeni, temsiline kodlanamayan, kodsuzlaşmış ve kodçözümüne uğramış akışlara denk düşmesinden dolayıdır. Bu anlamda temsil sociusun sınırını ortaya koymaktadır. Bu durum bütün bir socius biçiminin olumsuzudur. Bu sınırın bastırılışı ancak temsiline bastırma işlemine katlanması ile mümkündür. Bastırma bu bağlamda yoğunluk akışının hangi parçalarının akış içerisinde geçeceğini ve hangilerinin geçemeyeceğini, engelleneceğini belirlemektedir. Anti-üretim arzusu akışları ile kurduğu ilişki temelde bir bastırma ilişkisidir. Anti-üretim bu anlamda sozincirinde nelerin saklı tutulacağına ve hangi hısımlık ittifaklarının kurulacağına karar vermektedir. Bu anlamda ittifak “bastırıcı temsil”e işaret etmektedir. Bu anlamda evlilik ilişkisi hiçbir zaman bir kadın ile erkek arasındaki ittifakın sonucu değildir. Evlilik iki ailenin ittifakıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 180).

3.6.2. Teritoryal Temsil

Deleuze ve Guattari'ye göre temsil her zaman arzulama-üretiminin toplumsal ve psöşik bastırılışının temelidir. Bu bastırma biçiminin ele alınan toplumsal yapıya bağılı olarak farklı türleri bulunmaktadır. Bu bağlamda temsil mekanizması üç temel unsurdan oluşmaktadır: bastırılmış temsil, bastırıcı temsil ve yerinden edilmiş temsil. Her bir unsur arasında bitmek bilmeyen bir göç bulunmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 201). Arzu maddi gerçekliği yani kavram olmayanı ifade ettiği için bu temsil konusunun yani kavramların, kelimelerin ve işaretlerin arzuyu nasıl soyut bir konuma getirdiğini görmek de önemlidir.

Bu temsil mekanizmasının temel belirleyici unsuru toplumsal kayıt biçimi ile yakından alakalıdır. Temsil mekanizmasının alfabesi göz önünde bulundurulmalıdır. Socius üzerinde gerçekleştirilen kayıt süreci bu anlamda ikincil psöşik bastırmanın bir aygıtı olmaktadır. Her zaman toplumsal bir bastırma bulunmaktadır ancak bastırmanın aygıtları değişiklik göstermektedir. Her bir toplumsal yapı içerisinde bastırma aygıtları değişiklik göstermektedir. Bu anlamda ilkel toplumsal örgütlenme içerisinde yer alan kodlar arzu akışını sabitlemeye çalıştıkları anda zulüm sistemine bağladıkları gibi, arzulama-makinelerine hısımlık ilişkilerini dayatırken, kapitalist aksiyomatik kodsuzlaşmış akışları özgürleştirmektedir. Bu iki durum toplumsal bastırma aygıtlarının nasıl değişik stratejilerle kendini yeniden-üretmek yoluna daha güçlü bir şekilde devam ettiğinin bir kanıtıdır. İlkel toplumsal örgütlenme içinde arzunun ele geçirilişinin bu kadar sert olmasının nedeni, ilkel socius üzerinde arzunun henüz tuzağa düşürülmemiş olmasıdır. Akışlar çoğulcu niteliklerin hiçbirini yitirmemişlerdir. Temsil düzeneği içerisinde temsil edilen temsil edilebilir yerini almamıştır (Deleuze ve Guattari, 2004: 201–202). Temsil sistemi mevcut gösterge oluşumları bağlamında bütün bir arzu akışlarını sabitleyerek tehlikesizleştirme eğilimi taşımıştır. Temsilin egemenliği her zaman pratiğin önüne geçmektedir. Eylem ile temsil arasında bir mesafe vardır. Ayıp ile ayıp pratiği arasındaki mesafe gibi.

Şizoanalitik bakış açısına göre bu anlamda toplum hiçbir şekilde Mauss'un iddia ettiği gibi değiş-tokuş üzerine kurulu değildir. Toplumun temel göstergesi bir kayıt mekanizması kurmuş olmasıdır. Toplumsal alanın kayıt yüzeyi sociustur. Toplum bu anlamda bedenler üzerinde işaretler yerleştirir. Bu anlamda ilkelliği

tanımlayan önemli bir unsur olan borç rejimi bu ilkel kayıt sisteminin bir sonucudur. Çünkü borç ittifak ilişkilerinin bir parçası, ittifak da temsilin kendisinin bir parçasıdır. Bu anlamda ittifak ilişkileri arzu akışlarını kodlar ve borç anlamında insan açısından bir kelime(paroles) hafızası yaratır. Toplumsal alan içerisinde dâhil edilen her bir üyenin bir borç ilişkisi oluşturulmuştur. İttifak ilişkileri soyzincirsel belleği düzenlemektedir. Borç sistemi ikellikte toplumsal hareketliliği ve üretimi sağlayan en önemli ilişki ağlarından birisidir. Borç bu anlamda ittifaklar ile soyzincirleri arasındaki ilişkiyi yönlendirmektedir. Deleuze ve Guattari'nin bu anlamda borç olgusu üzerine yoğunlaşmaları Nietzsche'nin görüşlerinden etkilenmelerinden dolayıdır. Borç sistemi ilkel kayıt mekanizmasının doğrudan sonucudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 202). Daha sonraki toplumsal ifade makineri içerisinde bu borç, hısımlık ve ittifak ilişkilerinin dağılımı ve oluşumu değişiyor olacaktır. Toplumsal dinamiklerin ve kuralların işleyişini anlayabilmek için bu borç nosyonun önemi çok fazladır.

Deleuze ve Guattari ilkel toplumsal yapı içerisinde piyasanın “pazarlık” üzerine kurulu olduğunun altını çizerler. Bu anlamda ilkel piyasa eşdeğerlilik üzerine kurulu değildir. Eşdeğerliliğin sabitlenmesi söz konusu değildir. Eşdeğerliliğin sabitlenmesi akışların kodçözümüne işaret etmekte ve socius üzerinde gerçekleştirilen kayıt işleminin iflasına neden olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 203). Deleuze ve Guattari ilkel teritoryal temsilin ağız(oral) ve ses(vocal) temelli olduğunu belirtirler. Aynı zamanda ilkel teritoryal temsilin ağız ve ses temelli olması belirli bir grafik sisteminden mahrum olduklarından dolayı değildir. Bu anlamda yeryüzünde bir dansın, duvar üzerindeki çizimlerin ve bedenler üzerine yerleştirilen işaretlerin grafik sistemine sahip olduğunun altını çizerler. Bu grafik sistemi bir coğrafya gibidir. Bu oluşumların ağız temelli olmalarının bir başka nedeni bu grafik sistemin arkasında yatan bağımsız bir sesi kullanıma sokmalarından dolayıdır. İlkel toplumsal örgütlenme içerisinde gelişen bütün ilişki sistemleri, bütün ittifak ve soyzinciri ilişkileri, kadının mübadelesi, socius üzerinde yürütlen kayıt süreçleri bu bağımsız egemen sese bağlantılı hale gelmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 205–206). Bu bağlamda teritoryal temsil de yazı egemen değildir. Daha yazılı olmayan kültürel ritüeller ile uygulamalar ve kayıt süreçleri gerçekleştirilmektedir. Kapitalist döneme geçildiğinde ise kültürün bürokratikleşmesi, bilimselleşmesi ve

rasyonelleşmesi süreçleri ortaya çıkacaktır. Kapitalist dönem niceliklerin ön plana çıktığı ve her türlü değer in iflas ettiği bir dönem iken ilkel teritoryallık bütünüyle simgesel bir içerime sahiptir. İlkellik içinde bu anlamda sembolden başka bir şey yoktur. Anlamlandırma pratikleri aşırı derece semboliktir.

Deleuze ve Guattari ilkel teritoryal temsilin ağız temelli olmasına karşın, uygarlaşmanın bunu ortadan kaldırdığını ifade etmişlerdir. İlkellik teritoryal temsil mekanizması düzlemindeki göstergeler gösterdikleri nesnelere, şeyleri yönetmektedirler. Göstergeselleşme toplumsal iktidar ilişkilerinin içerisine geçildiğinin açık bir kanıtıdır. Bu anlamda ilkel toplumsal düzen içerisinde çokça gördüğümüz ritüeller toplumsal iktidarın kullanım biçimi olarak görülmektedir. Ritüellerde gösterge ekonomisi devreye girmekte ve bireyler toplumsallaşarak zararsızlaştırılmaktadır. Çünkü daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi ilkel toplumsal makinenin temel amacı akış fazlasını kodlamak ve özel kullanımını engellemektir (Deleuze ve Guattari, 2004: 206). Deleuze ve Guattari göstergenin iktidar düzenekleri ile olan bu bağlantısını net olarak gördüklerinden dolayı bir kültürel devrimci olan şizo-öznenin göstergeler üzerinde radikal bir oynama gerçekleştirdiğini belirtirler. Şizo-özneler anlamlandırmayan göstergeler ile iş görmektedirler.

Deleuze ve Guattari ilkel teritoryal temsilin örneğini acı verme ritüellerinden verdikleri örnek üzerinden açıklarlar. Bu anlamda eziyete maruz kalan kişinin konuşmadığını, ancak konuşulan sözleri aldığını belirtmektedirler. Yani kesinlikle ilkel insan toplumsal yapı tarafından kuşatılmaktadır ve eziyete maruz kalmaktadır. Bu noktada ilkel insan grafik eylemin etkisi altında pasif bir durumdadır ve göstergenin mührü üstüne işlenmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 206). Bu ritüellerde görülen acı çektirme durumları Nietzsche'nin de vurguladığı en ilkel haz biçimidir. Kollektif bütün bireye acı vermekten tuhaf bir zevk almaktadır. Acı bu durumda bu eylemi izleyen gözlerin çıkarsadığı, seçip çıkarttığı artı-değerdir veya bir başka ifadeyle kodun artı-değeridir. Bu durum borç sistemini ve teritoryal temsili mümkün kılmaktadır. Bu teritoryal temsil sisteminde tekdüze ve monoton bir şeyler söyleyen, anlatan, herkesle ve heryerle konuşan bir ses vardır, beden üzerinde işlenmiş bir gösterge ve acıdan bir keyif alan göz bulunmaktadır. Ses, beden ve gözden oluşan bu üçlü teritoryal temsilin ana unsurlarıdır. Bu anlamda Deleuze ve

Guattari ilkel teritoryal temsilin bir zulüm tiyatrosu olduğunu ifade ederler. Bu zulüm tiyatrosunda eklemiş bir ses, grafik sistemini örgütleyen bir el ve onaylayıcı göz bulunmaktadır. Teritoryal temsil kendisini bu şekilde oluşturmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 207). Bu üçlü kayıt sisteminde her şey hareketlidir ve duran hiçbir şey yoktur. İttifakın sesinin eylemi, sozincirinin bedeninin tutkusu ve her ikisinin çözülüşü anlamına gelen gözün eylemi arasında sürekli bir ilişki bulunmaktadır

Deleuze ve Guattari ilkel hakkındaki görüşlerinde temel kavram borç olduğundan ve Mauss bu kayıt ve borç ilişkilerine yoğunlaşmayarak, değiş tokuş üzerine yoğunlaştığından modern etnolojinin en önemli adamı değildir. En büyük çalışması olan *The Gift* (Armağan) de modern etnolojinin önemli bir kitabı değildir. Tam tersine borç ilişkilerine temel önemi veren Nietzsche'nin *Ahlkain Soykütüğü Üzerine* isimli kitabının modern etnolojinin temel kitabı olduğunu iddia ederler. Çünkü Nietzsche bu çalışmada ilkel ekonomiyi borç kavramı etrafında incelemiştir. Bunun yanında Nietzsche'nin önemi borç ve değiş tokuş arasında bir ikilem yaşamamış olmasıdır. Mauss ise bu iki kavram arasında tereddüte düşmüştür. Deleuze ve Guattari bu bağlamda bir diğer önemli bir düşünür olarak Bataille'in Nietzsche'den etkilendiğini ve borç ile değiş tokuş arasında tereddüt yaşamadığını ifade ederler (Deleuze ve Guattari, 2004: 207–208). İlkel *socius* bu düzlemde temel sorunu kayıt sorunudur. İşaretleme ve kodlama sorunudur. Borç kayıt sürecinin dolaysız sonucudur.

3.6.3. Barbar Despotik Makine

Deleuze ve Guattari'nin bahsettikleri ikinci toplumsal-üretim makinesi despotik makinedir. Daha öncede vurgulamış olduğumuz gibi her bir toplumsal üretim biçimi bir önceki mirası üzerine kurulmaktadır. Bu tarihsel yapılanmalar arasında geçişlilik bulunmaktadır. Bu anlamda despotik makine ilkel teritoryal makinenin bir dönüşümü sonucunda oluşmaktadır. Aynı zamanda kapitalist makinede despotik makinenin dönüşümü olarak yerini alacaktır. Her bir toplumsal makinenin örgütlenişini anlayabilmek için bir öncekinin temel unsurlarını bilmek zorunludur. Bu çerçevede despotik makinenin ana özellikleri ilkel ile karşılaştırılmadan yorumlanırsa tam anlamına asla kavuşamamaktadır.

Bu anlamda despotik toplumsal makine ilkelikte kullanılan soyzinciri ve ittifak ilişkilerini yeni bir biçimini uygulamaktadır. Yeni bir ittifak ve dolaysız soyzinciri gelişmiştir. Bu anlamda despotik figür ya da bir başka ifadeyle despot ilkel toplumsal makinedan gelen ittifak ve soyzinciri ilişkilerine meydan okumaktadır. Despot bu düzlemde yeni bir ittifak ve soyzinciri bağlantısı empoze etmektedir. Despot kendisini Tanrı ile doğrudan bir soyzincirsel ilişki bağlamına yerleştirmektedir. Toplumsal alanın üyeleri bu zorlamayı kabul etmek ve despotu takip etmek zorundadır. Yeni bir ittifak alanına geçiş ve eski soyzincirsel bağlam ile bir kopuş yaşanmıştır. Deleuze ve Guattari bu anlamda despotik toplumsal makineyi “tuhaf” bir makine olarak tanımlarlar. Bu anlamda eski toplumsal düzen ile girmiş olduğu mücadeleden dolayı paranoyak bir makinedir. Bu düzeyde Deleuze ve Guattari despotun paranoyak olduğunu belirtirler. Burada paranoya daha sonra şizoanalizin tezlerinde vurgulayacağımız gibi toplumsal alanın bir yatırım biçimidir. Despotun toplumsal alan ile kurmuş olduğu ilişki bu anlamda paranoyakçadır. Bütün herkes despotun gücünü pekiştirmektedir. Despotun geçit töreninde ve ordusunun yanında doktorlar, papazlar, kâtipler, memurlar da despotun geçitin parçasıdır. Bu anlamda ilkelik içerisindeki socius yeni bir biçim ile yer değiştirmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 210). İlkelikte socius kendisini yeryüzünden organize ederken, değişen toplumsal bağlam neticesinde bu durum despotun bedenine geçmiştir. Artık sociusun görünüm biçimi despotun kendisinde toplanmıştır.

Barbar despotik makine ilkel teritoryal makine ile karşıtlık ile kurulmaktadır. Bu anlamda despotik makine imparatorluğun doğuşunu ifade etmektedir. Bu düzen içerisinde her zaman paranoyak imparator ile sapkınlarını, yöneten ile elit sürüsünü, despot ve bürokratlarını, kutsal insan ile müritlerini, münzeviler ile keşişleri yer almaktadır. Despotik barbar toplumsal makine içerisinde doğrudan soyzincirleri ile yeni ittifak ilişkileri hareketli hale gelmiştir. Bu anlamda emperyal toplumsal yapılanma ilkel teritoryal kodlama biçimleri ile temelden karşıt bir konumda olan kodlama ve kayıt mekanizmasına sahiptir. Yeni ittifak ve doğrudan hısımlığın oluşumu yeni bir sociusun gerçekleşmekte olduğunun bir kanıtıdır. Her şeyin bir sıfır noktasından yeniden başlaması durumu paranoyak olmasının nedenidir. Özne bu düzende ittifak-soyzinciri ilişkileri bağlamından dışarıya çıkar ve kendisini görüş alanında, sınırdan yeniden kurmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 211). Öznenin

kendi kurtuluş mücadelesi ancak despotun egemenlik alanında uzaklaşma ile mümkün olmaktadır. Ancak bu çok zordur çünkü bireyin dış toplumsal dünya ile olan bütün ilişkileri sağlayan ittifak ve soyzinciri ilişkileri artık despotun kendisinde toplanmıştır. Despot bütün toplumsal alanın sahibi haline gelmiştir. Ondaki kaçış yoktur ve imkânsızdır. Bu durumdaki toplumsal alanın yatırım biçimi paranoyak kutba aittir. Şizo-öznelerin bu dönemde ortaya çıkması söz konusu değildir.

Artık sociusun tam bedeni yeryüzü değildir. Artık socius tam bedeni, despotun bedeni veya despotun kendisi olmuştur. Gösteren zincirindeki hareketli ayrılmalar sırasında ayrılmış bir nesne zincirden dışarıya çıkmıştır. Akış ayıklanması sürecinde ise bütün akışlar egemenin kendisine yönelmiştir. Deleuze ve Guattari'ye göre egemenin ya da despotun bütün akış birikimine sahip olması radikal bir rejim farkı oluşturmaktadır. Değişen işlevler ya da birimlerde bir değişim değildir. Toplumsal makinenin kendisi tümüyle değişim göstermiştir. İlkel makine düzlemde işbaşında olan bir magamakine olarak Devlet bulunmaktaydı ancak piramitsel düzlemde en yukarıda despot bulunmaktadır. Yatay düzlemde ise geçiş sürecini oluşturan bürokratlar ve en alt kesimde ise köylüler bulunmaktaydı. Stoklar birikimi oluşturmaktadır ve borç blokları vergi biçimine dönüşerek sonsuz bir sürece girmiştir. Bu anlamda bütün bir kod artı değerini kendisine tahsis etmiştir. Bu dönüştürme girişimi bütün bir sentezlerden geçmektedir. Üretim sentezi bir hidrolik makine, kayıt sentezi hesaplama makinesi, yazma makinesi ve tüketim sentezi despotun masrafları ile oluşmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 212). İlkellikte akış fazlasını kendisine geçiren bir anti-üretim mekanizması varken despotik rejimde bu güç alanı despotun kendisine ve onun Devletine geçmiştir. Devlet ve onun sahibi despot bütün akışları ve arzu oluşumlarını üst-kodlamaktadır.

Despotik barbar toplumsal makine sırasında gelişen ittifak ilişkileri basit anlamda bir sözleşme değildir. Bundan daha başka bir şeydir. Bastırılan şey yatay ittifaklar ve soyzincirleri değil, bunların belirleyici özellikleridir. İlkel ittifak ve soyzincirleri yaşamlarını sürdürmeye devam ederler ve biraz dönüşmüşlerdir. Paranoyak tarafından bağımlı hale getirilmişlerdir. Devlet bunların kullanım biçimini kendisine mal etmiştir. Deleuze ve Guattari asyatik üretim biçiminin bunun iyi bir örneği olduğunu açıkça belirtirler. Bu düzende teritoryal ittifaklar yerinden edilmemiştir ancak yeni bir ittifak biçimi ile birleştirilmiştir. Aynı anlamda teritoryal

hısmılık da yerinden edilmemiştir ancak doğrudan hısmılık ile bağlantılı hale getirilmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 213–214). Eski ittifak ve hısmılık ilişkileri arkaik düzlemde geçerliliğini korurlar ve oldukça istikrarsız bir şekilde varoluşunu sürdürmektedir.

Deleuze ve Guattari despotik devletin iki unsurunun öne çıktığını düşünürler. Bir tarafta teritoryal makineyi yerinden etmekte ve yeni bir socius biçimi üretmektedir. Diğer tarafta ise eski teritoryalitelere sürdürmekte ve yeni bir makineye uyumlu bir şekilde üretim sürecinin parçaları haline getirmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 215–216). Despotik düzende gerçekleştirilen şey eski ittifakların yenisi ile bağlayıcı sentezi kullanarak değiştirmektir. Aynı bağlamda eski hısmılık ilişkilerini doğrudan hısmılık içerisine sokan ilişki kalıplarının geliştirilmesidir. Bu anlamda devletin temel eylemi, yeni tam bedenlerin bütün üretim güçlerini ve araçlarının işlevsel hale getirileceği ikinci bir kayıt mekanizmasını başlatıyor olmasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 216). Bu anlamda despotik devlet üst-kodlayıcıdır. Devlet her şeye sahip olandır. Ancak böyle bir Devlet totaliter değildir çünkü toplumsal alanın kurumsallaşması ile ilgili bir sorunla ilgilenmektedir. Kimseye zorla hiçbir şey yaptırmamaktadır. Ancak kapitalist rejime gelindiğinde Devletin birçok uygulaması faşizm içinde görülecektir.

Emperyal kayıt bütün ittifak ve hısmılık ilişkilerini devam ettirmektedir. Ancak onları despotun tanrısal mevcudiyetine bağlamaktadır. İlkel makinesel düzen içerisinde kodlanmış olan akışlar despotik makinenin kendilerini üst-kodlağı bir darboğaza doğru yönlendirilmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 217). Bu anlamda despotik toplumsal makine üst-kodlayıcıdır. Üst-kodlama devletini özünü oluşturan temel eylemdir.

3.6.4. Barbar-Emperyal Temsil

Kız kardeş ile enest ile anne ile kurulan enest ilişkisi birbirinden farklıdır. Kız kardeş annenin bir yedeğı değildir: biri ittifakın bağlayıcı kategorisine bağlıken, diğeri hısmılığın ayırıcı kategorisine bağımlıdır. Kız kardeş ile enest, hısmılık tarafından ittifakın şaşkına dönüştürülmediğı teritoryal kodlamanın koşullarını gerektirdiğı derecede yasaklanmıştır. Anne ile enest ise soyzinciri içerisinde yukarı çıkan hatlar üzerinde karışmadığı sürece yasaklanmıştır. Bu durum despotun enestini

ikibiçimli olmasının nedenidir. Despot işe kız kardeş ile evlenerek başlamaktadır. Ancak despot kendisinin yasaklanmış içevliliğini kabilenin dışarında gerçekleştirir. Despot kabilenin dışındadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 217–218). Despot bütün ilkel ilişki kalıplarının dışına sıçrayarak yeni bir etkileşin ve hâkimiyet alanı inşa ediyor gibi görünmektedir. Despot bütün eski ilişki kalıplarını, ittifak ve hısımlık ilişki biçimleri fesh etmiştir.

Despotun önemi ensest ile kurmuş olduğu ilişki biçiminde de kendisini göstermektedir. Despot hem kabilenin egemen üyesi olan anne ve onun soyzincirsel uzantısı olan kız kardeş ile ensest kurabilme yeteneğine sahiptir. Despot sadece bu sayede kendisini kabilenin üstüne yerleştirerek, yeni bir ittifak ve soyzinciri bağlantıları geliştirebilmektedir. Despotun bu ikili ensestinin amacı hiçbir şekilde bir arzu akışı sağlamak değildir, tam tersine alan içerisinde hareketli halde bulunan bütün unsurları üst-kodlamaktır. Bu anlamda despot bu görevinde oldukça başarılıdır. Despotun üst-kodlayıcı temsil sisteminden kaçabilen hiçbir arzu akışı mümkün olamamaktadır. Bu anlamda despotun kızkardeş ile evliliği bağlamın dışına çıktığını ancak anne ile evliliğin ise bağlamın içerisine girdiğinin kanıtıdır. Kız kardeş ile kurulan evlilik ilkel makinenin uzamından bir uzaklaşmayı ifade etmektedir. Bu durum eski ittifak ilişkilerinin yenisi ile değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Anne ile kurulan evlilik ise ilkel makineden zamansal bir kopuşu ifade etmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 219). Bu durumda yeni ittifak ilişkileri kurulan doğrudan hısımlığı mümkün kılmaktadır. Her iki evlilik biçiminde üstkodlamanın mümkün hale gelmesini sağlamaktadır

Despotik emperyal temsil sisteminde borçlu olmaya bağlı temsil sisteminde temel değişiklikler görülmektedir. Bu anlamda emperyal yapıda ensest yerinden edilmiş arzunun temsili olmaktan, bastırıcı temsilin kendisi olmaya başlamıştır. Ensest pratiğini uygulayan ve gerçekleştiren fail despottur. Ensesti mümkün ve olanaklı kılan despotun kendisidir. Aynı zamanda despotun ensestvari pratiği psişik ve toplumsal bastırmayı da içinde barındırmaktadır. Ensest pratiğine despotun müdahalesi bastırma aygıtlarını dönüştürmüştür. İkel toplumsal makine içerisinde ensest arzunun yerinden edilmiş temsili iken, despotik temsil mekanizmasında artık ensestinin işlevi bastırıcı temsili oluşturuyor olmasıdır. Bu durum bastırma aygıtlarının yeni bir ekonomisinin gelişmesini ifade etmektedir. Bu anlamda barbarlık içinde

despotik ensestin temel amacı basitçe bütün bir arzu akışı sürecini üstkodlamaktır. Arzu akışlarının serbestleşmesi hiçbir zaman istenilen bir durum olmamıştır (Deleuze ve Guattari, 2004: 219).

Despotik anlamlama rejiminde ensest hiçbir zaman arzunun kendisi olmamıştır. Ancak psişik bastırmanın doğrudan bir sonucu olan arzunun yerinden edilmiş temsili olmuştur. Toplumsal bastırma ise bütün başarısını ensestin arzunun bir temsili olduğu gerçeğine üzerine kurmuştur. Eğer ensest arzunun bir temsili ise toplumsal bastırma hedefine ulaşmıştır diyebiliriz. Emperyal formasyondaki ensestin bu yeni konumu ile birlikte de temsilin borç sistemleri arasında çok hızlı bir hareketlilik başlamıştır. Despotik emperyal temsil sistemi içerisinde basitçe değişen şey ses ile grafik sistemi arasındaki ilişkinin değişmesidir. Her zaman yazma eylemini tarihsel olarak ilk kuran despot olmuştur. Yazma despotik bir eylemdir. İlkel teritoryal temsil sisteminde temel unsur ses iken, despotik emperyal temsil sisteminde bunun yerini yazı almıştır. Emperyal despotik temsil sistemi ile birlikte grafiksel unsurlar yazma eylemine dönüştürülmüştür (Deleuze ve Guattari, 2004: 220). Bu anlamda despotik emperyal temsil araçları olarak kanunlaştırma, bürokrasi, hesaplama, vergilerin toplanması, Devlet tekeli, emperyal adalet, memurların davranışları ve histografya sayılabilir. Bütün her şey despotun geçitinin ve görkemünün unsurları olmuştur

İlkel ve despotik toplumsal temsil sistemlerinin oluşmasında Leroi-Gourhan'ın görüşleri tartışılmıştır. Gourhan'ın temel iddiası ilkel toplumsal yapılanmanın oral temelli olmasının nedenini, grafik sistemin eksikliğinden dolayı değil tam tersine bu toplumsal örgütlenmelerdeki grafik sisteminden sesten bağımsız olduklarını vurgulamasıdır. Bu iddia Deleuze ve Guattari'nin görüşlerini de belirleyici olmuştur diyebiliriz. Bedenleri işaretleyen, damgalayan ve kendi bayraklarını diken bu kodlama ve kayıt mekanizması aynı zamanda bu sese yanıt verir, sesin kendisine yönelişini onaylamaktadır. Ancak yinede grafiksel iletişim ağının ses karşısında belirli bir otonomisi bulunmaktadır ve basitçe kendilerini ses ile özdeş bir noktaya, aynı hizaya getirmezler. Bu durumun bir karşılığı olarak görülebilecek barbaryen medenileşme ise yazılı bir temsil düzeneğine sahip olmasının nedeni, bu düzlemde sesin ortadan kalkması ya da yok olması değildir.

Tam tersine grafiksel sistemin ilkel toplumsal temsil sisteminde korumuş olduğu özerklik özelliğini yitirir ve sesin kendisine bağımlı bir hale gelir. Grafik sistem sesin kendisine bağımlı bir hale gelmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 220).

Deleuze ve Guattari despotik temsilin yazı-merkezli olduğunu belirttiikten sonra Derrida'nın her bir dilin yazı sistemine sahip olduğunu belirten görüşünün çok doğru bir yaklaşım biçimi olduğunu belirtirler. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari Derrida ile ilgili olarak kendisinin ensest ile yazı arasında mükemmel bir ilişki kurmuş olduğundan övgüyle bahsederler. Ancak Deleuze ve Guattari bu yaklaşıma yinede eleştirel bakmışlar ve psişik bastırma açısından hiçbir açılımının olmadığını ifade etmişlerdir (Deleuze ve Guattari, 2004: 220–221). Deleuze ve Guattari açısından despotik temsil bağlamında temsil teknikleri açısından radikal bir kopuş yaşanmıştır. Bu iki kayıt biçimi arasında bir dönüşümdür. Bu dönüşümün bir boyutu sesin kendisinden bağımsız olan grafik ve diğer boyutu da sesin kendisine bağımlı hale gelerek özekliğini kaybeden grafik sistemidir. Bu bağlam içerisinde deleuze ve guattari ilkel teritoryal sistemdeki göstergenin kendi kendisini onaylayabilen bir gösterge olduğunu, çoğul bağlantılar sağlaması açısından da bir arzu konumu olduğunu belirtmişlerdir. İlkel gösterge hiçbir zaman ne bir göstergenin göstergesi ne de arzunun arzusu olmuştur. İlkel gösterge kendi bağımlılık ilişkileri hakkında herhangi bilgi kategorisine sahip değildir. İlkel göstergenin hareketi ne bir piktogram ne de ideogramdır, ritimdir ancak biçim değildir, zigzagdır ancak düz bir hat değildir, insan eliyle yapılmış maddi bir şeydir ancak fikir değildir, üretimdir ancak ifade değildir. Bu anlamda teritoryal temsil ile emperyal temsil mekanizmaları arasında radikal bir farklılık ve karşıtlık bulunmaktadır. Teritoryal temsil ile despotik temsil arasındaki farklılık ilk olarak kendisini ses ile grafik arasındaki ilişkide kendisini göstermektedir. Bu bağlamda teritoryal temsil düzeneğinde teritoryal temsil iki heterojen öğeyi, ses ve grafiği bir araya getirerek düzenlemektedir. Teritoryal temsil daha çok yatay ittifak ilişkileri bağlamında oluşturulan kelimelerin temsiline dayanırken, despotik temsil ise genişletilmiş hısımlık ilişkileri bağlamında kurulan şeylerin, bedenlerin temsilini ifade etmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 221). Bu noktada ilkel teritoryal temsil düzeneği despotik temsil düzeni içerisinde işleyişini

sürdürmektedir. Aynı zamanda despotik temsil de ilkel temsili etkilemekte hatta değiştirmektedir

Deleuze ve Guattari bu bağlamda bir başka düşünürün, Lyotard'ın görüşlerini de tartışmışlardır. Lyotard'ın yaklaşımına göre kelimenin oluşturu bir işlevi olmasın karşın, kelimenin kendisi bir gösterge oluşturmaz. Lyotard'ın yaklaşımına göre gösterge kelime tarafından tasarlanan, oluşturulan beden ya da şey temsilleri değildir. Deleuze ve Guattari'ye bütün kayıt ve temsil sistemlerinde sabit olan kutsal üçlü bileşen daha öncede vurgulamış olduğumuz gibi ses, beden ve gözdür. Ses doğrudan işitme ile beden grafik ile ve göz de acı ile doğrudan ilişki içerisindedir. Bu üçlü arasında sözün belirleyici bir işlevi vardır. Tasarlanan nesne ile de grafik sistemi kendiliğinden bir gösterge oluşturur. Göz ise bir görüntüden diğerine sıçrayarak, bir ötekinin acı deneyimine karşı birinin görünürlüğünü ölçmektedir. Bu üçlü sistem içerisinde bütün unsurlar hareketli ve birbiriyle etkileşim halindedir. Biri diğerini etkilerken diğeride bir başkasını etkilemektedir. Her şey bir kullanım ve işlev sorunuyla yakından ilişkilidir. Bundan dolayı teritoryal temsili ele alırken göz önünde bulundurmanız gereken şey, temsilin bütün bir socius hattını kapladığı karmakarışık eylem şebekesi tarafından zor durumda bırakılmış olmasıdır. Teritoryal gösterge zinciri bir parçasından diğerine hızlıca sıçramaktadır, bütün yönleri doğru hareket etmektedirler. Akış süreci içerisinde bazılarını seçerek diğerlerini sürecin dışına çıkartmak ve birleşmeleri içeren, tüketimin hala kendisini koruduğu, artı değerlerin elde edildiği, etkilerin, şeylerin, formüllerin, sakatlanmaların ve bedenlerin bağlantılandığı ayrıca sesleri anlamladığı, gözleri ve grafiksel izleri her zaman çoğulcu bir tarzda çoğaltarak anlamlayan bir temsil (Deleuze ve Guattari, 2004: 222–223). Bunların hepsi bir anlam sistemine karşı sanki düzenli bir mücadeleye girmişler gibidir. Ne bir gösterenden ne de bir anlam düzeninden bahsedemeyiz

Ensest basitçe yerinden edilmiş sınırdır. Ensest bu düzeyde ne bir bastırın ne de bastırılmıştır. Ensest direkt olarak arzunun yerinden edilmiş temsil edilenidir. Bunun böyle olmasından dolayı iki temsil boyutu ortaya çıkmaktadır. Göz-grafik-göz üçlüsü üzerine kurulu olan temsil örgütlenmesi ile borç ilişkileri temelinde gelişen ve bastırıcı temsil ve yerinden edilmiş temsil edilen iki karşıtlığı ile pekişmiş arzu örnekleri olan iki temsil boyutu da aynı yazgıya sahiptirler. Bütün bir temsil tarihi

despotik makine ve emperyal temsilin ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir yazgı içerisine girmiş ve açıkça boğulmuş durumdadır. Bu durumda ilk olarak grafik sistemi kendisini sesin alanına yerleştirir ve bunun sonucu olarak grafik sistemi yazıya dönüşür. Artık ses ittifakın sesi olmaktan çıkmıştır ve yerini yeni bir ittifakın sesine bırakmıştır. Bu ses kendisini doğudan hısımlık ile yakından alakalı olarak yazma akışının arkasından ifade etmektedir. Artık bu ses egemen bir sestir bütün bir toplumsal alanı hâkimiyetine almıştır. Bu despotik temsilin temel kategorileri grafik sisteminin hareketini anlatmaktadır. Artık ses basitçe şarkı söylemez, ses dikte eder. Grafikler artık dans etmez, bedenlerin canlanmasını, hareketlenmesini durdurmuştur. Bunlar tabletlerin, taşların ve kitapların yazımı içerisine dâhil olmuştur artık. Göz ise kendisini bunları okumak için yerleştirmeye başlamıştır (Deleuze ve Guattari, 2004. 223). İlliklikte komünal yapılanma içine gömülmüş iktidaryen sesler ve hitap etme biçimleri despotik rejim ile birlikte yukarıdan dayatılmaktadır.

Despotik temsilin temel görünümü olan yazma veya yazı ilk yersizyurtsuzlaşma akışıdır aynı zamanda. Despotik gösterenden diğer katmanlara doğru akış halindedir. Anlamlamayan göstergeler olan teritoryal göstergeler ile olan ilişkisi dönüşüm göstermiştir. Despotik gösteren zincirin dışına çıkmık ve bütün unsurları kendisine bağımlı kılmıştır. Bu bağlamda gösteren göstergenin göstergesi haline gelmiştir. Despotik gösterge teritoryal göstergeyi yerinden etmiştir. Despotik gösterge yersizyurtsuzlaşma eşiğini geçmiştir. Bu bağlamda gösteren sadece yersizyurtsuzlaşmış göstergedir. Arzu artık arzulamaya kalkışamaz, artık arzusunun arzusu haline gelmiştir ve despotun arzusunun arzusu haline gelmiştir. Artık ağız konuşmaz, harfleri içmektedir. Göz artık görmez, okumaktadır. Beden artık kendisini yeryüzü gibi kazanmış olma noktasında izinli saymaz, ancak despotun kazıma işleminden, kayıt işleminden önce despota secde etmektedir. Deleuze ve guattari gösterenin emperyal merkezinin hiçbir su ile temizlenemeyeceğini ifade ederek gösterenin emperyal temsil ile nasıl iç içe geçtiğini vurgulamaktadırlar. Bu durumun kavramsal karşılığı “göstergeleştiren efendi” ya da “efendi gösteren”dir (Deleuze ve Guattari, 2004: 225).

Gösteren diğer dilleri üstkodlayan bir dil içermektedir. Bilinçdışı bu bağlamda çifte kayıtn konusal düzenini içeriyorsa, sadece bir dil gibi yapılanmamıştır, iki dil gibi yapılanmıştır. Burası aslında Deleuze ve Guattari

Lacan'ın bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır iddiasının bir eleştirisini ortaya koyar. Deleuze ve Guattari her zaman tek ve total kavramlarından nefret etmişlerdir. Bu anlamda Lacan'ın da görüşlerinin totaliter olduğu noktasında herhangi bir şüpheye düşmemişlerdir. Gösterenin emperyalizmi sorusu “ne anlama gelir” sorununun ötesine taşıyamamaktaydı (Deleuze ve Guattari, 2004: 227). Despotik gösteren kutsal tefsire meydan okur. Bastırıcı temsil olarak gösteren ve yeni yerinden edilmiş temsil edilenin Lacan'ın yaklaşımında önemli iki kavram olan metafor ve metonomi ile yakından alakalıdır. Metafor ve metonomi yersizyurtsuzlaşmış despotik makine ve üstkodlamayı inşa etmektedir

Despotik gösteren teritoryal zinciri üstkodlama etkisine sahiptir. Gösterilen açıkça gösterenin etkisidir, işaret ettiği ya da sunduğu değildir. Gösterilen gösterenin bir sonucudur. Gösterilen sınırın kızkardeşidir ve aynı zamanda içerinin annesidir. Kız kardeş ve anne akustik imgeye karşılık gelmekte, yeni ittifak ve doğrudan hısımlığın sesiyle örtüşmektedir. Ensest bu bağlamda sınırdan merkeze doğru hareket eden, despot tarafından yönetilen teritoryalitedeki zincirin iki sonunu üstkodlama işlemidir. Bütün ittifak borçları yeni ittifakın sonsuz borcuna dönüşmüştür. Bütün genişletilmiş hısımlık doğrudan hısımlık ile değiştirilmiştir. Bundan dolayı üstkodlamayı başlattığı sürece ensest bütün bastırıcı temsil alanını oluşturmaktadır. Bağımlılık ve anlamlama(signification) sistemi anlamlandırma sistemi yer değiştirmiştir. Beden temsilleri söz temsillerine bağımlı hale gelmiştir ve anne ve kızkardeş sözün gösterilenidir. Bunun yanında despot ise tamamiyle gösterenin sesi olarak bütün bir zinciri üstkodlamaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 228).

Bütün öznelerin organları, gözleri, ağızları, penisleri, vajinaları kulakları despotun bedenine eklenmiştir. Bütün organların despotun organıdır ve kullanım hakkı ona aittir. Despotun gerçekleştirdiği ensest organların çoğalmasında ve onların yeni tam bedene kayıt edilmesinden bağımsız değildir. Toplumsal-psişik bastırmanın aygıtı temsille ilişkisi açısından ciddi bir tehlike altındadır. Herhangi bir tek organın bu akış zincirinden kaçması ya da akışı bozması despotik beden açısından tahammül edilemez bir durumdur. Organlar kendilerini despotik bedene eklerler ve bütün yurttaşların bedenlerin despotun olmuştur (Deleuze ve Guattari, 2004: 229). Despotun bedensel görünümüleri toplumun ve herkesin grünüdür.

Bütün bir ilkel kodlamanın, despotik üstkodlamanın ve kapitalist kodçözümünün üzerinde geliştiği düzlem arzu ürünlerinin akışının düzenlenmesi üzerine kuruludur. Emperyal temsil sistemi her şeye rağmen teritoryal temsil sisteminden daha yumuşaktır. İşaretler artık bedenlere değil taşlara, yapıtlara kaydedilmiştir. Artık göz zulüm çektirmeye dayalı gösteriden bir artı değer çıkarma durumu ortadan kalkmıştır. Artık üstkodlamadan kaçabilen herhangi bir artı-değer bulunmamaktadır. Çünkü bütün arzu ürünleri ve organlar kendilerini despotik bedenin kendisine eklemiştir. Terör sistemi zulüm sistemini yerinden etmiştir. Ancak yinede eski zulüm sistemini kendisini devam ettir ve Devlet ile bir ilişkiye girer. Devlet aygıtının örgütlenmesinde önemli bir rol oynar (Deleuze ve Guattari, 2004: 230).

Emperyal barbar yasa iki temel özelliğe sahiptir. Birincisi paranoyak-şizoid yasa özelliğidir. Deleuze ve Guattari bunun metonomi ile olan benzerliğini vurgularlar. Bu anlamda yasa bütünleştirilemeyen bütün parçaları, parçalara ayırarak, onları tuğlalar gibi organize ederek, uzaklıklarını ölçerek ve iletişimlerini yasaklayarak yasaklayıcı yönüyle ön plana çıkar ama aslında resmi ve boş bir Birlik'tir. Seçkin, dağıtıcı ve ama kolektif değildir. Bunun yanında emperyal barbar yasanın ikinci özelliği manik depresif özelliğidir. Deleuze ve Guattari bunun da metafor ile yakından alakalı olduğunu belirtirler. Buna göre de yasa hiçbirşeyi açığa çıkarmaz ve bilinebilir hiçbir nesneye sahip değildir. Jürinin ceza vermeye yönelik hiçbir önceliği yoktur. Yasa cümlesinin de jüriye karşın hiçbir önceliği yoktur. Üstkodlama yasanın özüdür ve bedenlere acı verilmesinin, zulüm çektirilmesinin yeni merkezini oluşturmaktadır. Üstkodlama baskılayıcı ve himaye edicidir. Bu anlamda cezalandırma artık festival gibi bir olay olmaktan çıkmıştır. Bu olaylarda yani azap çektirme ritüellerinde göz mevcut olaydan bir artı değer elde ediyordu. Buna Deleuze ve Guattari kodun artı değeri demektedir. Bunun yerine cezalandırma artık bir intikam haline gelmiştir. Bu sesin intikamıdır. Yasa bu anlamda despotun kendisinin bir icadıdır. Bu sonsuz borç tarafından varsayılan jüridik bir biçime sahiptir

Emperyal barbar yasa ilkel düzen etkileşimlerini ezmektedir. Artık pasiflik despotun bedenine bağlanan öznelere erdemleri olmuştur. Bu anlamda Nietzsche mükemmel bir biçimde ilkel toplumlarda hıncın ve intikamın nasıl bir cezalandırma

biçimini oluşturduğunu gözler önüne sermiştir. Artık despotik temsil mekanizmasında bütün toplumsal alana ölüm içgüsü hâkim hale gelmiştir. Bu durum Deleuze ve Guattari'ye göre bir terör rejimidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 232). Deleuze ve Guattari imperyal temsil sisteminde yasanın hiçbirşey işaret etmediğinin altını çizmektedirler. Bu gösterge oluşumunun ana özelliklerinden birisidir. Emperyal daha sonra gelişecek olan kapitalist sistemde de gösterge sistemi işaret etme üzerine kurulu olmayacaktır. Bu gösterge sisteminin doğasında bulunmaktadır. Yasa hiçbirşeyi ya da hiçbirkimseyi işaret etmez. Ses, grafik ve göz ve anlama, yananamlar üretme sistemi olan ilkel temsilin yerini bağımlılık üzerine kurulu olan barbaryen temsil sistemi almıştır. İşaret etme sisteminin karışık yapılanmasının bir dönüşümüdür bu durum. Bu anlamda Deleuze ve Guattari göstergenin artık bir arzu konumu olmadığı anda itibaren işaret etme sisteminin nasıl devam edebileceğini sorarlar? Bunun ancak eski kodların yıkımı ile sağlanabileceğini belirtirler. Artık göstergeselleşme sürecinin yeni ilişkileri bulunmaktadır. Bu durum üstkodlamanın gerektirdiği bir gerekliliktir (Deleuze ve Guattari, 2004: 233). Üstkodlama bütünüyle gösterge sisteminin oluşmasında bir yeniliktir. Üstkodlama işlemi göstergelerin kodlanması ile gerçekleşir. Bunun yanında üstkodlamanın maddi düzlem ile bir alakası da yoktur. Üstkodlama hala iktidar ilişkilerinin simgesel bir düzlemde işlemekte olduğunu ifade etmektedir.

Deleuze ve Guattari Oedipus'un temelde emperyal temsil sistemi ile hücrel ve ovüler göçüne başladığını ifade etmektedirler. Arzunun yerinden edilmiş temsil edilemi olmaktan bastırıcı temsilin kendisine doğru bir göç olmuştur bu. İmkânsız olan imkânli hale gelmiştir. İşgal edilmemiş sınır şimdi kendisini despot tarafından işgal edilmiş olarak bulmuştur. Oedipus ismini şimdi almıştır. Oedipus kendisini mümkünleştirecek bütün resmi işlemleri kurma süreci içerisine girmiştir: çıkartılmış, kopmuş nesnenin dışdeğerbiçimi, despotun ensesti ya da üstkodlamanın çifte açmazı, efendiler ile köleler arasında zincirin linner olarak ilerlemesi ve arzu içine yasanın girişi ve yasanın içine arzunun girişi. Arzu hiçbir anlamda baba, anne ve çocuk arasındaki bir etkileşim anlamına gelmez. Arzu, arzulama-makinelerini bastıran ve teritoryal makineyi üstkodlayan Devlet makinasının libidinal yatırımını kurumsallaştırır (Deleuze ve Guattari, 2004: 235). Ensest tam da bu noktada devreye girer. Ensest bu yatırımdan türemektedir. Ensest bu anlamda üstkodlayıcı ve bastırıcı

temsildir. Baba bu döngüye ancak eski teritoryal makinenin bir temsili olarak müdahale etmektedir ancak kız kardeş ile yeni ittifakın temsildir, anne de doğrudan hısımlığın temsildir.

3.6.5. Uygur Kapitalist Makine

İlk yerisurtsuzlaşma hareketi despotik Devlet tarafından gerçekleştirilen üstkodlama ile ortaya çıkmıştır. Ancak kapitalist makine tarafından gerçekleştirilen kodçözümü ile karşılaştırıldığında kapitalist yersizurtsuzlaşma daha fazla şiddetlidir. Ancak kodsuzlaşmış akışların hareketi sociusü dönüştürmek için yeterli değildir. Bu yeterlilik kapitalizmin doğuşuyla doldurulacaktır. Kodsuzlaşmış akışlar Devlete karşı saldırıya geçerler ve bunlar despotu bitirmişlerdir. Despotun yeni bir biçim almasına neden olmaktadır. Bu bağlamda kodsuzlaşmış akışlar despotu yeni socius ile birlikte demokratikleştirir, oligarşikleştirir, katmanlaştırır, monarşikleştirir, içselleştirir ve tinselleştirir (Deleuze ve Guattari, 2004: 242–243). Despotik rejimlerin ve iktidar toplumlarının yıkılışı ancak arzunun kodsuzlaşması ve toplumsal alanda kodçözümünün yaygınlaşması ile sağlanabilir. Kodçözümünü de sağlayan birim de Kapitalizmdir. Kapitalizm yersizurtsuzlaşma alanıdır. Kapitalizm kodsuzlaşmış akışları dolaşıma sokan güçtür.

Bu anlamda Devlet bu kodsuzlaşmış akışları yeniden kodlamaya çalışmaktadır. Bu anlamda kapitalizm feodalizmin tam olarak çözülüşünü ifade etmez. Ancak despotik dönem ile kapitalist dönem arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu anlamda despotik makine senkronik iken kapitalist makine diyakroniktir. Kapitalizm yeni bir kopuş başlatır ve bu artık paranoyak bir zaman değil, şizoid bir zamandır. Kapitalist dönem içerisinde çözümlerin temel nedeni kodsuzlaşmış akışların ortaya çıkmasıdır. Kapitalist dönem ile birlikte arzu ölüm içgüdüsünün yerini almıştır. Ancak arzu bütün bir kodsuzlaşmış akışların içerisinde geçmektedir. Artık arzunun anlamı kodsuzlaşmış akışlar ile kurduğu bağlantı ile kendisini göstermektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 243). Arzunun despotik rejim içerisinde despota ait olması ve bütün tebaa üzerinde tehdit daha doğrusu ölüm tehditi göstermesi arzunun gerçeklik kazanmasını, arzunun cisimleşmesini engellemiştir. Arzu toplumsal alana ancak bedenler üzerinden çıkabilir ve bu bedenler despotik üstkodlamadan mauf olması gerekmektedir.

Kapitalist dönem ile birlikte özel mülkiyet akışları hareketlenmiş, para akışları başlamış, üretim akışları ve anlamları dolaşıma girmiş, çalışanların akışları yersizyurtsuzlaşmıştır. Bütün bunlar kapitalizmin ortaya çıkışının belirtileri ve despotik dönemin sona erişinin işaretidir. Artık bu radikal dönüşüm ile birlikte arzu anlamına kavuşur gözükmemektedir. Her zaman evrensel tarih olumsuzluklar tarihidir. Kodsuzlaşmış arzular ve arzunun kodçözümü her zaman varolmuştur ve tarih bunlarla doludur. Ancak bu kodsuzlaşmış akışların bir arzu üretmesi sadece kapitalist gelişmelerle sağlanmıştır. Bu arzu aynı zamanda kendisinde bir teknik ve sosyal makine olan arzulama-makinelerini üretmesi kapitalist döneme içkin bir özelliktir. Bu durum neden kapitalizmin sadece kodsuzlaşmış akışların ortaya çıkması ile açıklanamayacağına nedenidir. Aynı zamanda akışların kodçözümü, yersizyurtsuzlaşma ve yersizyurtsuzlaşan unsurların belirli bir biçimde birleşmesi kapitalist bir eylemdir. Kapitalizmin evrenselliği bu birleşmenin tekil doğasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari ilkel toplumsal makinenin üretim bağlantıları temelinde işlediğini despotik makinenin ise yüksek birlik tarafından türetilen kayıt ayrılımları üzerine kurulu olduğunu belirtmektedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 244). Ancak kapitalist, medenileşmiş makine ise birleşme temelinde kendisini kurmaktadır. Kapitalist birleşme gerçekleştiğinde bu basitçe kodlamadan kaçan artıklara işaret etmez. Kapitalist birleşme artığın birleştirilmesi değildir.

Deleuze ve Guattari'nin kapitalizm analizleri doğrudan Marx'ın kapitalizm kuramı üzerine oturmaktadır. Marx'ın görüşleri tartışılmıştır ve onun belirleyiciliği açıkça görünmektedir. Bu bağlamda Marx'ın Kapital isimli önemli kitabında iki temel bileşenin buluşmasını anlattığını vurgulamaktadırlar. Bir tarafta yersizyurtsuzlaşmış işçi ki bu işçi özgürleşmiş ve kendi emeğini satmaya çalışır, diğer tarafta ise işçiyi satın alan ve kapital haline gelen kodsuzlaşmış para bulunmaktadır. Yersizyurtsuzlaşmış işçi ve kodsuzlaşmış paranın buluşması kapitalizmin temel olayıdır. Her iki unsurun yersizyurtsuzlaşma ve kodsuzlaşma süreçleri farklı köklere dayanmaktadır. İşçi açısından özelleşme nedeniyle toprağın yersizyurtsuzlaşması, üretim araçlarının kodçözümü, ailenin çözülüşü ile birikimin yokolması ve çalışma açısından işçinin emeğinin yersizyurtlaşması önemlidir. Kapital açısından da parasal soyutlama nedeniyle refahın dönüşümü, tüccar

sermayesi nedeniyle üretim akışlarının kodçözümü, finansal kapitalizm dolayısıyla Devletin kodçözümü önemlidir. Kapitalist dönem bu anlamda ne bir ilkelikte olduğu gibi zulüm sistemi, ne despotizmde olduğu gibi terör sistemi, kinizm çağıdır. Kiniklik toplumsal alanın içkin bir özelliği haline gelmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 245). Kapitalizm ve kapitalist toplum kendisinden önceki bütün toplumsal ifade makinelerine musallat olmaktadır. Kapitalist eğilimlerin bütün içkin özelliklerinin bozulmamış ve dönüşmemiş biçimlerini öncekilerde görebiliriz.

Kapitalist makinenin kurulumundan önce metalar ve para akışı soyutlama özelliği akışların kodçözümü oluşturmaya başlamıştır. Kapitalizm bu kodçözümünün doğrudan nedeni değil, kodçözümü süreci kapitalizmin oluşmasının arkasındaki ana etmendir (Deleuze ve Guattari, 2004: 246). Kapitalizm bütün toplumların dışsal sınırınıdır. Bütün toplumsal örgütlenmelerin ulaşabileceği son noktadır. Bu anlamda kapitalizmin içsel sınırı kapitalin kendisidir. Kapitalizm bütünüyle kapitalin örgütlenmesi ile oluşmaktadır. Bu kapitalin de en önemli özelliklerinden biri yerinden etmesidir. Kapitalin bu yerinden etme özelliği temel olarak kapitalizmin yersizyurtsuzlaşmasına neden olmaktadır. Deleuze ve Guattari Samir Amin'in bu süreci çok iyi gözlemlediğini belirtmişlerdir. Ona göre yersizyurtsuzlaşma süreci merkezden periferiye doğru oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ülkelere doğrudur. Bunun doğrudan sonucu dünyadaki bütün ekonomilerin birbirinden ayrılmaz durumda olmasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 251). Her bir akış düzenlemesi, akış geçişi yersizyurtsuzlaşmadır. Her bir seferin bütün sınırları altüst etmektedir. Sınırların kodçözümünü gerçekleştirmektedir. Bu anlamda kapitalizm periferiyi şizofrenikleştirmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 252).

Kapitalizm ile birlikte artı-değerin oluşumu dönüşmüştür. İlkellikte kodun artı değeri bulunmaktaydı. Kapitalizm ile birlikte ise kodun artı değeri akışın artı değerine dönüşmüştür. Kapitalizm öncesi rejimler kodun artı değeri üzerine örgütlenirken, kapitalizm akışın artı değeri üzerine örgütlenmektedir. Akışın artı değerinin oluşumunda kodçözümü temel etmendir. Ancak kodçözümü kapitalist rejimde hâkim bir noktaya gelmesine karşın, bu kodların ortadan kalktığı anlamına gelmemelidir. Kodlar var olmaya devam ederler. Ancak kodların işleyişi arkaiktir. Ancak bu kodlar arkaik olarak kişiselleşmiş kapitale uyum sağlamışlardır. Kişiselleşmiş kapitalin örnekleri arasında kapitalist, işçi, tüccar ve bankacıyı

gösterebiliriz. Ancak her bir teknik makine akışların belirli bir biçimini öngörür. Kodların akışlarının düzenlenmesi hatta bunun bilim ve teknolojinin olanaklarından yararlanarak yapılması makinenin işleyişine hem içsel hem de dışsaldır (Deleuze ve Guattari, 2004: 253). Kapitalizm öncesi toplumsal örgütlenmeler içerisinde bu kodların akışı kodlama ya da üstkodlama üzerine kuruluydu. Ancak bu kodlama biçimleri hiçbir zaman bağımsızlığa sahip olmamıştı. Ancak kapitalist rejim içerisinde gerçekleşen akışların kodçözümü özgürleşmiştir, yersizyurtsuzlaşmıştır.

Devlet, polisi, ordusu anti-üretim güçlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu anlamda üretim sürecinin akışını belirlemektedirler. Burada Deleuze ve Guattari üretim sürecinin içerisinde içkin halde olan anti-üretim güçlerini keşfettiklerini belirtmektedirler. Kapitalist rejim içerisinde artık anti-üretimin işlevi de değişim geçirmiştir. Artık anti-üretim aygıtı üretimi sınırlayan, üretime karşı gelen, onun önünde bir engel olmaktan çıkmış ve kontrol etmekten vazgeçmiştir. Bunların tam karşıtı bir konumda anti-üretim üretim sürecinin içerisine yerleşmiştir ve üretici makinenin üretkenliğini düzenlemek ve artı değeri gerçekleştirmek amacındadır. Anti-üretimin bu işlevi kapitalist bürokrasi ile despotik bürokrasi arasındaki farklardan birini oluşturmaktadır. Anti-üretimden gerçekleşen bu efizyon kapitalist sistemin bütün boyutlarında geçerlidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 256). Kapitalist Devlet ile karşılaştırıldığında Deleuze ve Guattari sosyalist devletlerin bir çocuk olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çocuğun anlamı ise Devletin aksiyomatikleştirici rolünü ile ilgili olarak babasından bir şeyler öğrenmiş olmasıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 257). Yani bu anlamda sosyalist Devletler kapitalist Devletlerden devletin aksiyomatikleştirici işlevini bir çocuğun babasından sismgesel dünyanın ana kurallarını öğrendiği gibi öğrendiğini ifade etmişlerdir.

3.6.6. Kapitalist Temsil

Yazma hiçbir zaman kapitalizm ile ilgili olmamıştır. Kapitalizmin hiç okuma yazması yoktur. Yazının ölümü Tanrının ölümü gibidir ya da babanın ölümü gibidir: bu iş çok önceden gerçekleşmiştir, ancak olayın haberleri bize çok yavaş ulaşmıştır ve bu olaydan sonra hayatta kalanlar nesli tükenmiş göstergelerin bellekleri kalmıştır. Yazma pratikleri bu kısmi bellek ile gerçekleştirilmektedir. Bunun nedeni oldukça basittir: yazı belli bir dil kullanımını ifade eder. Grafik sistemi ses üzerinde düzene

sokulup, aynı zmaanda onu üstkodlaması gibi gösteren olarak işleyen bir sesin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tasarlanan nesnenin keyfi doğası, gösterilenin bağımlılığı, despotik gösterenin aşkınlığı ve son olarak despotun geri çekilmesi ile açığa çıkarılan içkinlik alanları içerisinde minimal parçaların ardışık ayrışması süreçleri yazının emperyal despotik temsile bağlanmış olmasının nedenleridir. Kapitalizm yazının çeşitli kullanım biçimlerini sürdürmektedir. Yazı sadece paraya uyumlu hale getirilmemiştir. Yazı ile para eşdeğer bir noktaya gelmemiştir. Kapitalizmdeki paranın spesifik işlevleri yazının ve baskının bir yan biçimi olarak devam etmiştir. Ancak her zaman kapitalizmde yazı arkaik bir role sahiptir (Deleuze ve Guattari, 2004: 261).

Deleuze ve Guattari kapitalist temsili tartışırken açıkça Louis Hjelmslev'in linguistik görüşlerini Saussure'un görüşlerine göre kendilerine daha uygun bulduklarını açıkça ve nedenlerini sıralayarak belirtirler. Hjelmslev'in linguistik yaklaşımı Saussure'un linguistik yaklaşımına karşı durmaktadır. Bütün ayrıcalıklı referansları ter etmiştir. Bu anlamda saf bir cebirsel içkinlik alanı tanımlamaktadır. Bu içkinlik alanı içerisinde artık aşkınlığın tahakkümü sona ermiştir. Bu alan içerisinde hareket halindeki kendi öz ve biçimlerini, içerik ve ifade biçimlerini oluşturmaktadır. Gösterilen ile gösteren arasındaki ilişki yerine karşılıklı bir önkoşul olan ifade ile içerik arasındaki ilişki yer değiştirmiştir. Artık dilsel alan içerisinde hiyerarşikleşmiş dil düzeyleri arasında çifte eklemleme meydana gelmemektedir. Bunun yerine ifade biçimi ile içerik biçimi arasındaki ilişki aracılığıyla inşa edilen dönüştürülebilir yersizyurtsuzlaşmış düzlemler arasında geçişlilik meydana gelmektedir. Artık bu ilişki biçiminde hiçbir şekilde gösterenin etkisi yoktur ancak akışlar, akış-kopuşlar ki bunlar gösterenini duvarını çökertirler. Gösterenini duvarını geçerler ve ötesine devam ederler. Bu göstergeler artık yeni bir yersizyurtsuzlaşma eşliğine geçmişlerdir. Çünkü bu figürleri gösterenin parçalarını tanımlayan kimliğin bütün unsurları ile bağlantılarını koparmışlardır. Hjelmslev'in linguistik yaklaşımında parçaların düzeni akışların ve figürlerin aksiyomatığına göre ikincil konumdadır. Hjelmslev'in amacı ses-grafik egemenliği üzerine kurulu olan çifte oyunu kırmak, bozmak ve içkin dil teorisini biçimlendirmeye çalışmaktır. Bunun da doğrudan sonucu arzu akışlarına bağlı olarak biçim ve öz, içerik ve ifadenin oluşumunu gerekli kılmaktadır. Bu anlamda sonuç olarak Hjelmslev'in linguistik

yaklaşımı gösterenin yıkımına işaret etmektedir ve kodsuzlaşmış dilin bir teorisini inşa etmeye çalışmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 263–264). Bu anlamda Deleuze ve Guattari Hjelmslev'in bu yaklaşımının kapitalist ve şizofrenik akışlarının kendisine dilbilimi uyumlu hale getirdiğini belirtirler. Şizofrenik dil, Hjelmslev sayesinde savunulacaktır

Deleuze ve Guattari her zaman Lyotard'dan da övgüyle bahsetmişlerdir. Bu anlamda Lyotard'ın onlar için birincil ve vazgeçilmez önemi gösterenin eleştirisini ilk başlatan kişi olmasıdır. Lyotard'ın yaklaşımına göre gösteren figüratif imgeler tarafından dışarıya doğru aşılmıştır, geride bırakılmıştır. Bunun karşıt durumu da gösterenin içeriye kendisini oluşturan saf figürler tarafından geri bırakılmasıdır. Bunlar gösterenini kodlanmış boşuklarını harekete geçirmektedir. Bu anlamda dil ve yazıda, kopuşlar olarak ya da bozulmalar olarak mektuplarda, parçalanmış kısmi nesnelere olarak, bölünmemiş akışlar olarak kelimelerde, bölüştürülemeyen borç bloklarında ve zehirli bir değer taşıyan tam bedenlere sahip olarak, bütün bunlar anlamlamayan göstergeleri oluşturmaktadır. Anlamlamayan göstergeler bu anlamda kendilerini arzusunun düzenine teslim ederler. Bir başka açıdan da Lyotard rüyalarda işbaşında olanın gösteren değil, figürel boyutun olduğunu belirtmektedir. Bu figürel boyut kelimeleri kullanarak imgelerin düzenlenmesini, bunları gösterene ve linguistik temele bağlı olmayan noktalar ve akış biçimine göre keserek ya da akışa geçmesini sağlamaktadır. Böylece Lyotard gösterenin düzeni ile figürün düzenini ters çevirmiştir. Gösterenin oynadığı rolü artık figür oynayacaktır. Bu anlamda hiçbir şekilde figürler gösteren ve onun etkileri dayanmamaktadır, tam tersine kendisi figüratif etkilere bağlı olan gösteren zincirine dayanmaktadır. Bu gösteren zinciri de anlamlamayan göstergelerden oluşmaktadır. Bu yaklaşım göstereni ezmektedir. Gösterilenin ezilen statüsü artık gösterene verilmiştir. Kelimeler artık şeyleri tedavi etmektedir. Yeni birlik biçimleri üretilmektedir. Bu süreçler noktalar tarafından etkilenmiş kopuşları, bozulmaları açığa çıkaran aşkışlar gibidir. Noktalar sadece akışa geçmesine neden olan maddi akışa işaret etmektedir. Kimliksiz biricik birlik bozulma-akış ya da akış ritmidir. Saf figüratif parça bu anlamda figür-matriks olarak arzudur. Bu kavram deleuze ve Guattari'yi bir süreç olarak şizofreni kavramına ulaştırmıştır. Dolayısıyla şunu rahatlıkla ileri sürebiliriz ki Lyotard'ın gösterenin yerine figürü yerleştirmesi ve figüratif yapının sonsuz bir anlam çoğalması ya da akış

gerçekleştirmesi ve bu sürecin en radikal matriksinin de arzu olduğunu belirtmesi Deleuze ve Guattari'nin arzu fikrinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Ancak Deleuze ve Guattari Lyotard'ın arzu yaklaşımında eksik bir yönde bulmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 264–265). Buna göre Lyotard arzuyu çok önemli bir konuma getiriyor olmasına karşın, arzuya eksikliği ve yoksunluğu yeniden dâhil etmektedir, kastrasyon yasası altında arzuyu muhafaza etmektedir. Bunun riski bütün bir göstereni yasa etrafında yeniden canlandırabilmesidir. Figürün matriksini fantezide keşfetmiştir. Bu basit fantezi bütün bir arzulama-üretiminin üstünü örtmektedir.

Ne kapitalizm ne devrim ne de şizofreni gösterenin istikametini izlemiştir. Hiçbirinde gösterenin hâkimiyeti ya da tahakkümü söz konusu değildir. Gösteren bu rejimlerde ortadan kalkmıştır. Bu anlamda uygarlaşma kapitalist üretim ile birlikte ortaya çıkan akışların yersizyurtsuzlaşması ve kodçözümü ile tanımlanmaktadır. Bu evrensel kodçözümünü güvence altına alabilecek hiçbir yöntem yoktur. Özelleşme mülkiyeti ortaya çıkarmış ve “özel insan”ın organlarının kullanımını kendisine vermiştir. Dolayısıyla kapitalist kodçözümü ile özelleşme arasında derin bir bağlantı bulunmaktadır. Parasal niceliklerin soyutlanması ve aynı zamanda da işgücünün niceliksel soyutlanması, kapital ile emek kapasitesi arasındaki sınırsız ilişki, finans akışları ile ücretlerin ödenmesi arasındaki ilişki, kod akışlarının kendileri tarafından varsayılan bilimsel ve teknik biçimler (Deleuze ve Guattari, 2004: 265–266).

Kapitalist toplumlar bütün kodlar için belirli beğeni biçimleri sergilerler. Ancak kodun bu tadı, lezzeti yıkıcı ve iğrençtir. Kodçözümü bu anlamda bir kodu tercüme etmek ve anlamaktır. Aynı zamanda da böyle bir kodu yok etmek demektir. Kodçözümü bu anlamda herhangi bir koda arkaik, folklorik ve tortusal bir işlev tahsis etmektedir. Deleuze ve Guattari ancak yinede kapitalist akışlar ile şizofrenik akışların arzu akışlarının kodçözümü açısından birbirine özdeş görülmesinin tam olarak doğru olmadığını belirtirler. Bu iki akış biçimi arasında derin bir benzerlik bulunmaktadır. Kapitalizm her yerde batılı toplumların sanat ve biliminde hayat veren şizo-akışları oluşturmaktadır. Aynı zamanda da batılı kapitalist toplumların derin bir hastalığı olarak görülen şizofrenlerin üretiminde de katılaştırmıştır. Deleuze ve Guattari şizofreninin kapitalizm ile olan ilişkisinin yaşam, çevre ve ideoloji sorunlarından daha öte bir noktaya gelmiş olduğunu gördüklerini belirtirler. Deleuze

ve Guattari bu bağlamda batılı toplumların Prell Şampuanları ve Ford arabalarını ürettiği tarzda şizoları da ürettiğini belirtmektedirler. Ancak tek fark şizoaların satılabilir olmamasıdır. Bu durumda deleuze ve Guattari şizofreninin klinik bir olay olarak görülmesini açıklamak gerektiğini belirtirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 266). Neden şizofren hasta bir kişi olarak görülmektedir? Neden çılgınerekekleri ve çılgın kadınları kendi kahramanlıklarını görmek yerine olumsuz bir şey olarak kapatıyoruz?

Kapitalizm ile şizofreni arasındaki ilişkinin bağlamı kapitalizmin bütün toplumların sınırı olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer toplumların kodladığı ve üstkodlağını kapitalist kodçözümüne uğratmıştır. Kapitalizm bir kopuş başlatır. Kapitalizm bu bağlamda kodları aksiyomatikleştirir ve bunları yersizyurtsuzlaşmış enerji akışları içerisinde donmuş bir şekilde devam ettirir. Şizofreni bu anlamda özgür bir durum olarak akışları sosyalleşmemiş organsız beden üzerinde yolculuğa çıkmasını sağlayan kesin sınırdır. Bu anlamda rahatlıkla şizofreninin kapitalizmin dışsal sınırı ve onun eğilimlerinin derin sonucu olduğunu ileri sürebiliriz. Ancak kapitalizm sadece bu eğilimi ketlediğinde işleyebilmektedir. Bu sınırı geriye ittiğinde ya da yerinden ettiğinde işleyebilmektedir. Kapitalizm bu sürekli olarak değişiklikler yaparak sağlar. Bir tarafta kodçözümüne uğrattığını diğer tarafta aksiyomatikleştirir. Kapitalist rejim içerisindeki bütün alanları şizofrenler doldurur. Kapitalizm açısından ise sorun burada başlamaktadır. Şizofrenik müdahalelerin etkisiz hale getirilerek yeni sınırlar geliştiren kodsuzlaşmış akışlarının devrimci potansiyeli ile birlikte aksiyomatikleştirmeye çalışır. Bu rejim içerisinde kodçözümü ve aksiyomatikleşmeyi birbirinden ayırmak imkânsızdır. Kapitalizm tarafından akışlar kodçözümüne ve aksiyomatikleşmeye aynı anda uğratılmıştır (Deleuze ve Guattari, 2004: 267). Bu yüzden şizofreni kapitalizmin kimliği değildir, tam karşıtı olarak kapitalizmin farklılaşması, ayrılması ve ölümüdür. Parasal akışlar tam olarak şizofreniktir ancak işleyişleri sadece içkin aksiyomatik ilkeyle mümkün olmaktadır. Bir bankacının dili, bir generalin dili, sanayicinin, orta veya yüksek düzey yöneticinin ve başbakanının dili şizofrenikçedir.

Deleuze ve Guattari hem kapitalizmi hem de şizofreniyi en iyi ifade eden kavram olarak break-flow(kopuş-akış) olduğunu belirtirler. Ancak farklı tarzlarda bu gerçekleşmektedir. Kapitalizm ile şizofreni aynı şey değildir. Bu anlamda kapitalizm basitçe bir kodu bir başkasıyla değiştirmemektedir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır.

Birincisi ahlaki imkânsızlığı diğeri ise mantıksal imkânsızlığıdır. Bütün zulüm sistemleri ve terör sistemleri karşımıza kapitalizm öncesi toplumsal yapılarda çıkmıştır. Gösteren zincirinin bazı parçaları ise gizlice darbe indirmektedirler. Deleuze ve Guattari bu anlamda bir önceki toplumsal yapının özelliklerinin bir sonraki toplumsal yapı içerisinde devam etmesi sonucunda ortaya çıkan toplumsal manzarayı “gizli toplumlar” kavramı ile tanımlamışlardır (Deleuze ve Guattari, 2004: 268).

Deleuze ve Guattari'nin kapitalizm çözümlemesinde bir kod socius üzerinde örgütlenen bir akışı belirlemektedir. Bundan dolayı kodların karakteristik nesnesi sınırsız ve ölçülemeyen nitelikselleşmiş kodlar arasında direkt olmayan ilişkiler kurmaktır. Her zaman bir kod bir diğer kod nesnesi ile ilişki içerisinde olma eğilimindedir. Bu da kapitalist aksiyomatığı meydana getirir. Bu bağlamda deleuze ve Guattari kodların işleyişin hiçbir zaman ekono mi temelinde olmadığını altını çizerler. Kodun karakteristik özellikleri doğrudan olmaması, niteliksel olması ve sınırlanmış olmasıdır. Bu noktayı Althusser ve Balibar iyi bir biçimde açıklamışlardır: jüridik ve siyasal ilişkiler egemen statü verilmesidir. Örneğin feodal dönemde bu durumu rahatlıkla görebiliriz. Artı değer biçimi olarak artı-emek bu emekten zamansal ve niteliksel olarak ayrı olan bir akış yaratır ve sonuç olarak kendisi ekonomik olmayan faktörleri açığa çıkaran ve niteliksel olan karışıma girmek zorundadır. Kendi kendine meydana gelen ittifak ve hısımlık ilişkileri ilkel toplumlarda egemen durumdaydı ve ekonomik güçler ve akışlar yeryüzünün tam bedenine kayıt edilmekteydi (Deleuze ve Guattari, 2004: 268–269). Tam beden in anti-üretim örneği olarak temellük ettiği ekonomiye başvurduğu yerde her zaman bir kod bulunmaktadır. Bu durum niçin arzu göstergesinin, üretime ve akış kopuşlarına bağlı olarak ekonomik bir gösterge olması anlamında, extraekonomik iktidar tarafından yönetilen bir göstergenin kendisine eşlik ettiğinin nedenidir

Kapitalizmin diğer socius biçimlerin farklı olmasının temel nedeni ekono mik bir örgütlenme biçimine sahip olmasıdır. İlkellikte nasıl iktidar belirleyici olmuşken kapitalizmde ise ekonomi belirleyici niteliktedir. Kapitalizmin gelişiy le birlikte tam neden çıplak durumda olmuştur aynı işçinin kendisini tam bedene eklemesi gibi. Bu anlamda anti-üretim aygıtları aşkın olmayı sona erdirmişlerdir. Artık aşkın değillerdir. Bütün üretim süreci doldurmakta ve üretim süreci ile birlikte aynı alanda

yer almaktadır. Kapitalizmin güçlülüğü aksiyomatik işleyişinden kaynaklanmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 271). Kapitalist aksiyomatik hiçbir zaman doymak bilmez sürekli olarak bir öncekine yeni bir aksiyom eklemeye çalışır. Kapitalizm bu anlamda içkin alanı tanımlar ve oranın tam olarak işgal edilmesine olanak vermez. İlkel kodlar tarafından belirlenmiş teritoryal alanı ile karşılaştırıldığında bu yersizyurtsuzlaşmış alan aksiyomatik tarafından belirlenmektedir

Kapitalist aksiyomatiğin yazı yazmaya ya da bedenleri işaretlemeye ihtiyacı yoktur. İlkellikte olduğu gibi insan için bir bellekde yaratmak. Buna karşıt olarak kapitalist aksiyomatik bütün bellekleri yok eder. Bellek muhafazakâr bir mekân olarak bizi kapitalist dünyanın unsurlarına bağlamaktadır. Bütün toplumlar bellek üretirler. Bir kimliğe sahipseniz bu aslında bir belleğe sahip olduğunuzu ve toplumsal alan içerisinde yer aldığınızı ifade eder. Bu anlamda kapitalist aksiyomatik toplumsal-dışıdır. Kapitalist aksiyomayık bütün inanç kategorilerini unla buz eder. Artık hiç kimse hiçbirşeye inanmamaktadır. Kapitalizm anlamın sonudur. Dil sistemi artık inanılması için hiçbirşeyi göstermemektedir. Kapitalist aksiyomatik içinde birey artık özelleşmiştir. İlkellikte olduğu gibi organları ve bedenin kendisinin dışında bir güç tarafından yönetilmemektedir. Kendi cinsel ve bedensel olanaklarının, performatif işleyişinin farkındadır. Her bir kişinin kişisel bir aksiyom bulunmaktadır. Kimse dışarıda kalamaz. Ancak bu zulüm değildir, terör de değildir bu bir kinizmdir. Kapitalizm bu anlamda aksiyomatik aracılığıyla ilerlemektedir, kodlar aracılığıyla değil (Deleuze ve Guattari, 2004: 272).

Koduzlaşmış akışların birleşmesi, kodsuzlaşmış akışların farklılaştırıcı ilişkisi, onların çoğul kopuş ve akışları temel organı Devlet olan bütün bir düzenleme aygıtını gerektirmektedir. Kapitalist Devlet böyle kodsuzlaşmış akışların düzenleyicisidir. Kapitalist Devlet yersizyurtsuzlaşmış ve kodsuzlaşmış akışların birleştirilmesi aracılığıyla üretilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi aksiyomatik kapitalizmin bir icadı değildir, daha çok aksiyomatik sayesinde kapitalizm gerçekleşmiştir. Kapitalizm sadece aksiyomatiğin düzenlenmesini garanti altına almaktadır. Bu anlamda kapitalizm aksiyomatiğin bozukluklarını düzenlemeye veya organize etmeye çalışmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 273–274).

Kapitalizmin komünizmi sindirmesinin arkasında da kapitalist aksiyomatik önemli bir işleve sahip olmuştur. Kapitalizm sürekli yeni aksiyomlar geliştirerek

komünizmi yenmiştir. Bu anlamda işçi sınıfı üzerine yeni aksiyomlar geliştirmiştir. Kapitalizm bu anlamda dinamiktir hiçbir zaman olduğu yerde kalmaz. Sürekli olarak kendisini yeni değişen şartlara uyumlu hale getirebilmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 275). Bu anlamda kapitalizm değişen toplumsal şartlara göre yeniden kendisini düzenleme noktasında diğer toplumsal ifade makinelerine oranla daha yeteneklidir. İlkel teritoryal makine içinde bütün toplumsal ve simgesel alanları kaplayan ve dönüştüren egemen bir kod varken, kapitalist aksiyomatik ve beraberindeki kapitalist üretim makinesi ile bütün bir toplumsal ve simgesel alanlara hükmedebilen egemen bir kod yoktur. Kapitalist aksiyomatik bu kodsuzlaşma alanını düzenlemeye çalışmaktadır. Kapitalizm egemen bir kodun olmamasından dolayı mikro toplumsal birimlere ulaşmayı hedeflemektedir. Bunun içinde kapitalist iktidar psikanaliz aracılığıyla bireylerin zihinlerine hitap etmeyi istemektedir. Ego kapitalizmin içimize yerleştirdiği bir ajandır.

SONUÇ

Şizoanaliz gördüğümüz üzere temelde bir psikanaliz eleştirisidir. Psikanalizin birçok kavramı tartışılmıştır. Bilinçdışı da bunlardan en belirgin olanıdır. Psikanalitik bilinçdışından şizoanalitik bilinçdışına geçiş yapılmıştır. Şizoanaliz bahsetmiş olduğumuz gibi psikanalitik gelenekte kullanılan bilinçdışının işlevini dönüştürmüştür. Şizoanalizin bakış açısına göre bilinçdışı hiçbir anlam ifade etmez. Bilinçdışı sadece arzu makinalarını üretir. Bilinçdışı temsillerden oluşmaz, ifade edici değildir. Bilinçdışı sadece çalışır. Şizoanaliz bilinçdışının işlevlerini ve kullanımlarını toplumsal makinelerle kurduğu içkin ilişkiler bağlamında değerlendirir. Bilinçdışı bu anlamda üreticidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 197). Deleuze ve Guattari bilinçdışının fizik disiplinin kuralları ile yakından ilişkili olabileceğini vurgulamıştır. Bilinçdışı fizik biliminin gerçeklerine bağlıdır. Organsız beden ve yoğunlukları metafor değildir. Bu şekilde ifade edilen şizoanalitik bilinçdışında sadece nüfuslar, gruplar ve makineler vardır (Deleuze ve Guattari, 2004: 311). Deleuze ve Guattari şizoanalizin bilinçdışının ifade edici ilksel biçimlerinin yıkımı ve toplumsal alanın arzusunun bilinçdışının yatırımları tarafından keşfine odaklandığını belirtirler.

Şizoanalitik bilinçdışı kişilerden, birleşmelerden, yapılardan, yasalardan, imgelerden ve sembollerden haberdar değildir. Bu kategoriler psikanalitik bilinçdışında oldukça önemli bir yere sahip iken, şizoanalitik bilinçdışında bu kategorilerin hükümleri sona ermiştir. Şizofrenik bilinçdışı bir anarşist ve ataist olduğu gibi aynı zamanda öksüzdür. Çünkü şizofrenik bilinçdışının oluşumunda babanın adının hiçbir belirleyiciliği olmamıştır. Şizofrenik bilinçdışının bir diğer özelliği de figüratif olmamasıdır. Aynı zamanda yapısal da değildir ve sembolik de değildir. Temsil edilebilir değildir ancak makinasal ve üretimseldir. Deleuze ve Guattari Anti-Oedipus içerisinde şizoanalizin ilk görevini, ilk vazifesini ve üzerine düşen sorumluluğu “yıkım” olarak belirtirler. Şizoanaliz her şeyden evvel bütünüyle materyalist bir yıkımı meydana getirir. Modern kapitalist toplumsal düzenin ne kadar egemen değer sistemi varsa bu değer sisteminin oluşturduğu ahlaki şebeke darmadağın edilmelidir. Oedipus, egonun yanılsamaları, süpergonun kuklası olmanın, utanç duygularının, yasanın, kastrasyonun yıkılması ve ortadan kaldırılması

gerekmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 342). Şizoanaliz arzunun bilinçdışını yatırım sokması aracılığıyla bir yıkım makinasına dönüşmektedir.

Deleuze ve Guattari psikanalitik bilinçdışının işleyişinin tiyatro sahnesi gibi olduğunu belirtirler. Şizofrenik bilinçdışı ise fabrikanın işleyişi gibidir. Tiyatro sahnesinde gerçek yaşamdan bir kesit temsil edilerek sergilenirken, fabrika da bildiğimiz üzere üretim yapılmaktadır. Bu anlamda şizofrenik bilinçdışı üretim alanıdır. Bu üretim süreci bütün değerleri ve anlamları, temsil mekanizmasını yıkmayı kendisine amaç edinmiştir. Oedipus ve kastrasyonun arzu üzerindeki faşist etkisi silinmelidir. Oedipus ve kastrasyon reaksiyoner yapılar, direnişler, blokaşlar, zırhlı bedenlerden daha başka bir şey değildir. Bu şeylerin yıkımı hızlıca gerçekleşmez (Deleuze ve Guattari, 2004: 345). Sonuç olarak şunu rahatlıkla ileri sürebiliriz psikanalizin arzuyu ele alma biçimi faşist bir öznelliği oluşturmaktadır. Faşist kişilik tipi ortaya çıkmaktadır. Faşist kişilik tipinin karşıtı ve olumlu bir birim olarak şizoanalizde övülen şizo-devrimcidir. Şizo-özne, paranoyak faşist öznellikten bu anlamda farklılaşmaktadır.

Her zaman aklımızda tutmamız gereken bir nokta, toplumsal alanın bilinçdışı arzu yatırımlarına tabi tutulması şizoanalizin en radikal devrimci hareketi olmasıdır. Toplumsal yatırımın iki majör görünümü bulunmaktadır: Ayırıcı ve göçebe. İki sayıklama kutbu vardır. Biri paranoyak yatırım biçimidir. Diğeride şizodevrimci yatırım kutbu. Paranoyak kutup merkezi egemenliğin kurulmasına yaramaktadır. Paranoyak kitleleri çalıştırır, onları harekete geçirir. Büyük molar toplanışları sağlayan bir sanatçıdır. Bütün yatırımlar kolektiftir. Bütün fanteziler grup fantezisiidir. Molar yönelim daha çok büyük buluşmaları, bir araya gelmeleri ve bu anlamda kitlesel olguları ortaya koyarken, moleküler eğilimler ise tekilliklere odaklanır, onları ortaya çıkarmaya çalışır (Deleuze ve Guattari, 2004: 308). Paranoyak yatırım kutbuna ait olan kişiler faşist öznellikleri meydana getirirken minör öğütlenmelere bağlı kişiler özgürleşmiş şizo-özneleri meydana getirir. Şizo-öznelerin yaşam biçimi “oluş” üzerine kurulu olmaktadır. Şizo-oluş, kadın-oluş, hayvan-oluş gibi birçok seçenek ve oluşum bulunmaktadır.

Buna bağlı olarak şizodevrimci yatırım ise arzunun kaçış çizgilerini takip eder. Duvarları yıkar ve akışların harekete geçmesini sağlar. Her zaman devrimci şizo kaçışın devrimsel olduğunu bilir. Şizoanalizin belki de en önemli ortaya attığı

iddia toplumsal alanın bilinçdışının yatırımlarının varolduğunu ortaya koymasındır. Çok şaşkırtıcı toplumsal alanın bilinçdışı yatırımları bulunmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 305). Bu anlamda bilinçdışı toplumsal alanı belirleyici niteliktedir. Bu bakış açısı öznenin bilinçli pratiklerinin toplumsal yaşamı belirlediğine yönelik yaklaşımı yerinden eder. Bu anlamda Deleuze ve Guattari şizoanalizin temel uğraşı nesnesinin belirlendiğini ifade etmektedirler. Toplumsal alanın şaşkırtıcı salınımları ve bunun sonucunda meydana gelen libidinal yatırım biçimleri, bu majör libidinal yatırım biçimlerinin birinden diğerine dönüşümler şizoanalizin nesnelere dir. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari oedipalleşme süreci içerisinde Oedipus'un kişiselleşmiş imgelere dayanarak hareket ettiğini ancak bu imgelerin paranoyal bir toplumsal libidinal yatırım kutbuna dayandığını ifade etmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 306). Bundan dolayı rahatlıkla oedipal sürecin paranoyak bir tarafının olduğunu belirtebiliriz. Bunun bir kanıtı olarak da Deleuze ve Guattari Freud'un Oedipus söyleminin önemini paranoya üzerine gözlemi ile oluşturduğunun altını çizmektedirler. Oedipus paranoyak bir yerturtsallığa bağımlıdır ancak buna karşın şizofrenik yatırım ise çok farklı bir noktayı bizlere göstermektedir

Sonuç olarak şizoanaliz bizlere şizonun sabuklayan kişi olduğunu gösterir. Şizo sabuklama üretimini uygulayan kişidir. Şizoanaliz sabuklamanın anlatımıdır. Sabuklamak kendimizi yeniden oluşturmamız ve günahlarımızdan arınmamız için bir fırsattır. Bütün sabuklamaların toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, ırksal ve ırkçı bir tarihi bulunmaktadır. Sabuklama toplumsal bir deneyimdir. Bütün toplumsal yatırımlar öncelikli olarak ailesel yatırımlarla ilişkilidir. Bundan dolayı herhangi bir arzunun yatırımı aslında toplumsal bir yatırımdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 302). Şizo bir yaşam siyasetini uygulayan kişidir. Şizoanaliz bu anlamda yaşam siyasetini gündemine alır. Yaşam deleuze için oldukça temel siyasal bir kategoridir (May, 1991: 24). Şizoanaliz bu bağlamda arzunun psişik alandan sınırlanarak toplumsal alan içerisinde akışa geçmesini desteklemektedir. Arzulama-makinelerini keşfetmeliyiz, beden kapasitesini bilmeliyiz, bedensel performanslar ile bütün bilinç katmanlarını yerinden etmeliyiz. Arzunun militan analizi bunu gerektirir.

Ancak militan ve materyalist bir psikiyatri olan şizoanaliz iki yatırım biçimi arasında radikal bir farklılık bulunduğunu belirtir. Bir yatırım biçimi moleküler biçimleri bağımlı hale getiren molar yapılar üzerine kurulurken, karşıt olarak da

yapılaşmış olguları molar örgütlenmeleri bağımlı hale getiren moleküler çoğulluklar üzerine kurulmaktadır. Bir tarafta tabi-kılınmış gruplar diğer tarafta ise özne gruplar yer almaktadır buna bağlı olarak. Tabi-kılınmış gruplar molar örgütlenmelerin ve yapılanmaların arzuyu bastırışının bir aracıdır. Özne grup ise arzuyu moleküler bir birime dönüştürmektedir. Bu durumda artık kişilerin yerine kısmi-nesnelere geçmiştir (Deleuze ve Guattari, 2004: 309). Arzu mikropolitikasında ve arzu devrimi sürecinde kişi yalnız değildir. Deleuze ve Guattari bireyi yalnızlaştıran, bireycileştiren bütün kapitalist eğilimlere karşı çıkararak yardımlaşmayı ve dayanışmayı benimsemişlerdir. Bundan dolayı bir kişinin yalnız olması mümkün değildir. Deleuze ve Guattari'nin arzu devrimi çağrısı toplumsal bir çağrıdır. Hayatı yok eden, hayatın bütün zevk unsurlarını yok eden kapitalist bürokrasiyi dönüştürerek yaşamı bir karnaval haline dönüştürmek istemektedirler. Arzu kendisini en iyi bir şekillerde okullarda, hapishanelerde, kliselerde veya camilerde değil karnavallarda gösterir.

Toplumsal yatırımlar daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi socius üzerinde gerçekleştirilmektedir. Socius hiçbir zaman organsız beden yansıması değildir. Daha çok organsız beden sociusun sınırınıdır. Sociusun yersizyurtsuzlaşma teğetidir. Yersizyurtsuzlaşmış sociusun arta kalanıdır. Socius ve biçimleri(yeryüzü, despotun bedeni ve sermaye-para) giydirilmiş tam bedenlerdir. Organsız bedenler ise çıplaktır. Organsız beden bu anlamda sociusun sınırında varolur. Merkezde değil sonda varolur. Organsız beden bütün socius biçimlerine musallat olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 309–311). Organsız beden ile birlikte de şizoanalitik girişim en son noktasına ulaşmış olmaktadır.

Socius ile arzu arasındaki ilişkide socius temelde arzunun kayıt altına alındığı düzlem olduğunun altını çizmiş olduk. Buna göre aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve teknik ya da organik olması fark etmez herhangi bir molar makine ile arzulama-makineleri arasında radikal bir farklılık ve karşıtlık bulunmaktadır. Arzulama-makineleri moleküler düzenin üretimidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 315). Şizoanaliz içinde Freud'un libido kavramına yüklediği anlamda yerinden oynatılmıştır. Deleuze ve Guattari libido kavramını arzulama-makinelerinin kısmi işlevine işaret etmek için kullanmaktadırlar. Arzulama-makinelerinin işleyiş enerjisi libido olarak tanımlanmıştır. Bu enerjinin dönüşümlerini Numen ve Voluptas olarak ifadelendirmişlerdir. Ancak bu enerji dönüşümleri bu arzunun de-seksüalizasyonu ve

yücelmesi anlamına gelmemektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 320). Cinsel enerji olarak libido kitlelerin, molar birleşmelerin, toplumsal organik alanların doğrudan yatırımını gerçekleştirir. Bu anlamda Deleuze ve Guattari psikanalizin libido kavrayışını anlamakta zorluk çektiklerini belirtirler. Psikanalizin arzu anlayışının kullandığı prensiplerin libidonun deseksüalizasyonun ve yüceltiminin toplumsal alanın yatırımını sürdürmesi için gerekli kılınmasının gereksizliğini vurgularlar. Psikanaliz bu bağlamda libidonun cinsel içeriğini ailecilik içerisinde yok etmiştir. Daha büyük molar birleşmelerin sağlanabilmesi için arzunun bu dönüşümünün gerekli kılınmasını mümkünleştirmiştir. Deleuze ve Guattari'ye göre ise cinsellik bütün heryerde iş başındadır ve bu temel bir hakikattir. Bürokratların belgeleri ile kurduğu yakınlık, hâkimin adaleti sağlamak istemesi, bir işadammın parayı dolaşıma sokması, burjuvanın proleteri ezme biçimi cinsellik barındıran pratiklerdir. Hitler faşistleri cinsel bir biçimde ayartmıştır. Bayraklar, uluslar, ordular ve bankalar halkları cinsel bir biçimde ayartmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 322). Cinsellik büyük molar birleşmelerin bilinçdışı yatırımındadır. Bunun nedeni diğer tarafta cinsellik moleküler parçaların etkileşimi ile de özdeş olmasıdır. Cinsellik ile arzulama-makineleri bu makinelerin işleyişlerinde, yapılanmalarında, alanlarında ve toplumsal makine içerisinde mevcut ve işlemekte olduğu sürece bir ve aynı şeydir Arzulama-makineler insani olmayan cinsiyettir, moleküler makinasal parçalar ve düzenlenişleri ve sentezlerdir (Deleuze ve Guattari, 2004: 324). Bunlar olmaksızın hiçbir zaman büyük birleşmelerde belirlenmiş insan cinsiyeti ne de bu birleşmeleri yatırıma sokan insan cinselliği mümkün olamazdı

Deleuze ve Guattari kastrasyonun cinselliğin antropomorfik ve molak temsili olduğunu belirtmişlerdir. Kastrasyon bu anlamıyla evrensel bir inanç olarak erkek ve kadının bilincin yanılsamasının boyunduruğu altına girmesine ve bu boyunduruğa tapmalarına neden olmaktadır. Bu anlamda cinsiyetin insani olmayan doğasının olduğuna dair her girişim başlangıçta yenilmiş durumdadır. Lacan büyük Öteki kavramı bunun en iyi örneklerinden birisidir. Ancak kendi kavramları olan moleküler bilinçdışının kastrasyon hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığını belirtirler. Kastrasyonun moleküler bilinçdışının oluşumu hakkında hiçbir etkisi yoktur. Çünkü moleküler bilinçdışında kişiler değil, kısmi-nesnel iş başındadır ve kısmi-nesnel hiçbir şeyin eksikliğini çekmez ve çokluk üretirler. Moleküler bilinçdışının işleyişi

sentezler ile kurulmaktadır ve bu sentezler yerel ve spesifik olmayan bağlantılar kurmaktadır. Moleküler bilinçdışında göçebesel ve mikroskopik transseksüellik vardır. Bu anlamda bir veya iki cinsiyet değil, kadın ve erkek molar örgütlenmeleri değil, “n” sayıda cinsiyet vardır. Şizoanaliz bu bağlamda öznedeki n sayıdaki cinsiyetlerin analizidir. Şizoanalitik analiz toplumun dayattığı antropomorfik temsilin ötesine geçmektedir. Şizoanalitik arzu devriminin sloganı her bir cinsiyetin kendisine ulaşmaktır (Deleuze ve Guattari, 2004: 325). Bu militan analiz sadece kadın ve erkek cinsiyeti ile sınırlı değildir. Şizoanalize göre n sayıda cinsiyet bulunmaktadır.

Sonuç olarak baktığımızda şunları ileri sürebiliriz: şizoanalitik argüman hattı oldukça basittir: arzu her şeyden önce bir makinedir, makinelerin işleyen ve uygulanan sentezidir, makinesel bir düzenlenmedir. Bu süreçlerin şizoanalitik paradigmada karşılığı arzulama-makineleri kavramı ile sağlanmaktadır. Arzunun düzeni üretimin düzenidir. Bütün üretimler arzulama-üretimi ve toplumsal üretimdir. Deleuze ve Guattari'nin bu noktada neden psikanalize yeniden bakmakta ve eleştirmekte çekinceli davranmadıkları açığa çıkmaktadır. Psikanaliz arzunun bu üretimi içeriğini göz ardı etmiştir. Sadece göz ardı etmekle kalmayıp, bu üretim sürecini bastırmıştır. Arzunun üretici özelliğini temsile dönüştürmüştür. Arzuyu bir üretim olarak değil, temsil olarak ele almıştır. Bilinçdışı arzu temsili bu anlamda arzunun üretici yönünü inkâr etmektedir. Bu anlamda böyle bir bilinçdışı da üretici değildir, bilinçdışı inanmanın bir kategorisi haline gelmiştir. Böyle bir bilinçdışı, psikanalitik bilinçdışı Oedipus'a, kastrasyona ve yasaya inanmaktadır. Bu anlamda arzunun temsile indirgenmesinde başrolü aile oynamaktadır. Temsil her zaman ailesel bir temsil olmak zorundadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 325–326). Nasıl Ricardo bütün temsil edilebilir değerın temel kuralı olarak niceliksel emeği keşfederek siyasal ve toplumsal ekonomiyi bulduysa, Freud'da benzer şekilde arzunun amacının ve bütün nesnelere temsiline temel ilkesi olarak niceliksel libidoyu keşfederek arzulama-ekonomisini bulmuştur. Ricardonun emeğin soyut özünü bulması gibi Freud'da arzunun soyut özünü bulmuştur. Bu anlamda Freud arzunun kendisiyle ilişkisini kesmesini bulan ilk kişidir tıpkı Ricardo'nun emeğin kendisiyle olan ilişkisini kesmesini ilk bulan kişi olduğu gibi. Soyut arzu makinelerin etkileşimini keşfeden yersizyurtsuzlaşma hareketin ayrılamaz durumdadır.

Şizoanalitik yaklaşımın temel kavramının arzulama-makineleri olduğunu ve bunun arzulama-üretimini gerçekleştirdiğini belirtebiliriz. Arzulama-makineleri bu anlamda üç bölümden meydana gelmektedir: çalışan parçalar, sabit bir hareket ettirici ve bitişik parçadan oluşmaktadır. Bunların üç enerji biçimi vardır: Libido, Numen ve Voluptas. Aynı zamanda bunların üç sentez biçimi vardır: kısmi nesnelere ve akışların bağlayıcı sentezi, tekilliklerin ve zincirin ayırıcı sentezi ve varoluşların ve yoğunlukların birleştirici sentezi. Bu anlamda şizoanalist yorumcu da değildir, bir tiyatro yönetmeni de değildir, şizoanalist mekaniktir. Şizoanalistin dünyasında kazıma işi, herhangi bir arkeoloji yoktur. Bilinçdışı hiçbir statü yoktur. Şizofrenik bilinçdışı sadece yersizyurtsuzlaşma sürecine girmiş ve birbirlerine eklenmiş makinesal parçalar bulunmaktadır. Bu bağlamda şizoanalizin görevi öznenin arzulama-makinelerinin neler olduğunu öğrenmektir (Deleuze ve Guattari, 2004: 371). Arzulama-makineleri nasıl çalışmaktadır ve hangi sentezleri kullanmaktadır? Şizoanalizin bu olumlu görevi olumsuz görevi olan yıkımdan farklı da değildir. Bütün molar birleşmeler yıkılmak zorundadır

Arzulama-makineleri hiçbirşey temsil etmezler, hiçbirşey göstermezler ve hiçbir anlama gelmezler. Bu bağlamda arzulama-makineleri büyük molar bir araya gelmelerde bir eşdeğeri olmayan sentezlere göre işlemektedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 317). Sadece arzu ve çevresi vardır. Arzunun etki alanı vardır. Moleküler arzulama-makineleri büyük molar makinelerin yatırımıdır (Deleuze ve Guattari, 2004: 316). Arzulama-üretim ve makineler, psikiyatrik aygıtlar ve arzu makinaları, arzulama-makinaları ve analitik makinenin toplanışı bu arzu temsilleri kodçözümüne uğratmak için süreç içerisinde yerlerini almışlardır. Bu süreci her şeyi mümkünleştiren özgür sentezler ile kısmi bağlantılar ile ayrılmalar ile göçebesel birleşmeler ile çoğul akışlar ile gerçekleştirmektedirler (Deleuze ve Guattari, 2004: 330).

Psikanalizin uyguladığı ve yönettiği sembolik temsiller arzunun özünü boşaltmaktadır. Arzunun özü temsil edilebilir değildir. Arzu materyalist bir pratik olarak üretim ve bağlantılar kurarak toplumsal alanı yatırıma sokmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 331). Politik ekonomi ile kapitalizm arasındaki ilişki neyse, psikanaliz ile kapitalizm arasındaki ilişki de öyledir. Yersizyurtsuzlaşmış ve kodsuzlaşmış akışların keşfi, psikanalizin arzulama-üretiminde soyut öz olarak libido

ile politik ekonominin soyut emeği keşfetmesi ile aynı şeydir. Arzunun soyut bir libido olarak görülmesi de bunun dışında bir örnek değildir. Kapitalist toplumsal üretim ile arzulama-üretimi arasında sıkı bir ilişki vardır (Deleuze ve Guattari, 2004: 332). Arzulama-makineleri toplumsal makinelerin içindedir başka bir yerde değildir. Kapitalist düzlemde kodsuzlaşmış akışların birleşmesi libidonun figürlerini özgürleştirmiştir.

Arzunun ve emek mit değildir, daha çok aktif ütopya'dır. Bu aktif ütopya bu anlamda arzulama-üretiminin üstesinden gelen kapitalist sınırı oluşturur. Arzulama-üretiminin neden kapitalizmin sınırında hazır bulunduğu önemlidir. Arzulama-üretiminin kodsuzlaşmış akışları kapitalizmin sahip olduğu sınırdır. Ancak kapitalizm sürekli olarak bu kodsuzlaşmış akışları aksiyomatikleştirerek geri püskürtmektedir. Bu yüzden kapitalizm yersizyurtsuzlaşma hareketinden bağımsız değildir (Deleuze ve Guattari, 2004: 333). Kapitalizm sadece toplumsal aksiyomatigi kurumsallaştırmaz, toplumsal aksiyomatigin özelleşmiş aile üzerinde uygulamasını gerektirir. Politik ekonomi aksiyomatik ile ilgiliyken, psikanaliz aile aygıtı ile birlikte bu aksiyomatigin uygulanması ile ilgilidir (Deleuze ve Guattari, 2004: 334). Bu anlamda şizoanalizin disiplinlerarası bir bilimsel birikime dayanmak zorunda olmasını anlayabiliriz. İlklikte ilgili analizlerinde etnolojiden, kapitalizm ile ilgili analizlerinde de ekonomi disiplininden beslenmişlerdir.

Şurası çok önemlidir: şizoanalizin yorumlayabileceği herhangi şizofrenik materyali bulunmamaktadır. Psikanalizin tam aksine hareket ettiği oldukça açıktır. Psikanalizin her zaman yorumlayabileceği bilinçdışı bir materyal bulunmaktadır. Şizoanalizin ele aldığı şizofrenik bilinçdışında ise sadece direnişler ve makinalar, arzu-makinaları vardır. Oedipus bir direniştir, Oedipus bir sapmadır ve koduslaşmış arzu akışlarını kastrasyon ve Oedipus söylemi içerisinde yeniden-yerliyurtlulaştırır. Şizoanaliz ise tam karşıt olarak kodsuzlaşmış arzu akışının temsil ve Oedipus söylemi ile olan bağlantısını kesmek amacındadır. Bu çerçeve içinde koduslaşmış arzu akışları özgür biçimli arzulama-makinelerinin enerjisini meydana getirir (Deleuze ve Guattari, 2004: 346). Bu tam anlamıyla libido kavramına Deleuze ve Guattari'nin yüklemiş olduğu anlamdır. Libido arzulama-makinelerinin özgürleşmiş enerjisidir. Arzulama-makinelerinin bu materyalist hareketi temsil alanlarını tersine çevirir. Arzulama-makinelerinin işleyişi temsil mekanizmasının dışındadır. Ancak

psikanalitik söylemin işleyişi bütünüyle temsil mekanizması ile gerçekleştirilmektedir. Şizoanaliz ise temsilin yerine maddi olanı geçirmiştir. Şizoanaliz bu durumundan dolayı materyalist bir psikiyatri olarak görülmüştür

Deleuze ve Guattari Anti-Oedipus son bölümünde şizoanalizin vazifelerinden bahsederler. Bu bağlamda şizoanalizin yıkıcı ve olumsuz görevi hiçbir şekilde olumlu görevlerinden ayrılabilir değildir. Şizoanalizin ilk olumlu görevi özne içerisinde oluşan doğayı, yapıyı ve onun arzulama-makinelerini keşfinden oluşmaktadır. Bir öznenin arzulama-makineleri nelerdir ve özne bu arzulama-makinelerinden neleri gerçekleştirmektedir? Arzulama-makinesi nasıl çalışır? Arzulama-makinesine bağlı olan öznenin insani-olmayan cinsiyeti nedir? Şizoanalistin bu anlamda bir makineci olduğunu ve şizoanalizin tamamen işleyişle ilgili olduğunu vurgularlar (Deleuze ve Guattari, 2004: 354).

Şizoanalizin ilk tezi her yatırım biçiminin toplumsal olduğudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 375). Şizoanalizin ikinci tezi toplumsal yatırım biçimlerin ayırt edilmesi ile ilgilidir. Bu anlamda Deleuze ve Guattari grup veya arzunun bilinçdışı libidinal yatırımı ile çıkar veya sınıfın bilinçöncesi yatırımı ayırt etmektedirler. İkincisinin daha büyük toplumsal hedefleri bulunmaktadır. Bir sınıf sentezlerin rejimi, küresel bağlantılar, dışlayıcı ayrımlar ve artık birleşmeler ile tanımlanmaktadır. Sınıf üyeliği üretim, anti-üretim içerisindeki rolü, kayıt sürecindeki konumu ile belirlenmektedir. Bilinçöncesi sınıf çıkarı akış fazlasının elenmesi, kodların zincirden koparılmasına gönderme yapmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2004: 377). Buna göre toplanış sadece tek bir sınıf içermektedir. Bu sınıfta ele alınan rejim biçimine göre belirli bir çıkarı bulunmaktadır. Buna göre diğer sınıf kendisini yeni sosyal amaçlar ve hedefler, yeni sentez biçimlerini karşı-yatırım yaparak kurar.

Şizoanalizin üçüncü tezi toplumsal alanın libidinal yatırımı ailesel yatırıma önceliğinin olduğudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 390). Şizoanalizin son ve dördüncü tezi toplumsal alanın libidinal yatırımı arasındaki farktır. Paranoyak, reaksiyoner ve faşist kutup ile şizoid devrimci kutup arasındaki farktır (Deleuze ve Guattari, 2004: 401). Şizoanalizin en genel ilkesi arzuyla ilgili olan görüşünde kendisini göstermektedir. Buna göre arzu toplumsal alanın temel oluşturucusudur. Toplumsal alanın düzenlenmesi ve toplumsal kurumların ve kurumsallaşmış

pratiklerin temel kurucusu arzudur (Deleuze ve Guattari, 2004: 381). Arzu bu anlamda Deleuze ve Guattari açısından temel bir faildir. Arzu bu noktada ideolojiye değil, altyapıya bağlıdır. Arzu altyapının bir aracıdır. Arzu toplumsal bir üretim olarak üretimin içindedir

Arzu devrimi gruplar ile gerçekleştirilecektir. Tabi kılınmış grup ile özne-grup arasındaki fark ortaya konulmaktadır. Bilinçöncesinde kalmış bir devrimci grup tabi-kılınmış gruptur. Böyle bir grup tabi-kılınmış grubun bütün bilinçdışı özelliklerini sergilemeye devam edecektir. Özne-grubun ise libidinal yatırımları devrimcidir. Özne-gruplar arzunun toplumsal alana girmesine neden olmaktadır. Özne-gruplar arzuyu toplumsal alanın içerisine dâhil ederek, egemen socius biçimini ve iktidar tarzını arzulama-üretimine bağımlı hale getirirler. Özne-gruplar ile tabi kılınmış gruplar birbirlerinden net bir şekilde ayrılmamışlardır. Bu iki grup biçimi iç içe geçmiş durumdadır ancak özne-grup tabi kılınmış grup içerisinde bir kopma ile oluşur. Önce tabi kılınmış grup vardır ve özne-grup tabi kılınmış grup içerisinde meydana gelmektedir (Deleuze ve Guattari, 2004: 382).

Şizoanalizin bir görevi de toplumsal alanın bilinçdışı arzu yatırımlarına ulaşmaktır. Bu durum bilinçöncesi çıkar yatırımlardan farklıdır. Toplumsal alanın bilinçdışı arzu yatırımları ile bilinçöncesi çıkar yatırımları aynı anda karşıt bir şekilde yer almaktadırlar (Deleuze ve Guattari, 2004: 383). Deleuze ve Guattari'nin ilk olarak isminden bahsettikleri şizoanaliz temelde ne bir siyasal program değildir. Ancak siyaset kurumunun tartışma konularına uzak da değildir. Kaldı ki Guattari'nin politik sicili bunun açık bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Şizoanaliz temelde oldukça basit bir biçimde psikanaliz eleştirisidir. Psikanalizin eleştirilme nedeni de onun toplumsal bastırma ve psişik bastırma ile olan göbek bağından kaynaklanmaktadır. Şizoanaliz bütün yönleriyle toplumsal bastırma aygıtları tarafından arzunun asimilasyonuna bir karşı çıkma biçimidir. Temsilin yerine maddi pratikleri ve üretim kanallarını yerleştirerek materyalist bir kültürel devrim önermektedir. Her ne kadar şizonun kendisi radikal bir devrimci olarak görülme de, şizonun eylem ve pratikleri, dünyayı algılama ve yansıtma biçimi temelde oldukça etkili bir biçimde yıkıcıdır. Şizonun anlam dünyası ve anlamlandırma yeteneği yoktur. Şizo anlam ve kategorilerinin dışındadır. Şizonun bu “dışında” olma niteliği onun devrimsel potansiyellerinin de açığa çıkmasına neden olmaktadır. Şizo

devrimci değildir ancak bir süreç olarak şizofreni devrim potansiyeline işaret eder (Deleuze ve Guattari, 2004: 374). Devrim hiçbir zaman karşı çıkarak değil, kodun içine yapışıp kodun işleyiş mekaniğini bozarak gerçekleşir. Şizoanaliz şizo-devrim nosyonuyla bizlere bunu haykırır. Şizo-özneler bu anlamda “virüs”lere benzetilebilir. Farkında olmadan toplumsal sistemin kılcar damarlarına girip işleyişi bozmaktadırlar. Çünkü şizo bir arzulama-makinesi toplamıdır ve arzulama-makineleri alan içerisindeki diğer makinalarla akış hattı oluşturur ve üretim gerçekleşir. Bu üretim arzulama-üretimdir. Arzulama-üretimi şizoanalik militin analizin en önemli kavramıdır. Arzulama-üretimini karşıtı olarak toplumsal üretim yer almaktadır. Toplumsal üretim toplumsal alan üzerinde gerçekleştirilirken, arzulama-üretimi daha çok kişisel düzeyde gerçekleştirilmektedir. Toplumsal bastırma toplumsal üretim aracılığıyla yürütülürken, psikik bastırma arzulama-üretimini bastırmaya çalışmaktadır.

Toplumsal bastırmanın en radikal paradigmatik formu Oedipus’tur. Oedipus bu anlamda temelde söylemdir. Oedipus çocuğun bir fantezisi değildir. Burası Freud’un temel bir hatasıdır. Oedipus kocaman bir yalan ve boşluktur. Oedipus bastırma aygıtı olarak kapitalist iktidar teknolojileri tarafından icat edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde kendiliğinden gelişen bir olgu da değildir. Dolayısıyla şizoanalitik bakış açısına göre kapitalizm ile Oedipus arasında bağlantı bulunmaktadır. Oedipus ile de bastırma arasında bağlantı bulunmaktadır. Bastırma da temelde uygarlığın semptomudur ve arzunun ezilişini anlatır. İktidar kendisini bu işlemle oluşturur. Toplumsal alandaki birçok kural, sembol ve işleyiş biçimi iktidarın hizmetçisidir. Konuşmak, anlamlamak, anlamlandırmak, tepki vermek ve sembol üretmek iktidarın içerisine girdiğimizi, iktidar alanına dâhil olduğumuzu ifade etmektedir. İktidar düzenleyici ve oluşturucudur. Bu anlamda şizoanaliz hiçbir şeyin masum olmadığını, “sivil” olmadığını açıklarlar. Anne kategorisi sivil değildir, Öğretmen sivil değildir, İmam sivil değildir. Evlilik sivil değildir, çalışmak sivil değildir, namaz kılmak sivil değildir. Kapitalist olmak da sivil değildir. Herhangi bir şekilde bir markete ya da bakkala gidip bir somun ekmek alıp ücretini ödediğimizde dünyaya kapitalist olduğumuzu haykırırız. Paranın geçerliliğini yeniden-üretiriz. Bundan dolayı kapitalist iktidar bütün işleyişini gündelik hayatı kurumsallaştırarak sağlamaktadır. Dolayısıyla devrim ancak gündelik hayat içerisinde kurumsallaşmış

pratiklerin yıkılması ile mümkün olmaktadır. Şizonun eylem ve algılama rejimini kendisine model alan bir kültürel devrim ile gerçekleşebilir. Toplumsal ve psişik alanlar siyasileştirilmiştir. Kapitalist iktidar toplumsal alanı “ideoloji” aracılığıyla oluşturmaya, denetlemeye ve kontrol etmeye çalışırken, psişik alanın kontrol görevini de psikanalize devretmiştir. Psikanaliz üzerindeki kapitalist lekesi hiç silinmeyeceğinden dolayı psikanaliz kapitalist devletin dinidir ve psikanalistler de son rahiplerdir. Yine bu durumdan dolayı Deleuze bizlere “bilinçdışı yok edin” demiştir.

KAYNAKÇA

- Agnes, P. (1999). *Freud, Psychoanalysis&Symbolism*, London: Cambridge University Press.
- Akvardar, Y. ve Diğerleri. (2006). *Psikanalitik Kurama Giriş*, İstanbul: Bağlam Yayınları
- Anzieu, D. (2003). *Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin Keşfi*, (N. Tura çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Badiou, A. (2006). *Sonsuz Düşünce*, (I. Ergüden ve T. Birkan çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Balogh, P. (1986). *Freud Üzerine*, (M. S. Kayatekin çev.). Ankara: V Yayınları.
- Beedham, C. (2005). *Language and Meaning: The Structural Creation of Reality*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Best, S. ve Kellner, D. (1998). *Postmodern Teori*, (M. Küçük çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bogue, R. (2002). *Deleuze ve Guattari*, (İ. Öğretir ve A. Utku çev.). İstanbul: Birey Yayınları.
- Bowie, M. (2007). *Lacan*, (V. P. Şener çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Brennan, T. (1993). *History After Lacan*, London: Routledge.
- Brown, J.A.C. (1964). *Freud and the Post-Freudians*, London: Penguin Books.
- Brown, B. (1989). *Marx, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, (Y. Aloğan çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brown, A.N. (1997). *Ölüme Karşı Hayat: Tarihin Psikanalitik Anlamı*, (A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Colebrook, C. (2004), *Gilles Deleuze*, (C. Soydemir çev.). Ankara: Bağımsız Kitaplar.
- Deleuze, G. (2006), *Nietzsche and Philosophy*, London: Continuum
- Deleuze, G. (2006b), *Müzakereler*, (İ. Uysal çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık
- Deleuze, G. (1990). *Diyaloglar*, (A. Akay çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1994). *What is Philosophy*, London: Verso
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2004). *Anti-Oedipus*, London: Continuum.
- Descombes, V. (1995). *Wittgenstein Reads Freud: the Myth of the Unconscious*, New Jersey: Princeton University Press.
- Evans, D. (1996). *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, London: Routledge.

Ferenczi, S. (2005). Psikanaliz Hareketinin Tarihi (F. Faraci çev.). *Psikanaliz Yazıları*, cilt: 10, 45–55.

Forrester, J. (1998). Portrait of a Dream Reader. *Freud: Conflict and Cultere* içinde, (51–61). Alfred A. Knopf Press.

Freud, S. (1999a). *Psikanalize Giriş Dersleri*, (S. Budak çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud, S. (1999b). *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, (S. Budak çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud, S. (1999c). *Rüyaların Yorumu 1*, (S. Budak çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud, S. (1999d). *Rüyaların Yorumu 2*, (S. Budak çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud, S. (2000). *Cinsellik Üzerine*, (S. Budak çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud, S. (1999e). *Uygarlık, Din ve Toplum*, (S. Budak çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.

Freud, S. (2001a). *Studies on Hysteria, The Standart Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud Cilt: 2*, Vintage the Hogarth Press.

Freud, S. (2001b). *the Psychopathology of Everyday Life, The Standart Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud Cilt: 6*, Vintage the Hogarth Press.

Freud, S. (2001c). *The Ego and The Id and Other Works, The Standart Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud Cilt: 19*, Vintage the Hogarth Press.

Freud, S. (2001d). *Haz İlkesinin Ötesinde ve Ben ve İd*, (A. Babaoğlu çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Freud, S. (2002). *Totem ve Tabu*, (K.S. sel çev.). İstanbul: Sosyal Yayıncılık.

Freud, S. (2006). Psikanaliz, (B. Kovulmaz çev.). *Cogito: Freud ve Kültür*, Sayı: 49/2006.

Habip, B. (2000). Psikanalizde Aktarım, Psikanalizin Aktarımı, Bir Gelenek Olarak Psikanaliz, *Psikanaliz Tartışmaları/1 içinde*, İstanbul Psikanaliz Grubu, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Hawkes, T. (1997). *Structuralism&Semiotics*, London: Routledge.

Geçtan, E. (2006). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Metis Yayınları.

Geçtan, E. (2003). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, İstanbul: Metis Yayınları.

Genesko, G. (2002). *Félix Guattari: An Aberrant Introduction*, London: Continuum.

- Goodchild, P. (2005). *Deleuze and Guattari: Arzu Politikasına Giriş*, (R.G. Öğdül çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Grosz, E. (1990). *Jacques Lacan: A Feminist Introduction*, London: Routledge.
- Guattari, F. (1998). Félix Guattari ile Söyleşi: Antipsikiyatri, Antipsikanaliz, (Derman A. Çev.). *Cogito*, Sayı: 14, 86–92.
- Guattari, F. (1995). *Chaosmosis: An Ethico-Aesthetic Paradigm*, Indianapolis: Indiana University Press.
- Guattari, F. (1996). Desire is Power, Power is Desire, *Soft Subversion* içinde (15–23), Semiotext(e).
- Gutting, G. (2001). *French Philosophy in the Twentieth Century*, London: Cambridge University Press.
- Gürdal, A. (2000). Rüya, Arzu ve Zaman, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt:1, 71–75.
- Hall, S. C. (1999). *Freudyen Psikolojiye Giriş*, (E. Devrim çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hardt, M. (2002). *Gilles Deleuze: Felsefe'de Bir Çıraklık*, (İ. Öğretir ve A. Utku çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2003). *Dionysos'un Emeği: Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi*, (E. Başer çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Haris, R. (1997). *Landmarks in Linguistic Thought, Volume 1: The Western Tradition from Socrates to Saussure*, London: Routledge.
- Holland, W. E. (1991). Deterritorializing "Deterritorialization": From the "Anti-Oedipus" to "A Thousand Plateaus", *SubStance*, 20(3–66), 55–65.
- Holland, W. E. (2005a). Şizofreniden Toplumsal Denetime, *Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim içinde*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Holland, W. E. (2005b). Yersizyurdsuzlaşan "Yersizyurdsuzlaşma" Anti-Oedipus'tan Bin Yayla'ya, *Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim içinde*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Holland, W. E. (2006). *Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'u*, (A. Utku çev.). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Jacops, M. (2003). *Sigmund Freud*, London: Sage Publications.
- Jardine, A. (1984). Woman in Limbo: Deleuze and His Br(others), *SubStance*, 13(44–45) 46–60.
- Keser, V. (2002). İçeriden Gelen, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 4, 35–40.
- Kovel, J. (2000). *Arzu Çağı: Radikal Bir Psikanalistin Gözlemleri*, (F. Lekezisalin ve A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lacan, J. (1988). *Freud's Papers on Technique 1953–1954 Book 1*, London: Norton.

Lacan, J. (1991). *The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis 1954–1955 Book II*, London: Norton.

Lacan, J. (1997a). *The Ethics of Psychoanalysis 1959–1960 Book VII*, London: Norton.

Lacan, J. (1997b). *The Psychoses 1955–1956 Book III*, London: Norton.

Lacan, J. (1998). *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, Book: XI*, London: Norton.

Lacan, J. (2001). *Ecrits*, London: Routledge.

Lacan, J. (2007). *The Other Side of Psychoanalysis Book: XVII*, London: Norton.

Lagache, D. (2005). *Psikanaliz*, (E. Aktar çev.). Ankara: Dost Yayınları.

Marcuse, H. (1998). *Eros ve Uygarlık*, (A. Yardımlı çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.

Margolis, P. D. (1997). *Freud ve Annesi*, (N. Oral çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.

May, G. T. (1991). The Politics of Life in the Thought of Gilles Deleuze, *SubStance*, 20(3–66). 24–35.

Muckenhoupt, M. (2004). *Sigmund Freud: Bilinçdışının Kâşifi*, (F. Akatlı çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Nasio, J.D (2006). *Psikanalizin Yedi Temel Kavramı*, (Ö. Erşen ve M. Erşen çev.). Ankara: İmge Yayınevi.

Nasio, J.D (2007). *Jacques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders*, (Ö. Erşen ve M. Erşen çev.). Ankara: İmge Yayınevi.

Negri, A. (2007). *Political Descartes: Reason, Ideology and the Bourgeois Project*, London: Verso.

Nobus, D. (2000). *Jacques Lacan and the Freudian Practice of Psychoanalysis*, London: Routledge.

Özbudun, S. ve Şafak, B. (2005). *Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Parman, T. (2005). Psikanaliz ve Kurum, Psikanaliz Kurumu, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt:10, 13–24.

Parman, T. (2000). Ergenlik Bir Düş Zamanı, Ergenlik ve Gecenin Keşfi, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 1, 47–56.

Penot, B. (2000). Rüya Uğraşı, (M.L. Kayaalp çev.). *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 1, 37–45.

Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı*, (H. Tapınç çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pigotti, C. (2005). Freud ve Grupları, (T. Parman çev.). *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 10, 25–38.

- Phillips, A. (1997). *Flört Üzerine*, (Ö. Arıkan çev.). İstanbul:
- Phillips, Adam(1998), *Dehşetler ve Uzmanlar*, çev: Tuna Erdem, Metis Yayınları, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rieff, P. (1979). *Freud: the Mind of the Moralists*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Roberts, M. (2007). Capitalism, Psychiatry, and Schizophrenia a Critical Introduction to Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus, *Nursing Philosophy*, (8), 114–127.
- Stavrakakis, Y. (1999). *Lacan and the Political*, London: Routledge.
- İkiz-Tunaboşlu, T. (2004). Klasik Nevroz Kuramı ve Güncel Yaklaşımlar, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 9, 13–21.
- İkiz-Tunaboşlu, T. (2002). Sigmund Freud ve Klasik Psikanalitik Görüşte Dürtülerin Akıbeti, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 4, 11–17.
- Thurschwell, P. (2000). *Sigmund Freud*, London: Routledge.
- Topçuoğlu, V. ve Asena, E. (2005). Psikanalizden İki Önemli Kopuş Üzerine Tarihsel Anımsatmalar: Adler ve Jung, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 10, 39–44.
- Tura, S. M. (2005a). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, İstanbul: Kanat Yayıncılık.
- Tura, S. M. (2005b). *Günümüzde Psikoterapi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tükel, R. (2005). Uluslararası Psikanaliz Hareketinin Doğuşu ve Gelişimi, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 10, 57–65.
- Tükel, R. (2000). Düşlerin Yorumu Üzerine, *Psikanaliz Yazıları*, Cilt: 1, 11–22.